

YAKIN KÜRT TARİRHİNDE İKİ DEVİR VE 4 SAİT

Bir Mirasın Hikayesi

AHMET EŞREF TALHAOĞLU

**YAKIN KÜRT
TARİHİNDE
2 DEVİR
4 SAİT**

AHMET EŞREF TALHAOĞLU

TARİH 2025

İÇİNDEKİLER

Önsöz	10
1.Bölüm	14
Şeyh Sait ile Sait Nursi	15
Şeyh Sait	17
Seyit Haşim	23
1923 Öncesi Milli Mücadele Dönemi	29
1923 Sonradı (Cumhuriyet ve Reform Dönemi)	32
1921 Anayasası	34
Kimlik Dil ve Kültür İnkarı	36
Kürdistan Teali Cemiyeti	39
Azadi Cemiyeti (Kürdistan istiklal Komitesi)	50
Miralay Cıbranlı Halit Bey.....	53
Yusuf Ziya Bey.....	64
Cıbranlı Binbaşı Kasım Bey	66
Halit Beyin Görüşü.....	71

Kasım (Kaso) Beyin görüşü.	72
Binbaşı Kasımın Fikirleri	73
Dini ve Sosyal Rahatsızlıklar.	80
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	83
Paşaların Görüşü	89
Erzurum Depremi	95
Mehmet Şetif Fırat	107
Beytülşebab İsyanı	111
Dış Destek İddiaları	123
İsyanda Aşiretlerin Desteği	128
Said Nursi	133
Hayatı ve Eğitimi	134
Kronolojik Hayatı.....	136
Bitlis savunması ve çatışma.....	138
Rus esareti yılları ve firarı.....	139
Medresetü'z-Zehra Projesi.....	141
Bitlis olayları örneği.....	151
Şeyh Sait isyanı Sait Nursi'nin tavrı	153

Bitlis olaylarıda tutumu.....	156
Nurcuların Sait Nursi Düşüncelerini tahrif etme iddiası.....	157
Sait Nursi ölümü ve mezarı.....	165
İKİ SAİT.....	171
2.BÖLÜM	175
Sait Elçi , Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şıvan)...	177
Sait Elçi.....	178
49’lat Davası'nın Tarihsel Arka Planı Ve Gelişmeler.....	184
49’lar Davası Sanıkları	189
23’let Davası'nın Tarihsel Bağlam Ve Özellikleri	194
TKDP'nin Kuruluşu	199
Liceli Fehmi Bilal Fırat.....	209
Doğu Mitingleti.....	219

Faik Bucak Suikasti.....	223
Antalya Mahkemesi.....	225
İllegalite ve İstihbarat komploları.....	226
İsmail Beşikçi'ye Göre Saitler Olayı.....	228
SAİT KIRMIZITOPRAK (DR. ŞIVAN).....	232
Ailesi ve Kökeni.....	234
Çocukluk Yılları ve 1938 Dersim	
Olaylar.....	235
Sait Kırmızıtoprak'ın Örgütlenme çabaları	
Ve Fikri Platformları(1957).....	240
İki Sait 49'lar Davası Tutuklumuydu.....	244
Sait Kırmızıtoprak'ın İdolojik ve Türkiye'de	
Kürdistan Demokrat partisi'nin(T'KDP)	
Programatik Çizgisi Radikal Bir Ulusal	
Kurtuluş Vizyonu(1965-1971).....	248
İdolojik ve Taktiksel Ayrılışın Kökleri..	248
İki SaitnTrajedisi Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi	
Çatışması Anatomisi(1970-1971)	253

Dr. Şıvan Olayı(iki Sait Olayı) Bağlamında MİT ve KDP'nin Rplüne Yönelik İddialar Bir Tarihsel polemik incelemesi	255
MİT Tezgahı iddiası.....	259
Berzani Türkiye İlişkisi ve Çıkar Çatışması ...	260
Komplo Yorumları	258
Mezarları Nerede.....	277
SONUÇ.....	279

ÖNSÖZ

TARİHİN KESİŞEN VE AYRIŞAN YOLLARINDA DÖRT SAİT

Yakın tarihimiz, bir imparatorluğun küllerinden yeni bir ulus-devletin doğuşuna tanıklık eden, çalkantılı, sancılı ve dönüştürücü bir dönemi ifade eder. Bu dramatik sürecin en kritik coğrafyalarından biri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kaderleri hem bir isim benzerliğinde kesişen hem de ideolojik ve yöntemsel olarak keskin bir şekilde ayrılan büyük şahsiyetler ön plana çıkmıştır. Elinizdeki bu eser, aynı inanç köklerinden veya aynı coğrafi havzadan beslenen bu figürlerin; dönemin siyasi fırtınaları karşısında aldıkları zıt tavırları, izledikleri farklı metotları ve bu tercihlerinin tarihsel sonuçlarını derinlemesine inceleme gayesi gütmektedir.

Kitabın ilk ana eksenini, Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişin getirdiği radikal dönüşümlerin yarattığı sarsıntıda iki dev ismi; Şeyh Said ve Said Nursi’yi karşı karşıya getirir. Milli Mücadele döneminin kapsayıcı ittifak ruhunun, 1923 sonrası ulus-devlet inşası ve laikleşme

reformlarıyla yerini keskin bir kopuşa bırakması, bu iki ismi farklı direniş hatlarına itmiştir. Bir yanda, Nakşibendi postnişini Şeyh Sait'in liderliğinde 1925'te patlak veren, hem dini değerlerin savunulmasını hem de Kürt kimliğinin temsilini hedefleyen trajik bir kıyam hareketi vardır. Diğer yanda ise, aynı baskı ve sürgün koşullarına maruz kalmasına rağmen, "müspet hareket" adını verdiği siyaset dışı, şiddeti reddeden ve bireyin imanını kurtarmaya odaklanan manevi bir cihadı seçen Said Nursi (Bediüzzaman) yer almaktadır. Biri kılıcı çekmiş ve bedelini idam sehpasında canıyla ödemiştir; diğeri ise kılıcı kınına sokmuş, bedelini onlarca yıl süren hapis ve sürgünlerde ödeyerek fikirlerini geleceğe taşımıştır.

Ancak "Saitler" trajedisi 1925'le sınırlı kalmamış, 1970'li yılların başında Kürt siyasi hareketinin kendi iç hesaplaşmalarında ikinci bir perde olarak yeniden tezahür etmiştir. Kitabın ikinci ana bölümünde ele alınan Sait Elçi ve Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) olayı, modern Kürt siyasi tarihindeki en karanlık ve hüznü sayfalardan biridir. Her iki Sait de 1959'daki "49'lar Davası"nda yan yana duran, Kürt meselesini dert edinmiş aydınlardır. Fakat zaman, onları da bir yöntem ayrılığına sürüklemiştir: Sait Elçi geleneksel ve daha temkinli bir milliyetçiliği temsil ederken, Dr. Şivan Marksist-Leninist bir çizgide silahlı halk savaşını savunmuştur. Bu ideolojik uçurum, istihbarat mekanizmalarının ve bölgesel güçlerin manipülasyonlarıyla birleşince, iki dostu birbirine kırdıran bir "iç infaz" trajedisine dönüşmüştür. Sait Elçi'nin katledilmesi ve ardından Dr. Şivan'ın bu cinayetten sorumlu tutularak idam edilmesi, bir halkın hafızasına saplanmış en acı hançerlerden biri olarak tarihe geçmiştir.

Bu çalışma, sadece dört biyografiyi yan yana getirmekle kalmıyor; aynı zamanda baskı altındaki bir toplumun, kimlik ve inanç mücadelesinde hangi yolları denediğini, nerede hata yaptığını ve nasıl tasfiye edildiğini objektif bir zeminde sorguluyor. Şeyh Sait'in idam sehpasındaki "pişman değilim" duruşundan, Said Nursi'nin "müspet hareket" sabrına; Sait Elçi'nin kitlesel hitabetinden, Dr. Şivan'ın devrimci disiplinine kadar uzanan bu geniş yelpaze, aslında Türkiye'nin yüz yıllık demokrasi ve hak arayışı serüveninin de bir özetidir.

Okuyucu bu sayfalarda, sadece isimleri aynı olan liderlerin hikayesini değil; aynı zamanda Türk istihbaratının stratejik hamlelerini, bölgesel dengelerin (Barzani faktörü gibi) etkisini ve bir davanın içeriden nasıl çürütülebileceğinin acı derslerini bulacaktır. Tarih, bu iki büyük "Saitler Olayı" üzerinden, şiddetin ve diyalogun, isyanın ve tefekkürün, sadakatin ve ihanetin sınırlarını yeniden çizmektedir. Bu eserin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dinamiklerini ve Kürt meselesinin kökenindeki çelişkileri anlamak isteyen her araştırmacı ve okuyucu için bir "hafıza tazeleme" rehberi olmasını temenni ediyorum.

Unutulmamalıdır ki; bu Saitler öldü, öldürüldü ve birçoğunun mezar yeri dahi bugün meçhuldür. Ancak arkalarında bıraktıkları fikirler, miraslar ve tartışmalar hala canlılığını korumaktadır. Elinizdeki kitap, bu mezarsız kahramanların ve trajik liderlerin sesini, tozlu arşivlerden ve suskunluk sarmalından çıkarıp günümüze taşımayı amaçlamaktadır.

İyi okumalar dilerim.

1. BÖLÜM

ŞEYH SAİT İLE SAİT NURSI

20 yy. Kürdistan coğrafyasında öne çıkan iki Sait'in yaşamını incelediğimizde dönemin koşulları ve şartları da incelediğinde her iki Said'in yaşadığı ortam ve gördükleri bilgileri tecrübeleri göz önüne alındığında Saitlerin değişen siyasi koşullara karşı aldıkları tavırları incelediğimizde de Şeyh Sait'in bir isyanı içerisinde kendisini bulması akraba ilişkileri ve zaman şartları içerisinde kendisini Bir İsyan içerisinde bulur. Buna karşılıklı Sait Nursi elde ettiği tecrübeler ve yaşadıklarından çıkardığı sonuçlar bir iç isyanı hem halka hem davasına eksi olarak geri geleceğine inandığından ve zaman şartlarına göre sadece imanını kurtarmak istemiş Yani kendini kurtaranın bir Kurtuluşu vardır. Emperyalist devletlerin Dünyayı sömürdükleri gibi ülkeyi de işgal ettiklerine ülkenin her kurumuna her alanını ellerine geçirmiştir bundan dolayı inzivaya çekilip imanı kurtarmayı ve bireysel kurtuluşu telkin etmiştir.

Said Nursi siyasete erken bir dönemde atılmış ve genç bir yaşta da kürdistan coğrafyasından çıkarak o zamanın başkenti payitahtı olan İstanbul'a gitmiş orada İttihat ve Terakki cemiyetle tanışmış oradaki siyasetle tanışmış erken bir yaşta dünyayı tanımaya çaşıpıştır kendi bilgi ve tecrübelerinden elde ettiği sonuçlardan dolayı yaptığı hataları da değerlendirerek iç isyandan kaçınması gerektiğini anarşik ortamı ve kargaşanın onlara zarar vereceği halka zarar vereceğini düşünmüştür 1909 yılında 2.Abdülhamit'in tahta indirilmesinde rol oynayan 31 Mart vakasında yer almış burada isyancıları yatıştırmaya çalışmış sakinleştirme görevini üstlenmiş daha sonra mahkemeye çıkarılmış mahkemede arabulucu uzlaştırıcı tutum sergilediği anlaşılmıştır. Abdülhamit karşıtı olarak İslamcı yazarlar ve düşünürler ile birlikte hareket etmiş sonradan gelen İttihat ve Terakki cemiyetin baskı zulüm ve istibdadının onun ikinci Abdülhamit döneminde aldığı tavırdan dolayı pişman olmuştur. 2.Abdülhamit döneminde ki istibdadın o kadar ağır olmadığını ama İttihat ve Terakki cemiyetinin istibdadının ağırlığından şikayet etmiştir bu pişmanlığını Abdülhamit'in torunlarına gidip helallik isteyerek göstermiştir.

ŞEYH SAİT

Şeyh Said (1865/1866 – 29 Haziran 1925), Elazığ'ın Palu ilçesinde doğmuş, **Zaza asıllı Kürt Nakşibendi tarikatı lideridir.**

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve reformlarına karşı çıkarak **şariat** ve **bağımsız bir Kürt devleti** isteğiyle 1925 yılında gerçekleşen **Şeyh Said İsyanı'nın** elebaşısıydı.

- **Doğumu:** 1865 veya 1866, Palu, Elazığ
- **Tarikat:** Nakşibendi (Palevi kolu) lideri
- **İsyan:** 1925 yılında meydana gelen ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde merkezi yönetime karşı girişilen geniş çaplı ayaklanmanın lideridir.
- **İdamı:** İsyanın bastırılmasının ardından yargılanarak 29 Haziran 1925 tarihinde Diyarbakır'da idam edilmiştir.

Şeyh Said'in, **29 Haziran 1925** tarihinde Diyarbakır Dağkapı Meydanı'ndaki idam sehpasında söylediği iddia edilen, üzerinde en çok uzlaşılan ve kaynaklarda sıkça geçen **son sözleri** şu şekildedir:

"Dünya yaşantımın sonu geldi. **Kendimi milletimin yolunda feda ettiğimden dolayı hiçbir şekilde pişman değilim.** İlerde torunlarımızın bizden dolayı **düşman önünde utanç duymamaları bizim için yeterlidir.**"

Şeyh Said'e atfedilen, idam anında veya öncesinde söylediği belirtilen farklı söz ve ifadeler de bulunmaktadır:

Arapça Yazılan Not: İdam sehпасına çıkmadan önce kâğıt kalem istediğı ve Arapça olarak, "**Benim bu değersiz dallarda asılmama pervam yoktur. Önemli olan gittiğim yolun Allah ve din yolu olmasıdır.**" anlamına gelen bir ifade yazdığı rivayet edilir.

Mahşerde Hesaplaşma: İstiklal Mahkemesi üyelerinden bazılarının (örneğin Saib Bey) idam anındaki sözlerine karşılık olarak, "**Mahşerde hesaplaşacağız.**" dediğı de kaynaklarda geçmektedir.

Şeyh Said, aynı zamanda müderris, mutasavvıf, müfessir ve muhaddis (İslami ilimlerde otorite) olarak da tanınır ve isyanın nedenlerinden biri olarak medreselerin kapatılması ve dini reformlara karşı çıkış gösterilir.

Şeyh Said isyanı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan ve önemli sonuçları olan büyük bir olaydır.

Arada bir 100 yıl geçmesine rağmen Kürtlerin hafızasında büyük öneme sahip ve canlı tutuluyor. Kürtler şeyh Sait'e sahip çıkıp onu saygı ile anar. Her hangi bir Kürde şeyh Sait haindi dersin buna itiraz eder. Şeyh Sait'in bir din alimi ve mücahidi olduğunu söyler. Kürt hafızasında derin izler bırakan bu hadise Kemalizm ile ilk mücadelenin olması isyancıların İstikbal mahkemeleri gibi mahkemelerde yargılamaları ki buna mahkeme demek çok zor , 47 arkadaşı ile idam edilmesi bilinmeyen mezarıilesinin sürgün ve baskı altında kalması Kürt halkını Şeyh Sait'e sahip çıkmasına neden olmuştur. Şeyh Sait kendini onlar için feda etmiş gibi ona kendilerini borçlu hissederler bundan dolayı da her zaman Şeyhlerine sahip çıkarlar.

Şeyh Said, **29 Haziran 1925** tarihinde Diyarbakır'da, kendisiyle birlikte **46 arkadaşı** ile beraber idam edilmiştir.

Toplam İdam Sayısı: Şeyh Said davası kapsamında Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından 29 Haziran 1925'te toplam **47 kişi** hakkında idam kararı verilmiş ve bu karar infaz edilmiştir.

infaz Yeri ve Tarihi: İdamlar, 29 Haziran 1925 sabahı Diyarbakır'daki **Dağkapı Meydanı**'nda gerçekleştirilmiştir.

Şeyh Sait büyük bir İslam alimi olduğu gibi kendisi ile birlikte kıyam eden arkadaşlarının içinde de bölgenin ileri gelen alimleri de vardı. Bunlardan en bilinenlerinden biri de Hanili Salih beydir. Hanili Salih beyin o meşher şiiri mahkeme heyeti veya hakimi ile aralarında geçen konuşmayı buraya alıyoruz ki kıyamın önderlerinin entelektüel derinliklerini anlamamızda için önemlidir.

— Sizi **Şeyh Said Efendi** mi iğfal etti (kandırdı)? Yoksa bu cereyana (akıma) kendiliğinizden mi kapıldınız?

Hanili Salih Bey, soruyu kesin bir ifadeyle reddetti:

— Hayır, ben iğfale kapılacak adam değilim. Şeyh Said Efendi ne beni kandırabilir ne de icbar (zorlayabilir) edebilir.

Ardından, isyanın gerçek sebebini açıklama gereği duydu:

— Hükümetin şer'-i şerife mugayir (İslam hukukuna aykırı) hareketleri bu vaziyeti izhar (ortaya çıkarmış) etmişti. **Şeyh Said Efendi bir kibritti.** O olmasa idi başka birisi yapardı. Kabiliyet hazırlanmıştı, bu işin başına Şeyh Said değil kim geçse olacaktı.

Hakim, Hanili Salih Bey'in entelektüel arka planını öğrenmek amacıyla ilk soruyu yöneltti:

— Ne tahsil ettiniz?

Salih Bey, klasik medrese eğitimini özetledi:

— **Ulûm-ı Arabiye** ve **Ulûm-ı diniye-i âliye** (Yüksek Arap ve Dinî İlimler) tahsil ettim.

Hakim, Salih Bey'in dil bilgisine geçerek merakla sordu:

— Hangi lisanları biliyorsunuz?

Salih Bey'in cevabı, mahkeme heyetini şaşırtacak kadar kapsamlıydı:

— **Türkçe, Arapça, Farsça, Kurmanci, Zazakî, Fransızca...**

Hakim, özellikle Fransızca ifadesine şaşırmıştı:

— Fransızca da mı biliyorsunuz?

Salih Bey, sadece bildiğini söylemekle kalmadı, bilgisinin derecesini de bir örnekle belirtti:

— Fransızca **Gülistan**'ı (Şeyh Sadi-i Şirazi'nin ünlü eseri) tercüme ettim.

Hakim, son olarak o dönemin bir diğer önemli Batı dilini sordu:

— İngilizce biliyor musunuz?

Salih Bey, bu dildeki bilgisinin sınırlı olduğunu dürüstçe itiraf etti:

— İngilizce biraz **Ermeni muallimlerinden** okudum.

Bu diyalog, Hanili Salih Bey'in **çok dilli** ve **geniş bir entelektüel birikime** sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kendisi, isyana katılanlar arasındaki en eğitilmiş ve kültürel açıdan en donanımlı isimlerden biri olarak kabul edilir.

23 Cemaziyevvel 1290 /19 Temmuz 1873 tarihinde Diyarbekir-Hani'nin Derikam mahallesinde dünyaya gelmiştir. Aynı kasabada müderris ve Nakşibendi-Hâlidî meşayihinden olan dayısı şeyh Mâruf Efendi'den ve başka müderrislerden mebâdi-yi ulûmu bi't-tahsil ikmâl-i nûsah ederek, Balıklı Camii imamı Molla M. Zeki Efendi'den icâzetnâme almıştır. Evvelâ analisanları olan Kürtçe ve Zazaca dışında Arapça, Türkçe ve Farsça öğrenmiş, sonradan iyi derecede Fransızca öğrenmiştir.

Diyarbekir'de, Ergani'de muallimlik ve müderrislik yapmıştır. İttihat-Terakki idaresini eleştiren 'Mevlid-i Hürriyet' adlı bir risâlesi vardır. Bir ara okuyup diploma aldığı Hani Rüşdiye mektebinde Ziya Gökalp'in devre arkadaşı olmuş, Ziya Gökalp'in daha sonraki dönemlerde geçirdiği fikri/akidevi değişikliklerde onunla tartışmalara da girmiştir. Şeyh Said hadisesi akabinde tevkif edilmiş ve Şeyh Said ile birlikte idâm edilmiştir.

O meşhur şiiri de burada anmadan geçemeyiz.

Gerçi enzâr-ı ahibbâdan dahi **dûr olmuşuz**

(Gerçi dostların bakışlarından dahi uzak düşmüşüz,)

Rahmet-i Mevla'ya yaklaşmakla **mesrur olmuşuz**

(Mevla'nın rahmetine yaklaşmakla mutlu olmuşuz.)

Bu dünyada müflis u harâb-hâne olduksa da

(Bu dünyada tükenmiş ve yıkık bir halde kaldıysak da,)

Bu harâbât ile biz, ma'nada **ma'mûr olmuşuz**

(Bu harabelikle biz, mana âleminde imar edilmişiz, gelişmişiz.)

Kul bizi zulmen mücâzât etse pervâ etmeyiz

(Kullar bizi zulümle cezalandırsa bile çekinmeyiz,)

Şüphemiz yoktur ki, İndellah'da **me'cûr olmuşuz**

(Hiç şüphemiz yoktur ki, Allah katında ödüllendirilmişiz.)

Ehl-i Hakk'ız korkmayız i'dâmîden berdârîden

(Biz Hak yolunun yolcusuyuz, idam edilmekten ve darağacından korkmayız,)

Çünkü, te'yîd-i İlâhî ile **mansûr olmuşuz**

(Çünkü İlâhi destek (yardım) ile başarılı olmuş, zafere ermişiz.)

Sâlihîm, ehl-i salâhım Dîn'e cân kıldım fedâ

(Ben Salih'im, dindar bir kişiyim, Din uğruna canımı feda ettim,)

Lutf-i Hâkk'la teşnegâna **âb-ı Kevser olmuşuz.**

(Hakk'ın lütfuyla, susayanlara (manevi olarak) Kevser suyu olmuşuz.)

SEYYİT HAŞİM

Şeyh Sait , Seyyid Haşim'in torunudur. 1639'da Bağdat seferinde olan 4. Murat'a karşı geldikleri için idam edilmiş. Tek kurtulan, Seyyid Haşim'in en küçük oğlu Hüseyin olmuş. Hüseyin, Şeyh Said'in büyük büyükbabası.

4.MURAT ŞEYH SAİTİN DEDESİNİ İDAM ETTİ Mİ?

Efe Ekrem Buğracı ya sorulan bir soruya verdiği cevap.

Sual

Şeyh Said'in dedesini Sultan IV. Murad'ın idam ettirdiği doğru mudur?

Cevap

Sultan IV. Murad, Bağdad'ı Şiilerin elinden kurtarmak maksadıyla sefere giderken Şark uleması ve beylerine üç gün kaldığı Diyarbekir'de ziyafet vererek dualarını ve sadakatlerini talep etmiş. Diyarbekir'deki Seyyid Haşim ise bu seferin meşru olmadığını iddia edince, idam olunmuştur. Buna dair elde ciddi bir kaynak yoktur. Kürt milliyetçilerinin son zamanda ileri sürdüğü efsanevi rivayetlere istinad eder. Mamafih bu anlatılanlar doğru olsa bile,

idamın sebebinin meşru olduğu anlaşılıyor. Karar verilmiş bir sefere itiraz etmek, hele harb zamanında, meşveretten sonra karar verilince dönmemek icap ettiğine dair ayet-i kerimeye aykırı olduğu gibi, ehl-i sünneti, ehl-i bidatin zulmünden kurtarmak için yapılan bir mücadeleye muhalefet de ayrı bir kabahattir. Seyyid ve alim de olsa halifeye itaat, şarttır.

Vecdi Demir'in MardinTime sitesinde ki bir yazısında alıntılar.

Nakşibendi tarikatının Kürdistan'da 17. yüzyıldan beri var olduğunu söylerken konuyu IV. Murat'ın Bağdat Seferi'ne getirir. Sultan'ın 1639'da Diyarbakır'da, bir Kürt şeyhini, artan itibarı ve nüfuzundan rahatsızlık duyarak idam ettirdiğini bildirir. Söz konusu şeyhin 40 bin müride sahip olduğu ve bir ayaklanma hazırlığı yaptığı şüphesi IV. Murat'a bu kararı verdirtmiştir.

Bu arada, İbrahim Sediyanî'nin, Mazlum-Der'in **2. Kürd Forumu**'na (17-18 Kasım 2012 Bursa/İzmit) sunduğu tebliğini okurken IV. Murat'ın idam ettirdiği şeyhin kimliğini öğrenme fırsatı buluyoruz. Sediyanî'ye göre, Bağdat Seferi dönüşünde padişahın astırdığı şeyh, '1925 tarihinde laik – kemalist rejime karşı kıyam eden Şeyh Said'in dedesinin dedesinin dedesi' Seyyîd Haşîm'dir. Demek ki, Şeyh Said'in kaderdâşı aynı zamanda onun uzak atasıymış.

IV. Murat'ın Seyyîd Haşîm'i, 'itibarı ve nüfuz'undan hoşlanmadığı hatta bir 'kıyam' hazırlığı şüphesiyle idam ettirdiğini söylemiştik. Olayın detaylarını Sediyanî açıklıyor: *"IV. Murad, Diyarbakir ve çevresindeki*

âlimlerden biat almak için bir ziyafet verir ve bölgedeki tüm İslam âlimlerini, şeyhleri ve ağaları yemeğe dâvet eder. Lakin Seyyîd Haşîm ve bazı âlimler, Bağdad'daki Müslümanlar'ın kanının akmasına vesile olmamak için bu dâvete icabet etmezler. Seyyîd Haşîm, maiyetindeki gücüyle sefere iştirak etmediği gibi, IV. Murad'ın ahlakî zaafiyetleri ve içkiye olan düşkünlüğünden ötürü O'na biat etmez. Ancak Seyyîd Haşîm, bölgenin en önemli isimlerinden biridir ve IV. Murad'ın Bağdad Seferi'nin dînî ve şer'î açıdan meşrûluğunu tasdik ettirmek için Seyyîd Haşîm'in biatını alması şarttır. Zaten IV. Murad bu amaçla Diyarbekir'e gelmiş”

Seyyîd Haşîm'in IV. Murat'a fetvayı vermediği anlaşıyor. IV. Murat Bağdat Seferinden zaferle dönüp Kasr-ı Şirin antlaşmasının verdiği özgüvenle, Diyarbakır'da Seyyîd Haşîm'in üstüne bir büyük bir gazapla yönelir. İbrahim Sediyanî'den nakledelim: “IV. Murad, bir yandan Kabî semtinde yemek verirken, bir yandan da emrindeki orduya, Çılsıtun (Kırkdirek) köyünde yaşayan ve gidişte kendisine biat etmeyen Seyyîd Haşîm'i tüm ailesiyle birlikte kılıçtan geçirmelerini, medresesini taş üstünde taş kalmamacasına yıkmalarını, Çılsıtun köyünü insanlarıyla komple ateşe verip yakmalarını, hatta civar köylerin de tamamen yakılıp yıkılmasını emreder. Tarih, Haziran 1639... Yer, Diyarbekir'e bağlı Bismil ilçesinin

Çılsıtun köyü... IV. Murad'ın verdiği emir yerine getirilir ve Çılsıtun başta olmak üzere Bismil'in köyleri katliâma uğrar. Canını kurtarabilen birkaç çocuk ve kadından başka, herkesin canına kastedilir"

Ve tarih, 29 Haziran 1925'te tekerrür eder: Seyyîd Haşîm'in torunu Şeyh Said, bir önceki gün Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından verilen idam kararı dolayısıyla, Dağkapı'daki Ulu Camii'nin önünde, darağacına çekilir. Tarihin satır aralarında böylesine hüzünlü portrelere rast gelmek de var.

Rudaw da paylaşılan bir yazı.

ŞEYH SAİD EFENDİ ve 1925 KÜRT MİLLİ AYAKLANMASI

Rudaw

Seid Veraj

01-07-2023

Şeyh Said, 1865 yılında Palu'da doğmuş. Babası şeyh Mahmut Feyzi, Şeyh Ali Sebti'nin oğlu ve o da Mele Kasım'ın oğludur. Mele Kasım, Mele Heyder'in oğlu, o da Hacı Hüseyin'in oğlu ve Hacı Hüseyin de Seyyid Haşim'in oğludur. Seyyid Haşim, Osmanlı

Padişahı dördüncü Murat tarafından Bağdat seferi dönüşünde 1639 yılında idam edilmiştir. Şeyh Said'in dedesi Şeyh Ali Sebti, Şeyh Ali Amedî olarak da bilinir ve 1777 yılında Bismil'e bağlı Çılsıtun (Kirkdirek) köyünde doğmuştur. Şeyh Ali, Mevlana Halid'in daveti üzerine ziyaretine gider, uzun bir müddet onunla kalır, birlikte Şam'a kadar giderler ve tasavvuf riyazetini Şam'da tamamlar. Şam'da iken Mevlana Halid tarafından Nakşibendi tarikatının postnişini ve halifesi olarak tayin edilir. Mevlana Halid, Mikailî aşiretine mensup idi ve bu aşiret Güney Kürdistan'ın Süleymaniye iline bağlı Karadağ bölgesinde yerleşikti.

Memlekete döndükten sonra, artık kurdukları tekke ve medreselerde Nakşibendiliğin Halidî ekolüne bağlı olarak faaliyet yürütür. Abdülmelik Fırat'ın anlatımına göre, "Ailenin Kürdistan'daki medrese kurma faaliyetleri daha eski bir döneme dayanır, ilk büyük medrese Bismil'e bağlı Çılsıtun köyünde kurulmuş. Oradaki medrese büyük bir yapı, kırk sütun üzerinde inşa edilmiş olduğu için, "Çılsıtun" olarak adlandırılmıştı. Bu medresede Kürdistan'ın diğer bölgelerindeki medreseler için dersiam eğitilir ve icazet verilirdi yani bir darûlfunûn gibiydi. Seyyid Haşim'in idamından sonra Çılstun'daki medrese de kapatılmış, daha sonra da yakıp yıktırılmış."

Şeyh Ali bölgedeki durumun iyi gitmediğini farkederek ve oradan 1833'te Harput'a gider. Harput'ta iken Mele Ehmedê Kurdî ile tanışır, bir müddet birlikte bölgede çalışırlar, ona halifelik verdikten sonra oradan da Palu'ya geçerek Akrag köyüne yerleşir. Bu köyde Eyyubi ailesinden Ayşe Hanım'la evlenir. Karacimşid mirlerinin hüküm sürdüğü bölgede, hizmet ve eğitim çalışmalarını sürdürmesi için bir medrese kurulur. Şeyh Ali 1871 yılında vefat edene kadar burada kalır. Şeyh Ali ve Ayşe Hanım'ın evliliğinden dört erkek çocuğu olmuş: Muhammed Nasih, Mahmut Feyzi,

Hasan Zeki ve Hüseyin Takî. Şeyh Ali Sebti'nin vefatından sonra oğlu Mahmut Feyzi, Palu'dan Erzurum'a bağlı Hınıs'ın Koçhisar köyüne göç eder, orada evlenir ve yedi erkek çocuğu olur: Said, Bahaddin, Diyaddin, Necmeddin, Tahir, Mehdi ve Abdürrahim." Şeyh Mahmut Feyzi Erzurum'da ticaret ve hayvancılıkla uğraşır, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce orada vefat eder.

Şeyh Said başta aile içerisinde ve daha sonraları da Kürdistan'ın farklı bölgelerindeki değişik medreselerde okumuş, tanınmış müderrislerden ders alarak iyi bir tahsil yapmış; Palu'da amcası Şeyh Hüseyin, Muş'ta Müftü Muhammed Emin, Malazgirt'te Mele Abdülhalim'den ve Hınıs'ta Musa Efendi'den envâr, muharrir, nahiv, sarf, mantık, meânî, istiare, beyan, bedî', akaid vb. dersleri alır. Şeyh Said, anadili Kürdçenin Kurmancca ve Kirdkî (Zazaca) lehçelerinin yanı sıra yaptığı iyi tahsil sonucunda Arapça, Farsça ve Türkçeyi de iyi derecede biliyordu.

İlk evliliği Eğil mirlerinden Zülfikar Bey'in oğlu olan Rıfat Bey'in kızı Emine Hanım'la olmuş ve bu evlilikte, üçü erkek ve dördü de kız olmak üzere toplam yedi çocukları olmuş. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Osmanlı yönetimini elinde bulunduran İttihat ve Terakki'nin bölgedeki etkili ve nüfuzlu Kürd aileleri bölgeden uzaklaştırma politikası çerçevesinde, Şeyh Said ve ailesi mecburen Hınıs'ı terk ederek Pîran'a (Dicle'ye) doğru göç ederler. Bu zorunlu göç esnasında, eşi Emine Hanım geçirdiği hastalık nedeniyle vefat eder. İlk hanımının vefatı üzerine Cibranlı Halit Bey'in kızkardeşi Fatma Hanım'la evlenir, bu evlilikte de Ahmet isminde bir erkek çocukları olur. Ondan sonra da Nafiye Hanım'la evlenir, bu evlilikten de Azize ve Abdülhaluk isminde iki çocukları olur. Böylece Şeyh Said'in beşi kız ve beşi erkek olmak üzere toplam on çocuğu olmuştur.

İstanbul’da faaliyet gösteren Kürdistan Teali Cemiyeti’nin 1920’nin ikinci yarısından itibaren şubeleriyle birlikte kapatılmasından sonra, artık Kürdler için legal çalışma alanı gittikçe kapanıyordu. KTC’nin kapatılmasıyla birlikte Kürd aydın ve siyasi kadrolarının kafasındaki bir sorunun cevabı daha netleşti; ne İstanbul hükümeti ne de Mustafa Kemal’in liderliğindeki Heyeti Temsiliye’nin Kürd milletinin haklarını tanımaya yanaşmadığı anlaşıldı. Özellikle de Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Kürd aydınları, siyasi kadroları, aşiret liderleri ve ulema kesiminin önemli bir bölümü Cumhuriyet iktidarının Kürdlerin milli haklarını tanımak istemediğini, her geçen gün Kürdler üzerindeki baskılarını artırdığını, dar zamanlarda verilen sözlerin yerine getirilmediğini ve de getirilmeyeceğine de kani oldular.

Bunun üzerine önceden Cibranlı Miralay Halid Bey’in liderliğinde kurulmuş olan Kürdistan İstiklal ve İstihlas Cemiyetine (Kürdistan Özgürlük ve Kurtuluş Örgütüne) ya da kısa adıyla Kürdistan İstiklal Komitesi veya Azadi Cemiyeti’nin saflarında daha sıkı bir şekilde örgütlenmeye başlarlar. Şeyh Said, Cibranlı Halid Bey’in damadı ve aynı zamanda da teyzesinin oğluydu. “Halid Bey ve Yusuf Ziya’nın teklifiyle Şeyh Said de 1924’te örgüt saflarına katılmış.” Uğur Mumcu’ya göre, örgütün ilk kongresi 1924’te Erzurum’da yapılmış, Şeyh Said de bu kongrede örgüt üyeliğine kabul edilmiştir Cibranlı Binbaşı Kasım’a göre örgütün lider kadrosu ve yöneticileri, “siyasiyûn” ve “diniyûn” olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Siyasi kadrolar da dini kadrolar da İstanbul merkeze bağlıydı; liderleri Seyyid Abdülkadir idi. Şeyh Said ise ulemadan, şeyhlerden ve molalardan oluşan kesimlerin başını çekiyordu. Kürd toplumu içerisinde önemli derecede etkisi olan bu kesimle birlikte, örgütün hedeflediği amaç doğrultusunda Kürdistan’da

genel bir başkaldırının örgütleme ve propaganda çalışmalarını yürütmekteydi. Örgüt lideri Cıbranlı Halid Bey ve Yusuf Ziya'nın tutuklanmasından sonra, "Örgüt merkez yönetiminin yaptığı toplantı sonucunda, Şeyh Said Efendi oybirliğiyle örgüt liderliğine seçilmiş." Cıbranlı Halid Bey'in ve Yusuf Ziya'nın akıbetine uğramamak için, örgüt yöneticileriyle yapılan istişareler ve alınan kararlar doğrultusunda kısa bir sürede Hınıs'ı terk ederek Çabakçur üzerinden Diyarbekir bölgesine gelir....

1923 Öncesi (Milli Mücadele Dönemi)

Milli Mücadele döneminde **birleşik bir cephe oluşturmak** temel amaçtı. Bu nedenle, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Müslüman dindarlara hem de Kürtlere yönelik söylem ve politikası **kapsayıcı** ve **ittifak odaklıydı**.

Müslüman Dindarlar:

İşbirliği ve Söylem: Ulusal hareketin meşruiyetini güçlendirmek ve geniş halk kitlelerini mobilize etmek için **İslam** ve **Halifelik** gibi kavramlar sıklıkla kullanıldı. **Büyük Millet Meclisi** (TBMM) dualarla, kurbanlarla açıldı ve din adamları hareketin içinde aktif rol aldı. Söylemlerde, düşmana karşı savaşanların **İslam'ı ve vatanı koruduğu** vurgulandı.

Örnekler: TBMM'nin ilk yıllarında "Türkiye halkı" tanımı ağırlıktaydı ve dindar kesimle yakın ilişkiler sürdürüldü.

Kürtler:

İttifak Arayışı: Özellikle Doğu'daki Ermeni tehlikesine karşı ve işgallere karşı **ortak bir vatan** fikri etrafında Kürt aşiret reisleri ve ileri gelenleriyle yakın temas kuruldu.

Kapsayıcı Dil: Hem Erzurum hem de Sivas Kongreleri öncesinde Kürt ileri gelenlerinin katılımı için çaba harcandı. TBMM kayıtlarında **Kürt** ve hatta **Kürdistan** kelimelerinin geçtiği ve Misak-ı Millî'nin "Türklerin ve Kürtlerin ortak vatanı" olarak tanımlandığı görülür.

Özerklik Tartışmaları: Lozan görüşmeleri öncesinde, Musul meselesi ve İngilizlerin ayrılıkçı kışkırtmaları

karşısında, Mustafa Kemal'in gazetecilerle yaptığı görüşmede **özerklik** meselesini gündeme getirdiği de kaynaklarda yer almaktadır (1923 İzmit Basın Toplantısı).

1923 Sonrası (Cumhuriyet ve Reformlar Dönemi)

1923 sonrası süreçte, ulus-devlet inşa etme vizyonu doğrultusunda söylem ve uygulamalarda **keskin bir dönüşüm** yaşandı. Amaç, **ümmetten ulusa** geçişi sağlamaktı.

- **Müslüman Dindarlar:**

- **Laikleşme ve Sekülerleşme:** Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, **tevhidi tedrisat** (eğitimde birlik), **Halifeliğin kaldırılması** (1924), **Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması** ve **tekke ve zaviyelerin kapatılması** gibi bir dizi reform hayata geçirildi. Bu reformlar, **din ve devlet işlerinin ayrılması** ve dini kurumların geleneksel etkisinin azaltılması amacını taşıyordu.
- **Tepkiler:** Bu uygulamalar, özellikle geleneksel dini çevrelerde **tepki ve hoşnutsuzluk** yarattı.

- **Kürtler:**

- **Milliyetçi Söylem ve Tek Kimlik:** 1923 sonrası süreçte, **Türk kimliği** tek ve merkezi birleştirici unsur olarak ön plana çıkarıldı. 1925'ten itibaren Türk tanımının kanunlarda ve söylemlerde güçlenmesiyle, Milli Mücadele dönemindeki **"Türkiye halkı"** söylemi yerini **Türk Milleti** kavramına bıraktı.
- **Tasfiye ve Baskı:** Lozan Antlaşması'nın onaylanması öncesinde meclisin yenilenmesiyle, muhalif veya ileride muhalif olabilecek Kürt milletvekilleri tasfiye edildi.

- **İsyanlar ve Şark Islahat Planı:** 1925'teki **Şeyh Said İsyanı** (kaynaklara göre Milli Mücadele ittifakının bozulmasına tepki olarak çıktı) gibi isyanlar sonrası, Kürt kimliğini inkâr ve asimilasyon politikaları uygulamaya kondu. **Şark Islahat Planı** ile Kürtçe konuşmak yasaklandı ve bölge halkının yerleşimleri üzerinde kısıtlamalar uygulandı.
- **Sonuç:** Bu keskin dönüşüm, Kürtler ve merkezi hükümet arasındaki ilişkide **gerilim ve çatışma** dönemini başlattı.

Milli Mücadele Dönemindeki Söylemler (1919-1923)

Milli Mücadele'nin başlarında, ortak düşmana (İtilaf Devletleri ve işgalci güçler) karşı birleşmek için Kürt ve Türk halklarının **eşit ortaklığı** fikri vurgulanmıştır:

- **İzmit Basın Toplantısı (Ocak 1923):** Mustafa Kemal Paşa, Lozan görüşmeleri öncesinde gazetecilerle yaptığı toplantıda, Musul meselesi ve Kürtlerle ilgili bir soru üzerine, Kürtlerin kendi istekleriyle Türkiye ile birleşmek istemesi halinde **yerel özerkliğe** sahip olabileceklerini, ancak bu özerkliğin Kürt ve Türk'ün ortak vatani bölmek anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Bu ifade, kimi yorumcular tarafından **özerklik vaadi** olarak yorumlanırken, kimileri tarafından ise sadece o anki **siyasi koşullara** yönelik muğlak bir açıklama olarak değerlendirilir.
- **TBMM'deki Temsil:** Milli Mücadele'ye Kürt aşiret reisleri ve ileri gelenleri aktif olarak katılmış, TBMM'nin ilk dönemlerinde de bölge milletvekilleri vardı. Söylemlerde **"Türkiye Halkı"** veya **"Kürt ve Türk Unsurlarının Kardeşliği"** vurgusu yapılmıştır.

1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)

Tartışmanın hukuki dayanağı bu anayasadır:

- **Yerel Muhtariyet (Özerklik) İlkesi:** 1921 Anayasası, merkeziyetçi Osmanlı yönetiminden farklı olarak, **yerel yönetimlere (vilayetlere)** geniş yetkiler ve **muhtariyet (özerklik)** tanımıştır.
 - **Madde 11:** "Vilayet, mahallî umurda mânevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir." (Vilayet, yerel işlerde manevi kişiliğe ve özerkliğe sahiptir.)
- **Kanunlar:** Bu anayasa sonrası, bazı kaynaklarda "**Kürt Özerklik Kanunu**" adı altında, Kürtlerin yoğun olduğu bölgelere yönelik idari düzenlemeler yapılmasının planlandığı belirtilse de, bu planların hayata geçirilip geçirilmediği veya ne kadar uygulandığı tartışmalıdır.
- **Genel Uygulama:** Bu yerel muhtariyet ilkesi, **belli bir etnik gruba özel özerklik yerine, genel olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesini** öngörüyordu. Ancak Kürtlerin yoğun olduğu bölgelere bu muhtariyetin verilme beklentisi, siyasi bir "**söz**" olarak algılanmıştır.

1923 Sonrası Geri Çekilme

Cumhuriyet'in kurulması ve ulus-devlet inşası süreciyle birlikte, **merkeziyetçi** ve **tek uluslu** devlet yapısı benimsenmiştir.

- **1924 Anayasası:** Bu anayasa, 1921 Anayasası'ndaki **yerel muhtariyet** maddelerini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve **Türk Milleti** kimliğini merkeze almıştır. Bu durum, Kürt çevrelerinde **sözden dönüldüğü** algısını güçlendirmiştir.

Sonuç olarak:

Mustafa Kemal ve kurucu kadro, Milli Mücadele'yi kazanmak için Kürt unsurlarla ittifak kurmuş ve bu ittifakın bir parçası olarak **yerel muhtariyete dayalı, gevşek bir yönetim yapısı** (1921

Anayasası'ndaki haliyle) vaat etmişlerdir. Ancak bu durum, **etnik temelli bağımsız bir Kürdistan** veya **federal bir yapı** sözü değil, **idari özerklik** sözü olarak değerlendirilebilir. 1924 sonrası süreçte ise bu yaklaşımdan tamamen vazgeçilmiştir.

Milli Mücadele döneminde (1919-1923), Kürtler düşmana karşı verilen savaşta Türklerle **eşit ortak** olarak görülüyordu. Ancak Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu anlayış değişti: **Vaatlerin Geri Çekilmesi:** 1921 Anayasası'nda yer alan ve yerel yönetimlere geniş yetkiler (muhtariyet/özerklik) tanıyan ilke, 1924 Anayasası ile **merkeziyetçi** bir yapı lehine büyük ölçüde kaldırıldı. Bu durum, Milli Mücadele döneminde kurulan siyasi ittifakın bozulduğu algısını yarattı.

Tek Ulus Kimliği: Cumhuriyet, "**Türk**" kimliğini devletin temel ve yegane kimliği olarak merkeze koydu. Bu durum, Kürtlerin **ayrı bir etnik kimlik ve dil** olarak varlığının **inkâr edilmesi** politikasının temelini oluşturdu.

Kimlik, Dil ve Kültürün İnkârı

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan temel politikalar, Kürt kimliğini kamusal alandan silmeye odaklandı:

Dil Yasağı: Kürtçe'nin kamusal alanda, eğitimde ve yayında kullanılması yasaklandı. Bu, kültürel kimliğin aktarımını zorlaştırdı ve asimilasyonu hızlandırdı.

Coğrafi İsim Değişiklikleri: Bölgedeki binlerce Kürtçe yer adı ve köy ismi, Türkçeleriyle değiştirildi.

Kürt Varlığının İnkârı: Resmi ideoloji, Kürtleri "**Dağ Türkleri**" veya "**kart-kurt**" gibi kavramlarla tanımlayarak, onların ayrı bir etnik grup olduğu gerçeğini reddetti.

Halifeliğin kaldırılması, hkmetin çıkardığı azınlıklar kanunu ile Kürtlerin batıya gönderilip yerlerine Türklerin yerleştirilmesi, Kürt dilinin okul ve mahkemelerde kullanımının yasaklanması, Kürt vilayetlerindeki yüksek memurlukların büyük çoğunluğunda Türklerin olması, Kürdistan isminin coğrafya kitaplarından silinmesi, bölgeden alınan vergilere rağmen hkmetin bu bölgelere yatırım yapmaması, 1923 seğiminde hkmetin Kürt vilayetlerindeki seğime müdahale etmesi, hkmetin bölgedeki aşiretleri birbirine kırdırma politikası, Kürt köylerinin askerler tarafından yağma edilmesi, ordudaki Kürtlere baskı yapılması, meclise tekrar seğilmeleri engellenen bazı aşiret ağalarının memnuniyetsizliği Azadi teşkilatının isyana sebep olarak gösterdiği olaylardı (Mesut, 1992; Bruinessen, 1995; Kirişçi & Winrow, 1997)

İsyanlar ve Şiddetli Baskı

Merkeziyetçi politikaların ve kimlik inkârının yarattığı tepki, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da büyük isyanlara yol açtı ve bu isyanlar devlet tarafından sert bir şekilde bastırıldı:

- **Şeyh Said İsyanı (1925):** Bu isyan, hem **laik reformlara** (özellikle Halifeliğin kaldırılması) hem de **merkeziyetçi politikalara** karşı bir tepki olarak çıktı. İsyanın bastırılması, **Takrir-i Sükûn Kanunu**'nun çıkarılmasına ve bölgede baskıcı bir yönetimin kurulmasına zemin hazırladı.
- **Şark Islahat Planı (1925-1927):** Bu plan ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da askeri ve idari tedbirler artırıldı, zorunlu göçler uygulandı ve Kürt nüfusun bölgedeki hakimiyetini kırmaya yönelik adımlar atıldı.
- **Ağrı İsyanları (1926-1930) ve Dersim Harekâtı (1937-1938):** Bu isyan ve harekâtlar da sert müdahalelerle bastırıldı ve bölgedeki Kürtler ile devlet arasındaki güven bunalımını derinleştirdi.

Ekonomik ve Sosyal Eşitsizlik

Kimlik ve siyasi sorunların yanı sıra, bölgenin ekonomik olarak geri kalmışlığı da önemli bir sorundu:

- **Kalkınmada Geri Kalma:** Cumhuriyet, kuruluşundan itibaren ağırlıklı olarak Batı bölgelerine yatırım yaparken, Kürtlerin yoğun yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu, **ekonomik kalkınma ve altyapı yatırımları** açısından geri bırakıldı.
- **Feodal Yapının Korunması:** Bazı Kürt bölgelerinde merkezi otoritenin zayıf kalması, **ağa ve şeyh** gibi geleneksel yapıların sosyoekonomik hakimiyetini korumasına neden oldu.

Kürtlerin 100 yılı aşkın süredir direnişinin ve entegre olmamasının temelinde, asimilasyon politikalarının **aşırı şiddeti** ve **sürekliliği** yatar

Sonuç olarak, Cumhuriyetin kurucuları, **Kürtlerin tepki göstereceğini öngördüler ve bu tepkileri kısa sürede ve mutlak bir güçle bastırarak Türkleştirme projesini tamamlayacaklarına inandılar**. Ancak yanıldılar; **asimilasyon ve inkârın sürekliliği**, Kürt kimliğini yok etmek yerine, onu siyasallaştırarak ve direniş ruhunu nesillere aktararak **inatçı bir ulusal kimlik** haline getirdi.

KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ (KTC)

Tarihçe ve Kuruluş

Kuruluş Dönemi ve Adı

Kürdistan Teali Cemiyeti, **1918 yılı sonlarında** İstanbul'da kurulmuştur. Kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılıp **Mondros Mütarekesi**'ni (30 Ekim 1918) imzalamasından hemen sonraya denk gelir. Bu dönem, hem Osmanlı başkentinde hem de Anadolu'da siyasi hareketliliğin tavan yaptığı, farklı grupların kendi geleceklerini güvence altına alma çabasına girdiği bir zamandır.

Cemiyetin kurulduğu dönemde, zaten var olan **Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti** gibi oluşumlar, KTC'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Cemiyetin tam adı, amaçlarını net bir şekilde ortaya koyar: **Kürdistan'ın Yükseltilmesi ve İlerlemesi Cemiyeti**.

Kuruluş Ortamı

Cemiyetin kurulduğu İstanbul'da, Kürt aydınları, din adamları, aşiret reisleri ve devlet görevlileri gibi farklı kesimlerden insanlar bulunuyordu. Kuruluş kararı, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali altındaki bir ortamda alınmış; bu durum, Cemiyetin siyasi hedeflerini belirlemede önemli bir rol oynamıştır.

Amacı ve Hedefleri

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin amaçları, esas olarak **Kürt halkının kültürel ve siyasi haklarını güvence altına almak** ve nihayetinde bir **Kürt devleti kurmaktır**.

Siyasi Hedef: Bağımsız Kürdistan

Cemiyetin temel ve en radikal siyasi hedefi, Mütareke sonrası Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan boşluktan yararlanarak, özellikle **Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Musul vilayetini** de kapsayan bir alanda **bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır**. Bu hedef, özellikle **Paris Barış Konferansı**'na gönderilen heyetler aracılığıyla dile getirilmiş ve **ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört İlkesi**'ndeki "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesine dayandırılmıştır.

Kültürel ve Eğitimsel Amaç

Cemiyetin "Teali" (Yükseltme/İlerleme) isminde de vurgulandığı gibi, önemli bir amacı da **Kürt kültürünü, dilini ve eğitimini geliştirmektir**.

- Kürt diliyle ilgili yayınlar yapmak.
- Kürtçe okullar açılmasını teşvik etmek.
- Kürt halkının refah seviyesini yükseltecek çalışmalara imza atmak.
- Kürtler arasındaki aşiretçilik, cehalet gibi sorunlarla mücadele etmek.

Önemli Üyeleri ve Liderleri

KTC, bünyesinde farklı siyasi eğilimlere sahip, hem muhafazakâr hem de görece daha modernist kanatlardan üyeleri barındırıyordu. Bu durum, Cemiyet içinde zaman zaman görüş ayrılıklarına da neden olmuştur.

- **Seyyid Abdülkadir:** Cemiyetin kurucularından ve ilk başkanıdır. Nakşibendî tarikatının liderlerinden Şeyh Ubeydullah'ın oğlu olması nedeniyle hem dinî hem de aşiretler üzerinde büyük bir nüfuza sahipti.
- **Emin Ali Bedirhan ve Ailesi:** Kürt aydınlanma hareketinin önemli isimlerinden olan Bedirhaniler, Cemiyetin en aktif ve entelektüel kanadını oluşturuyordu.

- **Molla Said (Şeyh Said):** Daha sonra 1925'teki isyanın lideri olacak olan Şeyh Said'in de Cemiyetin Erzurum şubesi üyelerinden olduğunu iddaa eden kaynaklar mevcuttur.
- **Dr. Şükrü Sekban, Babanzade İsmail Hakkı** gibi dönemin aydınları da Cemiyette yer almıştır.

Çalışmaları ve Faaliyetleri

KTC, faaliyetlerini esas olarak İstanbul merkezli yürütmüştür.

1. Yayın ve Propaganda

Cemiyet, **Kürtçe ve Osmanlıca yayınlar** çıkararak amaçlarını halka ve uluslararası kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. En bilinen yayın organı **Jîn (Yaşam) dergisi**dir. Jîn, Kürt dili, tarihi, folkloru ve siyasi hedefleri hakkında önemli yazılara yer vermiştir.

Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler

KTC, özellikle **İtilaf Devletleri**'nin temsilcileri ve **Paris Barış Konferansı** ile temas kurmaya büyük önem vermiştir. Seyyid Abdülkadir liderliğindeki heyetler, Kürtlerin haklarını ve bağımsızlık taleplerini bu uluslararası platformlara taşımaya çalışmıştır. Cemiyet, bu diplomatik çabalarında genellikle **İngiltere'nin desteğini** kazanmayı ummuştur.

Taşra Teşkilatlanması

İstanbul'daki merkezden yola çıkarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun önemli merkezlerinde **şubeler açarak** teşkilatlanmaya çalışmışlardır. Erzurum, Diyarbakır, Elazığ gibi illerde şubeler kurularak halk desteğini artırma hedeflenmiştir.

Kazanımları ve Sonu

Kazanımlar (Sınırlı Başarılar)

KTC'nin varlığı, Kürt aydınlanma ve siyasi hareketinin kurumsallaşması açısından önemlidir, ancak somut siyasi bir başarı elde edememiştir.

- **Uluslararası Tanıtım:** Kürt meselesini uluslararası konferanslara taşıyabilmiş ve bu konuda Batı kamuoyunda kısa süreli de olsa bir farkındalık yaratmıştır.
- **Sèvres Antlaşması Etkisi:** Cemiyetin diplomatik çabaları ve dönemin konjonktürü, **1920 tarihli Sèvres Antlaşması**'nın 62. maddesinde yer alan **otonomi** (özerklik) ve 64. maddesinde yer alan **bir yıl sonra bağımsız Kürdistan** kurulması olasılığına dair hükümlerin ortaya çıkmasında dolaylı bir etki yaratmıştır.

Sonu ve Dağılması

KTC'nin sonu, temel olarak **Türk Milli Mücadelesi**'nin başarıya ulaşması ve siyasi ortamın kökten değişmesiyle gelmiştir.

1. **Görüş Ayrılıkları:** Cemiyet, bağımsızlık isteyen radikal kanat ile Osmanlı'ya sadık kalmayı tercih eden muhafazakâr kanat arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle içten çöküş yaşamıştır.
2. **Milli Mücadele'nin Yükselişi:** **Ankara Hükümeti**'nin ve **Mustafa Kemal Paşa**'nın liderliğindeki Milli Mücadele'nin güçlenmesiyle, İstanbul'daki otoritesi zayıflayan KTC'ye karşı baskı artmıştır. Milli Mücadele, başlangıçta Kürt aşiretlerine hitap ederken, KTC'nin ayrılıkçı hedeflerine karşı net bir duruş sergilemiştir.
3. **İngiliz Desteğinin Çekilmesi:** İngilizler, Milli Mücadele'nin ilerlemesi ve Musul meselesindeki hesaplar nedeniyle KTC'ye verdikleri desteği çekince Cemiyet büyük bir dayanağını kaybetmiştir.

4. **Resmi Kapanış:** İstanbul'un kurtuluşu ve **Cumhuriyet'in ilanı** öncesindeki süreçte (özellikle 1920-1922 arasında), Cemiyet'in fiili faaliyetleri tamamen durmuş ve örgüt dağılmıştır. Önemli liderlerinden **Seyyid Abdülkadir**, daha sonra 1925 **Şeyh Said İsyanı** ile ilişkilendirilerek Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmış ve idam edilmiştir

I. Dünya Savaşı Sırasındaki Tutumu

Kürdistan Teali Cemiyeti, **I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuştur.** Dolayısıyla Cemiyet, savaşın aktif olarak devam ettiği dönemde bir örgütlenme olarak sahada bulunmamıştır.

Ancak, kuruluş amacı ve faaliyetleri savaşın yarattığı **siyasi boşluğa ve uluslararası konjonktüre** dayanır:

- **Wilson Prensipleri'nden Yararlanma:** KTC, Amerikan Başkanı **Woodrow Wilson'ın 14 İlkesi'**nde yer alan "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesinden yararlanmayı hedeflemiştir. Savaş sonrası uluslararası barış görüşmelerinde bu ilkeye dayanarak Kürtler için **bağımsızlık veya otonomi (özerklik)** talep etmiştir.
- **Paris Barış Konferansı:** Cemiyet, savaşın bitiminde toplanan bu konferansta Kürtlerin sesini duyurmaya çalışmış ve **Şerif Paşa** aracılığıyla Kürt isteklerini uluslararası kamuoyuna sunmuştur. Bu, KTC'nin savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninden istifade etme çabasının en somut örneğidir.

Kurtuluş Savaşı Dönemindeki Tutumu

KTC'nin Kurtuluş Savaşı (Milli Mücadele) dönemindeki tutumu, Cemiyet'in temel hedefi olan **bağımsız Kürdistan** ideali nedeniyle

Ankara Hükümeti'nin karşısında konumlanmıştır. Bu dönemde KTC, iki ana kanada ayrılmıştır:

1. Radikal Kanat (Bedirhanîler)

- Bu kanat, **bağımsız bir Kürt devleti** kurulması konusunda ısrarcı olmuş ve hedeflerine ulaşmak için **İtilaf Devletleri (özellikle İngiltere) ile işbirliği** yapmayı uygun görmüştür.
- Ankara Hükümeti'nin kurulmasına ve Milli Mücadele'ye **düşmanca** yaklaşmışlardır. Milli Mücadele'nin Kürtlerin bağımsızlık hayallerini ortadan kaldıracağını düşünmüşlerdir.
- **31 Mart 1920** tarihinde yayımlanan bildiride, Kuva-yı Milliye hareketinin "Bolşeviklerin kafasını taşıyan yurtsuz serseriler" olduğu suçlaması yapılmış ve halk **Hilafet ve Saltanat'a bağlı kalmaya** çağrılmıştır.
- **Koçgiri Ayaklanması** (1920) gibi olaylarda KTC'nin radikal unsurlarının etkili olduğu ve isyanın örgütsel yapısıyla ilişkileri olduğu iddia edilmiştir.

2. Muhafazakâr Kanat (Seyyid Abdülkadir)

- Cemiyet başkanı **Seyyid Abdülkadir** liderliğindeki bu kanat, başlangıçta daha temkinli ve **Osmanlı Hilafeti çatısı altında bir otonomi** (özerklik) kazanma eğilimindeydi.
- Seyyid Abdülkadir, "Türklerin şu düşkün zamanında onlara darbe indirmemiz, Kürtlük şiarına yakışmaz" diyerek, en azından başlangıçta **Türkler'e yardım etme lüzumunda** ısrarcı olmuştur.
- Ancak bu kanat da, bağımsızlıkçı kanadın baskısıyla ve dönemin koşulları gereği, Milli Mücadele yerine **İstanbul Hükümeti** ile daha uyumlu hareket etmeye ve özerklik talebini öncelikli kılmaya devam etmiştir.
- Nitekim Seyyid Abdülkadir, daha sonra imzalanan ve Kürtlere özerklik vaat eden **Sevr Antlaşması'na** (1920) bile tam bağımsızlık sağlanmadığı gerekçesiyle **karşı çıkmıştır** (Kaynaklarda bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır).

Özetle

Dönem	Kuruluş Tarihi	Temel Tutum	Öne Çıkan Faaliyet
I. Dünya Savaşı	Kuruluşu Savaş Sonrası (Aralık 1918)	Mevcut Değil. Savaş sonrası konjonktürü bekleme.	Yok. Ancak Wilson İlkeleri'nden yararlanma hedefi belirleme.
Kurtuluş Savaşı	Aktif Faaliyet (1919-1922)	Ankara Hükümeti'ne Karşı Olma. Bağımsız Kürt devleti (veya otonomi) idealini önceleme.	İtilaf Devletleri ile temaslar, Koçgiri Ayaklanması'nda dolaylı etki, Kuva-yı Milliye aleyhine bildiri yayımlama.

KTC, Milli Mücadele'nin zaferi ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, ayrılıkçı politikaları nedeniyle **zararlı bir cemiyet** olarak görülmüş ve fiilen sona ermiştir.

Kürt İslam Ayaklanması

Mumcu, bu konudaki görüşlerini en detaylı şekilde "**Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925**" (veya benzer isimli çalışmaları) adlı eserinde işlemiştir. Bu eser, KTC'nin kuruluşu, üyeleri, Azadi Cemiyeti ile ilişkisi ve sonrasında gelişen isyanlar zincirini **belgelere dayalı** olarak inceleme iddiasındadır.

Sonuç olarak, Uğur Mumcu'nun Kürdistan Teali Cemiyeti hakkındaki görüşü, Cemiyet'i **bölgeyi parçalamak isteyen emperyalist güçlerin bir piyonu** olarak gören ve faaliyetlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasındaki **ulusal bütünlüğe yönelik bir tehdit** olarak değerlendiren, **devletçi ve milliyetçi** bir perspektife sahiptir.

Uğur Mumcu ve Kemalist yazıları sözü İngiliz ajanı olarak suçladıkları Şeyh Said bir İngiliz ajanı Meydan yoksa dini için milleti için kendini feda eden bir lideriydi bu tartışmalı bir konu olarak görünebilir ama İngilizlere olan hiçbir ilişkisi Bugüne kadar kanıtlamış ve tespit edilmiş hiçbir belge veya elle tutulur bir kanıt bulunmamıştır.

Anti-Tez: İç Dinamikler ve Meşru Hak Arayışı

Uğur Mumcu'nun tezine karşı öne sürülen temel anti-tezler, KTC'nin kuruluşunu ve amaçlarını aşağıdaki noktalardan hareketle savunur:

1. İç Dinamiklere Odaklanma: Kültürel ve Siyasi Uyanış

Mumcu'nun iddiasının aksine, anti-tez, KTC'nin öncelikle Kürt aydınları ve entelektüellerinin **kendi iç dinamiklerinden** doğan bir hareket olduğunu savunur.

- **Kültürel Uyanış:** Cemiyet'in "Teali" (Yükseltme/İlerleme) adında da belirtildiği gibi, öncelikli amacın **Kürt dilini, kültürünü ve eğitimini** geliştirmek olduğu iddia edilir. KTC, modernleşme çağında Kürt kimliğini koruma ve ilerletme çabasıdır.
- **Osmanlı'nın Dağılması:** Cemiyet'in kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla oluşan **siyasi boşluğa** bir tepkidir. Bu boşlukta, diğer etnik gruplar gibi Kürtlerin de **kendi geleceklerini güvence altına alma** çabası meşrudur ve bu bir sömürgecilik komplosu değil, **ulusların kendi kaderini tayin etme** arayışıdır.

2. Dış Bağlantıların Abartılması (Komplo Karşıtı Görüş)

Anti-tez, KTC'nin İngiltere ile kurduğu ilişkilerin, Mumcu'nun iddia ettiği gibi **tamamen İngiliz çıkarlarına hizmet etme** amaçlı olmadığını ileri sürer.

- **Pragmatik Çözüm:** KTC, o dönemin uluslararası koşullarında, **Wilson Prensipleri** çerçevesinde haklarını elde edebilmek için dönemin **en güçlü aktörleriyle** (İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere) diplomatik temas kurmak zorunda kalmıştır. Bu, bir **işbirlikçilikten çok, pragmatik bir diplomasi** çabasıdır.
- **Ulusal Çıkar:** Kürt liderler, İngiliz desteğini kendi bağımsızlık veya özerklik hedeflerine ulaşmak için kullanmaya çalışmışlardır; yani İngiltere'nin aracı değil, **kendi amaçları için İngiltere'yi araçsallaştırmaya** çalışan bir taraf olmuşlardır.

3. Sömürgecilik Karşıtı Özellikler

Mumcu'nun tezinin odaklandığı noktanın aksine, anti-tez, KTC'nin bazı özelliklerinin **sömürgecilik karşıtı bir hareket** olarak da yorumlanabileceğini belirtir:

- **Otoriteye Başkaldırı:** Cemiyet'in nihai hedefi, **bir ulus-devletin kurulmasıdır**. Bu, o dönemde bölgedeki geleneksel imparatorluk otoritelerine (Osmanlı/Türkiye) ve dolaylı olarak Batı sömürgeciliğinin yarattığı statükoya karşı bir başkaldırı ve **milliyetçi bir uyanıştır**.

Özetle, Uğur Mumcu'nun tezi KTC'yi **dış destekli bir komplo** olarak görürken, anti-tez KTC'yi **iç dinamiklerden beslenen, kültürel ve siyasi meşru hak arayışının** bir sonucu olarak konumlandırır.

Şeyh Said İsyanı'nın İngilizler tarafından organize edildiği veya doğrudan desteklendiğine dair **kesin delillerin bulunmadığı** yönündeki görüş, bizzat dönemin Başbakanı **İsmet İnönü'nün** yıllar sonra kaleme aldığı hatıratında yer almaktadır.

Bu ifade, hem isyanın bastırılması sırasında hükümetin başında olan hem de olayları yakından deneyimleyen bir siyasetçi olması nedeniyle önemli bir tarihi kaynak teşkil etmektedir.

İsmet İnönü'nün bu konudaki bilinen ve sıkça alıntılanan sözü şöyledir:

“Şeyh Sait isyanının doğrudan doğruya İngilizlerin hazırladığı veya meydana çıkardığı hakkında kesin deliller bulunamamıştır.”

(İsmet İnönü - Hatıralar, Cilt 2, Sayfa 201)

KTC ve Azadi Cemiyeti Arasındaki İlişki

İki cemiyet arasındaki bağlantı ve farklar şöyle açıklanabilir:

1. KTC Birikimi ve Kuruluş Ortamı

- **KTC (1918):** I. Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlı'nın dağılma sürecinde ve İstanbul'un İtilaf Devletleri işgali altında kurulmuştur. Faaliyetlerini **İstanbul merkezli legal/yarı legal** bir düzlemde, ağırlıklı olarak **diplomasi ve kültürel yayın** yoluyla yürütmüştür. Hedefi **bağımsız Kürdistan** idi, ancak yöntemleri daha çok **açık siyaset ve uluslararası temas** üzerine kuruluydu.
- **Azadi (1920-1921):** Milli Mücadele'nin zaferi ve Ankara Hükümeti'nin otoritesini kurmasıyla **KTC'nin faaliyetlerinin durdurulduğu** bir dönemde, **Doğu illerinde (Erzurum, Bitlis civarı)** daha çok **asker kökenli ve yerel liderler** tarafından kurulmuştur. Azadi, daha **gizli ve yeraltı** bir örgütlenme modeli benimsemiştir.

2. Kadro Geçişkenliği ve Koordinasyon

Azadi Cemiyeti'nin kurucu ve etkili üyelerinin birçoğu, daha önce **Kürdistan Teali Cemiyeti**'nin üyesi olmuş veya onunla yakın çalışmış isimlerdir.

- **Cibranlı Halit Bey:** Azadi örgütünün lideri olan Cibranlı Halit Bey'in, İstanbul'da öğrenciyken Kürt yurtsever çevreleriyle ilişki kurduğu ve **Kürdistan Teali Cemiyeti'ne üye olduğu** bilinmektedir.
- **Şeyh Said:** 1925 İsyanı'nın lideri olacak olan Şeyh Said'in de Azadi örgütünün 1924'teki kongresine katılarak örgüte üye olduğu kaynaklarda belirtilir. Şeyh Said'in daha önce KTC üyesi olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur.
- **İş Birliği Çabası:** Azadi Cemiyeti, başlangıçtaki adımlarından birini **Kürdistan Teali Cemiyeti ile koordineli çalışmak ve Cemiyet'in şubelerinin açılmasına yardımcı olmak** olarak belirlemiştir. Bu durum, iki örgüt arasında siyasi bir miras ve işbirliği ilişkisi kurma çabasını gösterir.

3. Hedef ve Yöntem Farkı

Her iki cemiyetin nihai hedefi **bağımsız Kürdistan** olmasına rağmen, yöntemleri farklılık gösterir:

- **KTC:** İstanbul'da Meşrutiyet sonrası aydınları ve geleneksel liderleri bünyesinde barındırdı. Odak noktası **diplomasi ve kültürel yayınlardı**.
- **Azadi:** Ağırlıklı olarak **asker kökenli, subaylar ve yerel aşiret liderlerinden** oluştu. Yöntem olarak **gizli örgütlenmeyi ve gerektiğinde silahlı mücadeleyle isyanı** (1925 Şeyh Said İsyanı'nın planlanması gibi) esas almıştır. Bu, KTC'nin diplomatik ve kültürel ağırlıklı yaklaşımından daha **eylem odaklı** bir değişimi temsil eder.

Sonuç olarak, **Azadi Cemiyeti**, I. Dünya Savaşı sonrası Kürt siyasi hareketinin İstanbul merkezli **KTC** ile başlayan evresinin, **Anadolu**

merkezli, daha askeri ve radikal bir devamı ve yeniden yapılanması olarak kabul edilebilir.

Azadi Cemiyeti (Kürdistan İstiklâl Komitesi)

Azadi Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bağımsız bir Kürdistan devleti kurma amacı güden, Kürt aşiret liderleri, aydınları ve özellikle Kürt kökenli subaylar tarafından oluşturulmuş gizli bir örgüttür.

Kuruluşu ve Liderliği

- **Kuruluş Tarihi ve Yeri:** Büyük ihtimalle **1923** yılında (bazı kaynaklara göre 1921), subaylar tarafından Erzurum'da kurulmuştur.
- **Öncü Lider:** Örgütün kurucusu ve ilk başkanı **Miralay (Albay) Cibranlı Halit Bey**'dir.
- **Yapısı:** Gizlilik esası üzerine kurulmuş, genellikle beşer kişilik yerel hücreler (localar) şeklinde örgütlenmiştir. Üyeleri arasında hem geleneksel dini liderler (Şeyh Said gibi) hem de modern eğitim almış milliyetçi subaylar ve aydınlar bulunuyordu.

Amaçları ve Programı

Azadi Cemiyeti'nin temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Kürtlerin bağımsızlığını veya özerkliğini sağlamaktır.

Örgütün TBMM'ye iletilen ve M. Emin Sever'in kitabında belirtilen talepleri arasında şunlar yer alıyordu:

- Milli hakların elde edilmesi.
- Müstakil (özerk) bir idari merkeze ve idare heyetine sahip olunması.
- Milli sınırlar dahilinde **Kürtçenin resmi dil** olarak kabulü.
- Memurların ve jandarma teşkilatının Kürtlerden oluşması.

Azadi, ilk olarak diplomatik yollarla özerkliği hedeflemiş, ancak bunda başarılı olunamaması durumunda silahlı ayaklanma yolunu benimsemiştir.

Şeyh Said İsyanı ile İlişkisi

Azadi Cemiyeti, 1925 yılında gerçekleşen ve Cumhuriyet tarihinin önemli olaylarından biri olan **Şeyh Said İsyanı'nın** temel örgütleyici gücü ve altyapısıdır.

1. **Lider Kadronun Tutuklanması:** Örgüt lideri Cibranlı Halit Bey ile Yusuf Ziya Bey'in 1924 yılında tutuklanıp idam edilmesi, Azadi'nin askerî kanadını zayıflatmıştır.
2. **Ruhani Liderin Öne Çıkışı:** Bu tutuklamaların ardından örgüt, halk üzerindeki etkisi çok güçlü olan din adamı ve Nakşibendi lideri **Şeyh Said**'i hareketin başına (pratik liderliğine) davet etmiştir.
3. **İsyanın Başlaması:** Hareketin başlangıcı dini bir tepki (irtica) olarak algılansa da, arka planında bağımsızlık amacını güden Azadi Cemiyeti'nin örgütlenmesi yatmaktadır.

İsyanın 1925'te yenilgiyle sonuçlanması ve Şeyh Said ile diğer Azadi üyelerinin idam edilmesi, cemiyetin faaliyetlerini fiilen sona erdirmiştir.

Kürt Milliyetçi Faaliyetleri

Askeri kariyerine rağmen, Halit Bey, Kürtlerin ulusal haklarını elde etme ve bağımsızlık ideali etrafında faaliyet göstermeye başladı.

Azadi Cemiyeti'nin Kurucusu

- Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde, Kürt haklarının tanınmaması üzerine harekete geçti.
- Tahmini olarak 1920'lerin başında **Erzurum**'da, özellikle Kürt kökenli subayların katılımıyla gizli bir örgüt olan **Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi (Azadi)**'yi kurdu ve başkanlığını üstlendi.
- Azadi, Kürt aşiret liderleri, aydınlar ve din adamlarını tek bir çatı altında toplamayı hedefledi. Bu kapsamda, önemli dini lider olan **Şeyh Said Efendi** ile de yakın ilişki kurarak onu örgüt üyeliğine davet etti. (Şeyh Said, aynı zamanda Halit Bey'in kız kardeşinin eşi, yani eniştesiydi.)

Amaçları

Azadi Cemiyeti'nin temel amacı, **bağımsız bir Kürdistan devleti** kurmaktır. Örgüt, bu amaç doğrultusunda Ankara Hükûmeti'ne; Kürtçenin resmi dil olması, memurların Kürtlerden atanması gibi milli hakların tanınması taleplerini içeren şartları iletti. Diplomatik yolların sonuç vermemesi durumunda silahlı ayaklanmayı planladı.

Tutuklanması ve İdamı

- **Tutuklanma:** Cibranlı Halit Bey ve arkadaşlarının gizli faaliyetleri Ankara Hükümeti tarafından tespit edildi. Kendisi ve Azadi'nin önemli isimlerinden **Yusuf Ziya Bey**, 1924 yılı başlarında tutuklandı. Bu tutuklama, Azadi'nin askeri kanadının liderliğini erken safhada devre dışı bıraktı.

- **Yargılanma ve İdam:** Henüz Şeyh Said İsyanı başlamamışken, askeri mahkemede yargılandı. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı patlak verdiğinde, Halit Bey ve dava arkadaşları Bitlis'te yargılanarak ölüme mahkûm edildi.
- **İnfaz: 14 Nisan 1925** tarihinde Bitlis'te kurşuna dizilerek idam edildi.

Cibranlı Halit Bey'in idamı, Azadi Cemiyeti'nin modern askeri liderliğini yok etti, ancak örgütün planladığı ayaklanma, bu kez ruhani lider **Şeyh Said**'in önderliğinde gerçekleşti.

Miralay Cibranlı Halit Bey

Miralay Cibranlı Halit Bey (1882 – 14 Nisan 1925), Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde yaşamış, **Zaza asıllı bir Kürt subay ve milliyetçi liderdir.**

Kurtuluş Savaşı'na katılmasına rağmen, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezîyetçi politikalarına karşı çıkarak **bağımsız bir Kürt devleti** kurma mücadelesiyle tanınır.

Hayatı ve Askeri Kariyeri

- **Kökeni:** 1882'de Muş'un Varto ilçesinde doğdu. Bölgenin etkili aşiretlerinden **Cibran Aşireti'nin** reisinin oğluydu.
- **Eğitimi:** İstanbul'daki **Aşiret Mektebi** ve ardından **Harbiye Mektebi Aşiret Sınıfı'nı** tamamlayarak iyi bir askeri eğitim aldı. Osmanlı ordusunda **Miralay (Albay)** rütbesine kadar yükseldi.
- **Savaşlar:** I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştı.

Kürt Milliyetçi Liderliği

Halit Bey'i tarihte öne çıkaran en önemli rolü, **gizli Kürt bağımsızlık örgütü olan Azadi Cemiyeti'nin (Kürdistan İstiklâl Komitesi) kurucusu ve başkanı** olmasıdır.

- **Azadi Cemiyeti:** Bu örgüt, subaylar, aşiret liderleri ve aydınları bir araya getirerek diplomatik yollarla Kürtlere özerklik, başarısız olunursa silahlı ayaklanma yoluyla bağımsızlık hedeflemekteydi.
- **Şeyh Said ile İlişkisi:** Azadi Cemiyeti aracılığıyla, bölgenin en büyük dini otoritesi olan **Nakşibendi Şeyhi Şeyh Said Efendi'yi** (aynı zamanda eniştesiydi) örgüt faaliyetlerine dâhil etti. Halit Bey, isyanın askeri kanadını, Şeyh Said ise dini ve halk desteği kanadını temsil ediyordu.

Tutuklanma ve İdamı

- **Tutuklanma:** Azadi Cemiyeti'nin isyan hazırlıkları, örgüt içinden gelen **Binbaşı Kasım** gibi ihbarlarla Ankara Hükümeti tarafından tespit edildi. Halit Bey, örgütün önde gelen yöneticilerinden **Yusuf Ziya Bey** ile birlikte **1924** yılı içinde tutuklandı.
- **İdam:** Halit Bey ve arkadaşları, **Şeyh Said İsyanı** patlak verdikten kısa bir süre sonra, isyanın öncü kadrosunu dağıtmak amacıyla hızla yargılanarak **14 Nisan 1925** tarihinde **Bitlis'te idam edildi**.

Cibranlı Halit Bey, bu idamıyla, 1925 İsyanı'nın **örgütleyici askeri lideri** olarak tarihe geçmiştir.

Said Sever

Bir ropörtajında Halit bey hakkında verdiği bilgiler

Halit Bey'in babası Mahmut Selim Bey'dir. Mahmut Selim Bey, Varto merkezde kurulan 33. Cibran Alay Komutanıdır. Hamidiye alaylarının teşkiline karar verildiğinde Cibranlılara dört alay kurma hakkı verilmiştir. 31., 32., 33. ve 36 nolu alaylardır. 36. Alay Karlıova, Oğnut'ta (idari olarak Genç'e bağlı), 31. ve 33. alaylar Varto'da, 32. Alay ise Şiraz'da (idari olarak Hınıs'a bağlı) kurulmuştur. Mahmut Selim Bey, bilahare Van vilayetinde mutasarrıflığa atanmış, 1898 yılında Varto'da aşiretler arası kavgayı yatıştırmak için olay mahalline (Leylek Tepesi) intikal ederken kaza sonucu hayatını kaybetmiştir.

Aşiret Mektebi öğrencilerinin dışarı ile teması yasaktır. Çıkmalarını gerektiren bir durum olduğunda refakatçi eşliğinde çıkabiliyorlardı. Memleketleriyle ilişkilerinde aynı kriterler uygulanıyordu. Olağanüstü durumlar dışında ailelerinin yanına gitmelerine izin verilmezdi. Bu koşullar altında Aşiret Mektebi bitimine kadar İstanbul'daki Aşiret Mektebi öğrencilerinin, Kürt aristokrat ailelerinin çocukları veya Kürt okumuşlarla ilişki kurabilme zemini olmadığı anlaşıyor. Harbiye ve Erkanı Harbiye dönemlerinde ise okul içerisinde tartışmalar ve farklılaşmalar başlamıştır. Özellikle Balkanlardan esen milliyetçilik rüzgarları öğrencileri etkilemiş, farklı milliyetlere mensup öğrenciler arasında gruplaşmalar başlamıştır. Osmanlıcılık giderek ortak aidiyet olmaktan çıkarken, İslamcılık giderek ön plana çıkarılmıştır. Halit Bey'in geldiği çevre dikkate alındığında muhafazakâr olduğu ve Harbiye yıllarında Kürt milli hissiyatının geliştiğini söyleyebiliriz.

Halit Bey'in İstanbul'da geçirdiği 1892-1902 dönemidir

Halit Bey, 1902 yılında Yaver Yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra Suriye-Filistin cephesine atanır. Halit Bey’le ilgili en büyük sorun resmi kayıtlarda, hangi yıllarda nerelerde görev yaptığına, hangi pozisyonlarda çalıştığına ve hangi cephelerde görev yaptığına dair hiçbir bilgi paylaşılmamış olmasıdır. Hatta Nüfus İşleri Genel Müdürlüğünün kayıtlarında bile Halit Bey’e dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Bu nedenle edindiğimiz bilgiler, o dönemi yaşayan insanların sözlü olarak aktardıkları bilgilerden ibarettir.

Halit Bey’in Filistin’e giderken Cibran alayı ile beraber gittiğine dair yazılanları ihtiyatla karşılamak gerekir. Söylenen ve yazılanların yanlış olduğunu söylemiyorum. Yanlış yorumlandığı kanaatindeyim. Şöyle ki Hamidiye alayları nizamnamesinde alayların görev yeri ve yetkileri belirlenmiştir. Bu nizamnameye göre Hamidiye alayları savaş durumlarında Ordu emrine verilerek cepheye gönderilebilmektedir. Bunun dışında görev yerleri ve yetkileri sınırlıdır; ancak bazı özel durumlarda alaylardan sınırlı sayıda kişinin Ordu emrine verilerek başka bir alanda görevlendirilebilmektedir. Örneğin 1313 (1895) Cibran 36. Alaydan 60 kişi Ali Rıza Paşa emrine verilerek Musul ve Kerkük’te asayiş sağlamak amacıyla gönderilmiştir. Buna benzer bir hadise yaşanmış olabilir. Halit Bey’in Suriye-Filistin cephesine giderken alay içerisinde güvendiği tecrübeli bir ekibi beraber götürdüğünü düşünüyorum. Abdulbari Han, Halit Bey’le Filistin cephesine giden yakın akrabalarının anlatımlarına dayanarak ‘Halit Bey’in mahiyetindeki birlikle Cerablus ve oradan Halep bölgesine yerleşir’ ^[6] diye aktarır. İlk görev yeri olmasından dolayı ilk iki yıl staj yılı kabul ediliyordu. İlk dönemlerde lojistik destek birimlerinde, akabinde İngilizlerin ve Fransızların konumlandıkları cephe hatlarında görevlendirilmişlerdir.

Halit Bey, Harbiye'den beri Jön Türk hareketine mesafelidir. Bu mesafeli duruş hep devam edecektir. İTC çevresi 1908 öncesi merkezden uzak cephelerle çok ilgili değildir. Bunun temel bir nedeni var: Abdülhamid'i devirme ve iktidarı ele geçirme arzusu. Bu nedenle İstanbul'a yakın olmak zorundalardı. Daha çok Edirne'deki 1. Ordu ile Selanik'teki 3. Ordu'da kümelenirlerdi. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Halit Bey'den üç yıl sonra 1905 yılında Yaver Yüzbaşı olarak mezun olur ve Şam'daki 5. Ordu 30. Süvari Alayına atanır. İki yılını Şam'da geçiren Mustafa Kemal, askeri faaliyetlerle pek ilgili değildir. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurar ve gizliden Selanik'e gider. Selanik'e gizli gittiği fark edildiğinde gizliden geri döner. İki yılın sonunda Selanik'teki 3. Ordu'ya atamasını yaptırır. İttihatçıların bütün çabaları iktidarı nasıl ele geçirecekleri üzerinedir.

Bölgede giderek artan Arap milliyetçiliğine ilave olarak, diğer taraftan Yahudi yerleşimcilerinin toprak edinme faaliyetleri de görülmekteydi. Arap milliyetçilerinin başında Halit Bey'in Aşiret Mektebinden arkadaşı Faysal Hüseyin vardır. Halit Bey'in görev yaptığı dönemlerde ciddi bir sorun yaşanmayacaktır; ancak 1914 yılında Suriye Genel Valiliğine ve 4. Ordu komutanlığına Cemal Paşa atanınca bölge kan gölüne dönecektir. İttihat-ı Terakki'nin üç 'kudretli' paşasından biri olan Cemal Paşa, kısa sürede Arap milliyetçilerine karşı giriştiği toplu idamlar, Suriye'ye gönderilen Ermenilerin dağıtılması ve Yahudi yerleşimlere karşı geliştirdiği pratik, tarihe *kasap Cemal* olarak adını yazdırmasını sağlamıştır.

Halit Bey'in 1. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Varto'ya döndüğünü biliyoruz. Savaş başladığında Erzurum cephesinde görevlendirilir. Özellikle Enver Paşa

komutasındaki doksan bin kişilik ordu mensubunun Allah-u Ekber dağlarında donmasından sonra, tüm aşiret alayları Muhammed Fazıl Paşa komutasında bir kolordu ve iki tümen şeklinde düzenlenerek cephe hattına gönderilmişti. Kafkas cephesi, Enver Paşa bozgunundan sonra bel kemiğini Kürt aşiret alaylarından müteşekkil savunma hattına dönüştürülmüştür. Aşiret alayları dışında tanınmış Kürt şahsiyetlerden Said-i Kürdi, Seyit Rıza gibi isimler de milis gruplarıyla savunma hattına dahil olmuşlardır. Hatta İstanbul'dan tanıdığımız birçok Kürt aydını Memduh Selim Bey, Ekrem Cemilpaşa, Celadet Bedirhan gibi şahsiyetler gönüllü olarak cepheye gittiler. Bu durum bir realiteyi ortaya koyuyor. Savaş dönemine kadar Kürt aydınları da Osmanlı devletini kendi devleti kabul ediyorlar. İTC'nin pratiği, savaşta yaşananlar ve savaşın sonuçları Kürtlerde farklılaşmaya yol açmıştır.

Halit Bey'de Kürtlük bilinci Harbiye'den beri vardır; ancak kırılma noktası 1. Dünya Savaşı yıllarıdır. Savaşın neticelenmesi Halit Bey'de Kürt istiklali fikrini netleştirmiştir. Bundandır ki savaştan sonra yönünü ne Kemalistlere ne de Padişaha çevirmiştir. Hedefinde Kürtler vardır. Seyyid Abdulkadir ve Şerif Paşa ile ilişkiye geçer. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Kürdistan'da hızla örgütlenmesine destek olur. M. Nuri Dersimi anılarında: "Kürdistan Teali Cemiyeti'nin aldığı karara göre, Memleketteki teşkilat çalışmalarımız Kürd kahramanı Miralay Halit Beg'in öncülüğünde yapılacaktır"^[7] diye yazar. Buna benzer bir ifadeyi İsmail Göldaş, Kürdistan Teali Cemiyeti adlı çalışmasında da dile getirir. Göldaş; "Miralay Halit Bey, Cemiyetin ...bölgelerinden sorumlu merkezi düzeyde üyesiydi" der.

Halit Bey'in bir başka dikkat çeken çalışması ise Ehmedê Xanî'nin "Nûbîhara Biçûkan" ve "Aqîda Îmanê" adlı eserlerini bizzat kendisi sadeleştirerek, basıp dağıtımına vermesidir. Bütün yapılan çalışmaları bir arada değerlendirdiğimiz zaman Halit Bey'in düşüncelerinde ne kadar net ve kararlı olduğunu görebiliriz. Şark İstiklal Mahkemesi davalarında, bazı 'sanıkların' Nûbîhara Biçûkan ve Aqîda Îmanê adlı kitapları bulundurmaları nedeniyle yargılandıklarını hatırlayalım.

hükümete karşı cephe aldığı kolorduca şüpheli görülmüş, bölgedeki aşiretlerin başından ayrılması düşünülmüş ve bu sebeple Erzurum'a çağrılarak miralaylık rütbesi baki kalmak şartıyla kolordu divanı muhasebat komisyonu reisliği ödevi ile Erzurum'da alıkonulmuştu."

Erzurum Kongresi'ne katılmayan, Kürtlerin birliğini sağlamaya çalışan, Sevr uygulanması için çaba gösteren Halit Bey, artık çok 'tehlikeli' olmaya başlamıştır. Bu nedenle rütbesi dondurulmak suretiyle Erzurum Kolordu Muhasebat Daire Başkanlığı gibi pasif bir göreve atanır. Böylece Halit Bey'le ilgili isyana kalkışmak iddiasıyla ilk ihbar 1920 yılında yapılır.

Halit Bey, Erzurum Kongresi'ne resmi olarak davet edildi. Buna dair elimizde resmî belgesi var. Halit Bey, mazeret beyan ederek katılmadı. Bunun nedeni son derece açıktır. Türkçü çizgi ile Kürtçü çizginin ayrışmasının bir sonucudur.

Mustafa Kemal Paşa ile Halit Bey'in son görüşmesi 1924 yılının Ekim ayıdır. Görüşmeye dair aile kaynaklarından bilgiye sahibiz. Ayrıca 1924 görüşmesi, Sovyetler Birliği'nin Erzurum Konsolosluğu tarafından Moskova'ya rapor edilmiştir. Olayın gelişimi şöyledir: Mustafa Kemal Paşa, Hasankale depremi bahanesiyle bölgeye bir gezi düzenler.

Asıl amacı bölgede olup-bitenleri yakından izlemektir. 4-7 Ekim 1924 tarihleri arasında Sarıkamış'a uğrar. Muhsin Karakurt'un iddiasına göre; "Karakurt Nahiye Müdürü Hüseyinzade Halil ve kardeşi Abbas Beyleri evlerinde ziyaret eder. Esasen bu tarihlerde Doğu Anadolu Bölgesi'nde bazı sosyal depremlerin olacağı duyumu da alınmıştır. Bazı aşiretler, Miralay Halit Bey liderliğinde isyan hazırlığı içindedirler...Kendisiyle, çok iyi tanıdığı Cıbranlı Halit Bey ile ilgili istişare yapmıştır. (Nitekim Reiscumhurun gidişinden hemen sonra Hüseyin Zade Halil Bey ile Cıbranlı Halit Bey, Karakurt Nahiyesi'nde buluşmuşlar ve düşünülen isyan hakkında konuşmuşlar. Ancak her iki taraf birbirlerini ikna edememişlerdir." Akabinde Erzurum'a gelen Mustafa Kemal, Halit Bey'le bir akşam yemeğinde görüşmek ister. Görüşme gerçekleşir; ancak görüşmedeki atmosfer son derece gergindir. Söz konusu görüşmeden de sonuç alamayan Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya dönüşünden sonra son kez Halit Bey'e, Hoca İlyas Sami'yi gönderecektir. Halit Bey, İlyas Sami ile görüşmeyi reddetse de İlyas Sami evine kadar gelerek tekliflerini yapar ve Halit Bey yapılan bütün teklifleri reddedecektir.

Cemiyetin orijinal adı Kürdistan İstiklal ve İstihlas Cemiyeti'dir. Kısa adı Kürdistan İstiklal Cemiyeti'dir. Azadi sonradan yazarlar tarafından kullanılır. 1920'nin son günleri veya 1921 ilk aylarında kurulduğu tahmin edilmektedir. Cemiyetin kurucularından Binbaşı İsmail Hakkı Saweys, 'Kürdistan İstiklal Komitesi' adlı makalesinde cemiyetin 1921 yılında Erzurum'da Miralay Halit Bey'in başkanlığında kurulduğunu söyler. Cemiyetin bir başka önemli ismi İhsan Nuri Paşa'nın yazdığı 1925

yılında Bağdat'ta El-İstiklal basımevinde yayımlanan raporudur. Şöyle diyor İhsan Nuri Paşa "Büyük yurtsever, görkemli şehit Cibran aşireti reisi Albay Halit Beg'in organize ettiği o meşhur 'Kürt Komitesinin' bahs etmenin zamanı geldi..." "Daha sonra bu başkaldırıyı örgütleyen ulu yurtsever Xalit Begê Cibri, ikinci bir cemiyet kurarak Kürt toplumu içindeki yerini aldı."

Ayrıca Sovyetler Birliği Erzurum Konsolosluğunun 1922 yılından 1925 yılına kadar günü gününe gönderdiği sayısız raporlar, İngiliz Hava Kuvvetleri arşivinden çıkan belgeler, Fransız istihbaratının 1921 yılında İstanbul'da merkeze gönderilen Erzurum Kürt Komitesine dair rapor şunu ortaya koyar: Hareketin merkezinde Halit Bey vardır. Fikir babası da kendisidir. Gerek gönderilen raporlarda ve gerekse KİC'nin 20.12.1922 tarihinde Sovyetler Birliğinin Erzurum Konsolosu Pavloskiy'e sunduğu on maddelik protokol metni ve 04.01.1923 tarihinde Halit Bey tarafından Lenin'e hitaben yazılan mektubunda "Bağımsız bir devlet kurmak amacıyla çalıştıklarını, kendilerine yardım edilmesi halinde genel bir ayaklanmaya hazır olduklarını" söyler.

Strateji lokal değil, genel bir ayaklanmadır. Başarısızlığın birden fazla sebebi var. Dış destek sağlanamamıştır. Hem Bolşevikler hem İngilizler Kemalist hareketi desteklediler. 3 Eylül 1924 yılında İhsan Nuri Paşa liderliğindeki Beytüşşebap ayaklanmasının başarısız olması cemiyetin deşifre olmasına yol açmıştır. Hareketin lideri Halit Bey'in, cemiyetin siyasi ve askeri kadrolarının tutuklanması veya yurt dışına çıkmak zorunda kalmaları, Şeyh Said Efendi'nin Hınıs'tan çıkıp Diyarbakır'a yaptığı gezi, provokasyon sonucu Piran'da patlamasıyla yenilgiyi kaçınılmaz hale getirmiştir.

Halit Bey ailesi, Şeyh Said Efendi ailesi ve Şeyh Abdullah Efendi aileleri iç içe ve akrabadırlar. Halit Bey'le Şeyh Said Efendi'nin anneleri kardeş ve Melekan şeyhleri ailesindendir. Aynı zamanda Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Said Efendi'nin damadıdır. Şeyh Said Efendi de Halit Bey'in kız kardeşi ile evlidir. Dolayısıyla aralarında çok yakın bir akrabalık hukuku vardır. Bu nedenle aralarında sıcak ve sıkı bir ilişki mevcuttur.

Halit Bey son derece donanımlı biridir. Aşiret Mektebini üçüncülükle bitirdiğini resmi kayıtlardan biliyoruz. Harbiye'de Erkan-ı Harbiye'ye başarılı öğrenciler alınırdı. Arapçayı, Farsçayı, Osmanlıcayı, Fransızcayı ve Kürtçeyi iyi derece bilirdi. Şeriat hukukuna hakimdi. Saygınlığı sadece miralay olmasından, cephede gösterdiği cesareten ya da aşiret sahibi olmasından kaynaklanmıyor; dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesinden, dini bilgisinin derinliğinden kaynaklanıyor. Kürdistan'daki geleneksel-muhafazakâr kesimleri etkileme kabiliyetinin sebebi budur.

Karakterine gelince, düşüncelerinden taviz vermeyen biridir. Siyasi hayatında zikzaklara yer olmamıştır. Halit Bey'in 1923 yılında değişik tarihlerde Binbaşı Kasım'a yazdığı beş adet mektubu Şark İstiklal Mahkemesi tutanakları arasından çıktı. 29 Mayıs 1923 tarihinde yazdığı mektupta kendisini şöyle tanımlıyor:

“Benim tabiatım doğru yoldur. Riya, tekapu vesaire yoktur. Başım din ve milletim uğruna fedadır. Din ve Millet hususunda hiç kimsenin mazeretini kabul etmem. Benimle hemfikir olursunuz yahut kat-ı alaka ederiz.”

Halit Bey'in ahlakı ve karakteri kendisine karşı olanlarda bile takdir toplamıştır. 1925 Ayaklanmasında devletin

yanında yer alan M. Halit Fırat^[14] anılarında Halit Bey için şunları söyler:

“Karakteri icabı olarak ağzından çıkan bir sözden dönmeyen Halit Bey’i bu işten geri çevirmek için Atatürk tarafından sureti mahsusada Ankara’dan Erzurum’daki ikametgahına gönderilen Muşlu ve Muş Meb’usu ve din alimi Hacı, Hoca İlyas Sami Bey de gelip Halit Bey’le uzun uzun görüştü ise de attığı adımını geri almayacağını anlayarak geri gitti.” Ve devamında şunu söyler: “Hele makullük ve temiz ahlak gibi beşerî hasletlerde Halit Beyin çağımızda bir emsali olmadığını kesin olarak ifade edebilirim.” Bu ifadeleri yazanlar dostlar, dava arkadaşları ya da akrabaları değildir. Kendisine ve davasına karşı mücadele edenlerdir. Hakeza Halit Bey, Bitlis Cezaevinde tutuklu iken Şeyh Alaeddin ve Şeyh Masum ’un üzerinden kendisine yapılan teklifleri reddederken söylediği o meşhur sözün gereğini yerine getirir. “Şerefsizce yaşamaktansa hatt-ı meydanı faaliyetlerde şerefle ölmek gerekir.”

Son olarak Halit Bey gibi milli bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen, bu amaç uğruna İngilizler ve Sovyetler Birliği yetkilileri ile görüşen, dindarlardan sosyalistlere, Sünnilerden Alevilere bütün Kürtleri kucaklamaya çalışan bir lidere “seküler miydi dindar mıydı?” tartışması üzerinden ele almak doğru zeminde bir tartışma değildir.

*** Said Sever, hukukçu ve araştırmacı olup Cibranli Halit bey ile aynı ailedendir.**

Yusuf Ziya Bey (1882 – 14

Nisan 1925)

Yusuf Ziya Bey , Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında siyaset ve Kürt ulusal hareketlerinde aktif rol oynamış, **Kürt asıllı bir siyaset adamıdır**. Aynı zamanda **I. Dönem Büyük Millet Meclisi (BMM) Bitlis milletvekili** olarak görev yapmıştır.

Siyasi ve Bürokratik Kariyeri

- **Doğum ve Köken:** 1882 yılında **Bitlis**'te doğdu. Bitlis'in tanınmış ve varlıklı ailelerinden **Koçzade Hacı Ömer Suat Ağa**'nın oğludur.
- **Eğitim ve İş Hayatı:** Bitlis Sultanisi'nden mezun olduktan sonra bir süre ticaretle uğraşmış, ardından **Maarif Müdürlüğü'nde Başkâtiplik** yapmıştır.
- **BMM Üyeliği:** 16 Ağustos 1920 tarihinde BMM'ye **Bitlis Milletvekili** olarak katıldı. Meclis içinde İkinci Grup'ta yer almış ve bu grubun Saltanatın kaldırılmasına karşı çıkan fikirlerini savunmuştur.
- **Diğer Görevler:** 25 Kasım 1920 tarihinde **Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği** görevine seçilmiştir.
- **Musul Meselesi:** Lozan Barış Konferansı sırasında **Musul eyaletinin terk edilmesine şiddetle karşı çıkan** konuşmalar yapmıştır.

Kürt Ulusal Faaliyetleri ve Azadi Cemiyeti

Yusuf Ziya Bey, Kürt ulusal haklarının savunulması konusunda aktif rol oynamıştır:

- **Cemiyet Çalışmaları:** Siyasete girmeden önce İstanbul'daki **Kürt Teali Cemiyeti**'nde çalışmıştır.

- **Azadi Cemiyeti'nin Kurucusu:** Miralay Cibranlı Halit Bey'in liderliğinde kurulan gizli Kürt bağımsızlık örgütü olan **Kürdistan İstiklâl Komitesi (Azadi)**'nin kurucuları arasında yer almış ve örgütün en faal şahsiyetlerinden biri olmuştur.
- **Şeyh Said ile İlişkisi:** Azadi örgütlenmesinde önemli rol oynayarak bölgede sözü geçen, varlıklı bir Nakşibendi şeyhi olan **Şeyh Said Efendi**'nin cemiyete katılmasını sağlamıştır.

Tutuklanma ve İdam

- **Tutuklanma:** Milletvekilliği sona erdikten sonra Bitlis'e dönen Yusuf Ziya Bey, Azadi Cemiyeti faaliyetleri ve Nasturi İsyanı'ndaki rolü nedeniyle aranmaya başladı. 1924 yılının sonlarına doğru (bazı kaynaklara göre Ekim 1924) **tutuklandı**.
- **Yargılanma ve İnfaz:** Cibranlı Halit Bey ile birlikte Bitlis'teki askeri mahkemede yargılandı. Azadi Cemiyeti'nin bağımsız Kürdistan kurma amacını mahkeme ifadelerinde kabul etti.
- **Ölümü:** **14 Nisan 1925** tarihinde, **Bitlis Harp Divanı** kararıyla **Cibranlı Halit Bey** ve diğer dava arkadaşlarıyla birlikte **idam edildi**.

Yusuf Ziya Bey, Bitlis milletvekili kimliği ve Azadi Cemiyeti'nin önde gelen yöneticisi sıfatıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Kürt ulusal hareketinin önemli sivil yüzlerinden biri olarak kabul edilir.

CİBRANLI BİNBAŞI KASIM

Tam adı **Kasım Ataç (Binbaşı Kasım Bey)**'tir.

- Kendisi, Cıbran Aşireti reislerinden Ahmet Ağa'nın oğludur.
- Cıbranlı Halit Bey'in amcasının oğlu ve kayınbiraderidir (kız kardeşinin eşi).
- Şeyh Said isyanının önderlerinden Şeyh Said'in de bacanağıdır.
- Hamidiye Aşiret Mektebi'nin ilk öğrencilerindendir ve Osmanlı Ordusu'nda binbaşı rütbesine yükselmiştir.

Şeyh Sait'i de İran'a kaçırmaya ikna edip bir köprüde yakalattığını söyler. Bacanağını kendi silahını doğrultarak teslim olmaya zorladığını söyler.

Binbaşı Kasım Ataç Varto'nun Kulan köyünden ve Cıbran aşiretindendi. Cıbranlı Ahmedê Süleyman Ağa'nın oğludur. Aşiret Mektebi mezunu ve orduda süvari subay olarak görev yaparken, 1918 yılında binbaşı rütbesindeyken, erken yaşta emekli edildiğinden memleketi Varto'ya yerleşmişti. Emekliye ayrılmamış, ayırmışlardı.

Babası adı bir suç nedeniyle dağdadır ve bir gün köyüne inerken yakalanır, yerlerde sürüklenerek götürülür, bir daha geri gelmez ve "öldü" diye açıklama yapılır. Anlatılanlara göre, emekli Binbaşı Kasım babasına sahip çıkmadığı gibi, onun nerede ve nasıl öldüğü ya da öldürüldüğü, nereye gömüldüğüyle de ilgilenmez.

Ömrünün son yıllarında Elazığ'da, Nail Bey Mahallesinde Ermeni yapımı eski bir evde oturuyordu.

Kasım'ı en erken teşhis eden bacanağı Şêx Seîd Efendidir. Onu yakın çevresinden hep uzak tuttu. Fakat Kasım, Şeyh'in damadı olan Şeyh Abdullah'ı kullanarak, hareketin içine girmeyi başardı.

Kürt yurtseveri Mela Selim şu anekdotu aktarmaktadır: “Bizim Varto tarafının Alevi liderlerinden Mehmet Halit Fırat, devletin adamlarındandı. Aramızda ahbablık vardı. Bizzat ondan dinledim. Şeyh Said'in ilk sorgusu Varto'da yapılırken Mehmet Halit Fırat da hazır bulunuyor. Sorguyu yapan Osman Nuri Paşa Şeyh Said Efendiye soruyor:

-Kasım için ne dersin?

Şeyh şu cevabı veriyor:

–Kasım, hükümetin sadık adamı, bizim hainimizdi.

–Siz bu sözlerinizle onu arkadaşılığınızdan koparıyorsunuz, diyor Osman Nuri.

Şeyh Said:

–Zaten arkadaşım değildi ki koparayım. Bizim hainimizdi!”

Mela Selim bir başka anekdotda şunları aktarmaktadır: “Kasım, yıllar sonra Varto'ya döndüğünde, oturup uzun uzun konuştuk. Ona Şeyh Said Efendi'yi sordum. Bana dedi ki:

–Şeyh Said öyle cesur bir adamdı ki, ne korktu, ne de kimseyi ele verdi. Yalan da söylemedi. Hiçbir şeyi inkâr etmedi.

Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesinde verdiği ifadesinde yaptıklarıyla övünerek söz eder. “Hasanalı Halid Bey'in takibi esnasında da Gazi Paşa hazretlerine, baş vekalet, dahili vekalet, Muş Mebusu İlyas Sami Bey'e, Muş Valisi Sırrı Bey'e, Bulanık'ta Kazım Paşa ya telgraf verdim. Kürd cereyanı git gide kuvvetlendiğini, binaenaleyh bir an evvel önünün alınmasını, Muş Mebusu İlyas Sami, Osman Kadri ve Erzurum Mebusu Halit Beylere sıra buldukça müşafehan (yüzyüze) ve meclisteler iken mektuplar arz ederdim. Bilhasa Halk Fıkrası Katıbu umumiyyenin (Recep Peker) uzun bir mektub takdimi ile aşiret hayatına hatime (son) verilmesi ve eşhası muhim (önemli şahısların) Anadolu içerilerinde iskanleri ile aşairin kısmen olsun Türk ahalisi ile tebdilleri, zamanın hulül eylediğini (geldiğini) dermeyeran eylemiştim. Geçen sene Gazi Paşa Hazretleri'nin Erzurum'u seyahat ve teşriflerinde Muş Vilayeti Heyeti istikbalesine (karşılmasına) olarak gitmiştim. Ayrıca hususi bir ziyaretle şeref yabı (müşeref) oldum ve Kürdlük iftirak fikrinin avamda (halkta) hemen yüzde seksen nisbetinde bulunduğunu ve tedabir-i katiye (kesin tedbirler) serianın (acil) ittihazi(alınması pek muktazi (lüzumlu) Ali Said Paşa huzuru ile arz eyledim.”

Dönemin önemli tanığı Mela Selim Binbaşı Kasım'dan bizzat duyduklarını Abdullah Akdenize şöyle anlatmaktadır: 'İdamlardan sonra herkes bana düşman kesildi, kötü bir duruma düştüm. Akrabalarımдан dahi güvenim kalmadı, ne yapacağımı şaşırdım. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için randevu talep ettim. Özel Kalem Müdürü, Mustafa Kemal'e durumu bildirdi. Mustafa Kemal randevu vermeyi reddetti. 'Kasım, İsmet Bey'le görüşsün' dedi. Bunun üzerine Başbakanlığa çıktım, İsmet Bey'le görüşmek için randevu istedim. Olumlu karşılandım, İsmet Paşa'nın makamına gittim, selam verdim. İsmet Paşa ne elimi tuttu, ne de beni oturttu. Bana baktı, 'Kasım, ne istiyorsun?' dedi. Ben de 'Memleketim, devlete karşı isyan etti. Devlet kuvvetleri ile çarpıştı. Ben, devletin yanında yer aldım. Devlete büyük yardımlarım dokunduğu için memleketim bana düşman kesildi. Can güvenliğim kalmadı, ayrıca ailemin geçimini temin etmem zorlaştı. Bir emekli subayım, rastgele çalışmam mümkün değil, devlet tarafından bana bir iş verilmesini diliyorum.' dedim. İsmet Paşa bana bakarak "Kasım, sen gençsin, kendine bir iş bul, çalış, devlet kapısında sana iş yoktur, gidebilirsin' dedi. O zaman nasıl büyük bir hata yaptığımı anladım. Pişman olarak çıktım."

Mahmut Akyürekli, çocukluğunda büyüklerinden dinleyerek büyüdüğü Şeyh Said Hadisesine dair tarihi araştırmalarda bulunurken, 2013'te Binbaşı Kasım'ın 27 sayfalık Osmanlıca elyazması hatıratına ulaşır. Hatıratı tek başına yayımlamanın doğru olmadığını değerlendirir; hatıratın transkripsiyonunu yapıp dosyayı rafa kaldırır. TBMM Arşiv Daire Başkanlığı 2018'de duruşma tutanaklarını ve 2019'da da Şark İstiklal Mahkemesi evrakının tamamını dijital ortamda yayınlayınca, Binbaşı Kasım'ın yazdıklarını mahkeme evrakları, ifade

tutanakları, yüzleştirme beyanları ve diğerk yazışmalarla teyit ettikten sonra hatıratı kitap haline getirir.*

Hatıraların yazılış öyküsü ilginçtir. Binbaşı Kasım hatıratını Avni Doğın'ın talebi üzerine 1945'te kaleme alır. İkisinin tanışıklığı Şark İstiklal Mahkemelerine kadar gider. Kasım'ın yargılandığı Şark İstiklal Mahkemesinde Doğın yedek üyedir. 1943'te Doğın, Birinci Umum Müfettişi olarak Diyarbakır'a atanır. 1944 sonbaharında Emniyet Müşavirliğı üzerinden, o dönem Söke'de sürgünde olan Kasım'dan Şark meselesi hakkındaki düşüncelerini ve yaşadıklarını yazmasını ister. Kasım bildiklerini önce Osmanlıca bir taslak halinde deftere geçirir, sonra o taslağı yeni harflerle temize çekip Doğın'a gönderir.

Doğın'ın arşivindeki bu hatırata ilk ulaşın Uğur Mumcu olur; Mumcu "Kürt İşlam Ayaklanması" kitabında hatıratın bir kısmını kullanır. Ancak tamamen neşretmediğı için hatıratın içeriğı gizemini korur ve hakkında birçok tevatür çıkar. Akyürekli, Osmanlıca aslına sadık kalarak hatıratın tamamını ortaya serer. Ayrıca, Cıbranlı Halit Bey'in 1923 yılında Binbaşı Kasım'a gönderdiği beş mektup da ilk defa bu çalışmayla okurun dikkatine sunulur.

Cıbranlı Albay Halit Bey'in Görüşü

Halit Bey'in görüşleri, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmiş ve şu temel noktaları içermiştir:

- **Hedef: Bağımsız bir Kürdistan** kurmak. Kendisi, bu amaçla 1921'de Erzurum'da kurulan ve daha sonra Şeyh Said İsyanı'nın örgütsel zeminini oluşturan **Azadî Örgütü**'nün başkanıdır.
- **İzlenecek Yol:** Halit Bey, Kürt haklarının ancak **silahlı mücadele** ve **isyana hazırlanmakla** elde edilebileceğine inanıyordu. Aşiretleri, Alevi ve Sünni Kürtleri bir araya getirmeye çalıştı.
- **Ankara Hükümeti'ne Tutum:** Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Halit Bey, **Türkçü çizgi** ile Kürtçü çizginin ayrıştığını görerek Ankara Hükümeti'nden uzaklaşmış ve onlara karşı net bir **muhalif** pozisyon almıştır. Tutuklanmadan önce, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini Kürtçülük fikirlerinden vazgeçirmeye yönelik teklifini reddettiği yönünde rivayetler vardır.

Cibranlı Binbaşı Kasım Bey'in Görüşü

Binbaşı Kasım Bey'in (Halit Bey'in yakın akrabasıdır) durumu, anılarda ve kaynaklarda Halit Bey'inkine göre farklı bir çizgi çizer:

- **Tutum:** Kasım Bey'in, Halit Bey'in radikal **bağımsızlık** ve **isyan** hazırlığına karşı **daha temkinli** veya **muhafazakâr** bir yaklaşım sergilediği belirtilir.

- **Ankara Hükümeti ile İlişki:** Bazı anlatılar, Binbaşı Kasım'ın, Halit Bey'in tutuklanma sürecinde ya da sonrasında Ankara Hükümeti ile olan ilişkilerinde **daha ılımlı** bir pozisyonda kaldığını veya isyana tam destek vermekte tereddüt ettiğini gösterir. Hatta bazı kaynaklar, Halit Bey'in yakalanmasında dolaylı ya da dolaysız bir rolü olduğunu ima eder.
- **Görüş Farklılığının İfadesi:** Anılardaki ve tarihsel kayıtlardaki izah, bu iki ismin aynı aşiretten gelmelerine rağmen, birinin (Halit Bey) **ulusal dava uğruna devlete karşı net bir bağımsızlıkçılığı** savunurken, diğzerinin (Kasım Bey) **hükümete sadakat** veya en azından **daha uzlaşmacı** bir çizgide kalmayı tercih etmesi arasındaki dramatik ayrılıktır. Bu, aynı aile veya aşiret içindeki **ulusçu/radikal** ve **devlet yanlısı/muhafazakâr** kanatların ayrışmasını simgeler.

Özetle: Cibranlı Albay Halit Bey, Kürtlerin haklarını **bağımsızlık** ve **isyan** yoluyla arayan **ulusal bir lider** iken; Cibranlı Binbaşı Kasım Bey, aynı aşiretin mensubu olmasına rağmen, **devletle daha uyumlu** bir çizgiyi temsil eden veya **isyan hareketine tam olarak katılmayan** bir figür olarak görülür.

BİNBAŞI KASIM'IN TAHLİLİ ve DÜŞÜNCESİ

Binbaşı Kasım düşüncelerinde büyük değişimler yaşamış kendince de halk için yeni devlete adapte olunması cahil ve geri kalmış olan Kürtlerin cumhuriyete adapte olmaları gerektiğini düşünüyor. Kürtleri mert ve cesur bir halk olarak gören Kasım cahil olan bu halkın. Bey, şeyh ve Ağaları tarafından sömürüldüklerini oluşturan her toplumsal olayında bu zümrenin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmektedir.

Bey, Seyh ve Ağaların halkı sömürdüğünü düşünmektedir. Bölgede bulunan bu ağa , şeyh ve beylerin bölgeden sürülmesi ve bölgede eğitim ile Kürt halkı kendilerini sömüren bu zümrelerden kurtulması gerektiğini düşünür.

Belki de binbaşı kasım Kürtlerin isyan etmesinin veya bu isyanın başarılı olmasında bile Kürtlerin hayrına olmayacağını düşünmüştür. Aşirete bağlı şeyh muridi olan bu kitlenin müritlikten kurtulup ulus bilincine varması ile bu talepleri dile getirebilirler mevcut durumda elde edilen her kazanım bu zümrenin çıkarlarına hizmet eden kazanım olacaktır.

Kasım Bey'in Fikir Değiştirme Sebepleri (Anılarındaki İzah)

Binbaşı Kasım Bey'in anıları ve ifadeleri, onun neden Cumhuriyet'in yanında yer aldığını ve Azadî/Şeyh Said hareketine karşı çıktığını açıkça ortaya koymaktadır. Temel gerekçeleri şunlardır:

A. Anti-Feodal ve Anti-Teokratik Görüş

Kasım Bey'in anılarındaki ana tema, Doğu'daki hareketlerin ardındaki gerçek saikin Kürt halkının bağımsızlığı değil, **azınlık bir zümrenin (reisler, beyler ve şeyhler) menfaatlerini korumak** olduğu yönündedir.

- **Dini İstismar Eleştirisi:** Kasım Bey, halkın "cahil" (irfansız) bırakıldığını ve **dini duygularının** "mütegallibe ve muhterisler" tarafından **iktidar devşirmek** amacıyla kullanıldığını savunmuştur. Şeyh Said'i de halkın cehaletini fırsata çeviren bu zümreden biri olarak görmüştür.
- **Halkın Mağduriyeti:** O, halkın beylere ve şeyhlere mutlak itaatle "kul gibi hizmetten kurtulamadığını" belirtmiş ve bu düzenin halkın onurunu zedelediğini iddia etmiştir.

B. Cumhuriyetçilik ve Laiklik Tercihi

Binbaşı Kasım, dini liderliğe dayalı bir devlet düzenine karşı çıkmış ve açıkça **Cumhuriyet taraftarı** olduğunu ifade etmiştir.

- **Rejim Tercihi:** Anılarında, dine dayalı bir devlet düzeninden yana olmadığını belirtmiş, bu da onu yeni kurulan **laik temelli Türkiye Cumhuriyeti**'ne yaklaştıran en önemli faktör olmuştur.
- **Resmi Devlet Görüşüyle Örtüşme:** Kasım Bey'in halkın reis ve şeyhlere alet olduğu yönündeki görüşleri, o dönemde Cumhuriyet yönetiminin Kürt isyanlarına yönelik resmi bakış açısıyla (isyanların dini ve gerici/feodal nedenlere dayandığı) büyük ölçüde örtüşmüştür.

C. Ankara Hükümeti ile İlişkisi

Binbaşı Kasım, 1923 yılı sonunda askerlikten emekli olduktan sonra memleketi Varto'ya yerleşmiş ve hemen ardından **Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)** teşkilatıyla yakın ilişkiye girmiştir. 1924 yılında bizzat Erzurum'da **Mustafa Kemal Paşa** ile görüşerek, aktif olarak yeni rejimin yanında yer aldığını göstermiştir.

Özetle: Binbaşı Kasım Bey'in anılarındaki izah, onun tutum değişikliğini **Kürt ulusal davasına karşı değil, bu davayı sömürdüğüne inandığı geleneksel/dinsel Kürt liderliğine karşı** bir tepki olarak konumlandırmıştır. O, feodal ve dinsel otoritenin hükmettiği bir Kürt devletine karşı, modern ve laik bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ni tercih etmiştir. Bu tercih, kendisinin Azadî hareketine karşı ajanlık yapmasına kadar uzanan süreçte belirleyici olmuştur.

Kasım hatıratına Kürt sosyolojisi hakkındaki tahlilleriyle başlar. Kürtlerin doğuştan cesur ve zeki olduğunu ama aşiret reisleri ve şeyhler tarafından kullanıldıklarını söyler. Kullanılmalarının nedeni, Kürtlerin Osmanlı yönetiminin ihmaliyle cahil veya onun deyimiyle “*irfansız*” bırakılmalarıdır. Mütegalibe ve muhterisler, halkın cehaletini fırsata çevirirler ve dini kullanarak iktidar devşirirler. Halk tarafından sevilmesine ve etkili olmasına rağmen Şeyh Said de bunlardan biridir. (s. 27)

Kasım, halkın reisler ve şeyhler tarafından mağdur edildiğini ve bütün siyasi hareketlerin altında yatan asıl saikin, Kürtlerin bağımsızlığından ziyade, kısmi bir azınlığın menfaatlerini korumak olduğunu belirtir. Kürtlerin irfansızlığı yönetilmelerini ve el altında tutulmalarını kolaylaştırdığından feodal güçlerin işine gelir. Ağalar, beyler, reisler ve şeyhler, bu saltanatlarına son verdiği için Cumhuriyet'ten hazzetmezler ve halkı Cumhuriyet idaresine karşı kışkırtırlar.

“Asırlardan beri Şark'ta irfansızlık (bilgisizlik) idarî suçların en başlıcasıdır. Benliğini anlamayan, öğrenmeyen o zavallılar bütün şerefleri, bütün meziyetleri beylere ve şeyhlere mutlak itaatle ve sadakatle imkân yolunu aramış ve kul gibi hidmetten (hizmetten) kurtulamamışlar.” (s. 30)

Kasım, Cumhuriyet taraftarıdır, dine dayalı bir devlet düzeninden yana olmadığını açıkça ifade eder. Şark'taki halkın cehaletinden reis ve şeyhlere hem mecbur hem de alet olduğu biçimindeki görüşü, sonraki yıllarda devletin resmi raporlarındaki bakışla örtüşür ve hatta bunlara dayanak oluşturur.

Kürtleri küçük düşüren ve gönderenler arasında adının kullanıldığı bu telgrafi Halit Bey, Ankara seyahatinde gazetelerde okur, çok üzülür. Kasım, bu arada sürekli

olarak Ankara'yı bilgilendirir. Mesela 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey'e hususi bir rapor verir. Raporunda bölgede güçlenen Kürtçülük fikriyatından bahseder, kendisinin bunun dışında ve hatta karşısında olduğunu aktarır.

Bütün bu olaylar vuku bulurken Halit Bey, Kasım'a sürekli mektuplar yazar. Mektuplarında sitemini, üzüntüsünü ve kızgınlığını çok berrak bir dille anlatır. Kasım'ın Kürt meselesinde geçmişteki radikal çizgisini anımsatarak, şimdi geldiği noktadan duyduğu hayreti ifade eder. Mesela ilk mektubunda ona *“Ben mutedil (ılımlı), sen ise müfrit (aşırı) idin”* hatırlatmasında bulunur. Halit Bey'in mektupları, Binbaşı Kasım'ın başından beri Azadî'nin içinde yer aldığına işaret eder; mensup ya da muhbir olarak. Onun Kürdistan savunuculuğundan ihbarcılığa sivrilişü gözü önünde bulundurulduğunda, muhbir olma olasılığı daha güçlü görünür.

Kasım 1923'ün sonunda emekli olur. Varto'ya yerleşir. CHF teşkilatı sıkı bir ilişki içine girer. 1924'te Pasinler'de meydana gelen deprem nedeniyle Erzurum'u ziyaret eden Mustafa Kemal'i, Varto'ya davet eder. Mustafa Kemal, vakit darlığından ötürü Varto'ya gitmez ama Binbaşı Kasım Muş heyetinin bir üyesi olarak Mustafa Kemal ile Erzurum'da görüşür. Hatıratında Mustafa Kemali ile özel görüşme talebinde bulunduğunu ve bunun hemen kabul edildiğini söyler.

Kasım, Mustafa Kemal'e *“bulunduğu çevre ve havalide bağımsızlığını almak için Kürtlük cereyanları olduğunu, bunun kamuoyunda % 85'i bulduğunu”* anlatır. Çare olarak

da aşiret reislerinin ve şeyhlerin Batı'ya sürülmesini önerir.

“Nakilleri temin edildiği takdirde bu fikrin bu bölgede öleceğini, aksi takdirde yakın bir geleceğin bu bölgede bir felaket getireceğini gözümle görür gibi bildiğimi, bildiklerimin incelenmeye ve ispata muhtaç olmayan gerçeklerden ibaret olduğunu detaylı bir şekilde izah etmiştim. Bu nedenle bu görüşmeden memnun olduğuna dair teşekkürlerini almıştım.” (s. 55)

Cibranlı Kasım'ın ifadesine göre isyanın çıkış nedeni.

“Duyduğuma göre bir akşam bir jandarma zabiti birkaç jandarma ile Piran'a geliyor ve Şeyh Said'in bulunduğu eve gidiyor. Beraberinde bulunduğunu haber aldığı bir asker firarisini Şeyh Said'den istiyor. Cevaben firari olduğundan haberi olmadığını ve yarın Piran'dan gidince o adamı tutup götürmesini, sabaha talik etmesini Şeyh Said söylüyor. Zabıt, katiyyen ve şimdi isterim, diyor. Şeyh Said de, bak nerede alabilirsen al, götür diyor. Zabıt dışarıya çıkıyor, bu muhavereden (konuşmadan) haberdar olan asker firarisi ve birkaç kendisi gibiler silahla mukabele ediyor. Jandarmadan bir ikisi şehid düşüyor. Zabitle bakiyye-i maiyeti köyden çıkıyorlar.” (s. 63)

Böylece 14 Şubat 1925'te ayaklanma başlar. Binbaşı Kasım, Şark İstiklal Mahkemesindeki yargılanmasında, bu durumu “Şeyh Said Efendi'nin Perşembe'yi Çarşamba'dan evvel getirmesi” şeklinde yorumlar. Ayaklanma hızla

yayılır. Şeyh'in taraftarları 11 Mart'ta Varto'ya ulaşırlar. Kasım'ın hadiseyle doğrudan teması da bu tarihte başlar ve hatıratında bu dönemi tafsilatıyla anlatır.

Şeyhi tutuklaması

Askerin yolları tutması üzerine Şeyh ve yanındakilerin İran'a geçme planları suya düşer. İçlerinden bazıları teslim olmayı öne sürer, Kasım da kesinlikle teslim olmayı önerir. Şeyh Said evvela bu fikre sıcak bakar, fakat bir müddet geçince teslim olmayacağını belirtir. Tartışma sertleşince Şeyh elindeki tüfeği Binbaşı Kasım'a yöneltir. Kasım'ın kardeşi Reşid de silahını Şeyh'e doğrultur; hem Şeyh'ten hem de Kasım'dan durmalarını, silahlarını yere bırakmalarını ister ve ellerindeki silahları alır. Şeyh Said artık silahsızdı.

Neticede 15 Nisan 1925'te Binbaşı Kasım, Şeyh'i tevkif ettiğini ve gönderilecek küçük bir askeri birliğe teslim edeceğini bildiren bir tutanağı bölgedeki askeri kumandana gönderir. İki saat sonra bir manga asker gelip Şeyh'i ve Kasım'ı tutuklar. Kasım, önce Varto'da tutulur, daha sonra mahkemeye çıkmak üzere Diyarbakır'a götürülür.

Binbaşı Kasım ise beraat eder. Serbest bırakılınca 1927'de kardeşleriyle birlikte Varto'dan taşınır, Elazığ'a yerleşir. Lakin, bir vakitler Mustafa Kemal'e başkaları için verdiği tavsiye ona tatbik edilir ve ailesiyle birlikte Aydın-Söke'de

zorunlu ikamete tabi tutulur. 1953'te zorunlu ikamet tahdidi kalkınca Elazığ'a geri döner ve 1966'da Elazığ'da vefat eder.

Dini ve Sosyal Rahatsızlıklar

Azadi Cemiyeti, sadece askerî ve siyasi kanat olan subaylardan değil, aynı zamanda halk üzerinde büyük etkisi olan **Nakşibendi şeyhleri ve ulemeden** da destek alıyordu (Şeyh Said gibi). Yeni Cumhuriyet'in reformları bu kesimi de doğrudan hedef alıyordu.

- **Halifeliğin Kaldırılması (1924):** İslam dünyasının siyasi liderliği sayılan **Hilafet makamının kaldırılması**, Şeyh Said gibi dini otoriteler ve halk üzerinde büyük bir **dini hassasiyet ve infial** yarattı. Bu durum, isyanın en büyük propaganda aracı oldu.
- **Laikleşme ve Reformlar:** Medreselerin kapatılması, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin (Din ve Vakıflar Bakanlığı) kaldırılması gibi laiklik yönündeki ilk adımlar, mevcut düzenin İslami esaslardan uzaklaştığı algısını güçlendirerek dini kesimi Cumhuriyet'e karşı harekete geçirdi.
- **Musul Sorunu:** İsyanın patlak verdiği dönemde Türkiye, **Musul** üzerindeki hak iddialarını sürdürüyordu. İsyanın, Türkiye'yi iç sorunlarla uğraştırarak Musul meselesinde elini zayıflatmak isteyen **İngilizlerin kışkırtması** ile ilişkilendirildiği de iddia edilmiştir.

Kürtlere Verilen Sözler ve Güvenceler (1920-1923)

Milli Mücadele'nin başlangıcında ve TBMM'nin ilk yıllarında, Kürtlerin desteğini sağlamak amacıyla bazı vaatler ve güvenceler dile getirildi:

- **Birlikte Mücadele ve Otonomi Sözü:** Mustafa Kemal Paşa'nın, Kürtlerin İngiliz planlarına karşı **Türklerle birlikte mücadele etmesi** karşılığında, onlara "**kendi ananeleriyle yaşama**" ve **otonomi (özerklik) hakları** tanınacağı yönünde sözler verdiği belirtilmiştir. Bu vaatler, Türk-İslam birliği söylemi çerçevesinde dile getirilmiştir.
- **TBMM'de Temsil:** BMM'nin açılışında ve ilk yıllarında **Kürt milletvekilleri** Meclis'te yer almış ve hatta meclis tutanaklarında Kürtlerin Türklerle eşit ve birlikte bir kaderi paylaştığına dair söylemler mevcuttur.
- **Dini Kardeşlik:** Esas vaat, **İslam kardeşliği** temeli üzerine kurulu bir birliktelik içinde, Kürtlerin kimliğinin inkar edilmeyeceği güvencesiydi.

Bu sözler, özellikle **Lozan Konferansı** öncesinde Musul meselesi ve İngilizlerin bölgede bir Kürt devleti kurma girişimlerine karşı birlik sağlamak amacıyla öne çıkarıldı.

Kürtlerin 1925'te İsyan Etme Nedenleri

1925 yılında Şeyh Said'in liderliğinde başlayan büyük isyanın temelinde, yukarıda bahsedilen beklentilerin karşılanmaması ve yeni rejimin attığı radikal adımlar yatmaktadır.

1. Siyasi ve Ulusal Nedenler

- **Sözlerin Tutulmaması:** Milli Mücadele döneminde verilen otonomi (özerklik) vaatlerinin yerine getirilmemesi ve Kürtlerin Türklerle eşit haklara sahip ayrı bir ulus olarak **Lozan Antlaşması'nda tanınmaması**. Lozan'da Kürtlerden hiç bahsedilmemiş, azınlık statüsü sadece gayrimüslimlere verilmiştir.
- **Ulus Devlet Politikası:** Yeni Cumhuriyet'in, Anadolu'daki tüm unsurları **Türk kimliği** altında birleştirme ve **merkeziyetçi ulus devlet** yapısı kurma yönündeki kararlı adımları, bağımsız bir Kürdistan hayali kuran **Azadi Cemiyeti** gibi örgütleri rahatsız etti.

- **Musul Sorunu:** İsyanın zamanlaması, Türkiye'nin Musul meselesi nedeniyle İngiltere ile gergin olduğu bir döneme denk geldi. İngiltere'nin, Türkiye'yi iç sorunlarla uğraştırmak için isyanı dolaylı yoldan desteklediğı yönünde güçlü iddialar mevcuttur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) Kuruluşu

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF), Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk muhalefet partisi ve çok partili hayata geçişin ilk denemesidir.

Kuruluş Tarihi ve Yeri

TCF, **17 Kasım 1924** tarihinde Ankara'da İçişleri Bakanlığı'na verilen dilekçeyle resmen kurulmuştur.

Kurucular

Fırkanın kurucuları, **Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanları** ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın mesai arkadaşları olan "Dört Paşalar" grubudur. Bu durum, TCF'yi doğrudan iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) içinden doğan güçlü bir muhalefet yapmıştır.

- **Kâzım Karabekir Paşa (Başkan)**
- **Ali Fuat Paşa (Cebesoy)**
- **Rauf Bey (Orbay)**
- **Refet Paşa (Bele)**
- **Adnan Bey (Adıvar)**

Bu isimler, kurucu üyeler olarak askeri görevlerinden istifa ederek doğrudan siyasete katılmışlardır.

Kuruluş Amacı ve Felsefesi

TCF, Cumhuriyet'i benimsemekle birlikte, dönemin tek partisi olan CHF'nin (daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi - CHP) politikalarına bir tepki olarak doğmuştur.

TCF'nin Temel Prensipleri	CHF'den Ayrılan Başlıca Yönler
Cumhuriyetçilik	Devlet şeklinin cumhuriyet olduğu kabul edilmiştir.
Demokrasi	Halkın egemenliğine dayanan, hürriyetperver bir anlayışı benimsemiştir.
Dini İnançlara Saygı	"

Kapatılması

TCF'nin "**dini düşünce ve inançlara saygılıdır**" şeklindeki ilkesi, parti karşıtları tarafından **irticanın (gericiliğin) yuvası** olarak nitelendirilmesine yol açtı.

- 1925 yılında patlak veren **Şeyh Said İsyanı** (siyasi amaçlı Azadi Cemiyeti'nin dini görünümlü ayaklanması) bu durumun fitilini ateşledi.
- İsyanın bastırılmasının ardından Hükûmet, **Takrir-i Sükûn Kanunu**'nu çıkararak sıkıyönetim ilan etti.
- İstiklal Mahkemeleri'nin kararı ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği yetkiyle **TCF, rejim karşıtı faaliyetlere zemin hazırladığı gerekçesiyle 5 Haziran 1925 tarihinde kapatıldı.**

TCF'nin kapatılması, Türkiye'deki çok partili siyasi hayata geçiş denemesinin on yıldan fazla bir süre ertelenmesine neden oldu.

Tarihçilerin önemli bir kısmı **Şeyh Said İsyanı'nın, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nin kapatılması için bir bahane/vesile** olarak kullanıldığı görüşündedir.

TCF'nin isyanla doğrudan, örgütsel bir bağının olduğuna dair kesin ve hukuki bir kanıt bulunamamıştır. Ancak dönemin siyasi koşulları ve iktidarın tutumu, isyanı TCF'yi kapatmak için uygun bir zemin olarak görmüştür.

Kapatma Sürecindeki Temel Unsurlar

1. Kapatmanın Gerekçesi (Resmi Bahane)

Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması sırasında çıkarılan **Takrir-i Sükûn Kanunu** (4 Mart 1925) ve kurulan **İstiklal Mahkemeleri** ile TCF hedef alınmıştır.

- TCF'nin, programında yer alan "**Fırka, itikadat-ı diniyeye ve fıkriyeye hürmetkârdır**" (Parti, dini inanç ve düşüncelere saygılıdır) maddesi, gericiliği ve cumhuriyet karşıtlığını teşvik ettiği gerekçesiyle kapatma kararında temel dayanak yapılmıştır.
- İktidar, partinin bu maddesinin isyancılar tarafından bir bayrak olarak kullanıldığını iddia etmiştir.

2. Kapatmanın Arka Planı (Asıl Sebep)

TCF'nin kapatılmasının asıl nedenleri genellikle siyasi ve ideolojiktir:

- **Liderlik Çatışması:** TCF'nin kurucuları (Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Adnan Adıvar), Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanları olup, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşları ancak daha sonra onun siyasi icraatlarına (özellikle hilafetin kaldırılması ve Tek Parti yönetiminin sertleşmesi) karşı çıkan isimlerdi.
- **İdeolojik Farklar:** TCF, CHP'nin merkezîyetçi, devletçi ve katı laiklik anlayışına karşılık; liberal ekonomiyi, adem-i merkezîyetçiliği (yerel yönetimin güçlenmesi) ve din ve

inanca daha fazla saygı gösteren bir siyaset izlemeyi savunuyordu.

- **Tek Partiye Dönüş Arzusu:** Cumhuriyetin ilk yıllarında, reformları hızlı ve tavizsiz bir şekilde hayata geçirmek isteyen **Mustafa Kemal Paşa** ve **İsmet Paşa** liderliğindeki iktidar, TCF'yi inkılapların önünde bir engel ve muhalefet odağı olarak görmüştür.

Sonuç olarak, Şeyh Said İsyanı, iktidarın **Tek Parti** rejimini sağlamlaştırmak ve muhalefeti tamamen ortadan kaldırmak için aradığı hukuki zemini (Takrir-i Sükûn Kanunu'nu) ve resmi gerekçeyi sunmuştur. Parti, 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılarak Türkiye'deki ilk çok partili hayata geçiş denemesi sona ermiştir.

İnönü ve CHP yönetimi, TCF'nin programındaki meşhur "**Fırka, itikadat-ı diniyeye ve fıkriyeye hürmetkârdır**" (Parti, dini inanç ve düşüncelere saygılıdır) maddesinin, isyancıların kullanabileceği bir propaganda zemini oluşturduğunu savunmuştur.

TCF'nin kapatılmasının ardından 1 yıl sonra İzmir suikastı ile ilişkilendirilip bu kurucu kadrolar idam ile yargılanmışlar

Suikast girişiminin ortaya çıkması üzerine derhal kurulan **İzmir İstiklal Mahkemesi**, kapatılan TCF'nin önde gelen kurucularını da sanık sandalyesine oturtmuştur:

- **Kazım Karabekir Paşa**
- **Ali Fuat Cebesoy Paşa**
- **Refet Bele Paşa**
- **Cafer Tayyar Eğilmez Paşa**
- **Adnan Adıvar Bey**
- **Rauf Orbay Bey** (Gıyabında yargılanmıştır.)

Bu Paşalar Grubu'nun suikastla doğrudan bağlantısı kanıtlanamamış ve mahkeme sonucunda çoğu **beraat** etmiştir (Rauf Orbay gıyabında

10 yıl hapis cezası almıştır). Ancak bu yargılama, onların siyasi hayattan tamamen dışlanması ve uzun süre siyaset yapamamasına neden olmuştur.

Paşaların hatıralarına göre, partinin kapatılması, Şeyh Said İsyanı'nın gerekçe gösterilerek çıkarılan **Takrir-i Sükûn Kanunu**'nun (Huzurun Sağlanması Kanunu) sağladığı olağanüstü yetkilerle yapılmıştır. Bu süreçte siyasi baskı doruk noktasına ulaşmıştır:

- **Doğrudan Tehdit:** Hatıralarda, dönemin Başbakanı Fethi Okyar'ın, TCF kurucularını davet ederek partiyi kapatmalarını tebliğ ettiği ve "**Dağıtmazsanız istikbâli çok karanlık görüyorum. Aksi hâlde kan dökülecektir**" sözleriyle tehdit ettiği aktarılır.
- **Kanun Dairesinde Kalma:** Kazım Karabekir Paşa'nın bu tehdide karşı "**Kanun dairesinde fırka teşkil etmek elimizdedir. Fakat bunu dağıtmak, elimizde olmayan bir şeydir**" şeklinde cevap verdiği, yani hukuki zeminde kalmakta ısrar ettiği belirtilir.

Paşalar, partinin irticayla (gericilik) suçlanmasını haksız bulur ve bu suçlamanın **kasıtlı bir karalama kampanyası** olduğunu savunur.

- **"Dini Hassasiyet" Maddesi:** Hatıralarda, partinin programındaki "**Fırka, itikadat-ı diniyeye ve fıkriyeye hürmetkârdır**" (Partimiz, dini inanç ve düşüncelere saygılıdır) maddesinin, isyanla hiçbir alakaları olmamasına rağmen, iktidar tarafından gericiliğe zemin hazırladığı gerekçesiyle çarpıtılarak kullanıldığı vurgulanır.
- **Asıl Amaç:** TCF'nin programında liberalizmi, adem-i merkezîyetçiliği ve cumhuriyetin demokratikleşmesini savunduğu, ancak iktidarın asıl endişesinin "**şahsî saltanat (tek adam yönetimi)**" kurma eğilimine karşı çıkan bir muhalefetin varlığı olduğu ifade edilir.

TCF'nin kapatılmasından sonra, Paşaların hatıralarında **1926 İzmir Suikastı** girişimi davası da siyasi rakipleri tamamen tasfiye etme operasyonunun devamı olarak görülür:

- **Siyasi Hesaplaşma:** Paşalar, suikast girişimiyle hiçbir ilgileri olmamasına rağmen tutuklanıp İstiklal Mahkemesi'nde idam talebiyle yargılanmalarının, **hukuki değil, siyasi bir tasfiye** amacı taşıdığını belirtirler.
- **Beraatın Anlamı:** Kazım Karabekir ve diğer paşaların beraat etmesi, doğrudan suç kanıtı bulunamamasına bağlansa da, bu yargılama süreci, onların **siyasi hayatlarının sona erdirilmesi** sonucunu doğurmuştur.

Özetle, Paşaların anıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisinin kapatılmasını ve liderlerinin yargılanmasını, cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarındaki **demokratikleşme girişiminin zorla sonlandırılması** ve **Tek Parti iktidarının** kurulması olarak resmetmektedir.

Kazım Karabekir Paşa'nın hatıraları (özellikle "**İzmir Suikastı**" ve "**Büyük Hesaplaşma**" başlıkları altında toplananlar), mahkeme sürecini en sert dille eleştirenlerdir.

- **Suikastın Bahane Edilmesi:** Karabekir Paşa, olayın "**tuzak**" veya "**kurmaca**" (veya en azından abartılmış) olduğu şüphesini dile getirir. Ona göre asıl amaç, Paşalar Grubu'nu ve eski İttihatçıları temizleyerek cumhuriyetteki tek adam yönetiminin önünü açmaktır.
- **Hukuksuzluk İddiaları:** Paşa, İstiklal Mahkemesi'ndeki sorgu ve yargılama sürecini **hukuki olmaktan uzak, tamamen siyasi ve taraflı** olarak niteler.
- **Savunması:** Karabekir, mahkemede yaptığı savunmada, vatanseverliğini ve Mustafa Kemal Paşa ile olan dostluğunu kanıtlamaya çalışırken, muhalefet partisi kurma hakkının

anayasal ve meşru olduğunu vurgulamıştır. Beraat etse bile, bu yargılama onu siyasetten tamamen koparmıştır.

•

PAŞALARIN GÖRÜŞÜ

Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın Görüşleri

Ali Fuat Cebesoy Paşa da anılarında bu döneme geniş yer vermiştir.

- **Ani ve Haksız Yargılama:** Cebesoy, suikast teşebbüsünün ardından kendilerinin çok hızlı ve yeterli delil olmadan tutuklanıp yargılandığını belirtmiştir. TCF'nin kapanmasından sonra dahi, eski muhalif kimliklerinin hedef alınmaya devam edildiğini vurgular.
- **Beraatın Sebebi:** Paşaların beraat etmesi, Cebesoy'a göre, isyancılarla doğrudan bir bağlantılarının kesinlikle kanıtlanamaması ve ordudaki nüfuzlarının hala ciddi bir tepkiye yol açabilecek olmasıdır.

Rauf Orbay'ın Görüşleri (Gıyabında Mahkûmiyet)

Rauf Orbay, suikast girişimi sırasında yurt dışında olduğu için gıyabında yargılanmış ve mahkûm edilmiştir.

- **Siyasi Sürgün:** Orbay, anılarında ve sonraki açıklamalarında, kendisine verilen cezanın ve ülkeye dönme yasağının tamamen siyasi olduğunu, hayatı boyunca Atatürk'e karşı kişisel bir düşmanlık gütmediğini, ancak siyasi farklılıklarının iktidar tarafından tasfiye edilmek için kullanıldığını ifade etmiştir.

Bu paşaların anıları, **Tek Parti** yönetiminin oluşumu sırasında **otoriterleşme eğilimlerinin** ve muhalif seslerin nasıl bir bahane

zinciriyle (Şeyh Said İsyanı → TCF'nin Kapatılması → İzmir Suikastı → Paşaların Yargılanması) susturulduğunu anlatan önemli tarihî belgelerdir

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: Kurucu Paşaların Çok Partili Hayat ve İnkılaplar Vizyonu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen ardından, 1924 yılında hayata geçirilen ilk muhalefet partisi olan **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)**, Milli Mücadele'nin önde gelen isimleri tarafından kurulmuştur. **Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Refet (Bele) Paşa ve Adnan (Adıvar) Bey** gibi "kurucu paşalar" olarak anılan bu kadronun TCF'yi kurmakta temel amacı, genç cumhuriyetin tek partili bir yönetimden çoğulcu, **çok partili demokrasi** sistemine geçişini sağlamaktı. Bu paşalar, mevcut iktidar partisi olan Halk Fırkası'nı (daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi - CHF/CHP) denetleyecek bir muhalefetin varlığını, milli egemenliğin ve hürriyetlerin teminatı olarak görmekteydiler.

TCF, programında cumhuriyet rejimine bağlılığını açıkça belirtmekle birlikte, iktisadi ve idari konularda CHF'den ayrılan farklı bir vizyon sunuyordu. Parti, **liberal bir ekonomi** anlayışını benimseyerek devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirmeyi ve **özel teşebbüsü** desteklemeyi amaçlıyordu. İdari alanda ise adem-i merkezîyetçilik (yerinden yönetim) ilkesine daha fazla vurgu yapıyordu. Partinin siyasi alandaki temel farkı ise inkılapların uygulanma biçimine yönelikti: TCF, radikal ve köktenci "**devrimci**" bir dönüşüm yerine, "**evrimci**" ve halk tarafından sindirilerek benimsenen bir değişim sürecini savunuyordu.

TCF'nin Kuruluş Amacı: Muhalefet, Hürriyet ve Evrimci İnkılap

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucu kadrosu, Milli Mücadele döneminde omuz omuza savaştıkları Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki tek partili yönetimin, cumhuriyetin ruhuyla bağdaşmadığı kanaatine varmışlardı. Onlara göre, milli egemenlik ilkesinin tam anlamıyla yerleşmesi için, iktidarı eleştirebilecek ve denetleyebilecek yasal bir mekanizma zorunluydu.

Kazım Karabekir Paşa, bu durumu anılarında şu şekilde ifade etmektedir: **"Biz, memleketin mesut ve müreffeh olabilmesi için, idarenin bir tek elden idare edilmesini gayri caiz görüyorduk... Millî hakimiyetin tam tecellisi ve fert hürriyetlerinin teminat altına alınabilmesi için, elbette bir muhalif fırkanın teşkili zaruri idi."** Bu alıntı, paşaların TCF'yi kurmaktaki birincil motivasyonunun, tek adam yönetiminin önüne geçerek **demokratik çoğulculuğu** tesis etme isteği olduğunu açıkça göstermektedir.

Rauf Orbay da benzer bir kaygıyı dile getirmiş ve mevcut tek partinin **"İttihat ve Terakki'nin tekrar canlanması"** tehlikesini taşıdığını düşünmüştü. Paşalar, Milli Mücadele'nin müşterek ruhunu ve hedeflerini korurken, yeni rejimin **hürriyetçi** temellerini sağlamlaştırmak istiyorlardı.

TCF'nin programında dikkat çeken bir diğer unsur ise, dini inançlara saygı vurgusuydu. Programın meşhur maddesi, partinin **"efkar ve itikadata [düşünce ve inançlara] hürmetkâr"** olacağını belirtiyordu. Bu ilke, halkın manevi değerlerine daha fazla önem veren, devrimlerin ise **halkın tepkisini çekmeden, evrim yoluyla** gerçekleştirilmesini öngören bir yaklaşımın ürünüydü. Paşalar, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın laiklik ve inkılaplar konusundaki radikal ve aceleci tavrının, Anadolu halkında tepkiye yol açacağını ve irtica hareketlerini tetikleyeceğini düşünüyorlardı. Onların amacı, cumhuriyeti ve inkılapları, halkın benimsemesini sağlayarak sağlam temellere oturtmaktı.

Mustafa Kemal Atatürk ile Karşı Karşıya Gelişin Nedenleri

Kurucu paşaların TCF'yi kurarak yasal bir muhalefet hareketi başlatmaları, Milli Mücadele'nin lideri **Mustafa Kemal Paşa** ile aralarında hızla büyüyen bir anlaşmazlığın sonucuydu. Bu karşı

karşıya gelişin temelinde, **liderlik, rejimin geleceğı, inkılapların hızı ve yöntemi** gibi kritik siyasi ve ideolojik farklılıklar yatıyordu.

1. Liderlik ve Siyasi Ayrışma

Milli Mücadele'nin zaferinden sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'teki otoritesi ve Cumhurbaşkanı olarak konumu tartışılmaz bir hale gelmişti. Ancak, Milli Mücadele'yi birlikte başlatan diğer komutanlar, Meclis'in ve hükümetin yetkilerinin tek elde toplanmasına karşı çıkıyorlardı. Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey gibi isimler, kendilerini Mustafa Kemal ile **eşit konumda** görüyor, hatta birçoğu siyasi otoritenin Meclis'te kalması gerektiğini savunuyordu.

Ali Fuat Cebesoy'un anılarında, bu siyasi ayrışmanın ilk sinyalleri görülür. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliğin kaldırılması gibi köklü kararların Meclis'te yeterli tartışma ortamı olmadan alınması, aradaki güveni zedelemişti. Cebesoy, o günlerdeki hissiyatını şöyle dile getirir: "**Milletin ve Meclis'in aradığı hürriyet ve demokrasi prensipleri, günden güne, yerini bir tek şahsın otoritesine bırakıyordu. İşte bu hal, bizim yeni bir fırka kurmamıza sebep oldu.**"

2. İnkılapların Hızı ve Yöntemi: Devrimcilik vs. Evrimcilik

Mustafa Kemal Paşa ve CHF kadrosu, devrimlerin **hızla ve tavizsiz** bir şekilde uygulanarak Türkiye'yi Batı uygarlığı seviyesine çıkarması gerektiğine inanıyordu. Onların benimsediğı "**devrimci**" (radikal) yaklaşım, toplumsal direnci kırmak için zora dayalı uygulamaları gerekli görüyordu.

TCF'li paşalar ise, bu köktenci yaklaşımın ülkeyi kaosa sürükleyeceği endişesini taşıyordu. Onlar, inkılapların "**evrimci**" bir metotla, halkın kültürel ve dini değerleri gözetilerek ve ikna yoluyla hayata geçirilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Karabekir Paşa, bu ayrımı şu sözlerle netleştirir: "**Gazi Paşa, köktenci 'devrimci', ben ise devrimleri demokrasiyle benimsetmek isteyen 'evrimci' idim. Aradaki fark buydu.**" Paşalar, TCF'nin dini inançlara saygılı olma ilkesini bu evrimci yaklaşımın bir gereğı olarak görüyordu. Onların eleştirisi, bizzat inkılapların kendisine değil, bunların halkın ruhunda

yaratacağı travmaya ve bunun irtica için bir dayanak noktası oluşturması tehlikesine yönelikti.

3. İrtica Tehdidi ve Siyasi Taktik Farklılığı

TCF'nin "**efkar ve itikadata hürmetkâr**" ilkesi, partinin hızla mevcut rejimden rahatsız olan eski İttihatçılar, Saltanat yanlıları ve dindar çevrelerin toplandığı bir merkez haline gelmesine neden oldu. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa ve CHF tarafından partinin asıl amacının cumhuriyete karşı olan irticai güçlere yasal bir kılıf sağlamak olduğu şeklinde yorumlandı.

Özellikle Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesi, TCF ve CHF arasındaki uçurumu derinleştirdi. Hükümet, isyanın arkasında TCF'nin programında yer alan dini hassasiyet vurgusunun yattığını iddia etti. Rauf Orbay, anılarında partilerine yönelik suçlamaların haksız olduğunu vurgular ve isyanla hiçbir ilgileri olmadığını belirtir: **"Fırkamızın Şeyh Sait İsyanı ile uzaktan yakından hiçbir alakası yoktu. Ancak iktidar, bu isyanı fırkamızı kapatmak için bir vesile olarak kullanmakta gecikmedi."**

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın gözünde durum farklıydı. O, yeni kurulmuş cumhuriyetin bekasını her şeyin üstünde tutuyordu. Karabekir'in ifadesiyle, Paşa bu dönemde "**Muhalif istemiyorum**" kararlılığındaydı. Rejimin, daha ilk adımlarında bir iç isyanla tehdit edilmesi, Mustafa Kemal'i **Takrir-i Sükûn Kanunu'nu** çıkarmaya ve TCF'yi kapatmaya yöneltti. Paşa'ya göre, TCF'nin varlığı, devrimlerin önünde bir engel ve cumhuriyet için bir beka sorunu teşkil ediyordu.

Bu derin ideolojik ve siyasi ayrılıklar, Milli Mücadele'nin bu güçlü komutanlarının yollarını ayırmasına neden oldu. TCF'nin 1925 yılında kapatılması, Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemesinin ilk ve sert bir şekilde sonlanışını simgelerken, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın **devrimci ve tavizsiz** modernleşme yolunu tek başına inşa etme kararının da bir göstergesi oldu.

Sonuç ve Tarihsel Yankıları

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurucu paşaları, cumhuriyetin sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda **hürriyetçi ve çoğulcu bir demokrasi** olması gerektiği inancıyla hareket etmişlerdir. TCF'yi kurarak amaçladıkları şey, cumhuriyet rejimine yasal ve kurumsal bir muhalefet getirerek milli egemenliği pekiştirmek ve böylece **tek parti oligarşisinin** önüne geçmektir. Onlar, inkılapların halkın değerlerini gözeterek, evrimci bir süreçle ve toplumsal uzlaşmayla gerçekleşmesini istiyorlardı.

Mustafa Kemal Atatürk ile karşı karşıya gelmelerinin temel nedeni, cumhuriyetin **yönetim biçimi ve inkılapların metodolojisi** konusundaki derin vizyon farklılığıydı. Paşalar, yetkilerin Meclis'te toplanmasını ve denetlenebilir bir iktidarı savunurken, Atatürk, yeni cumhuriyetin ve devrimlerin başarısı için güçlü, merkezi ve köktenci bir iradeyi gerekli görüyordu. **Şeyh Said İsyanı**, bu siyasi ve ideolojik gerilimin bir kırılma noktası olmuş ve genç cumhuriyetin bekası endişesiyle **Takrir-i Sükûn** rejiminin devreye girmesiyle TCF'nin kısa siyasi hayatı sona ermiştir. Bu dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihinde, **otoriter modernleşme ile demokratik çoğulculuk** arasındaki ilk ve en kritik çatışmayı temsil etmektedir.

ERZURUM DEPREMİ

1924 Erzurum Depremi (Pasinler Depremi)

Erzurum, 1924 yılı içinde üç ayrı sarsıntı yaşadı; ancak en yıkıcı olanı Pasinler merkezli olan üçüncü depremdir:

- **Tarih: 13 Eylül 1924** (Yerel saatle 16:34)
- **Merkez Üssü:** Erzurum'un **Pasinler** (Hasankale) ilçesi ve çevresi.
- **Büyüklük:** Yaklaşık **6.8** büyüklüğündeydi.
- **Sonuçları:** Depremde resmi kayıtlara göre yaklaşık **60 kişi** hayatını kaybetti, ancak mal ve can kaybı çok daha geniş bir alanda hissedildi. Bölge, henüz kış gelmeden büyük bir yıkımla karşı karşıya kaldı ve zaten Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan ülkenin ekonomik şartları altında durum daha da ağırlaştı.

Bu deprem, Cumhuriyet döneminin ilk büyük doğal afetlerinden biri olarak tarihe geçti

Atatürk'ün Erzurum Ziyareti

Gazi Mustafa Kemal Paşa, deprem haberini "**Sonbahar Gezileri**" kapsamında Karadeniz bölgesinde (Trabzon'da) bulunduğu sırada aldı. Cumhurbaşkanı, haberi alır almaz gezi programını iptal ederek derhal deprem bölgesine hareket etme kararı aldı.

- **Ziyaret Tarihi: 30 Eylül 1924** tarihinde Erzurum'a ulaştı. Ziyareti, 10 Ekim 1924'e kadar 11 gün sürdü.

Mustafa Kemal Paşa, eşi **Latife Hanım** ile birlikte depremzedelere bizzat yardımda bulundu (kendi adlarına on binlerce lira bağışladı).

Pasinler (Hasankale) ilçesini ve çevresindeki yıkıma uğrayan köyleri ziyaret etti, halkla görüştü ve onların sorunlarını dinledi.

MUSTAFA KEMAL İLE CİBRANLI HALİT BEY GÖRÜŞMESİ

Kaynaklara göre **Miralay Cıbranlı Halit Bey** ile **Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)**, Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında, Cıbranlı Halit Bey'in tutuklanmasından kısa bir süre önce **Erzurum'da bir yemek davetinde özel olarak görüşmüştür.**

Bu görüşme, Azadi Cemiyeti'nin faaliyetlerinin Ankara Hükümeti tarafından yakından takip edildiği bir dönemde gerçekleşmiştir.

Erzurum'daki Görüşmenin Detayları

- **Tarih:** Görüşmenin, Mustafa Kemal Paşa'nın **Pasinler Depremi** sebebiyle Erzurum'a yaptığı ziyaret sırasında, **1924 yılının Ekim veya Kasım** ayında gerçekleştiği belirtilmektedir.
- **Mekan:** Görüşme, Mustafa Kemal'in onuruna verilen geniş katılımlı bir akşam yemeği sırasında gerçekleşmiştir. Cıbranlı Halit Bey de yaveri ile birlikte bu davete icabet etmiştir.
- **Görüşmenin İçeriği:** Tarih kaynaklarına göre Mustafa Kemal Paşa, bu yemek daveti sırasında Halit Bey'i yanına çağırarak onunla **özel bir sohbet** yapmıştır. Bu görüşmenin amacı şuydu:
 1. **Uyarı:** Mustafa Kemal, Halit Bey'i yürüttüğü **Kürtçülük fikirlerinden** vazgeçirmeye çalışmıştır.
 2. **İkna/Tehdit:** Paşa, Halit Bey'i, bölgedeki bir kalkışmanın bedelinin hem Cumhuriyet'e hem de Kürt halkına ağır olacağı konusunda dolaylı yoldan **tehdit etmiş ve ikna etmeye çalışmıştır.**

- **Sonuç:** Görüşme, Halit Bey'i bağımsızlık davasından vazgeçirmeye yetmemiştir. Kısa bir süre sonra, **Azadi Cemiyeti** faaliyetleri nedeniyle Halit Bey ve arkadaşları tutuklanmıştır.
- Azadi Cemiyeti'ni deşifre eden ve örgütün planlarını hükümete sızdıran kişi, büyük olasılıkla örgüt üyesi olan **Binbaşı Kasım**'dır. Bu ihbar, **Miralay Cibranlı Halit Bey** ve **Yusuf Ziya Bey**'in 1924 yılında tutuklanmasına yol açmıştır.

İSYAN ÖNCESİ DURUM . ALEVİ KÜRT AŞİRETLERİN İSYANA BAKIŞI ve TAVIRLARI.

İsyan Öncesi Gelişmeler Ankara hükümeti bölgede gelişen olayları takip ediyordu. Hükümet, olayda parmağı olan Yusuf Ziya Bey ve Cibranlı Halit'in tutuklanmasını emretti. 10 Ekim 1924'te Yusuf Ziya Bey, Erzurum'da yakalanarak Divan-ı Harbi Örfi'ye gönderildi. İfadesinde Cibran aşiretinden Halit ve Şeyh Said'in ismi geçtiğinden Cibranlı Halit, 20 Aralık'ta yakalanıp Bitlis cezaevine gönderildi. İsyana destek vereceği düşünülen Muş'taki önemli aşiretlerden biri olan Huvit (Mutki) aşireti lideri Hacı Musa da yakalanarak Bitlis'e getirildi. Kısa bir süre sonra ise serbest bırakıldı. Yetkililer daha sonra Şeyh Said, Zirkanlı aşireti reisi Kerem Bey ve bölgenin güçlü aşiretlerinden biri olan Hasenan aşireti reisi Halit Bey'i yakalamaya çalıştı (Fırat, 1961; Mumcu, 1993; Çay, 1994). General Kazım, Halit Bey'i yakalamak için bir müfreze gönderdi. Müfrezenin gönderildiğini haber alan Halit Bey, aşiretini toplayarak müfrezeyle bir çatışmaya girmeme kararı aldı. Müfreze komutanına hükümete karşı kötü bir düşüncesinin olmadığını söyledi fakat bir süre sonra tutuklandı. Bitlis'e götürülürken Huvit aşireti reisi Hacı Musa'nın kardeşi Nuh Bey tarafından müfrezenin elinden kurtarıldı. Kendisi hakkında verilen yakalama kararından haberdar olan Şeyh Said ise yaşlı ve hasta

olduğunu belirterek Bitlis'e gelemeyeceğini bunun yerine Hınıs'ta¹ ifade vermek istediğini belirtti. Bu isteği kabul edildi. 22 Aralık'ta Hınıs'taki karakola gidip ifade verdi. Elde yeterli kanıt olmadığından dolayı ifadesi alındıktan sonra serbest bırakıldı. Şeyh Said, 27 Aralık'ta Hınıs'tan Karabaşı aşiretinin bulunduğu Kırıkhan² köyüne gitti. Zirkanlı Miralay Selim Bey, Süveydi aşiretinden Yüzbaşı Ahmet Efendi ve bölge ileri gelenleri burada Şeyh Said'i ziyaret etti. Şeyh Said burada kendisini ziyarete gelen kişilere Şeriat-ı Garay-ı Ahmediye için harekete geçilmesi gerektiğini söyledi. Bu arada Cibranlı Halit'ten de bir mesaj aldı. Cibranlı Halit, mesajında isyanın hemen başlatılmasını, Diyarbakır üzerinden Suriye'deki Kürtlerle temasa geçmesini ve taraftarı olan aşiretlerin kendi bölgelerindeki hükümet merkezlerini işgal etmesini söyledi. Bunun üzerine Şeyh Said, Hasenanlı Halit'e kuvvetleriyle beraber Malazgirt³ üzerinden Bitlis'e taarruz ederek Cibranlı Halit'i kurtarmasını istedi (Olson, 1992; Örgėevren, 2002; Han, 2023). İsyen bölgesi farklı mezhepsel anlayışların bir arada bulunduğu bir bölgeydi. Şeyh Said, bölgede yaşayan Alevi aşiretlerinin desteğini sağlamak amacıyla onlarla iletişime geçti. Bu amaçla Şeyh Şerif'i Dersim'e gönderdi. Şeyh Şerif, orada bölgenin ileri gelenlerinden ve aynı zamanda Çarekanlı aşiretinin reisi olan Mustafa Paşa'dan Seyit Rıza ile bir görüşme ayarlamasını istedi. Mustafa. Paşa, Seyit Rıza'nın samimi dostuydu. Aynı zamanda Dersim'in önemli aşiret reislerinden Yusufanlı Kamer, Hayderan aşiretinin reisi Kamer ve Areyanlı Yusuf Ağa ile de akrabalık bağları vardı. Mustafa Paşa'nın girişimiyle görüşme ayarlandı. Şeyh Said yaklaşık 40 kişiyle 1924 yazında Dersim'e geldi. Pölümür'de⁴ Mustafa Paşa'nın çadırında Seyit Rıza ile beraber Kureyşan aşiretinden Seyit Hüseyin, Baytar Nuri (Dersimi) ve Alişer Beylerin de olduğu Dersim aşiret liderleriyle görüştü. İsyen için onların desteğini istedi fakat Alevi-Sünni meselesi ve daha önce Hamidiye Alaylarında görev alan Sünni aşiretlerin Alevi aşiretlerine yapmış oldukları eziyetlerin gündeme gelmesi neticesinde ortak bir karara varılamadı. Şeyh Said bunun üzerine hiç olmazsa isyan esnasında tarafsız kalmalarını istedi. Bu

isteği kabul edildi (Aşan, 1991; Kahraman, 2011). Şeyh Said aynı zamanda Dersim aşiretlerine mektuplar da yazdı fakat yazılan bu mektuplar herhangi bir sonuç vermedi. Dersim aşiretlerinin bir kısmı tarafsız kalırken Kureşanlar, Şadılı, Pilvenk, Laçınışağı, Bahtiyar, Kırgan, Hayderan, İzolu gibi aşiretler isyana karşı çıktı (Cemal, 2023). Şeyh Said daha sonra 4 Ocak 1925'te "Emirülmücahidin" ünvanıyla Varto'daki 5 Alevi aşireti olan Hormek aşireti liderleri Halil, Veli ve Ali Haydar Beylere bir mektup yazdı. Mektubunda, Mustafa Kemal Paşa'yı kâfir olarak niteleyip İslam dininin zulümden kurtulması gerektiğini söyledi. Bu mücadelenin tüm Müslümanlar üzerine farz olduğunu belirterek Hormek aşiretinin de isyana katılmasını istedi. Hormek aşireti liderleri mektubu aldıktan sonra konu hakkında istişare ettiler. Aldıkları kararla isyan başladığı takdirde tüm güçleriyle isyana karşı duracaklarını söylediler (Fırat, 1961, s. 119-120). Mektubu Varto Kaymakamı Sırrı Bey'e gönderdiler. Sırrı Bey de aldığı bilgiyi Muş'taki yetkililere bildirerek hükümetin önlem almasını sağladı. Hormek aşireti ayrıca gizli bir mektupla durumu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya da bildirdi (Fırat, 1961; Mumcu, 1993). Şeyh Said aynı zamanda İzoli aşireti liderlerinden Puzan Ağa'ya bir mektup yazdı. Mektupta şunları söylemekteydi: "1300 seneden beri Cenabı Hak'kın Peygamberi göndermekle dinimizi ikmal eylediği, âdât, münâkahat, muamelât ve tehzibi ahlâkı emreylediği ve asrımızın bunlara ilânı harp eylediği ve bunun için ulema, meşayih, beyler ve ağavatımızın ve hanedanlarımızın bu taarruzu imha ve def edecekleri ve eğer ittihad eylemezsek cümlenin muzmail olacağı" (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 14, s. 308)

İsyan hareketinin başlayacağını anlaşılmaması üzerine Varto, Hınıs, Kığı⁶ ve Dersim'deki Alevi aşiretleri, asilere karşı koymak amacıyla hazırlık yaptı. Hormek aşireti liderlerinden Halit Bey bu amaçla bölgedeki diğer Alevi aşiretlerini örgütlemeye çalıştı. Bunun için Karlıova'nın⁷ Liçik köyünde bulunan Cünan aşireti reisi Mehmet Ağa, Balıca köyünden Ali Efendi, Elmalı köyünde Butki aşireti reisleri Seyit Hasan ve Seyit Hüseyin ile görüştü. Buradan Dersim taraflarına gitti ve orada tanıdığı aşiretleri isyana karşı örgütledi.

Nazimiye’de8 Süleyman Ağa ve kardeşi Bertal Ağa ile görüştü. Kuziçan aşireti beyleri Mustafa ve Hasan Bey ile görüşmek istese de bu gerçekleşmedi (Cemal, 2023). Dersim bölgesindeki aşiretleri isyana karşı harekete geçirmeye çalışan kişilerden biri de Hüseyin Efendi’ydi. Malatya bölgesinde yaşayan Hiron aşireti reislerinden olan Ağuçanlı Doğandede Oğlu Hüseyin Efendi (Seyit Hüseyin Dede) isyanın Alevilere karşı ve şeriat amacıyla çıktığını söyleyerek bölge aşiretlerine Cumhuriyet hükümetine destek vermelerini istemişti. Seyit Hüseyin Dede ve Dersimli subay Hıdır komutasında 3000 kişilik bir Alevi kuvveti oluşturulmuştu. Bunun yanında Sivas’ta bulunan Bektaşî Dedesi Seyit Mehmet, isyan esnasında Varto bölgesine gelerek buradaki Alevi aşiretlerini isyancılara karşı örgütlemişti (Mumcu, 1993; Gezik, 2004). 6 Ocak’ta Şeyh Said, oğlu Ali Rıza Efendi, Dimili, Sefkari aşiretleri ve bölge ileri gelenleriyle birlikte Kırıkhan köyünden Karlıova’nın Kanireş köyüne geldi. Burada Cibranlı Halit Bey’in evinde bir toplantı gerçekleştirdi. 8 Ocak’ta dayısı Şeyh Abdullah’ın yaşadığı Melekan köyüne9 geldi. Burada Dimili aşiretlerinden Solhan, Tavsi, Omeran, Suveydi, Zikti ile Kurmanç aşiretlerinden Şehki, Mohili, Alikî, Azini gibi birçok aşiret lideriyle toplantı yaptı. Daha sonra muharebe cepheleri ve kumandanlarını belirledi. Buna göre, kuzey-kuzey doğu cephesi Melekanlı Şeyh Abdullah’ın komutasında olacak, bu bölgedeki diğer cepheler ise Çan şeyhleri, Hasenan aşireti, Mehmet Ağa, Halile Kete ve Şeyh Said’in oğlu Şeyh Ali Rıza tarafından idare edilecekti. Harput (Elazığ) cephesi Gökdereli Şeyh Şerif, Ergani10 cephesi Şeyh Said’in kardeşi Şeyh Abdurrahim, Diyarbakır cephesi Zaza Hakkı Bey, batı cephesi Zaza Emir Faruk, Silvan11 cephesi Şeyh Şemseddin tarafından kumanda edilecekti. Şeyh Şemseddin’e destek olmak amacıyla Silif aşireti lideri Şeyh Dodan bulunuyordu. Bunun yanında bazı kararlar daha aldı. Alınan karara göre; Şeyh Said, Genç, Hani,12 Lice,13 Silvan, Diyarbakır ve Ergani’nin ileri gelen kişileriyle görüşmeler yapacak ve oradan Çapakçur’a14 dönerek isyanı başlatacaktı. Daha sonra ise Diyarbakır ele geçirilecekti. Oğlu Ali Rıza Efendi ise babasından alacağı bir fetva ile Solhan,

Ömeran ve Zikti aşiretlerini kendi tarafına çekmeye çalışacaktı. Bölgede yapacağı çalışmalarla Muş ve Bitlis'i kontrol altına alacaktı. İsyanın başlayacağı gün Melakanlı Şeyh Abdullah, Solhan, Ömeran aşiretleriyle Varto'yu kontrol altına alacaktı. İsyan başladıktan sonra Gökdereli Şeyh Şerif Efendi, Palu15 civarındaki aşiretlerle Elazığ'ı kontrol edecek ve daha sonra ise aşiretlerle Erzincan'a hareket edecekti (Aras, 1992; Olson, 1992; Serdi, 1994; Han, 2023).

Şeyh Said bu kararları aldıktan sonra 15 Ocak'ta Darahini'ye16 gelip burada bir hafta kaldı. Çapakçur yakınlarındaki Yahtig aşireti reisi Hacı İsmail Ağa'nın evine misafir oldu. Darahini bölgesi Şeyh Said'in dini görüşlerinin kabul edildiği en etkili bölgeydi. Bu süre içerisinde Hacı Mehmet Ağaoğulları, Modanlı Faki Hasan ve Zikti aşireti reislerinden Hacı Sadık ve Yusuf ile görüşme gerçekleştirdi. Onlardan isyan başlayınca vilayet merkezi olan Darahini'yi işgal etmelerini istedi (Fırat, 1961; Serdi, 1994). Darahini'den çıktıktan sonra Botan aşireti reislerinden biri olan Ömer Faro ve daha sonra da Tevsela ve Mıstan aşireti liderleriyle bir görüşme gerçekleştirip gerekli olan talimatları verdi. Lice'de Hakkı Bey'in evine misafir oldu. Orada Lice mirleriyle (ileri gelenler) toplantı yaptı. Hazro ve Hani civarının güçlü bir aşireti olan Zırık aşireti reisiyle de görüştü (Serdi, 1994; Işık, 2005). Şeyh Said, 25 Ocak'ta Hani ve 13 Şubat'ta Piran'a17 geldi. Piran'da kardeşi Şeyh Abdurrahim tarafından karşılandı. Burada kaldığı süre içerisinde civar bölgelerden birçok kişi kendisini ziyarete geldi. Halka, medreselerin kapatıldığı, bazı gazetecilerin dine hakaret etmeye başladığı, peygambere dil uzatıldığı şeklinde vaazlar verdi. 13 Şubat 1925 günü bir müfreze Şeyh Said'in bulunduğu eve gelerek yanında bazı kaçakların olduğunu belirtip onları istedi. Şeyh Said ise bunları şimdi değil ama daha sonra kendi elleriyle teslim edeceğini söyledi. Bu arada halk ile askerler arasında olaylar çıktı ve bir süre sonra da çatışma başladı (Aras, 1992, s. 37; Akyürekli, 2020, s. 63-64).

Şeyh Said İsyanı (1925), modern Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en önemli Kürt ayaklanmalarından biri olarak kabul edilmekle birlikte, isyanın **Alevi Kürt aşiretleri** arasındaki karşılığı, hareketin genel başarısızlığının temel nedenlerinden birini oluşturur. Akademik çalışmalar, bu aşiretlerin isyana **destek vermediğini**; hatta bazılarının aktif olarak **hükümetin yanında yer aldığını** ortaya koymaktadır.

Dini Ayrım ve Şeriat Vurgusu

İsyanın temel karakteri, Alevi Kürt aşiretlerinin pozisyonunu belirleyen en kritik faktördür. Şeyh Said, isyanın gerekçesini "din ve şeriatın kurtarılması" üzerine kurmuştu. Avusturya Elçisi August Kral'ın belgeleri ve Metin Toker gibi araştırmacıların eserleri, isyanın fikirsel temelini oluşturan **Azadi Cemiyeti** liderlerinden Şeyh Said'in, hareketi **dinsel** bir motivasyonla başlattığını ve **şeriat yanlısı** olduğunu gösterir (Kılıç, 2024; Oran, akt. Kılıç, 2024).

Bu **Nakşibendi Sünni** karakter, Alevi Kürtler için büyük bir güvensizlik kaynağıydı. Yüzyıllardır süregelen **Sünni-Alevi gerilimi** ve geçmişte yaşanan mezhepsel çatışmalar, Alevilerin Sünni ağırlıklı bir harekete katılma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. **Martin van Bruinessen** gibi uzmanlar, bu ayrışmanın aşiretler arası ilişkiler üzerindeki etkisini vurgular.

Tarihsel Husumetler ve Karşıtlık

Alevi aşiretlerin isyana karşı çıkmasının bir diğer önemli nedeni, isyancı saflarda yer alan bazı Sünni aşiretlerin tarihsel rolüdür. Araştırmacılar, isyana katılan **Cibranlı** ve **Hasenanlı** gibi bazı Sünni aşiretlerin geçmişte **Hamidiye Alayları** içerisinde görev aldıklarını ve çevrelerindeki Alevi aşiretlere karşı eziyetlerde bulunduklarını belirtirler (Fırat, 1961; Arslan, 2006; akt. DergiPark, 2025). Bu durum, Alevi Kürt aşiretleri için isyancıları bir **düşman ittifakı** olarak görmelerine yol açmıştır.

Şeyh Said'in, isyan öncesinde **Dersim** (Tunceli) aşiret liderleriyle destek almak amacıyla görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Ancak **Cemal** (2023) gibi kaynaklar, **Alevi-Sünni meselesi** ve **Hamidiye Alayları** husumetlerinin gündeme gelmesi neticesinde ortak bir karara varılamadığını kaydeder (akt. DergiPark, 2025).

Hükümet Yanlısı Tutum ve Tarafsızlık

Alevi Kürt aşiretlerinin büyük çoğunluğu, isyana ya **tarafsız** kalarak ya da **hükümet kuvvetlerine destek vererek** yanıt vermiştir. Özellikle **Varto** ve **Tunceli (Dersim)** bölgelerindeki Alevi Zaza aşiretleri, isyana katılmamıştır (Kent Akademisi, 2010).

- **Hormek** ve **Lolan** aşiretleri gibi Alevi gruplar, **Varto** civarında bizzat **hükümet kuvvetleri ile birlikte hareket etmiş** ve isyancılarla çatışarak isyanın yayılmasını engellemede önemli rol oynamışlardır (Mumcu, 1999: 48, 82-83; akt. isamveri.org).

Şeyh Said'in, Varto'daki Alevi aşiretlere (Hormek aşireti liderlerine) yazdığı mektuplarla Mustafa Kemal Paşa'yı "**kâfir**" olarak niteleyip destek isteme çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Cemal, 2023; akt. DergiPark, 2025). Bu karşıt duruş, isyanın yalnızca **Sünni Kürt ve Zaza** aşiretlerinin bir kısmının katılımıyla sınırlı kalmasına neden olmuş ve Cumhuriyet'in isyanı bastırma sürecini kolaylaştıran temel dinamiklerden biri olmuştur.

Şeyh Said'in Seyit Rıza ve Dersim aşiret liderleriyle isyan öncesinde görüştüğü, ancak bu görüşmelerden isyana destek kararı çıkmadığı bilinmektedir.

Şeyh Said, 1925'te başlayacak olan isyan hareketine **Alevi Kürt aşiretlerinin desteğini almak** ve isyan cephesini genişletmek amacıyla Tunceli (Dersim) bölgesinin önemli liderlerinden **Seyit Rıza** ile görüşmeler yapmıştır.

Akademik kaynaklar ve yerel anlatılar, bu görüşmenin **Munzur Gözeleri** çevresinde veya yakın bölgelerde gerçekleştiğini aktarır. Şeyh Said, isyanın amacını açıklayarak, başta Seyit Rıza olmak üzere Dersim'deki Kürt ve Zaza aşiret liderlerini **Cumhuriyet rejimine karşı** ortak mücadeleye davet etmiştir.

Seyit Rıza, bu davete **olumlu yanıt vermemiş** ve Şeyh Said'in hareketine katılmayı reddetmiştir

- **Dini Farklılık (Alevi-Sünni Ayrımı):** Şeyh Said İsyanı, özünde **şariat temelli Nakşibendi Sünni** bir hareketti. Alevi inancına sahip olan Seyit Rıza ve Dersim aşiretleri, Sünni-ağırlıklı ve şeriatı hedefleyen bir harekete katılmaktan çekinmişlerdir. Bu mezhepsel ayırım, tarihsel husumetlerle birlikte derin bir güvensizlik yaratmıştır.
- **Tarihsel Husumetler:** Şeyh Said'in saflarında yer alan bazı Sünni aşiretler, daha önce **Hamidiye Alayları** içerisinde yer almış ve Alevi aşiretlere karşı çatışmalara girmişlerdi. Bu geçmişteki çatışmalar, ittifak kurulmasını engelledi.

Seyit Rıza'nın olumsuz yanıtı üzerine Şeyh Said, en azından **tarafsız kalmalarını** talep etmiştir. Seyit Rıza ve Dersim aşiretleri de genellikle bu isyan sırasında **tarafsız kalarak** veya hükümetle çatışmaktan kaçınarak dolaylı olarak isyanın yayılmasını engellemişlerdir.

Genel Eğilim: Tarafsızlık ve Hükümet Yanlısı Tutum: Dersim'in önde gelen lideri **Seyit Rıza** dahil olmak üzere bölge aşiretlerinin liderleri (Kureyşan, Şeyh Hasanlı vb.), Şeyh Said'in destek talebini **reddetti** veya en azından **tarafsız** kaldı. Hatta Dersim'in batı tarafında bulunan **Hozat, Çemişgezek, Ovacık ve Pertek** aşiretlerinin bir kısmı, isyancılar yenilgiye uğramaya başlayınca **Diyarbakır'a gelerek hükümete destek vermiştir.**

Bir İstisna ve İlginç Bir Yakınlaşma: Dersim mebusu ve Alevi Zaza olan **Hasan Hayri Efendi**, isyanın Elazığ cephesi komutanı olarak görevlendirilen **Şeyh Şerif** ile dayanışma içerisinde olmuştur. Bu durum, Dersimli Alevi bir siyasetçinin, isyanın Sünni önderiyle yakınlaşmasının nadir bir örneği olarak kayıtlara geçmiştir, ancak bu durum aşiretlerin genel desteğini yansıtmamaktadır.

İsyana Katılımı Reddetme ve Nedenleri

Hormek ve Lolan aşiretleri, Şeyh Said'in isyanına katılmamış, aksine doğrudan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti güçlerini desteklemiştir. Akademik kaynaklar, bu durumu aşiretlerin **Alevi-Zaza** kimliği üzerinden açıklamaktadır:

- 1. Mezhepsel Ayrılık:** Şeyh Said, isyanın ideolojik temelini dini (Sünni İslam) hassasiyetler üzerine kurmuştu. Varto, Hınıs ve Kiğı gibi bölgelerde yaşayan Alevi aşiretleri olan Hormek ve Lolan, bu **Sünni-merkezli** ve **şeriatı** hedefleyen hareketi kendi dini inançlarına bir tehdit olarak algılamışlardır. "Şeyh Said, bu aşiretlere mektuplar yazarak onları desteğe çağırmış; hatta Mustafa Kemal Paşa'yı '**kâfir**' olarak nitelemiştir. Ancak bu mektuplar herhangi bir sonuç vermemiştir" (DergiPark - Şeyh Said İsyanında Aşiretler).
- 2. Tarihsel Husumet:** Şeyh Said'in isyanında aktif rol alan **Cibran** ve **Hasenan** gibi Sünni aşiretler, geçmişte **II. Abdülhamid** döneminde kurulan ve Alevi aşiretlere karşı baskı ve çatışmalarda yer alan **Hamidiye Alayları** içerisinde bulunmuşlardı. Bu tarihsel husumet ve geçmişte yaşanan eziyetler, Alevi aşiretlerin bu Sünni aşiretlerle ortak bir cephede yer almasını olanaksız kılmıştır.

Hükümete Aktif Destek Rolü

Hormek ve Lolan aşiretlerinin liderleri, isyana karşı sadece tarafsız kalmakla yetinmemiş, aksine aktif bir şekilde **Cumhuriyet Hükümeti'nin yanında** yer almıştır.

- **Örgütlenme ve Çatışma:** İsyan hareketinin başlayacağını anlaşılmaması üzerine Varto'daki Alevi aşiretleri, isyancılara karşı koymak amacıyla hazırlık yapmışlardır. Hormek aşireti liderlerinden **Halit Bey**, bu amaçla bölgedeki diğer Alevi aşiretlerini örgütlemeye çalışmıştır (DergiPark - Şeyh Said İsyanında Aşiretler). Hatta Varto'daki Alevi/Zaza Hormek ve Lolan aşiretleri, **hükümet kuvvetleriyle birlikte isyancılarla çatışmıştır** (Kent Akademisi - Şeyh Said İsyanı ve Etkileri).
- **İsyanın Yayılmasını Engelleme:** Hormek ve Lolan aşiretlerinin hükümet yanlısı bu çabaları, asilerin **Erzurum** tarafına giderek isyan cephesini büyötmelerini **engellemiş** ve Varto ile Dersim-Bingöl arasındaki stratejik bölgenin isyancıların eline geçmesini önlemiştir. Hormek aşireti liderlerinden **Veli Ağa** ve **Ali Haydar** gibi isimler, bölgede **milis kuvvetleri** oluşturarak asilerle çatışmaya girmiştir (Fırat, 1961; Hasretyan & Ahmad, 1991).

Sonuç olarak, Hormek ve Lolan aşiretleri, **dini-mezhepsel farklılıklar** ve **tarihsel düşmanlıklar** nedeniyle Şeyh Said'in Sünni-merkezli isyanına karşı çıkmış, **Cumhuriyetçi** hükümetin yanında yer alarak isyanın Muş ve Varto üzerinden Erzurum ve Dersim'e yayılmasında **önleyici** bir rol oynamıştır

MEHMET ŞERİF FIRAT

Mehmet Şerif Fırat (1894/1899–1949), Zaza asıllı Türk öğretmen ve yazar olup, hakkındaki bilgiler ve isyan sırasındaki konumu beş başlık altında özetlenebilir:

1. Ait Olduğu Aşiret

Mehmet Şerif Fırat, **Varto**'nun Kasıman (günümüzde Köprücük) köyünde doğmuş ve **Hormekli aşireti** mensubudur. Hormek aşireti, bölgede yaşayan **Alevi Zaza** aşiretlerinden biridir.

2. Yazdığı Kitap

Mehmet Şerif Fırat'ın yayımlanan en önemli eseri, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi** adlı kitabıdır. Bu eseri 1945 yılında yazmış, 1948 yılında ise yayımlanmıştır. Kitapta, Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan halkların tarihsel süreç içerisinde nasıl kaynaştıklarını ve özellikle bölgedeki Türk aşiretlerinin zamanla nasıl Kürtleştiği tezini savunmuştur. Ayrıca, Kürtlerin kökeninin Türklere dayandığını iddia etmiş; Hormekli aşiretinin kökenini **Harezmlilere** bağlayarak Alevi/Zaza aşiretlerinin Türk olduğunu öne sürmüştür.

3. Şeyh Said İsyanı'ndaki Rolü (1925)

Mehmet Şerif Fırat, Şeyh Said İsyanı sırasında **hükümetin yanında** yer almış ve aktif olarak isyancılara karşı mücadele etmiştir.

- **Milis Kuvvetleri Komutanı:** Kendisi isyan döneminde, 1926 yılına kadar memleketi olan Varto'da **Milis Kuvvetleri Komutanı** olarak görev yapmıştır.
- **İsyana Karşı Duruş:** Mensubu olduğu Hormek aşireti, isyanın **Sünni-şeriatçı** karakteri ve isyancılar arasındaki eski Hamidiye Alayları mensubu Sünni aşiretler nedeniyle isyana karşı çıkmıştır. Hormek ve Lolan gibi Alevi aşiretleri, isyanın yayılmasını engellemede ve **hükümet kuvvetlerine destek vermede** önemli bir rol oynamıştır.

4. Eğitim ve Bilgi Birikimi

Mehmet Şerif Fırat, düzenli bir akademik eğitim görmemiştir. **1909 yılında başladığı ortaokulu, ailevi sorunlar nedeniyle bitiremeyerek 1912 yılında okuldan ayrılmıştır.** Ancak daha sonra çeşitli görevlerde bulunmuş (vergi memurluğu, Milis Kuvvetleri Komutanlığı) ve nihayetinde 1929 yılında köyünde **Millet Mektebi öğretmen**i olarak göreve başlamıştır. 1933'te girdiği öğretmenlik sınavını kazanarak öğretmenliğe devam etmiştir.

Kitabının içeriği (etnografik, coğrafi, tarihi veriler kullanması) ve tezinin niteliği göz önüne alındığında, **örgün eğitimden ziyade, kişisel okuma, araştırma ve bölge bilgisine dayanan** bir birikime sahip olduğu söylenebilir. Eserinin dönemin resmi politikalarıyla paralellik taşıdığı ve bu bağlamda destek gördüğü de değerlendirilmektedir.

5. Anlatımların Tarihi Kaynaklarla Uyum ve Motivasyonu

Mehmet Şerif Fırat'ın anlatımları ve özellikle "**Doğu İlleri ve Varto Tarihi**" adlı eseri, yayımlandığı dönem itibarıyla büyük tartışmalara neden olmuş ve **resmî devlet politikasıyla güçlü bir şekilde örtüşen** bir tez sunmuştur.

- **Devlet Gözüne Girme İddiası:** Yazarın, mensubu olduğu aşiretin isyana karşı duruşunu ve kendi rolünü vurgulayan anlatıları, bazı çevrelerce **devletin gözüne girme** veya **Cumhuriyet rejimine bağlılığını kanıtlama** çabası olarak yorumlanmıştır. Kitabın önsözünün dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yazılması, bu resmi destek algısını pekiştirmiştir.
- **Tarihi Kaynaklarla Uyum:** Kitabın ortaya attığı "Kürtlerin kökeninin Türk olduğu" tezi, dönemin **Türk Tarih Tezi** ve **Türk-İslam Sentezi** düşünceleriyle uyumlu olsa da, günümüz Kürt araştırmacıları ve tarihçileri arasında **genellikle kabul görmemekte** ve **asimilasyon politikalarına hizmet eden** bir bakış açısı olarak eleştirilmektedir. Ancak, Hormek aşiretinin

isyana karşı duruşu ve Mehmet şerif Fırat'ın Milis Komutanı olarak isyancı karşıtı tavrı, **tarihi olaylar ve bölgesel Alevi-Sünni dinamikleri** açısından kaynaklarda yer alan diğerk bilgilerle **uyuşmaktadır**.

TARİHÇİLERİN İDDİASI

tarihçi Ayşe Hür ve diğerk bazı araştırmacılar, Mehmet şerif Fırat'ın “Doğuy İlleri ve Varto Tarihi” adlı kitabının içeriğine, özellikle de ideolojik tezlerine, devletin resmi politikasının müdahale ettiğı veya kitabın bu politika doğrultusunda yazıldığı yönünde güçlü iddialar dile getirmektedir.

Bu iddialar, kitabın yayımlanma koşulları ve içeriğı ile ilişkilidir:

1. Kitabın Resmi İdeolojiyle Uyumlu Olması

Mehmet şerif Fırat'ın kitabı, 1940'lı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olan **Türk Tarih Tezi** ve **Türkleştirme** politikalarıyla birebir örtüşen tezler ileri sürmektedir.

- **Temel Tez:** Kitabın ana tezi, **Kürtlerin ayrı bir ırk olmadığı**, esasen Türk soyundan gelip sonradan Kürtleştiğı ve bölgedeki Alevi Zaza aşiretlerinin (Hormek aşireti dahil) kökeninin de **Harezmliler** gibi Orta Asya Türklerine dayandığı yönündedir. Bu, o dönemin devleti için **ayrılıkçı akımlara karşı** kullanılabilecek değerli bir araçtı.

2. Üst Düzey Resmi Destek ve Önsöz

Kitabın yayımlanma sürecinde aldığı üst düzey destek, bu iddiaları güçlendiren en önemli kanıttır.

- **İsmet İnönü'nün Önsözü:** Kitabın ilk baskısının önsözünü o dönemin Cumhurbaşkanı olan **İsmet İnönü'nün** yazmış

olması, eserin sıradan bir bölgesel tarih çalışması olmanın ötesinde, **resmi devlet politikası çerçevesinde teşvik edildiğinin** bir işareti olarak görülmektedir. Ayşe Hür de bu durumu, kitabın "**resmi devlet politikası çerçevesinde yazıldığını**" gösteren en önemli kanıt olarak vurgular.

3. Fırat'ın Eğitim Durumu ve Kitabın Kapsamı

Kitabın derin etnografik ve tarihsel iddiaları, Mehmet Şerif Fırat'ın örgün eğitimini tamamlayamamış olmasına rağmen ortaya konulmuştur. Bu durum, kitabın belirli bölümlerinin veya ideolojik çatısının **daha bilgili kurumlar veya kişilerce yönlendirildiği** şüphesini doğurmaktadır.

Ayşe Hür ve diğer eleştirel tarihçiler, Fırat'ın isyanda aldığı **hükümet yanlısı** tutum ve bu kitabın yayımlanma zamanlaması (Şeyh Said İsyanı'ndan yirmi yıl sonra) göz önüne alındığında, yazarın **kendi payını abartarak ve resmi tezleri benimseyerek** devlet nezdindeki konumunu güçlendirmeye çalıştığını veya **kitabın içeriğinin devlet kurumları tarafından manipüle edildiğini** iddia etmektedirler.

Sonuç olarak: Ayşe Hür'ün iddiası, Mehmet Şerif Fırat'ın eserinin **büyük ölçüde resmi ideolojiye hizmet eden ve devlet tarafından desteklenen** bir metin olduğu yönündedir. Bu durum, kitabın bazı kısımlarının devlet yetkilileri tarafından eklendiği veya yazarın bizzat devletin yönlendirmesiyle bu tezi kaleme aldığı anlamına gelmektedir.

BEYTÜLŞEBAB İSYANI

Ayaklanmanın fiilen başlaması, Azadi örgütünün planladığı genel isyan tarihinden önce, beklenmedik bir şekilde gerçekleşti. Faik Bulut, *Dar Üçgende Üç İsyân* adlı eserinde, Beytüşşebap İsyanı'nın Azadi'nin genel eylem planından bağımsız ve zamansız bir şekilde nasıl başladığını ayrıntılarıyla anlatır. Bulut, olayın bir tesadüf eseri ve Yüzbaşı İhsan Nuri'nin kontrolünden çıkan bir gelişme olduğunu vurgular.

Faik Bulut, *Dar Üçgende Üç İsyân* (1992, s. 42-43) adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder:

“Aslında Azadi Cemiyeti, isyan için tarih olarak 1925 ilkbaharını kararlaştırmıştı. Ancak Beytüşşebap Garnizonu'ndaki Kürt kökenli subay ve erlerin askerî bir ayaklanması, örgütün genel stratejisiyle örtüşmeyen bir biçimde erken başladı... Yüzbaşı İhsan Nuri'nin ifadesine göre, Beytüşşebap'taki garnizonda bulunan Kürt erlerin kendilerine karşı bir tutuklama ve baskı hazırlığı olduğunu öğrenmeleri üzerine spontane (kendiliğinden) bir eylem başlattıkları anlaşılmaktadır. Bu isyan, İhsan Nuri'nin ifadesine göre ‘birkaç gün sonra’ gerçekleşmesi gereken genel isyanı öne çekmiş ve örgütün hazırlıklarını tamamlamasına imkân tanımamıştır.”

İsyanın asıl başlangıcı, iddia edildiği gibi, Beytüşşebap Garnizonu'nda görevli Kürt askerlerinin, üzerlerindeki baskıdan bunalarak ya da tutuklanma korkusuyla silâhlanıp komutanlarına karşı gelmeleri ve garnizonu ele geçirmeleri şeklinde oldu. Bu isyan hareketi, daha sonra bölgedeki aşiretlerin de katılımıyla genişlemeye çalıştı. Başlangıçta başarılı olan isyancılar, kısa sürede Beytüşşebap'ın kontrolünü ele geçirdiler. İsyanı katılan önemli figürler arasında Yüzbaşı İhsan Nuri de bulunuyordu.

Hükümetin Tepkisi ve İsyanın Bastırılması

Ankara Hükümeti, bu beklenmedik ayaklanmaya karşı derhal ve sert bir tepki gösterdi. Cumhuriyet, ulus-devletin otoritesini sarsacak her türlü girişime karşı kararlı olduğunu göstermek zorundaydı.

İsyancılar, coğrafi koşulların zorluğuna rağmen, modern silâh ve askerî eğitim eksikliği nedeniyle düzenli ordu birlikleri karşısında tutunamadılar. Türk Ordusu, bölgeye hızla takviye kuvvetleri sevk etti ve isyancılara karşı kapsamlı bir askerî operasyon başlattı. Ordu birliklerinin üstün gücü ve Azadi'nin zamansız başlayan isyan nedeniyle yeterince örgütlenememesi, ayaklanmanın ömrünü kısa kıldı.

Birkaç hafta süren çatışmaların ardından isyan tamamen bastırıldı. İsyancıların önemli bir kısmı yakalandı, bir kısmı ise İran ve Irak gibi sınır ötesi bölgelere kaçmak zorunda kaldı. İhsan Nuri, isyanın başarısızlığa uğramasının ardından İran'a sığınarak daha sonra Ağrı İsyanı'nda rol oynayacaktı.

Yargılamalar ve İdamlar

İsyanın bastırılmasının ardından, Ankara yönetimi sert bir cezalandırma sürecine girdi. Beytüşşebap İsyanı'nın liderleri ve Azadi örgütünün üst düzey yöneticileri tutuklanarak **Bitlis Divan-ı Harbi (Askerî Mahkeme)**'nde yargılandılar.

Bu yargılamalar sonucunda, Azadi'nin en önemli liderlerinden olan **Halid Bey Cibran** ve örgütün milletvekili olan diğer önemli isim **Yusuf Ziya Bey**, vatana ihanet suçlamasıyla idama mahkûm edildiler. İdamlar, 1925 yılının bahar aylarında, çok daha büyük ve kapsamlı olan Şeyh Said İsyanı'nın hemen öncesinde gerçekleştirildi.

Bu idamlar, Kürt aşiretleri ve aydınları arasında derin bir infial yarattı. Ankara, bu kararlılıkla hem kendi otoritesini pekiştirmeyi hem de bölgedeki ayrılıkçı eğilimlere karşı bir gözdağı vermeyi amaçladı. Ancak, sonuç tam tersi oldu. Beytüşşebap'taki şiddetli bastırma ve idamlar, zaten gergin olan ortamı daha da kızıştırdı ve hemen ardından patlayacak olan büyük isyanın zeminini hazırladı.

Şeyh Said İsyanı'na Giden Yol

Beytüşşebap İsyanı, askerî açıdan küçük çaplı ve kısa süreli bir başarısızlık olarak kayda geçse de, siyasî ve tarihî sonuçları açısından son derece önemlidir. Bu isyan, Azadi Cemiyeti'nin deşifre olmasına, lider kadrosunun önemli bir kısmının tasfiyesine yol açtı.

Ancak isyanın en önemli sonucu, bölgedeki Kürt ulusalcılarını ve dinî liderleri, Ankara yönetimine karşı ortak bir cephede birleşmeye itmesi oldu. Halid Bey Cibran'ın idamı, Azadi'nin sivil kanadını oluşturan ve Nakşibendî tarikatının önemli bir şeyhi olan **Şeyh Said Efendi**'nin isyan bayrağını açmasında doğrudan bir etken oldu. Şeyh Said, Azadi'nin kalan kadrolarıyla ve bağlı olduğu aşiretlerle birleşerek, 1925 yılının Şubat ayında, Cumhuriyet tarihinin en büyük Kürt isyanlarından birini başlattı.

Özetle, 1924 Beytüşşebap İsyanı:

1. **Erken Fırtına:** Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu'daki merkezi otoriteye karşı Kürt ulusal hareketinin ilk organize askerî girişimiydi.
2. **Örgütsel Hata:** Azadi'nin zamansız ve plansız bir eylemle yola çıkması, isyanın başarısızlığını kaçınılmaz kıldı.
3. **Büyük İsyanın Habercisi:** İsyanın sert bir şekilde bastırılması ve liderlerin idam edilmesi, Kürtler arasında derin bir kırılmaya neden olarak, sadece birkaç ay sonra başlayacak olan **Şeyh Said İsyanı**'na zemin hazırlayan en önemli katalizör görevi gördü.

Bu isyan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde modernleşme ve merkezîyetçilik ideallerini, bölgenin tarihsel, etnik ve dinî yapısıyla çatıştırdığı dönemin acı bir yansıması olarak tarihe not düşülmüştür.

Liderlerin İfadeleri Işığında Yanlış Başlangıç

İsyanın en önemli askerî figürlerinden biri olan ve daha sonra Ağrı İsyanı'na da liderlik edecek olan **Yüzbaşı İhsan Nuri (Dersimi)**'nin olaylara dair aktarımları, isyanın zamansız ve plansız başladığı tezini güçlendirir.

İhsan Nuri, hatıratında (daha sonra farklı kaynaklarda yer almıştır) bu durumu şu şekilde özetler:

"Cemiyet [Azadi], isyan için tarihi 1925 Mart'ı olarak kararlaştırmıştı. Ne var ki, o günlerde Beytüşşebap'taki askerlerin üzerindeki baskılar artmıştı. Kürt erlerin toplu halde tutuklanacağı haberi garnizonda hızla yayıldı. Erler, buna karşı kendilerini savunmak üzere silaha sarıldılar ve komutanlarına karşı gelerek garnizona el koydular. Bu, benim de içinde bulunduğum birkaç subayın, Azadi'nin genel planının aksine, bir oldubitti ile isyana katılmamız anlamına geliyordu. Genel komutanlık, bu hazırlıksız isyanı durdurmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı."

Bu ifade, isyanın, **merkezî Azadi komutasının kararıyla değil**, Beytüşşebap'taki Kürt kökenli asker ve subayların üzerlerindeki **tutuklanma tehdidi** algısı nedeniyle **spontane bir reaksiyon** olarak başladığını açıkça göstermektedir. Bu, planlanan bir *başlatma* değil, bir *patlama* idi.

Robert Olson gibi önde gelen tarihçiler de, isyanın bir "erken uyarı" niteliğinde olduğunu ve Kürt milliyetçilerinin Musul sorunu nedeniyle İngiliz desteğini umarak aceleci davrandıklarını, ancak asıl tetikleyicinin yerel bir garnizon olayı olduğunu belirtir. Olson, isyanın başarısızlığını doğrudan **örgütün iç iletişimindeki ve disiplindeki zayıflığa** bağlar.

Şeyh Said İsyanı Kronolojisi (Şubat-Haziran 1925)

I. Patlak Verme ve Hızla Yayılma (Şubat 1925)

8 Şubat 1925: Şeyh Said ve beraberindeki maiyeti, isyan için destek toplamak amacıyla Muş, Genç ve Palu çevresindeki köyleri ziyaret eder.

13 Şubat 1925: İsyanın Plansız Başlangıcı

Genç'in **Piran** köyünde, firari askerleri teslim almaya gelen jandarma birliği ile Şeyh Said'in adamları arasında çıkan tesadüfi bir çatışma sonucu isyan vaktinden önce patlak verir.

14-16 Şubat 1925: İsyanlılar hızla örgütlenir. **Hani, Lice, Darahini, Çapakçur (Bingöl)** gibi yerleşim yerleri isyanlıların kontrolüne geçer. İsyan, hızla Muş ve Elazığ yönüne doğru yayılmaya başlar.

21 Şubat 1925: Şeyh Said, halkı **şeriatı geri getirmek** ve **Hilafeti yeniden kurmak** adına cihada çağırın bildiriler yayınlar.

23 Şubat 1925: İsyanlı kuvvetler **Elazığ'a** girer ve kenti kısa süreliğine ele geçirir. Bu, isyanın batıdaki en geniş yayılım noktalarından biri olur.

24 Şubat 1925: Elazığ'ın işgalinden sonra kent hızla boşaltılır ve isyancılar Diyarbakır'a yönelir.

II. Merkezi Hükümetin Tepkisi ve Karar Aşaması (Mart 1925)

2 Mart 1925: Fethi Okyar Hükümetinin İstifası. İsyan karşısında yumuşak politikalar izlediği eleştirilen Fethi Okyar hükümeti çekilir; yerine **İsmet İnönü**'nün liderliğinde daha sert önlemleri savunan bir hükümet kurulur.

4 Mart 1925: Takrir-i Sükûn Kanunu'nun Kabulü. TR

TBMM'de, devlete karşı her türlü **irtica** (gericilik) ve **isyan** hareketini bastırmak amacıyla olağanüstü yetkiler veren yasa çıkarılır.

Bu kanunla, isyan bölgesinde ve Ankara'da **İstiklal Mahkemeleri** yeniden kurulur ve geniş yetkilerle donatılır.

5-10 Mart 1925: Diyarbakır Kuşatması. İsyancıların en büyük hedefi olan **Diyarbakır**, Şeyh Said kuvvetleri tarafından kuşatılır. Ancak kentin güçlü savunması ve isyancıların arasındaki disiplinsizlik nedeniyle **kuşatma başarısız olur.**

11 Mart 1925: Türk Ordusunun Karşı Saldırısı. Ordu, isyancı cephelere karşı geniş çaplı ve koordineli bir askerî harekât başlatır.

III. Bastırılma ve Yargılama Aşaması (Nisan-Haziran 1925)

15 Nisan 1925: Şeyh Said'in Yakalanması.

Şeyh Said, Varto yakınlarında kaçmaya çalışırken kardeşi Şeyh Abdullah ile birlikte **Türk askerleri tarafından yakalanır.**

Mayıs-Haziran 1925: Yargılamalar.

Şeyh Said ve isyanın diğer kilit liderleri (toplam 47 kişi),
Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır.

28 Haziran 1925: İstiklal Mahkemesi, Şeyh Said ve diğer isyan liderleri hakkında idam kararı verir.

29 Haziran 1925: İdamlar.

Şeyh Said ve 47 isyan lideri, Diyarbakır'da idam edilir. Bu olay, isyanın resmen ve fiilen sona erdiğini gösterir.

Bu kronoloji, Şeyh Said İsyanı'nın **13 Şubat 1925'teki başlangıcından 29 Haziran 1925'teki infazlara** kadar olan kritik bir süreci kapsamaktadır. İsyan, genç Cumhuriyet'in **merkezi otoritesini** kurma yolunda attığı en önemli ve sert adımlardan biri olmuştur.

Olay Günü: Piran Köyünde Çatışma (13 Şubat 1925)

İsyanın patlamasına neden olan olay, **13 Şubat 1925** tarihinde, Diyarbakır'ın **Dicle (Piran)** ilçesine bağlı **Piran** köyünde gerçekleşti.

1. Şeyh Said'in Seyahati

Nakşibendi tarikatı şeyhi ve Azadi Cemiyeti'nin lideri olan **Şeyh Said Efendi**, isyanın planlanan başlangıç tarihi olan Mart ayından önce, aşiretleri ve müritleri örgütlemek amacıyla bölgeyi dolaşıyordu. Piran köyünde, **Kaymakamlık ve jandarmadan kaçan bazı firarileri** barındırıyordu.

2. Tutuklama Girişimi

Bölgedeki artan huzursuzluk ve isyan hazırlıkları hakkındaki istihbaratlar üzerine, Diyarbakır Valiliği ve Dicle Kaymakamlığı harekete geçti.

- **Yüzbaşı Ali Rıza** komutasındaki bir jandarma birliği, Şeyh Said'in misafir olduğu eve gelerek hem **firarileri** hem de **Şeyh Said'i** gözaltına almak istedi.
- Jandarmalar, evdeki firarilere teslim olmalarını emretti.

3. Çatışma ve İsyanın Başlaması

Tutuklama girişimi, **Şeyh Said'in müritlerinin ve korumalarının** şiddetli tepkisiyle karşılaştı.

- Çıkan kısa süreli çatışmada, jandarma komutanı **Yüzbaşı Ali Rıza şehit oldu.**
- Jandarma birliği, bu beklenmedik direniş karşısında geri çekilmek ve dağılmak zorunda kaldı.

İsyanın Yayılması

Bu olay, Şeyh Said için artık gizlenmenin veya beklemenin mümkün olmadığı anlamına geliyordu. Bu, "**ya tutuklanmak ya da isyanı başlatmak**" ikilemini yarattı:

- **Derhal Harekete Geçme:** Şeyh Said, hemen 13 Şubat 1925 gecesi beraberindekilerle birlikte bölgeden ayrılarak **isyanı planlanandan erken bir tarihte başlatma** kararı aldı.
- **İsyanın Yayılışı:** Şeyh Said, birkaç gün içinde (17 Şubat) **Hınıs'a** ulaştı ve isyanı resmen ilan etti. Ayaklanma, daha sonra Varto, Solhan, Çapakçur (Bingöl), Genç, Hani ve Lice gibi bölgelerde hızla yayıldı.

Böylece, Azadi Cemiyeti'nin bağımsızlık amaçlı hazırladığı, ancak planlanandan önce ve dini bir otorite liderliğinde başlayan ayaklanma, **Piran Olayı** olarak bilinen bu tutuklama girişimiyle patlak verdi.

Köyde bir düğün olduğu çevre köylerden çok sayıda insanın düğün nedeni ile köyde olduğu şeyhin de bir provokasyon dan çekindiği için firarileri düğünden sonra teslim edeceğini söylediği iddia edilir. Şeyhin tüm çabalarına rağmen jandarmanın ısrarcı olması çatışmaya sebep olmuştur. İlk ateş edenin şeyh said'in kardeşi Abdürrahim olduğunu söyleyenler de vardır. Çoğu tarihçi bu olayın bir provokasyon olduğunu belirtir.

Neden Provokasyon Olarak Değerlendirilir?

Bu değerlendirmenin temelinde iki ana faktör yatar:

1. İsyanın Erken Başlatılması

- **Planlanan Tarih:** Azadi Cemiyeti ve Şeyh Said'in planı, isyanı **daha organize bir şekilde, Mart 1925'te** başlatmaktı. Bu, aşiretlerin toplanması, silahlanmanın tamamlanması ve ikmal yollarının hazırlanması için kritikti.
- **Tutuklama Girişiminin Zamanlaması:** 13 Şubat 1925'teki tutuklama girişimi, **isyanın hazırlıklarının tam ortasında** geldi. Jandarma birliğinin, firarilerin ve Şeyh Said'in bir arada bulunduğu bir eve baskın yapması, isyancıları "ya savaş ya teslim ol" ikilemiyle karşı karşıya bıraktı.
- **Sonuç:** İsyanın bu zorlama ile erken başlaması, **merkezi bir komuta ve koordinasyonun oluşmasını engelledi** ve isyancıların yenilgisini hızlandıran en önemli faktör oldu. Bu nedenle, devletin bilerek **isyanın kontrolsüzce başlamasını sağlamayı** hedeflediği iddia edilir.

2. Tutuklama Girişiminin Şekli

- **Hedefteki Kişiler:** Jandarma birliğinin asıl hedeflerinin sadece **firariler mi** yoksa asıl olarak **Şeyh Said mi** olduğu konusu tartışmalıdır. Şeyh Said gibi güçlü bir dini otoritenin

ve aşiret reisinin bulunduğu bir meclise, yeterli kuvvet olmaksızın sadece firariler için baskın yapılması, **gözaltı işleminin riskli bir şekilde yapıldığı** anlamına gelir.

- **Alternatif Yolların Kullanılmaması:** Otorite ve güç kullanarak Şeyh Said'i tutuklamak yerine, askeri birliklerin gizlice toplanıp daha büyük bir kuvvetle hareket etmesi veya Şeyh Said'i daha تنها bir yerde yakalaması gibi alternatif yolların varken, **kalabalık bir mecliste çatışmaya neden olacak bir girişimin** tercih edilmesi, olayın provokasyon boyutunu güçlendirir.

Sonuç: Piran Olayı'nın kendisi, bir **provokasyon** olarak görülebilir, çünkü **Azadi Cemiyeti'nin askeri kanadının Binbaşı Kasım ihbarıyla zayıflatılmasından sonra, dini kanadın da organize olamadan erken savaşa zorlanmasına** neden olmuştur.

İsyan Patlak Verince Ankara'nın Tepkisi

Şeyh Said İsyanı'nın 13 Şubat 1925'teki Piran Olayı ile patlak vermesi üzerine Ankara, **hızla ve sert bir şekilde** tepki gösterdi. Genç Cumhuriyet, bu olayı sadece yerel bir huzursuzluk değil, **rejimini hedef alan bir varoluşsal tehdit** olarak algıladı.

Ankara'nın tepkisi temelde iki aşamada gerçekleşti: **Askeri Bastırma ve Siyasi Önlemler.**

1. Askeri Bastırma

İsyanın hızla yayılması karşısında Hükümet, derhal askeri önlemleri devreye soktu:

- **Sıkıyönetim İlanı:** İsyanın yayıldığı bölgelerde (özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da) hızla **sıkıyönetim** ilan edildi.
- **Askeri Harekât:** Başta **Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın** sorumluluğunda olmak üzere, bölgeye hızla takviye kuvvetler sevk edildi. Düzenli ordu birlikleri ve aşiretlerden toplanan yerel güçler, isyancıları kuşatıp bastırmak için geniş çaplı harekâta başladı.
- **İsmet Paşa'nın Yönetimi:** Olayların başlangıcında hükümette Ali Fethi Bey (Okyar) bulunuyordu, ancak isyanın büyümesi karşısında yeterince sert önlem alamadığı gerekçesiyle istifa etti. **İsmet Paşa (İnönü)**, daha sert bir hükümet kurarak isyanın bastırılma sürecini doğrudan yönetti.

2. Siyasi ve Hukuki Önlemler

Ankara, isyanın kökünü kazımak ve rejimin otoritesini pekiştirmek için iki köklü ve tarihi karar aldı:

- **Takrir-i Sükûn Kanunu (4 Mart 1925):** Hükümet, meclisten bu kanunu geçirerek kendisine olağanüstü yetkiler verdi. Bu kanun, "**huzur ve düzeni bozan**" her türlü örgütlenmeyi ve yayın faaliyetini yasaklama yetkisi tanıdı. Bu yasa, isyanı bastırmanın yasal zeminini oluşturdu ve ileride muhalefetin susturulmasına dayanak oldu.
- **İstiklal Mahkemeleri'nin Yeniden Kurulması:** İsyanın sorumlularını yargılamak için **Diyarbakır ve Ankara'da** İstiklal Mahkemeleri yeniden kuruldu. Bu mahkemeler, hızlı ve kesin kararlar alarak isyan liderlerini (Şeyh Said ve arkadaşları dahil) yargılayıp idam etti.
- **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) Kapatılması:** Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanılarak, rejime muhalif olan ve isyancılarla ilişkili olduğu iddia edilen ilk muhalefet partisi **TCF, 5 Haziran 1925'te kapatıldı**. Bu karar, **çok partili hayata geçiş denemesini on yıldan fazla bir süre erteledi** ve tek parti rejimini güçlendirdi.

Ankara'nın tepkisi, genç Cumhuriyet'in **otoritesini koruma kararlılığını** ve **laiklik eksenindeki reformlardan geri adım atmayacağını** çok net bir şekilde göstermiştir.

Kimi tarihçiler ve yorumcular, **Kemalist yönetimin Lozan'da (özellikle Musul konusunda) yaşadığı sıkıntıları ve iç muhalefeti, Şeyh Said İsyanı'nı bir fırsat olarak kullanarak aştığını ve örtbas ettiğini** savunur

İsyanın Erken Patlaması ve Kullanılması

- **Zamanlama:** İsyanın, Türkiye'nin Musul için en kritik döneminde (1925 başı) ve **planlanandan erken** patlaması (Piran Olayı) şüphe uyandırmıştır.
- **İç Muhalefetin Susturulması:** İsyan, Kemalist yönetime, muhaliflerini (siyasi ve dini) tasfiye etmek için bulunmaz bir fırsat sundu:
 - **Takrir-i Sükûn Kanunu** çıkarıldı.
 - **İstiklal Mahkemeleri** kuruldu.
 - **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)** kapatıldı. Bu, Lozan'da Musul'un kaybedilmesi gibi konularda hükümeti eleştiren tek muhalif sesin **yok edilmesi** anlamına geliyordu.
- **Odak Kaydırma:** Hükümet, halkın dikkatini Musul'un kaybından (Lozan'ın başarısızlığı) **dini gericiliğin (irtica)** rejim için yarattığı **iç tehdide** kaydırmayı başardı.

Sonuç

Bu iddia, olayın **sonuçları itibarıyla** Kemalist yönetimin işine yaradığı gerçeğine dayanır:

1. **Musul'dan Vazgeçiş:** Türkiye, isyan nedeniyle iç sorunlara odaklanmak zorunda kaldı ve Musul'u masada **kaybetti** (1926 Ankara Antlaşması ile İngiltere'ye bırakıldı).
2. **Reformların Hızlanması:** İsyan, **laiklik karşıtı** bir hareket olarak kodlandı ve Kemalist reformların (tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi) hızlanması için meşruiyet sağladı.
3. **Tek Partili Rejim:** Muhalefet partisi TCF'nin kapatılmasıyla, yönetim üzerindeki **tüm baskı ve eleştiriler ortadan kalktı**.

Dış Destek İddiaları ve Kemalist Söylem

Kemalist yönetimin "dış destek" tezi, isyanın zamanlamasına ve hedeflerine dayanır:

- **Musul Bağlamı:** İsyan, Türkiye'nin Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'nde görüşüldüğü ve İngiltere ile ilişkilerin en gergin olduğu **1925 yılının hemen başında** patlak verdi. Ankara, isyanın Musul meselesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu iddia etti.
- **İngiliz Çıkarı:** Kemalist teze göre, İngiltere, Türkiye'yi kendi sınırları içinde bir iç savaşla meşgul ederek Musul üzerindeki askeri baskısını kaldırmayı ve Musul'u kolayca kendi mandasına dâhil etmeyi amaçladı.
- **Yabancı Para ve Silah İddiaları:** İstiklal Mahkemeleri'ndeki yargılamalar sırasında, isyancıların yabancı kaynaklardan

para ve silah yardımı aldığına dair (çoğu kesinleşmemiş) iddialar öne sürülmüş ve bunlar resmi propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Neden "Yalan" İddiası Ortaya Çıktı?

Bazı tarihçiler, muhalifler ve Kürt milliyetçi çevreler, "dış destek" tezini bir "yalan" veya "**örtbas etme aracı**" olarak nitelendirir. Bunun temel nedenleri şunlardır:

1. **Dış Odaklı Algı Yaratma:** Kemalist yönetimin, isyanı dış mihraklara bağlayarak, olayın asıl nedeni olan **iç siyasi ve dini muhalefeti (özellikle TCF'nin ve dini kesimin rahatsızlığını)** ve **Kürtlerin ulusal taleplerini** göz ardı etmeyi amaçladığı iddia edilir.
2. **İç Muhalefeti Tasfiye Etme Gerekçesi:** "Dış destek" iddiası, **Takrir-i Sükûn Kanunu'nun** çıkarılması ve **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF)** kapatılması için yasal ve kamuoyu nezdinde güçlü bir gerekçe oluşturmuştur. Muhalifler, hükümetin bu iddiaları muhalefeti susturmak için kullandığını ileri sürdü.
3. **Kanıt Eksikliği:** Şeyh Said İsyanı'nın liderlerinin (Şeyh Said ve Cibranlı Halit Bey) **İngiliz ajanı olduğuna** veya İngiltere'den doğrudan operasyonel destek aldığına dair mahkemelerde sunulan kanıtların **yeterince güçlü ve kesin olmadığı** eleştirisi yapılmıştır.

Sonuç: "Dış destek" tezi, Kemalist yönetimin **Musul'dan vazgeçilmesini meşrulaştırmak, laiklik reformlarını hızlandırmak ve iç muhalefeti tasfiye etmek** için kullandığı güçlü bir politik söylem olmuştur. İddianın "yalan" olup olmadığı, tarihçiler arasında hala tartışılrsa da, isyanın **sonuçları itibarıyla** Ankara Hükümeti'nin işine yaradığı kesindir.

İsyanların Muhalif Tasfiyesinde Kullanılması

Evet, Şeyh Said İsyanı'nın sonuçları, Kemalist yönetimin **iç muhalefeti temizlemesi ve otoritesini pekiştirmesi** için bir fırsat olarak kullanıldığını göstermektedir:

- **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) Tasfiyesi:** İsyanın patlak vermesinin hemen ardından çıkarılan **Takrir-i Sükûn Kanunu (4 Mart 1925)**, isyanla doğrudan ilgisi kanıtlanamayan **Türkiye'nin ilk muhalefet partisi TCF'nin kapatılmasına (5 Haziran 1925)** yasal zemin hazırladı. Hükümet, TCF'yi "gericiliğe zemin hazırlamakla" suçladı.
- **Dini ve Geleneksel Muhalefetin Tasfiyesi:** İsyanın, rejimin laikleşme adımlarına bir tepki olarak yorumlanması, Hükümet'e **Hilafet'in kaldırılmasından (1924) sonra kalan son dini muhalefeti** (tekke, zaviye ve türbeler) **30 Kasım 1925'te kapatarak** tasfiye etme imkânı verdi.
- **Basın ve Fikir Özgürlüğünün Kısıtlanması:** Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği yetkiyle, rejim muhalifi olan birçok gazete (örneğin *Tanin*, *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr*) kapatıldı, yazarları yargılandı. Bu, muhalif seslerin neredeyse tamamen susturulması anlamına geliyordu.

Özetle: Çıkan gerçek isyanlar, Kemalist iktidara **olağanüstü yetkilerle ve kamuoyu desteğiyle** muhaliflerini (siyasi, dini, basın) temizleme imkânı sağlamıştır.

Yapay İsyân veya Kriz İddiaları

İktidarın bizzat yapay isyanlar veya krizler yarattığı iddiası, Şeyh Said İsyanı veya sonraki olaylar (örneğin Menemen Olayı) için genellikle kabul görmemektedir.

- **Şeyh Said İsyanı:** Bu isyan, Kemalist yönetim tarafından çıkarılmamış, ancak **Binbaşı Kasım** gibi örgüt içinden gelen ihbarların ardından Hükümet'in uyguladığı baskı ve **Piran Olayı** ile **planlanandan erken ve kontrolsüz** bir şekilde patlak vermiştir. Hükümet, bu olayın sonuçlarını kendi lehine çok etkin kullanmıştır.
- **Gerekçe İhtiyacı:** İktidarın muhalifleri tasfiye etmesi için zaten **var olan ve rejim için tehdit oluşturan** isyanlar ve suikast girişimleri (örneğin İzmir Suikastı) güçlü birer meşruiyet zemini sağlamıştır. Yapay kriz yaratma ihtiyacı, bu olaylar ışığında daha az olası görülmektedir.

Kemalist iktidarın **gerçek krizleri son derece etkili bir siyasi araç olarak kullanarak** muhaliflerini hızla ve yasal çerçevede tasfiye ettiğini göstermektedir.

Neden "Yalan" veya "Politik Araç" Olarak Görülüyor?

Eleştirenler ve muhalif çevreler, bu tezin **iç siyasi nedenlerle** abartıldığı veya kurgulandığı görüşündedir:

- **İç Muhalefetin Tasfiyesi:** "Dış destek" iddiası, Hükümet'e olağanüstü yetkiler veren **Takrir-i Sükûn Kanunu'nu** çıkarma ve **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)** gibi tüm siyasi muhalifleri kapatma konusunda güçlü bir **hukuki ve ahlaki gerekçe** sağlamıştır. Bu, isyanın asıl amacının **siyasi muhalifleri tasfiye etmek** olduğu iddialarını güçlendirmiştir.
- **Asıl Nedenlerin Göz Ardı Edilmesi:** Ankara, isyanı sadece dış odaklı bir "ihanet" olarak göstererek, Kürtlerin **ulusal taleplerini** (Azadi Cemiyeti'nin amacı) ve **laiklik**

reformlarına karşı çıkan dini kesimin (Şeyh Said'in kitlesi) **gerçek iç rahatsızlıklarını** kamuoyunun dikkatinden uzaklaştırmayı amaçladı.

- **Kanıtların Şüpheli Olması:** Mahkeme kayıtlarında, Şeyh Said veya diğer liderlerin doğrudan İngiliz ajanı olduğu veya operasyonel destek aldıklarına dair kesin ve somut kanıtların yetersiz olduğu ileri sürülmüştür.

Sonuç: "İngiliz desteği" tezi, isyanın **Kemalist yönetimin sonuçları itibarıyla en çok işine yarayan yönü** olmuştur. Bu iddia, Musul'dan geri çekilmeyi (Musul 1926'da İngiliz mandasına bırakıldı) meşrulaştırırken, aynı zamanda iç muhalefeti temizleme ve laiklik reformlarını hızlandırma konusunda Hükümete tam yetki vermiştir.

Propaganda Unsuru: Cumhuriyet yönetimi, isyanı dış güçlerin komplosu olarak sunarak hem iç kamuoyunu konsolide etmiş hem de sert tedbirleri meşrulaştırmıştır. Bu nedenle “İngiliz parmağı” söylemi, ideolojik bir araç olarak da değerlendirilir.

İSYANDA AŞİRETLERİN DESTEĞİ

Şeyh Said İsyanı'na karşı ilk ve en önemli direnişi gösteren aşiretlerden biri, özellikle Varto (Muş) ve Kiğı (Bingöl) çevresinde etkili olan **Hormek Aşireti** olmuştur.

Hormek aşireti ve onlarla birlikte hareket eden **Lolan Aşireti**, isyanın yayılma aşamasında isyancılarla doğrudan çatışmaya girmiştir.

Şeyh Said İsyanı, planlanandan önce, 13 Şubat 1925'te Genç (Bingöl) sınırları içinde patlak verdi. İsyan, hızla Cibran aşiretinin desteğiyle Varto, Kiğı ve çevresine yayılmaya çalıştı

İlk Çatışmalar: Hormek ve Lolan aşiretleri, **Alevi** kimlikleri ve geleneksel olarak **Sünni** isyancı liderlerle (Cibran aşireti ile Hormek aşiretinin eskiden gelen çekişmesi de dâhil) yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle, isyan başladığında açıkça **Hükümetten yana** bir tavır aldılar.

Varto Cephesi: İsyanın kilit noktalarından olan Varto yakınlarında, **22 Şubat 1925** civarında, isyancı Cibran kuvvetleri ile **Hormek-Lolan aşiret güçleri** arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar, isyanın Varto üzerinden yayılmasını bir süreliğine engellemiştir.

İsyana destek veren aşiretler, çoğunlukla **Sünni** ve **Zaza** veya **Kurmanç** kimliğine sahip olan, **Hamidiye Alayları** geçmişini bulunan

veya **Nakşibendî tarikatına** bağlı olan gruplardı. Başlıca destekçi aşiretler şunlardır:

- **Cibran Aşireti:** İsyanın askerî lideri Halid Bey Cibran'ın aşireti olup, isyanın temelini oluşturan en güçlü destekçi gruptu.
- **Hasenanlı Aşireti** (Muş/Malazgirt çevresi)
- **Haydaran Aşireti** (Çapakçur/Bingöl çevresi)
- Palu civarındaki bazı aşiretler (Örneğin: **Patyan, Tavsala, Cemihini** aşiretleri).
- Bingöl, Muş, Elazığ ve Diyarbakır'ın bazı bölgelerindeki diğer irili ufaklı aşiretler

Destekçi aşiret sayısının kesin olmamasının temel nedenleri şunlardır:

1. **Aşiretlerin Bütünlüğü:** Aşiretler tek bir bütün olarak hareket etmezdi. Çoğu zaman aşiretin reisi veya bir kolu isyana destek verirken, diğer kolları veya alt grupları **hükümetten yana** (örneğin Alevi aşiretler olan **Hormek** ve **Lolan** gibi) veya **tarafsız** kalmıştır.
2. **Sınırların Belirsizliği:** Aşiretlerin coğrafi sınırları ve aşiret alt grupları arasındaki tanımlar değişkendi.
3. **Korku ve Fırsatçılık:** Bazı aşiretler, isyanın başarılı olduğunu düşünerek geçici destek vermiş, Hükümetin üstünlüğü ele geçirmesiyle ise desteklerini hızla geri çekmiştir.
4. **Resmi Belge Eksikliği:** O dönemde "resmi" bir aşiret sayımı veya isyan destekçisi aşiretlerin tam listesinin merkezîyetçi Hükümet tarafından güvenilir bir şekilde tutulması zordu.

Kürt tarihçisi **Martin van Bruinessen**, isyana katılan kuvvetlerin sayısını **20 bine kadar** çıkartan İngiliz kaynaklarından bahsederken, bu kuvvetlerin çoğunun aşiret milislerinden oluştuğu göz önüne alındığında, çok sayıda aşiretin katılımı kaçınılmazdı. Ancak aşiretlerin **tamamının değil**, sadece **bir kısmının** liderleri aracılığıyla destek verdiği unutulmamalıdır.

Diyarbakır’da bulunan Şark İstiklal Mahkemesindeki yargılamalar sonucunda Şeyh Said, Tokliyanlı aşireti reislerinden Halit oğlu Kamil Bey ve Baba Bey, Modanlı aşiretinden Faki Hasan, Valirli aşireti reislerinden Hacı Sadık Bey, Tekranlı aşiretinden Şeyh İbrahim, Az aşireti reisi Demirci Ömer oğlu Süleyman, Yamaç aşireti reislerinden Ali Badan idama mahkûm edildiler (Aybars, 1988; Örgėevren, 2002). Cibran aşiretinden Binbaşı Kasım, İsmail bin Ali, Reşit bin Ahmet, Timur Ağa, Ahmet Ağa, Mehmet bin İbrahim, Süleyman Bey, Yamaç aşireti reislerinde Molla Cemil gibi aşiret üyeleri de farklı cezalara çarptırıldılar (Akyürekli, 2016). İsyanın başlamasıyla beraber bölgede bulunan Az aşireti reisi Demirci Ömer oğlu Süleyman, Çapakçur civarında bulunan Yamaç aşireti reisi Ali Badan, Kernus aşireti reisi Hacı Selim, Hoşnev aşireti reisi Fevzi, Şiran aşireti reisi Halit Bey ve Nergiyen aşireti isyana destek verdiler (Hasretyan & Ahmad, 1991; Aras, 1992; Mesut, 1992; Mumcu, 1993; Örgėevren, 2002). Bunların yanında Muş’ta yaşayan Huyut ve Hasenan aşiretleri, Bitlis’te bulunan Silkan ve Makso aşiretleri, Siirt’te bulunan Öztürkan, Sınikan ve Molarahme aşiretleri, Hakkâri’de Zengon aşireti, Mardin’de Herki aşireti Şeyh Said’i destekledi (Kalafat, 1992). Cizre’de bulunan Miran aşireti reisi Naif, Taban aşireti reisi Reşit, Puriye (Devriye) aşireti reisi Süleyman, Ulukan (Alevkan) aşireti reisi İbrahim Mehmet, Varesezi aşireti reisi Reşit, Pişri aşireti reisi İbrahim, Musa Reşan aşireti reisi İbrahim Heso, Serbatan aşireti reisi Mehmet gibi aşiret reisleri isyana karşı olduklarına dair TBMM’ye telgraf gönderdiler. Bunların yanında Mardin Midyat bölgesinde bulunan Canberit aşireti reisi Hüseyin, Hasankeyf aşireti reisi Şeyh Ahmet, Keşuri aşireti reisi Gercüşlü Bedrettin, Hevrikan (Huvergin) aşireti reisi Çelebi, Reşan aşireti reisi Cemil, Mehalmi aşireti reisi Halil, Haser (Hisar) aşireti reisi İsmail, İrnas aşireti reisi Salih ve İsmail, Heverki aşireti reisi Haco Ağa hükümete telgraf çekerek hükümetin yanında olduklarını belirttiler (Mumcu, 1993). Siirtli Pençinar (Bahtiyar) aşireti reisi Cemil Çeto, Jiliyan aşireti reisi Resul Muhammed, Raman aşireti reisi Emin Perihane, Mardinli Surgeci aşireti reisi Kamil Eveni, Palulu Ohe aşireti reisi Necip, Piranlı Seyit Molla Mustafa, Liceli Şeyh Selim,

Kervarili Mehmet Kaya gibi aşiretler ve reisleri Türk kuvvetleriyle beraber harekâtlara katıldılar (Serdi, 1994). 9. Kolordu kumandanlığının girişimleri sonucunda Ağrı Bayazıt'taki Celali ve Zeylan (Zilan) aşiretleri; 7. Kolordu kumandanlığının girişimleri sonucunda Mardin, Midyat, Savur, Nusaybin, Cizre civarındaki Balli, Dekorikiki, Halcan, Ömerkan, Hobige aşiretleri; 2. Tümen kumandanı ve Bitlis Valisi'nin girişimleri neticesinde Siirt ve Bitlis civarındaki aşiretler; Elazığ ve Havalisi kumandanının girişimleri neticesinde Dersim civarı aşiretleri isyana destek vermediler (T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1992). Van, Erciş, Muradiye, Patnos civarında ikamet eden Haydaranlar, Ademan, Takoriyan ve Mişkan gibi aşiretler Şeyh Said isyanında hükümetin yanında yer aldılar (Fırat, 1961, s. 125). Bunların yanında Abdoyi, Dakuri, Zirkan, Şadili, Adenan ve Torular aşiretleri de isyana katılmayıp, hükümet kuvvetlerini desteklediler (Olson, 1992). Varto ve Hınıs bölgesindeki bir kısım aşiretler hükümet tarafında oldukları için harekete destek vermediler. Şeyh Said'den sonra isyanın ikinci lideri olarak kabul edilen Muş Norşinli Şeyh Ziayeddin'in tüm girişimlerine rağmen Muş'taki aşiretler ile Viranşehir'de26 bulunan Milli aşireti isyana katılmadı (Aras, 1992; Çay, 1994). Adıyaman ve Urfa bölgesinde etkili olan Mirdasi aşireti reisi Şükrü Ağa ise çift taraflı bir politika izledi. Şeyh Said'e Siverek'e kadar gelmesi durumunda onlara katılacaklarını söylerken aynı zamanda Ankara hükümetine de telgraf çekerek 480 adamının olduğunu, isyancılara karşı durmak amacıyla kendilerine silah verilmesini talep etti (Arslan, 2006). Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Dersim, Urfa ve Van bölgesinde bulunan aşiretlerden yaklaşık 51 aşiret Şeyh Said isyanına katıldı. Hasenanlılar, Bekirhan, Badikan, Sevhiyan, İzol, İzolan, Şeyhdoda, Karlılar, Zaza, Percikan, Simikani, Hardi, Zeyve, Araban, Berazi, Bilikan, Cemaldinli (Camadanlı), Cibranlı, Dimili, Dilhiran, Dimilan, Hasanan, Hoyti, Karabaş, Kaskan (Kaskanlı), Zirikan (Zerkanlı), Batuan (Batuvan), Bileşki, Cemmokaki (Çemkari), Dümbülha (Dümili), Herikan, Kiçcani (Semsan), Kicani (Ömerhan), Kiçani (Hasinan), Selikan, Teyyani, Kervan, Curanlı (Cibranlı), Halefbey, Huyut (Kuyut, Beygirler), Alikan, Batuvan (Batuhan), Malabini (Maladibo), Pencenar, Ramman, Receban, Sarmi, Sinikan, Sinka, Şırnak, Üstürikan aşiretleri isyanda Şeyh Said'i destekledi

(Kalafat, 2003). Diğer aşıretler ise ya tarafsız kaldı ya da devletin yanından yer aldı.

(Şeyh Said İsyanında Aşıretler,)

SAİD İ NURSI
SAİD İ KURDI
BEDİÜZZAMAN

Said-i Nursî Kimdir?

Said-i Nursî (1878 – 23 Mart 1960), Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde eserleriyle büyük bir etki yaratmış olan **Kürt asıllı İslam alimi ve düşünürüdür.**

Hayatını Kur'an ve iman hakikatlerini modern bilimin verileriyle uzlaştırmaya adanmış ve **Risale-i Nur Külliyyatı** adlı eseriyle bilinen **Nur Cemaati** adlı dini hareketin kurucusudur.

Hayatı ve Eğitimi

Said-i Nursî'nin hayatı, "Eski Said" ve "Yeni Said" olarak iki ana döneme ayrılır.

Erken Yaşamı ve Eğitimi (Eski Said Dönemi)

- **Doğumu ve Kökeni:** 1878 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı **Nurs** köyünde doğdu. Eğitimli bir aileden geliyordu.
- **Eğitim Hayatı:** Çok küçük yaşlardan itibaren olağanüstü bir zekâ ve hafıza gösterdi. Kısa sürede medrese eğitimini tamamladı ve geleneksel İslami ilimlerde (tefsir, hadis, fıkıh, kelim) derinleşti. Medrese eğitimini bitirdiğinde, ilimdeki üstünlüğünden dolayı kendisine "**Bediüzzaman**" (Zamanın Eşi Benzeri Olmayanı) unvanı verildi.
- **Islahat Projesi:** Gençliğinde, İslam dünyasının geri kalmışlığının çözümü olarak **modern bilimlerin dini ilimlerle birleştirildiği** ve medreselerin ıslah edildiği bir eğitim sistemi (Medresetü'z-Zehra) kurma fikrini savundu. Bu fikirle İstanbul ve padişah II. Abdülhamid'e kadar ulaşmıştır.

- **Siyasi Faaliyetler:** Meşrutiyet'in ilanını desteklemiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tartışmış ve fikirlerini *Volkan* gazetesinde yayınlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda gönüllü alay kurarak Ruslara karşı savaşmış ve esir düşmüştür.

Cumhuriyet Dönemi ve Eserleri (Yeni Said Dönemi)

- **Milli Mücadele:** Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'ya davet edilmiş, TBMM'de coşkuyla karşılanmış ancak sonrasında laikleşme adımları nedeniyle yönetimden ayrılmıştır.
- **Manevi Hayata Geçiş:** Cumhuriyet'in kurulması ve laikleşme devrimlerinin başlamasıyla siyasi faaliyetlerden tamamen çekilerek kendini **yalnızca iman hizmetine** adanmıştır. Bu dönem "Yeni Said" dönemi olarak adlandırılır.
- **Sürgün Hayatı:** 1925'teki **Şeyh Said İsyanı** (herhangi bir bağlantısı olmamasına rağmen) sonrasında Batı Anadolu'da (Barla, Isparta, Emirdağ gibi yerler) uzun yıllar süren sürgün, tecrit ve hapis hayatı yaşadı. Bu zorlu koşullar altında **Risale-i Nur Külliyyatı**'nı telif etti.
- **Vefatı:** Ömrünün sonuna kadar iman hakikatlerini savunmaya devam etti. 23 Mart 1960 tarihinde Urfa'da vefat etti.

Neler Yapmıştır? (En Önemli Faaliyetleri)

Said-i Nursî'nin faaliyetleri, eserleri ve etkileri üç ana başlıkta toplanabilir:

1. Risale-i Nur Külliyyatı'nı Telif Etmek

Hayatının ana ürünü ve İslam düşüncesine en büyük katkısı, otuz yılı aşkın bir süre içinde yazdığı **Risale-i Nur Külliyyatı**'dır.

- **Amaç:** Kur'an'ın imana dair temel hakikatlerini, **pozitif bilimlerin ve felsefenin meydan okumalarına karşı** modern bir dille ve mantıkla savunmaktır.

- **Yöntem:** Eserlerinde Allah'ın varlığını ve birliğini, ahiret inancını ve Kur'an'ın mucizeliğini, doğayı ve kainatı bir "**kitap**" olarak okuyarak ispat etmeye çalışmıştır.

2. Nur Cemaati'ni Kurmak

- **Teşkilatlanma:** Geleneksel tarikatların aksine, **merkezi bir hiyerarşi yerine** eserlerin okunması ve yazılması esasına dayanan, gevşek yapılı ve gönüllü bir cemaatleşme modeli oluşturmuştur.
- **Hizmet Anlayışı:** Temel hedefi, siyasetten uzak durarak, **imani kurtarmak ve güçlendirmek** olmuştur.

3. Eğitimde Yenilikçilik Fikri

- **Medresetü'z-Zehra Projesi:** Batı'daki kolejlerin aksine, Doğu'da **dini ilimlerle modern bilimler (fen, matematik vb.) bir arada okutulduğu** büyük bir üniversite (Medresetü'z-Zehra) kurma idealini hayatı boyunca taşımış ancak bu projesini gerçekleştirememiştir. Bu fikir, günümüzdeki eğitim-öğretim tartışmalarına da esin kaynağı olmuştur.

Said Nursî'nin Kronolojik Hayatı

- **1877/1878:** Bitlis'in Hizan kazasına bağlı Nurs Köyü'nde dünyaya geldi.
- **1886-1892:** Çeşitli medreselerde ilim tahsiline başladı ve 14 yaşında icâzet (diploma) alarak kısa sürede "Bediüzzaman" unvanını kazandı.
- **1897:** Davet üzerine Van'a gitti ve müsbet ilimleri tetkik ederek Horhor Medresesi'nde ders vermeye başladı.
- **1907:** Şark'ta bir üniversite (Medresetüzzehrâ) kurma projesini sunmak üzere İstanbul'a geldi.
- **1908:** İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine halka hitap eden nutuklar verdi.

- **1909:** 31 Mart Vakası'nda yatıştırıcı rol oynamasına rağmen yargılandı ve beraat etti.
- **1911:** Şam'a giderek Emevî Camii'nde meşhur **Hutbe-i Şâmiye**'yi okudu. Sultan Reşad'la Rumeli seyahatine katıldı.
- **1913:** Van'a dönerek Medresetüzzehrâ'nın temelini attı.
- **1914:** I. Dünya Savaşı'nda Gönüllü Alay Kumandanı olarak Pasinler Cephesi'ne katıldı.
- **1916:** Bitlis müdafaasında Ruslara esir düştü ve Rusya'ya götürüldü.
- **1918:** İki buçuk yıl süren esaretten firar ederek İstanbul'a döndü. Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyeliğine getirildi.
- **1922:** Büyük Millet Meclisi'nin daveti üzerine Ankara'ya geldi.
- **1923:** Ankara'da umduğunu bulamayarak Van'a döndü ve **Eski Said'den Yeni Said'e** geçiş dönemi başladı.
- **1925:** Van'dan alınarak Burdur'a, oradan da Isparta'nın **Barla** nahiyesine sürgün edildi. Risale-i Nur eserlerini te'lîfe başladı.
- **1935:** Barla'dan Eskişehir'e sürgün edildi.
- **1936:** Eskişehir'den Kastamonu'ya sürgün edildi.
- **1943:** Kastamonu'dan Denizli Mahkemesi için Ankara üzerinden Denizli'ye getirildi.
- **1944:** Denizli Mahkemesi'nde beraat ettikten sonra **Emirdağ**'a gönderildi.
- **1948:** Emirdağ'dan Afyon Mahkemesi için Afyon'a götürüldü.
- **1949:** Afyon Mahkemesi'nde beraat ettikten sonra tekrar Emirdağ'a döndü.
- **1952:** Gençlik Rehberi mahkemesi için İstanbul'a geldi ve beraat etti.
- **1953-1960:** Çoğunlukla Isparta ve Emirdağ'da ikamet etti, bazen İstanbul, Ankara ve diğer illere seyahat etti.
- **23 Mart 1960:** Urfa'da vefat etti.

1914: I. DÜNYA SAVAŞ'INDA GÖNÜLLÜ ALAY KUMANDANI OLARAK PASİNLER

- **Gönüllü Katılım ve Komutanlık:** Savaşın başlamasıyla birlikte hocalığı bırakmış, **gönüllü alay komutanı** rütbesiyle orduya katılmıştır. Bazı kaynaklar Enver Paşa tarafından milis kuvveti kurmasının istendiğini belirtmektedir.
- **Pasinler Cephesi:** Mücadele ettiği önemli cephelerden biri **Pasinler Cephesi**'dir. Burada ve diğer cephelerde (Bitlis, Van gibi) talebeleri ve gönüllülerden oluşan kuvvetleriyle Ruslara ve Ermeni çetelerine karşı savaşmıştır.
- **Şahitlerin İfadeleri:** Savaşta gösterdiği kahramanlıklar ve cephedeki faaliyetleri görgü şahitleri tarafından aktarılmıştır (Alay Müftüsü unvanı ile başlayıp, sonrasında gönüllü alay komutanı olarak görev yapmıştır).

Bitlis Savunması ve Çatışma

Said Nursi, Birinci Dünya Savaşı'nda **Kafkas Cephesi'nde** Rus ve Ermeni kuvvetlerine karşı mücadele eden **Gönüllü Milis Alayı Komutanı** olarak görev yapıyordu. Bitlis, bölgenin düşmandan korunmasında stratejik bir öneme sahipti.

1. **Bitlis Kuşatması:** 1916 yılının başlarında, Rus ordusu Bitlis'e doğru ilerleyişini sürdürdü. Said Nursi ve talebelerinden oluşan yaklaşık 3000-4000 kişilik gönüllü alayı, son derece zorlu şartlar altında (kar, soğuk, mühimmat eksikliği) şehri savunmak için çetin bir mücadele verdi.
2. **Yedi Gün Süren Çarpışma:** Çatışmalar, özellikle **3 Mart 1916 (19 Şubat 1331 Rûmî)** gecesi, Bitlis'in Ruslar tarafından taarruz edilmesiyle zirveye ulaştı. Sokaklarda göğüs göğüse çarpışmalar yaşandı ve bu mücadele tam **yedi gün yedi gece** sürdü.
3. **Büyük Kayıplar:** Bu şiddetli çatışmalarda, Said Nursi'nin yeğeni ve çok sevdiği talebesi **Ubeyd** dahil olmak üzere, gönüllü alayındaki pek çok kişi **şehit düştü**.

Esir Düşme Anı

Çatışmaların sonunda, Said Nursi ve hayatta kalan birkaç talebesi Rus çemberi içinde sıkıştı. Esir düşme anı, kendisinin de ifadesiyle, **kaderin bir hükmü** olarak gerçekleşmiştir:

- **Yaralanma ve Ayağın Kırılması:** Bir görgü şahidi olan talebesinin anlattığına göre, Rus çemberini yarmayı başardıktan sonra, kaçmaya çalışırken karanlıkta **yüksek bir duvardan (veya su kemerinden)** atlarken, karın altında kalmış **büyük bir taşa çarptı** ve **ayağı kırıldı**.
- **Gizlenme ve Teslimiyet:** Ayağının kırıldığını fark edince, yanındaki talebelerine: "Arkadaşlar! **Kader bizi esir etti**. Allah-u âlem bir bacağım kırıldı. Gelin beni settareli (gizli) bir yere götürün" dedi. Talebeleri onu yakındaki üstü kapalı bir **su arkının (dehlizin) içine** taşıdı.
- **34 Saat Bekleyiş:** Karlı ve çok soğuk havada, suyun içinde **yaklaşık 34-36 saat** beklediler. Kurtulma umudu kalmayınca, Rus askerleri tarafından bulunarak **esir alındılar**.

RUS Esaret Yılları ve Firar

Said Nursi'nin esareti, Bitlis'te esir düştüğü **3 Mart 1916**'dan, 1918'de firar edip İstanbul'a döndüğü tarihe kadar **yaklaşık iki buçuk yıl** sürdü.

- **Rusya'ya Sevk:** Yaralı halde Bitlis'ten alındıktan sonra, önce Van'a, oradan da uzun ve meşakkatli bir yolculukla Rusya'nın kuzeyinde bulunan **Kostroma** vilayetine, özellikle **Kologrif** ve **Kostroma** esir kamplarına götürüldü.
- **Ünlü Komutan Olayı:** Esaret döneminde Rus Başkomutanı'nın esirleri teftişi sırasında ona **ayağa kalkmaması** olayı meşhurdur. Rus komutanın neden kalkmadığını sorması üzerine, Said Nursi'nin "Ben bir Müslüman alimiyim. İmanlı bir kimse, Cenab-ı Hakk'ı tanımayan bir adamdan üstündür. Binaenaleyh, ben sana

kiyam etmem (ayağa kalkmam)" cevabını verdiği rivayet edilir. Bu olay üzerine Divan-ı Harbe verilmiş, ancak sonunda serbest bırakılmıştır.

- **Firar:** Rusya'da patlak veren **Bolşevik İhtilali**'nin yarattığı kaostan faydalanarak 1918 yılında esir kampından firar etti. Litvanya, Varşova, Almanya ve Viyana üzerinden zorlu bir yolculukla **Haziran 1918'de İstanbul'a** ulaşmıştır.

Esaretten Firar (1918 Başları)

Said Nursi, 1916 yılından itibaren Rusya'nın kuzeyindeki Kostroma vilayetine bağlı **Kologrif** kasabasındaki esir kampında bulunuyordu.

- **Bolşevik İhtilali'nin Etkisi:** Rusya'da 1917'de patlak veren **Bolşevik İhtilali**, esir kamplarındaki düzeni ve disiplini altüst etti. Bu kaos ortamı, esirler için bir kaçış fırsatı yarattı.
- **Firar Planı:** 1918 yılının başlarında, oluşan bu kargaşadan faydalanarak firar etme kararını aldı. Bu firarda, yanındaki bazı esir arkadaşlarıyla birlikte hareket ettiği bilinmektedir.
- **Kış Şartlarında Kaçış:** Rusya'nın dondurucu kış şartları altında, Sibirya steplerinde ve ormanlarda günlerce süren zorlu bir kaçış gerçekleştirdi.

Avrupa Üzerinden Uzun Yolculuk

Firarın ardından, Osmanlı topraklarına ulaşmak için Avrupa üzerinden uzun ve tehlikeli bir rota izlemek zorunda kaldı. Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki doğrudan geçişler bu dönemde kesintiye uğramıştı.

- **Litvanya ve Varşova:** Firar rotası, önce Litvanya'nın bazı bölgelerinden geçti. Ardından, Polonya'nın başkenti **Varşova'ya** ulaştı. Varşova, o sırada Alman işgali altındaydı.
- **Almanya ve Viyana:** Varşova'dan sonra, Almanya'ya geçti. Burada, savaşın son aylarında bulunan Alman ve Avusturya makamlarının yardımıyla yolculuğuna devam etti.

Almanya'dan sonra, Avusturya-Macaristan
İmparatorluğu'nun başkenti **Viyana'ya** geldi.

İstanbul'a Varış (Haziran 1918)

Yolculuk, firar başlangıcından itibaren yaklaşık **4-5 ay** sürdü.

- **Edirne Üzerinden Geçiş:** Said Nursi, Viyana'dan sonra trenle Bulgaristan ve Osmanlı sınırına ulaştı. Edirne üzerinden Osmanlı topraklarına girdi.
- **İstanbul'a Ulaşım:** Nihayet, **Haziran 1918**'de, I. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın bir dönemde İstanbul'a ulaştı.

Karşılama ve Sonrası

İstanbul'a dönüşü, büyük bir olay olarak karşılandı:

- **Beklenmedik Kahraman:** Said Nursi'nin esaretten sağ salim dönmesi, kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Çünkü esir düştüğü ve ağır yaralandığı Bitlis savunmasından sonra öldüğü düşünülüyordu.
- **Devlet Nezdinde İtibar:** Gönüllü alay komutanı olarak gösterdiği kahramanlık ve esaretten firarı nedeniyle, İstanbul Hükümeti tarafından büyük saygı gördü.
- **Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Üyeliği:** Kısa bir süre sonra, **Şeyhülislamlık makamına bağlı** ve dönemin en yüksek dinî-ilmî kurumu olan **Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye** üyeliğine atandı (1918 sonları). Bu, onun hem ilmi hem de siyasi alanda dönemin en etkili isimlerinden biri olduğunu gösterir.

Medresetü'z-Zehrâ Projesi

Said Nursi'nin Medresetü'z-Zehrâ (Batı'daki Ezher Üniversitesi'ne atfen, Zehrâ: Parlak/Aydınlık anlamında) projesi, sadece bir okul

kurma amacı taşımaktan öte, **Osmanlı Devleti'nin doğu illerindeki (Şark)** cehalet, fakirlik ve ihtilaf gibi temel sorunlarını çözmeyi hedefleyen kapsamlı bir fikirdi.

Projenin Amacı ve Felsefesi

Proje, üç temel soruna çözüm getirmeyi amaçlıyordu:

- **Cehalet:** Bilim ve fen bilgisinin bölgeye ulaştırılması.
- **Fakirlik:** Eğitim yoluyla ekonomik kalkınmanın sağlanması.
- **İhtilaf (Ayrılık):** Bölgedeki farklı mezhep, aşiret ve etnik gruplar arasında **İslam kardeşliği** temelinde birliği sağlamak.

Said Nursi, bu üniversitenin kuruluş felsefesini şu üç dilde eğitim üzerine kurdu:

- **Arapça:** Dinî ilimlerin temeli.
- **Kürtçe:** Yerel halkın dili.
- **Türkçe:** Yönetim ve resmî dil.

İstanbul'a Geliş ve Sultan II. Abdülhamid'e Arz

1907'de Bitlis, Van ve çevresindeki vilayetlerde yaptığı çalışmalar sonucunda bu projeyi olgunlaştıran Said Nursi, fikrini resmî makamlara sunmak üzere İstanbul'a geldi.

- **Taleb-Arz:** Projesini, dönemin padişahı **Sultan II. Abdülhamid**'e sunmak için çaba gösterdi. Raporunda, üniversitenin nerede (öncelikle **Van Gölü kenarında** veya Bitlis-Van civarında), nasıl ve hangi amaçlarla kurulması gerektiğini detaylıca anlattı.
- **Hürriyet ve Meşrutiyet Vurgusu:** Said Nursi, bu projenin temelinde **meşrutiyet** (anayasalı yönetim) ve **hürriyet** fikrinin olduğunu, cehalet ortadan kalktıkça halkın bu değerlere daha bilinçli sahip çıkacağını savundu.

Padişahın Tepkisi ve Sonuç

Sultan Abdülhamid, bu projeden etkilendi. Ancak Said Nursi'nin Doğu'da bir üniversite kurma arzusunun yanı sıra, aynı zamanda **hürriyet** ve **meşrutiyet** kavramlarını yüksek sesle dillendirmesi, sarayda bazı şüpheler uyandırdı.

- **Tımarhaneye Sevk Girişimi:** Bazı saray çevreleri, Said Nursi'nin fikirlerinin "ılgınlık" olduğunu ileri sürerek onu **tımarhaneye (Bimarhane'ye)** sevk etmeye çalıştılar. Said Nursi burada kendisini savunan ünlü bir dilekçe kaleme aldı.
- **Maddi Destek ve İzin:** Sonuçta, Said Nursi'nin ilmî seviyesi ve samimiyeti anlaşıldı. Padişah, projeyi resmen onaylamasa da, ona **maddi destek (güneşlik)** vererek Van'a dönmesini ve projesine devam etmesini sağladı. Ancak, projenin tam olarak hayata geçirilmesi II. Abdülhamid döneminde mümkün olmadı.

Projenin Sonraki Aşamaları

Medresetü'z-Zehrâ, Said Nursi'nin hayatı boyunca sürececek bir ideal oldu:

- **1912'de İkinci Girişim: İkinci Meşrutiyet** ilan edildikten sonra (1908), Said Nursi Van'a döndü ve projenin ilk adımı olarak Van Gölü kenarında bir temel attırdı.
- **Cumhuriyet Dönemi:** Cumhuriyet döneminde bu üniversite fikri, **risale-i Nur** eserlerinin yazılmasıyla "manevi bir üniversite" şeklinde devam etti ve hayatının en önemli misyonu olarak kaldı.

Said Nursi'nin İstanbul'daki bu ilk girişimi, onun siyasî ve sosyal reformist kimliğinin de bir göstergesidir.

31 Mart Vakası ve Yargılama (1909)

1909 yılının Nisan ayında (Rumi takvime göre 31 Mart'ta) İstanbul'da Meşrutiyet yönetimine karşı çıkan isyan (31 Mart Vakası), Said Nursi'nin hayatını doğrudan etkiledi.

- **İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti:** Olaydan hemen önce kurulan ve Derviş Vahdeti'nin *Volkan* gazetesi etrafında toplanan **İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti**'nin kurucuları arasında yer alması, onu isyanla ilişkilendirilen hedef isimlerden biri haline getirdi.
- **İsyan Karşısındaki Tavrı:** Said Nursi, isyan sırasında **aktif olarak arabuluculuk yapmaya çalıştı**. Askerlerin arasına girerek, şeriat adına yapılan bu isyanın **Şeriatı aykırı** olduğunu ve **hürriyetle şeriatın çatışmadığını** anlatmaya çalıştı. Amacı, isyanın yıkıcı etkilerini durdurmaktır.
- **Divan-ı Harb-i Örfî:** İsyanın Hareket Ordusu tarafından bastırılmasının ardından sıkıyönetim ilan edildi ve isyana katılanlar **Divan-ı Harb-i Örfî** (Askerî Sıkıyönetim Mahkemesi) tarafından yargılanmaya başlandı. Said Nursi de tutuklanarak idam talebiyle yargılandı.
- **Meşhur Savunma:** Mahkemede, pencereden asılan isyancıların cesetleri görünürken, Said Nursi **cesur ve ilmi** bir savunma yaptı. Bu savunma, daha sonra **"İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi veyahut Divan-ı Harb-i Örfî"** adıyla kitaplaştırılmıştır. *"Şeriatın bir hakikatine bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira şeriat, sebeb-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteyişi gibi değil!"*

"Şeriatın bir hakikatine bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira şeriat, sebeb-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteyişi gibi değil!"

- **Beraat:** Savunmasının gücü ve şariat ile meşrutiyet arasındaki doğru ilişkiyi göstermesi sayesinde **beraat etti** ve serbest bırakıldı. Bu olay, onun siyasi çizgisinin ve ilmi derinliğinin bir kanıtı olarak kabul edilir.

Şark'a Dönüş ve Eğitim Faaliyetleri (1910 - 1914)

İstanbul'daki siyasi çalkantıdan sonra, Said Nursi yeniden Doğu'daki üniversite idealine odaklandı:

- **Şam'a Seyahat (1911):** Doğu ve Güneydoğu illerini gezerek halka meşrutiyetin doğru anlamını ve İslam'la uyumunu anlattıktan sonra, bölgenin en önemli ilim merkezi olan **Şam'a** gitti. Burada, Emeviye Camii'nde yüzlerce alimin de bulunduğu büyük bir cemaate hitaben ünlü **"Hutbe-i Şamiye"**yi okudu. Bu hutbede, İslam dünyasının geri kalmışlığının altı hastalığını teşhis etti.
- **Rumeli Seyahati (1911):** Sultan V. Mehmed Reşad'ın yanında, bir heyet içinde **Rumeli (Selanik, Üsküp, Priştine, Kosova)** seyahatine katıldı. Bu seyahat, onun bölgedeki siyasi ve sosyal durumu yakından görmesine olanak sağladı.
- **Van'da Medresetü'z-Zehrâ'nın İlk Adımı:** Van'a dönerek, Medresetü'z-Zehrâ projesi için gerekli maddi kaynağı sağlama ve temel atma çalışmalarına devam etti. **Van Gölü kıyısında** inşaat için ilk adımları attı.
- **Eser Telifleri:** Bu dönemde, siyasi ve sosyal konular üzerine kaleme aldığı **"Münazarat"** ve **"Muhakemat"** gibi önemli eserlerini yayımladı. Bu eserler, onun "Eski Said" olarak adlandırılan döneminin felsefesini ve ilmi metodunu ortaya koyar.

Bu süreç, Said Nursi'nin aktif siyasetten kademeli olarak çekilip, toplumsal reformu ve eğitimi merkeze alan bir alime dönüşümünü işaret eder. Bu faaliyetler, 1914'te I. Dünya

Savaşı'nın başlamasıyla kesintiye uğrayacak ve kendisi gönüllü alay komutanı olarak cepheye gidecektir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) karşı tutumu, **toptancı bir destek veya muhalefet yerine, temkinli ve iki yönlü bir yaklaşım** olmuştur.

Kendisi, İTC'nin özellikle Meşrutiyet'i getiren hürriyetçi eğilimlerini ve bazı eğitim/iktisat alanındaki çalışmalarını desteklerken, cemiyetin istibdatçı (tek adamcı) uygulamalarını ve dindeki lakaytlıklarını şiddetle eleştirmiştir.

İTC'ye Yönelik İki Yönlü Tutumu

Said Nursî, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bünyesindeki farklı gruplar üzerinden değerlendirmiştir:

Desteklediği Yönler (Kıymetlerini Takdir Ettiği Hususlar)

- Hürriyet ve Meşrutiyet Desteği:** İTC'nin II. Meşrutiyet'i ilan etme çabalarını ve **kanun hâkimiyeti, adalet ve meşveret** gibi ilkeleri savunmasını takdir etmiştir. Hatta başlangıçta İttihatçıların bu hürriyetçi amaçlarına dört yıl boyunca taraftar olmuştur.
- İktisat ve Eğitim Çalışmaları:** Cemiyetin milli iktisat ve eğitim alanındaki (Maarif) faaliyetlerini olumlu bulmuştur. Kendisinin Doğu'da bir üniversite (Medresetüzzehrâ) kurma idealini İttihatçılara teklif etmesi ve onların bu fikre müsbet cevap vermeleri de bu alanda bir mutabakatın olduğunu gösterir.
- Vatan Savunması:** I. Dünya Savaşı sırasında, İTC hükümeti vatan savunmasına giriştiğinde, iç siyasetteki şiddete karşı olmasına rağmen, **vatan ve millet müdafaası söz konusu**

olduğunda hükûmetin yanında yer almıştır. Hatta İttihatçıları düşmanla beraber eleştirenleri kınamıştır.

Özetleyici Söz: İttihat ve Terakki hakkında sorulan bir soruya, "Kıymetlerini takdirle beraber, **siyasiyyunlarındaki şiddete mûterizim** (siyasetçilerinin şiddetine itiraz ediyorum)," sözleriyle görüşünü özetlemiştir.

Eleştirdiği Yönler (Mûteriz Olduğu Hususlar)

1. **İstibdatçı Uygulamalar:** İTC'nin zamanla gizli komiteleşme tarzına dönerek **siyasî rakiplerine karşı şiddet ve baskı uygulamasını**, yani "istibdatçı uygulamalarını" şiddetle eleştirmiştir. Hatta İttihatçı yönetimi "şiddetli istibdat" olarak nitelemiştir.
2. **Dinde Laubalilik:** Cemiyetin bazı mensuplarının **dinde lakaytlıkları** (laubalilikleri) ve özellikle mason olanların cemiyet içindeki nüfuzunu eleştirmiştir.
3. **Bölgesel Uygulamalar:** Özellikle Cemiyet'in **İstanbul şubesinin** bazı olumsuz uygulamalarını tenkit etmiştir.

Nihayetinde: Said Nursî, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içindeki dindar ve samimi vatanseverleri (Enver Paşa, Mehmet Akif gibi) ayrı tutmuş; ancak cemiyetin bütünü, özellikle siyasetteki şiddet ve dindeki lakaytlık sebebiyle toptan tasvip etmemiştir. O, sadece **hakperestlik ve adalet-i mahza (mutlak adalet)** düsturlarına uygun olan fikir ve icraatları desteklemiştir.

Said Nursî'nin Sultan II. Abdülhamid'e karşı tutumu, **mutlakiyet (istibdat)** yönetimine karşı bir muhalefet olarak başlamış, ancak ilerleyen yıllarda bu muhalefetini **Abdülhamid'in şahsına değil, çevresindeki yanlış uygulamalara (istibdat mekanizmasına)** yönelttiği anlaşılmıştır.

Hayatının sonraki dönemlerinde, Sultan Abdülhamid'in **dindar ve şefkatli** bir padişah olduğu yönündeki kanaati pekişmiş ve bu konuda **pişmanlık içeren özeleştiriler** yapmıştır.

Abdülhamid Karşıtlığı mı, İstibdat Karşıtlığı mı?

Said Nursî, **Meşrutiyet**'in ilanından önceki dönemde (Eski Said dönemi), mevcut yönetimi **istibdat** (baskı) olarak görmüş ve buna karşı çıkmıştır. Bu muhalefetin temel sebepleri şunlardır:

- **Hürriyet İdeali:** Said Nursî, hayatı boyunca **hürriyet, adalet-i mahza (mutlak adalet) ve meşveret** ilkelerini savunmuştur. Abdülhamid dönemindeki **mutlak monarşi** ve **jurnalcilik (hafiyelik)** sistemini bu ilkelere aykırı bulmuştur.
- **Eğitim Projesi:** Doğu Anadolu'da din ve fen bilimlerini birleştiren bir üniversite (Medresetüzzehrâ) kurma projesi için İstanbul'a gelmiş, ancak bürokrasi ve istibdat mekanizması nedeniyle amacına ulaşamamıştır.
- **Nasihatleri:** Divan-ı Harb-i Örfî'deki savunmasında da yer alan bir tavsiyesinde, Padişah'a ömrünün kalanını **Ömer bin Abdülaziz** gibi geçirmesini, **Yıldız Sarayı**'nı hafiyeler yerine **âlimlerle (Dârü'l-Fünûn)** doldurmasını ve Meşrutiyet'i kansız kabul etmesini öğütlemiştir.

Bu tutum, **Padişah'ın şahsına** yönelik kişisel bir düşmanlıktan ziyade, dönemin **yönetim biçimine** (istibdata) karşı bir itirazdır. Bu muhalefet nedeniyle bir süre **Timarhane'de** kalmış ve sonrasında serbest bırakılmıştır.

Pişmanlık Yaşadı mı ? Bu pişmanlığı söyledi mi?

Evet, Said Nursî, hayatının ilerleyen dönemlerinde, özellikle **Cumhuriyet döneminde yaşadığı ağır baskılar ve sürgünler** sonrasında önceki dönemdeki "istibdat" kavramına bakış açısını değiştirmiş ve Abdülhamid'e karşı takındığı tavır nedeniyle **pişmanlık içeren özeleştiriler** yapmıştır.

Said Nursî'nin Pişmanlık ve Özeleştiri İfadeleri:

- **Veli Olarak Görüşü:** Sultan Abdülhamid'in çevresindeki yanlış uygulamaların kendisine mal edildiğini anladıktan sonra, onu "**Veli**" bir şahsiyet olarak görmeye başlamış ve "Ben onu hususî dualarımın içine almışım. **Her sabah, 'Ya Rabbi, sen Sultan Abdülhamid Han'dan razı ol'** diye dualarımda yâd ederim" demiştir.
- **Hata Yaptığını Kabulü:** Bir eserinde, Abdülhamid dönemindeki "hafif ve zayıf" istibdadı tenkit ederken, daha sonra gelecek olan İttihatçıların "şiddetli ve kesretli" istibdadının köklerini ve alt yapısını görememiş olmasından dolayı bir nev'i **haksızlık ettiğini** ima etmiştir.
- **Torunundan Helallik İstemesi (İddia):** Sultan Abdülhamid'in torunlarından Nemika Sultan'ın eşi Osman Turancı'nın aktarımına göre, Said Nursî 1959 yılında Nemika Sultan ile görüşmek istemiş ve "**Ben büyük dedenize haksızlık ettim**" diyerek kendisinden **üç defa helallik** talep etmiştir.

Said Nursî bu özeleştiriyi, **adalet-i mahza** düsturu gereği, Abdülhamid'i tahttan indirenlerin (İttihatçıların) daha büyük bir "**istibdad-ı mutlak**" getirmesi gerçeği karşısında yapmıştır. O, tokadını hak etmeyen birine (Abdülhamid'e), hak edenler (İttihatçıların bozuk kısmı) varken vurmuş olmaktan dolayı bu vicdani hassasiyetini dile getirmiştir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin, **Şeyh Said isyanı** (Şark Hâdisesi - 1925) hakkındaki görüşleri ve tavrı **isyanı desteklememek** yönünde olmuştur.

Said Nursî, isyanın dinî motivasyonuna rağmen, **metot olarak isyana ve kardeş kanının dökülmesine karşı çıkmış**, bu tür bir hareketin devlete karşı içeriden yapılmasının şeriata aykırı ve neticesiz kalacağını vurgulamıştır.

İsyanı Reddetme Sebepleri ve Tavsiyeleri

Said Nursî, isyan teşebbüsü sırasında kendisinden destek isteyen Şeyh Said'e (veya temsilcilerine) ve daha sonra isyan başladıktan sonra gelen aşiret reislerine şu gerekçelerle karşı çıkmış ve onlara vazgeçmelerini tavsiye etmiştir:

Dahilde Kılıç Çekmeme Prensibi

Said Nursî'nin temel prensibi, **dış düşmana karşı cihad etmek ancak dahilde (ülke içinde) asayiş bozacak şekilde kuvvet kullanmamaktır.**

- **"Kardeşi Kardeşle Çarpıştırmayız":** Şeyh Said'e gelen destek talebine karşılık verdiği cevabın özeti şudur: Türk milleti asırlardır İslamiyet'in bayraktarlığını yapmıştır, binlerce veli yetiştirmiştir. **Böyle bir milletin torunlarına kılıç çekilmez.** Biz Müslümanız, onlarla kardeşiz; kardeşi kardeşle çarpıştıramayız.
- **"Kılıç, Haricî Düşmana Karşı Çekilir":** Dâhilde kılıç kullanılmaz; zira bu hareketin akim kalacağını (sonuçsuz olacağını) ve bir iki suçlu yüzünden binlerce masumun telef olacağını belirtmiştir.

Metodun Hatalı Olması

İsyanı "din aleyhtarı icraata karşı bir tepki" olarak görse de, bu tepkinin yöntemini hatalı bulmuştur.

- **Şeriata Muhalefet:** İsyan başladıktan sonra destek isteyen Kör Hüseyin Paşa gibi aşiret reislerine, "Şeriat mı istiyorsunuz? **Böyle hareket zaten aslında şeriata muhaliftir.** Bu olsa olsa ecnebi tahrikine alet olma keyfiyetidir. Şeriat isterim diye şeriata alet ederek şeriata muhalefet edilmez." sözleriyle onları uyarmıştır.
- **Musbet Hareket:** Said Nursî, bu zamanda kurtuluşun tek yolunun **manevi cihad** olduğunu, yani "Kur'an ve iman

hakikatleriyle milleti tenvir ve irşad etmek" (aydınlatmak ve yol göstermek) olduğunu savunmuştur.

Bitlis Olayı Örneği

Said Nursî, I. Dünya Savaşı'ndan önce de bazı dindar zatların, ordudaki dinsizlik olduğu gerekçesiyle isyan teşebbüsünde bulunmak istediklerini, ancak o zaman da karşı çıktığını ve isyana katılmadığını belirterek, bu tür "neticesiz" hadiselerle karışmadığını vurgulamıştır.

Bu açık ve net tavrına rağmen, Said Nursî, isyan sonrasında, bu hadiseye katılan yüzlerce insanla birlikte **adaletsiz bir şekilde Van'dan sürgün edilmiştir.**

Özetle: Said Nursî, Şeyh Said isyanını, **dinî hassasiyetlere dayansa bile, sonuçsuz, masumların kanını akıtacak ve İslami metodolojiye aykırı** bir hareket olduğu için açıkça reddetmiştir.

Şeyh Said'in İdamı (1925)

- Şeyh Said, 1925'teki isyanın lideri olarak yakalandı ve Diyarbakır'da kurulan İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi.

- 29 Haziran 1925'te Diyarbakır'da idam edildi. Bu, Cumhuriyet'in erken döneminde dini ve etnik temelli ayaklanmalara karşı sert bir mesajdı.

Bediüzzaman Said Nursî'nin Tutumu

- İsyana Katılmadı: Said Nursî, Şeyh Said İsyanı'na katılmadı. Hatta bazı kaynaklarda, isyanın yanlış olduğunu söylediği aktarılır.

- Devletle İlişkisi: Cumhuriyet yönetimi, Nursî'yi de potansiyel bir dini lider olarak tehdit görüyordu. Bu nedenle isyan sonrası onu da takip altına aldı.

- Sürgün ve Takibat: Şeyh Said'in idamından sonra Nursî doğrudan cezalandırılmadı, fakat ilerleyen yıllarda (özellikle 1926'dan itibaren) sürgünler ve hapislerle karşılaştı.
- Farklı Yol: Şeyh Said silahlı isyan yolunu seçerken, Said Nursî fikrî ve manevi mücadeleyi tercih etti. Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi onu bastırmak için farklı yöntemler kullandı.

Tarihçiler Ne Söylüyor?

- Bazı tarihçiler, Cumhuriyet yönetiminin Şeyh Said ve Said Nursî'yi aynı "dini liderler" kategorisinde gördüğünü, fakat farklı muamele yaptığını vurgular.
- Şeyh Said'in idamı, Nursî'nin daha temkinli bir yol izlemesine sebep olmuş olabilir.
- Nursî'nin eserlerinde (Risale-i Nur) doğrudan Şeyh Said'den bahsedilmez; ancak dönemin baskıcı ortamı satır aralarında hissedilir.

Değerlendirme

Şeyh Said'in idamı, Cumhuriyet'in dini otoritelere karşı sert tavrının sembolüdür. Said Nursî ise aynı dönemde farklı bir yol seçerek silahlı değil, fikrî mücadele yürütmüştür. Bu nedenle ikisi arasında doğrudan bir bağlantı yoktur; fakat aynı tarihsel bağlamda, biri idamla, diğeri sürgün ve hapislerle karşılaşmıştır.

- Şeyh Said: Silahlı isyan → idam.
- Said Nursî: Fikrî mücadele → sürgün ve hapis.

Şeyh Said İsyanı'na Said-i Nursî'nin Tavrı

Bediüzzaman Said-i Nursî, 1925 yılında patlak veren **Şeyh Said İsyanı** sırasında siyasi ve fiili olarak isyana **katılmamış ve desteklememiştir**. Tavrı, **siyasetten uzak durmak ve isyanı onaylamamak** şeklinde özetlenebilir.

Bu tavrın temel nedenleri ve sonuçları şunlardır:

Siyasetten Tamamen Çekilme

Said-i Nursî, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde aktif siyasetle ilgilenmiş ("Eski Said" dönemi) olmasına rağmen, **Cumhuriyet'in kurulması ve özellikle Hilafet'in kaldırılması** sonrasında siyasetten tamamen çekilme kararı almıştı ("Yeni Said" dönemi).

- **İman Hizmetine Odaklanma:** Nursî, bu dönemde ülkenin asıl ihtiyacının siyasi mücadele değil, **iman hakikatlerinin**

muhafazası olduğuna inanıyordu. O, "Bu zamanda siyasetten tecerrüd (uzaklaşma) lazımdır" görüşünü benimsemişti.

- **Kan Dökmeye Karşı Çıkış:** Said-i Nursî, isyanın **Müslümanlar arasında kan dökülmesine** yol açacağını görerek buna karşı çıkmıştır.

İsyanı Kınayan Görüşü

Şeyh Said İsyanı patlak verdiğiinde, isyana katılmayı reddetmekle kalmamış, aynı zamanda isyanı kınayan görüşünü de dile getirmiştir.

- **Nursî'nin Ünlü Sözü:** İsyanın lideri Şeyh Said'e veya onun temsilcilerine gönderdiği rivayet edilen mektuplarda veya sözlü mesajlarda, "**Türk milleti bin seneden beri İslâmiyet'in bayraktarlığını yapmıştır. Bu millete kılıç çekilmez,**" dediği ve isyancılara geri çekilme çağrısı yaptığı kaynaklarda belirtilir.
- **İsyanın Yanlılığı:** Said-i Nursî, isyanın dine hizmet etmeyeceğini, aksine **rejimin din üzerindeki baskılarını artıracak** ve dış güçlerin (İngilizler) işine yarayacağını savunmuştur.

SAİT NURSÎ İLE KÖR HÜSEYİN PAŞA ARASINDA GEÇEN KONUŞMA

Bu hâdiseye şahit olan yakın talebesi Molla Hamid, aktardığı hatıralarında

Said Nursî ile Kör Hüseyin Paşa arasında geçen konuşmada, ilk olarak Hüseyin Paşa konuşmaya başlar ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Hüseyin Paşa: Sizinle bir müşaverem var. Askerim hazır, atlar hazır, silahlar ve cephaneler de hazır. Sizden izin bekliyoruz.

Bediüzzaman: Sen ne diyorsun? Ne yapacaksın? Kiminle harp edeceksin?

Hüseyin Paşa: Mustafa Kemal'le.

Bediüzzaman: Mustafa Kemal'in askerleri kim?

Hüseyin Paşa: Ne diyeyim... İşte askerdir.

Bediüzzaman: Askerler bu vatanın evlâdıdır. Senin ve benim akrabalarımıdır. Kime vuracaksın? Onlar kime vuracak? Düşün, idrak et. Ahmed'i Mehmed'e, Hasan'ı Hüseyin'e mi kırdıracaksın?"

Şeyh Said kıyamına iştirak etmek isteyen aşiret reislerine de Bediüzzaman şöyle diyordu:

"...Acaba bu fikre hizmet neden ileri geldi? Soruyorum size. Şeriat mı istiyorsunuz? Böyle hareket zaten şeriata muhaliftir. Bu olsa olsa bir ecnebi tahrikine alet olma keyfiyetidir. Şeriat isterim diye şeriatı alet ederek şeriata muhalefet edilmez. Böyle şeriat istemek olmaz. Haydi yerlerinize!.."

"Said Nursî, konuşmasını bitirdiğinde ayağa kalktı ve talebelerine eğitim verdiği Erek Dağı'na geri döndü. Kör Hüseyin Paşa ve diğer aşiret reislerine gelince; onlar bu uyarıları dikkate aldılar ve hadiseye iştirak etmediler. Bu ifadeler, Van'ın ve halkının hadiseye iştirak etmeye zorlanmaması ve binlerce kişinin hayatının kurtulması demektir."

Evet, Şeyh Sait Hâdisesi 13 Şubat 1925'te patlak verdiğinde, Said Nursî'nin görüşlerini dikkate alan binlerce kişinin hayatı kurtulduğu gibi, meselenin büyümesinin de önü alınmış oldu.

Şeyh Said, bizzat kendisi Said Nursî'ye bir mektup yazarak harekete katılmasını istemiş; kendilerine katıldığı takdirde **"muzaffer"** olabileceklerini belirtmişti. Said Nursî'nin cevabı şöyle olmuştu:

"Yaptığınız mücadele, kardeşi kardeşe öldürtmektir ve neticesizdir. Çünkü Türk-Kürt birdir, kardeştir. Türk Milleti bin senedir İslamiyete bayraktarlık etmiştir."

Dini uğrunda milyonlarca şehit vermiştir. Binaenaleyh, kahraman ve fedakâr İslâm müdafilerinin torunlarına kılıç çekilmez ve ben de çekmem!"

Said Nursî, Şeyh Said Hâdisesi dolayısıyla takındığı tavır net olduğu halde, yine adaletsiz bir şekilde, yüzlerce insanla birlikte sürgüne gönderildi. Bu davranış, yeni rejimin dine ve din adamlarına karşı bakışını ve hareket tarzını da belirliyordu.

BİTLİS İSYANI OLARAK BİLİNER HADİSEDEKİ TUTUMU

"Eski Harb-i Umumîden biraz evvel, ben Van'da iken, bazı dindar ve müttakî zatlar yanıma geldiler. Dediler ki: 'Bazı kumandanlarda dinsizlik oluyor. Gel, bize iştirak et. Biz bu reislere isyan edeceğiz.' "

"Ben de dedim: 'O fenalıklar ve o dinsizlikler, o gibi kumandanlara mahsustur. Ordu onunla mesul olmaz. Bu Osmanlı ordusunda belki yüz bin evliya var. Ben bu orduya karşı kılıç çekmem ve size iştirak etmem.' "

"O zatlar benden ayrıldılar, kılıç çektiler; neticesiz Bitlis hâdisesi vücuda geldi. Az zaman sonra, Harb-i Umumî patladı. O ordu, din namına iştirak etti, cihada girdi, o ordudan yüz bin şehidler evliya mertebesine

çıkıp beni o dâvamda tasdik edip kanlarıyla velâyet fermanlarını imzaladılar."

31 MART HADİSESİ

Said î Nursi Şeyh Sait isyanı (1925) ve öncesinde ki Bitlis isyanı (1914) Öncesinde 31 mart olayı olarak bilinen isyanın içinde de yer almıştır. Bu isyanı çıkaran isyancılar şeriat isteriz diye isyan etmiş rivate göre de Said bu olayda da yatıştırıcı ve uzlaşmacı bir dil kullanarak olayların içinde yer almış yargılanmış ve serbest bırakılmıştır. Bu isyan da şeriat isteriz diyip bir kargaşa ortamı yaratılmış kim veya kimlerin bu hadiseyi el altından desteklediği hala bir tartışma konusu sonuca bakıldığında Selanik'ten gelen hareket ordusu 2. Abdülhamit'i tahtından indirmiş İTC'nin elini güçlendirmiştir.

Nurcuların Said Nursi'nin Düşüncelerini Tahrif Etme İddiası

Makalede (ve genel eleştirilerde) öne sürülen tahrif iddiaları, **Said Nursi'nin Kürt kimliğini ve Şeyh Said'e bakış açısını gizleme ve yumuşatma odaklıdır.**

- **Kürt Kimliğinin Gizlenmesi:** Said Nursi'nin ilk dönemlerdeki lakabı olan "**Saîdê Kurdî**" ifadesinin, özellikle Türkiye'de yayımlanan eserlerde ve anlatılarda, "**Bediüzzaman Said Nursi**" olarak daha çok kullanılarak **Kürt kimliğinin** geri plana itildiği iddia edilir.
- **Şeyh Said ile İlişkinin Yumuşatılması/Gizlenmesi:**

- **Mektup İddiası:** Nurcu çevrelerin, Said Nursi'nin Şeyh Said'e **isyani destekleyen bir mektup** yazdığı yönündeki iddiaları şiddetle reddettiği, hatta bu mektubun gerçek olmadığını savunduğu belirtilir.
- **İsyana Katılmama Vurgusu:** Said Nursi'nin aşiret reislerini isyana katılmamaya çağıran sözlerinin çokça vurgulanarak, **Şeyh Said Hareketi'ne tamamen karşı** olduğu imajının oluşturulduğu öne sürülür. Eleştirenler, bu durumun Said Nursi'nin **devletle yaşadığı sıkıntılar** nedeniyle zamanla **siyasi/milli duruşunu yumuşatması** ve hareketini sadece **iman ve maneviyat** alanına çekmesiyle ilgili olduğunu iddia ederler.
- **Kürtlere Yönelik Hitabının Önemsizleştirilmesi:** Said Nursi'nin Kürtçülük fikrine karşı çıkıp **İslam kardeşliğini** öne çıkardığı vurgulanırken, Kürtlere hitaben yazdığı ve **birlik, eğitim ve fakirlik** gibi milli sorunlara değindiği metinlerin (manifesto tarzı hitabelerin) zaman zaman geri planda bırakıldığı veya bu hitabelerin **sadece dinsel bir bağlamda** ele alındığı iddia edilir.

Özetle, eleştirilere göre Nurcular, **Risale-i Nur** hizmetini resmî otoriteler nezdinde **sadece dinsel ve siyaset dışı** bir hareket olarak konumlandırmak amacıyla, Said Nursi'nin **milli duruşunu** ve **Şeyh Said** ile olan ilişkisinin tüm boyutlarını **kısmen tahrif ederek** veya **gizleyerek** anlatma eğiliminde olmuşlardır.

Necmeddin Şahiner ve Akgündüz gibi şahsiyetler, yıllarca Saîdê Kurdî'nin Şeyh Said Efendi'ye gönderdiği ve onu reddettiği hakkında bir mektuptan bahsediyorlar, ama nedense hiçbir zaman bu mektubu görme şerefine nail olmadık.

Aslında mektuptan maksatları yukarıda verdiğimiz mektuptur.

1913'te söylenen bu sözü 1925'te Şeyh Said Efendi'ye söylenmiş gibi veriyorlar.

Hasan Basri'nin hatıratı da şu ifadeler yer alıyor:

O zaman ben M. Akif gibi ilk mecliste bulunuyordum. Üstat Ankara'ya gelince bir heyet olarak yanına gittik. 'Gel, ayrı bir parti kuralım, sende başımıza geç şu meclisi elde edelim' dedik.

Üstat dedi ki: 'Her şey elde edilmiş İngilizler her şeyi ile ele geçirmişler. O nedenle sizin yapacağınız bütün çalışmalar onların namına geçecektir. Gelin Kürdistan'a ve Anadolu'ya dağılalım. Milletın iman nabzını yakalayalım yeni bir model için çalışalım' dedi.

Hasan Basri Çantay: Ben ve M. Akif ayağı kalktık, Hoca sen ne kadar dahi de olsan bir Kürt'sün, Kürt'ün akli sonradan başına gelir dedim, o da kalktı kızarak bizden ayrıldı.

Sonra meclis dağıldı sistem oturdu.

Yıl 1952 İstanbul'dayız, dediler ki 'Üstat mahkemeye gelmiş', çok heyecanlandım kendisi ile görüşmek için gittim, seneler sonra beni tanıya bilecek mi diye düşündüm, otele gittim dış kapıda beni görür görmez 'Gel Hasan, gel, Kürd'ün mü, Türk'ün mü akli sonradan başına gelir.'

Evet üstadım, bizim aklımız sonradan başımıza geldi."

Üstadın yukarıdaki ifadesi böyle bir görüşme olduğunu onaylıyor.

Ama burada nedense birçok Nur talebesi(!) üstadın "*Bizimle beraber çalış*" ifadesini Şeyh Said Efendi'ye söylenmiş gibi ima ettiler.

Bunun da hiçbir hakikat yönü yok.

Olay 1923'te gerçekleşti.

Saîdê Kurdî'nin dediği gibi, *"Men kale ve limen kale ve lime kale ve fima kale."*

Yani: *"Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?"*

Bunlara dikkat etmesi gerekir sanırım.

Şeyh Said Efendi'nin direnişinin niteliğini kavramak için, o günkü koşulları ve koşulları oluşturan tarih kesitini doğru değerlendirmenin zorunluluğu ortada.

Şeyh Said'e Karşı Olmama

Metot farklılığına rağmen, Said Nursi'nin Şeyh Said'i **aleyhtar** (düşman) görmediği, aksine onun da İslami davaya hizmet eden bir mücahit olduğu kabul edilir. Ayrım, ikisinin de haklı bir davası olmasına rağmen, **hareket stratejilerindeki** farklılıktır. Said Nursi, **mazlumlardan yana** bir tavır sergilemiştir.

. "Saîd-i Kurdî" Kimliğinin Gizlenmesi

Tahrif iddialarının temelini, Said Nursi'nin "Eski Said" döneminde (özellikle 1925 öncesi) aktif olarak kullandığı **"Saîd-i Kurdî"** lakabının ve Kürtçü tezlerinin, sonraki dönemlerde hareketin yayınlarında ve anlatılarında sistematik olarak azaltılması veya yerini **"Bediüzzaman Said Nursi"** ifadesine bırakması oluşturun.

- **Amaç:** İddiaya göre bu tahrifatın amacı, hareketi **Kürt milliyetçiliği** çağrışımlarından temizleyerek, **Türk milliyetçisi** ve **devlete sadık** kesimler arasında daha kabul edilebilir kılmaktır.
- **Kürtlere Hitabelerin Önemsizleştirilmesi:** Said Nursi'nin Kürtlere yönelik birlik, eğitim ve kalkınma çağrısı yapan

manifestolarının, genel İslam kardeşliği vurgusu altında eritilerek, **milli boyutunun** minimize edildiği iddia edilir.

Şeyh Said Mektubunun Reddi ve Siyaset Dışlaştırma

Said Nursi'nin Şeyh Said'e destekleyici bir mektup yazdığı iddiasının Nurcular tarafından reddedilmesi, tahrif eleştirilerinin odak noktalarından biridir.

- **Tarihsel Temizlik:** Bu mektubun varlığını reddetmek, Said Nursi'nin 1925 isyanına doğrudan **siyasi katılımını** inkâr etme ve onu tamamen "**siyasetten uzak**" bir maneviyat önderi olarak konumlandırma çabası olarak görülür.
- **Devletle Uzlaşma:** Hareket, isyanın ardından kurulan yeni rejimle zorunlu olarak mesafeli bir ilişki kurmuştur. Eleştirenler, bu mesafeyi koruma ve devlet baskısından kaçınma motivasyonu ile, Said Nursi'nin **politik geçmişinin** ve **Şeyh Said Hareketi** ile olan dolaylı ilişkisinin "**temizlendiğini**" iddia ederler.

Siyaset-Maneviyat Ayrımı Üzerinden Tahrif

Nurcular, Said Nursi'nin hayatının 1925'ten sonraki dönemini "**Yeni Said**" dönemi olarak adlandırır ve bu dönemi **tamamen maneviyata ve imana odaklanma** dönemi olarak vurgular.

- **İddia:** Tahrif iddiası, bu ayrımın **yapay** olduğu veya **aşırı vurgulandığı** yönündedir. Said Nursi'nin Risalelerindeki siyasi ve toplumsal yorumlarının dahi, sadece manevi bir çerçeveye hapsedilerek, asıl **toplumsal reform ve adalet** çağrılarının üstü örtülmektedir.

Bu iddiaların temelinde, Said Nursi'nin Kürt kökenli bir âlim olması ve yaşadığı dönemin siyasi çalkantıları yatmaktadır. Eleştirel bakış açısı, Nurcuların Risale-i Nur külliyyatını ve Said Nursi biyografisini, siyasi ve milli bağlamlardan arındırarak daha geniş bir kitleye

(özellikle Türk muhafazakârlarına) ulaştırmak için bu "**yumuşatma**" veya "**tahrif**" yoluna gittiğini savunur.

Kronolojik Bağlam ve Tutumların İncelenmesi

Said-i Nursi'nin, siyasi ve toplumsal kargaşalara karşı aldığı pozisyon, yaşadığı tecrübelerle ve özellikle **II. Meşrutiyet** sonrası geliştirdiği "iç düşman" yaratmama, **kardeş kavgasına** girmeme ve **iman hizmetini** siyasetin üstünde tutma prensibiyle yakından ilişkilidir.

1909: 31 Mart Vakası ve Kritik Tecrübe

31 Mart Vakası (Rûmî takvime göre 31 Mart 1325), II. Meşrutiyet yönetimine, özellikle de perde arkasındaki **İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)**'ne karşı, "Şeriat isteriz" sloganıyla patlak veren büyük bir ayaklanmadır.

- **Said-i Nursi'nin Rolü:** O dönem İstanbul'da bulunan Said-i Nursi, isyana karışmak yerine, bizzat isyancı askerlerin arasına girerek onları **sükûnete ve itaat-ı askeriye**ye davet etmiştir. Amacı, isyanın **kargaşaya** ve **kardeş katline** dönüşmesini engellemektir.
- **Tecrübenin Etkisi:** Bu isyan, dindar halkın haklı taleplerinin bile neticede **II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, İTC'nin güçlenmesi** ve ayaklanmacıların **idam edilmesi** gibi **hayasız** (dindar halk için kötü) sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Said-i Nursi, bu olayda **kargaşanın, fitnenin ve dâhili savaşın** sadece İslam ve vatan düşmanlarına hizmet edeceğini net bir şekilde görmüş ve bu tecrübe, sonraki isyanlara karşı tutumunun temelini atmıştır. Nitekim Divan-ı

Harb-i Örfî'de yargılanıp beraat etmesi de onun isyandaki yatıştırıcı rolünü teyit etmiştir.

1914: Bitlis İsyanına Karşı Çıkış

- **Kısa Dönemli Karşı Durma:** Bitlis İsyanı, bölgede Kürt aşiretlerince çıkarılan, daha çok bölgesel nitelikli bir isyandır. Said-i Nursi'nin bu isyana karşı da çıkışı, büyük ihtimalle 31 Mart'ta edindiği, **silahlı kalkışmanın kargaşadan başka bir sonuç getirmeyeceği** yönündeki kanaati pekiştirmiştir.
- Bu dönemde (1914), **I. Dünya Savaşı** başlamak üzeredir. Said-i Nursi, devleti dış düşmanlara karşı güçsüz bırakacak her türlü **dâhili fitneye** şiddetle karşı durmuştur.

1925: Şeyh Said İsyanına Karşı Çıkış

Şeyh Said İsyanı, Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında **dini** ve **etnik** motivasyonlarla ortaya çıkan en büyük ayaklanmadır. Said-i Nursi'nin bu isyana karşı çıkışı, önceki tecrübelerin ve ideolojik duruşunun en belirgin yansımasıdır.

- **Temel Nedenler:**
 - **Fitneden Kaçınma:** Said-i Nursi, isyanı, **Müslümanların kanını dökecek ve İslam düşmanlarına zemin hazırlayacak** büyük bir **fitne** olarak görmüştür.
 - **Hizmet Önceliği:** O artık **siyaset meydanını** terk etmiş, **iman hakikatlerini** neşretmeyi temel vazifesi olarak benimsemiştir. Ona göre, toplumsal ıslahatın yolu **silahlı mücadele** değil, **imanın eğitimiyle** (eğitim ve manevi diriliş) mümkündür.
 - **"Dâhildeki Kılıç" İlkesi:** Said-i Nursi, özellikle **İslam birliğini** zedeleyecek ve dış güçlerin müdahalesine kapı aralayacak her türlü isyanın karşısında durmuştur.

Analiz ve Sonuç

Said-i Nursi'nin Bitlis ve Şeyh Said isyanlarına karşı çıkışının altında yatan temel motivasyonun , **1909 31 Mart Vakası** tecrübesiyle derinleşen ve bir ilke haline gelen şu düşüncelere dayanır:

1. **Dâhili Düşman Yaratmama:** Dindar kisve altında bile olsa, **silahlı ve anarşik kalkışmaların** devleti zayıflatmaktan ve masum dindar kitleleri **yönetimin hışmına** uğratmaktan başka bir işe yaramadığı tespiti.
2. **Müslüman Kardeş Kanı:** Kargaşa yoluyla kurulan veya yıkılan her yönetimde dökülen Müslüman kanının vebali. Said-i Nursi, İslami hizmetin, **kan ve şiddet** yoluyla değil, **ikna, eğitim ve manevi tebliğ** yoluyla ilerlemesi gerektiğine inanmıştır.
3. **İmandan Tavizsizlik:** O, siyasi rejimlerin gelip geçici olduğunu, asıl tehlikenin **imanı tehdit eden dinsizlik akımları** olduğunu görmüştür. Enerjisini, siyasi ihtilaflara harcamak yerine, **iman hakikatlerinin tahkimine** odaklanmıştır.

Sonuç olarak, Said-i Nursi'nin isyanlara karşı tutumu, **31 Mart Vakası'nda yaşadığı çalkantılı deneyimle** pekişen, **fitneden kaçınma** ve **iman hizmetini** merkeze alan **stratejik ve İslami bir duruşun** yansımasıdır.

Sonuç: Sürgün Edilmesi

Nursî, isyana katılmamış ve hatta karşı çıkmış olmasına rağmen, isyanın ardından Ankara Hükümeti tarafından atılan sert adımların hedeflerinden biri olmuştur.

- **Tutuklanma ve Sürgün:** Rejim, isyanın ardından bölgedeki tüm etkili dini liderleri kontrol altına alma kararı aldı. Said-i Nursî, isyanla doğrudan bir bağı kanıtlanamamasına rağmen,

siyasi riski azaltmak amacıyla tutuklanarak Batı Anadolu'ya (önce Burdur'a, sonra Barla'ya) sürgüne gönderilmiştir.

Bu sürgün, Nursî'nin **Risale-i Nur Külliyyatı'nı** yazmaya yoğunlaştığı ve "Yeni Said" hayatının fiilen başladığı dönemi işaret eder.

Said-i Nursî'nin Ölümü ve Mezarı

Said-i Nursî'nin vefatı ve mezarı, hem dönemin siyasi şartları hem de manevi kimliği nedeniyle büyük ilgi ve tartışma konusu olmuştur.

Ölümü

- **Tarih:** 23 Mart 1960
- **Yer:** Şanlıurfa
- **Vefat Şekli:** Hayatının son dönemlerinde ağırlaşan hastalığı nedeniyle tedavi için Urfa'ya gitmişti. Uzun süren sürgün ve hapis hayatının yıprattığı vücudu, burada vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 82 yaşındaydı.

Vefatı, özellikle müritleri ve onu seven geniş kitleler arasında büyük üzüntüye neden olmuş, cenazesi binlerce kişinin katıldığı yoğun bir kalabalıkla defnedilmiştir.

Mezarı ve Defin Olayı

Said-i Nursî, vefatının ardından Şanlıurfa'da, önemli bir İslami külliye olan **Halil-ür Rahman Dergâhı'nın** yanındaki hazireye (mezarlığa) defnedilmiştir.

İlk Defin Yeri (1960)

İlk defin yeri olan **Urfa'daki Halil-ür Rahman Dergâhı**, İbrahim Peygamber'in ateşe atıldığı yer olarak kabul edilen Balıklıgöl kompleksinin yakınında, manevi açıdan büyük öneme sahip bir alandır.

Askeri Müdahale ve Mezarının Gizlenmesi (1960)

Said-i Nursî'nin mezarı, vefatından kısa bir süre sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihinde derin izler bırakan **27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin** ardından yaşanan bir olayla gündeme gelmiştir:

1. **Darbe Sonrası Endişe:** 27 Mayıs darbesini yapan askeri yönetim, Nursî'nin mezarının, onu seven kalabalık kitleler için bir **toplama ve direniş merkezi** haline gelebileceği endişesini taşıyordu.
2. **Mezarın Açılması ve Nakil:** Darbe yönetiminin talimatıyla, 12 Temmuz 1960 tarihinde, Said-i Nursî'nin mezarı **gece yarısı gizlice açılmış** ve naaşı buradan alınmıştır.
3. **Gizli Defin:** Naaşı, daha sonra **kimsenin bilmediği gizli bir yere** nakledilerek defnedilmiştir. Bu gizli defin yerinin neresi olduğu, darbeyi yapan askeri komutanlar tarafından bile sır olarak saklanmıştır. Çeşitli iddialar olmakla birlikte, genel kabul gören görüş, naaşının **Isparta'da meçhul bir yere** defnedildiği yönündedir.

Bu olay, Nursî'nin manevi mirasının takipçileri ve sevenleri için bir travma yaratmış ve meçhul mezar konusu, Nur Cemaati ve Türkiye siyasi tarihi açısından hala önemini koruyan bir konudur.

Şeyh Sait ve Sait Nursi her iki Sait'in de bugün mezar yeri bilinmemektedir. Şeyh Sait hızlı bir şekilde idam edilip bilinmeyen bir yere gömüldü. Dağkapı ile astsubay evi arasında ki bir bölgeye gömüldüğü rivayet edilir. Musa Anter şeyhin gömüldüğü yerin üstüne içki fabrikası kurulduğunu rivayet ediyor. Şeyh Sait , Sait Nursi bilinmeyen mezarları hala bir sır.

Sait nursi savaşa şiddete karşı çıktığı halde yaşamı şeyh sait den uzun olsada acılı ve zorlu bir yaşam yaşadı ömrünü sürgünlerde hapislerde yokluk ve acılar ile geçirdi. Şeyh sait idam edilse bile aynı acıları ailesi yaşadı sürgün ve zorlu bir yaşam sürdüler.

Said-i Nursî ile Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatları boyunca **iki kez önemli temasının** olduğu bilinmektedir: **Milli Mücadele'nin başlangıcında Ankara'da bir görüşme** ve sonrasında yaşanan **uzun süreli siyasi ve ideolojik tartışma**.

Ankara'daki Yüz Yüze Görüşme (1922)

İki liderin **yüz yüze geldiği tek resmi görüşme, 1922 yılının sonları veya 1923 yılının başlarında** Milli Mücadele döneminde Ankara'da gerçekleşmiştir.

Davet	Said-i Nursî, I. Dünya Savaşı'ndaki hizmetleri ve Doğu'daki nüfuzu nedeniyle Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat Ankara'ya davet edildi.
Karşılama	Nursî, TBMM'de coşkuyla karşılandı. 10 binden fazla askerin katıldığı bir törenle karşılandığı rivayet edilir.
Görüşme Amacı	Mustafa Kemal Paşa, Nursî'nin Doğu ve Güneydoğu'daki aşiretler ve Kürt kitleler üzerindeki etkisini Milli Mücadele ve yeni kurulacak hükümet lehine kullanmayı amaçladı.
Çatışma Noktası	Nursî, TBMM'de namaza gereken önemin verilmediğini görerek mebuslara namazın önemini vurgulayan bir beyanname yayınladı. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu hükümetin işine karışmak olarak yorumladı ve Nursî'yi sert bir dille uyardı.

Bu görüşmenin ardından Nursî, Ankara'nın aldığı yönü (laikleşme ve sekülerleşme) onaylamayarak siyasetten çekilmiş ve **Van'a geri dönmüştür**

İdeolojik ve Siyasi Tartışmalar

İki lider arasındaki asıl ve uzun süreli tartışma, **fikirler ve uygulamalar** düzeyinde olmuştur.

Atatürk'ün Pozisyonu (Laik İnkılap)

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'yi **Batı medeniyeti seviyesine** ulaştırmayı hedefleyen köklü inkılaplar yapmayı ve devleti **laik** esaslara dayandırmayı amaçladı.

- **Eğitim:** Medreselerin kapatılması ve eğitimin merkezileştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat Kanunu).
- **Din ve Devlet: Hilafetin kaldırılması** ve din işlerinin devlet kontrolüne alınması.
- **Modernleşme:** Geleneksel kurumların kaldırılarak Batı tarzı yaşam biçiminin benimsenmesi.

Said-i Nursî'nin Pozisyonu (İman Hizmeti)

Said-i Nursî ise, bu inkılapları **İslami hayat tarzına ve imana yönelik bir tehdit** olarak gördü, ancak buna siyasi bir isyanla değil, **fikir ve maneviyat** alanında karşı koymayı seçti.

- **Eğitim: Medresetü'z-Zehra** projesiyle dini ilimler ile fenni ilimlerin birleştirilmesini savundu. Ayrışmaya karşıydı.
- **Mücadele Yöntemi:** Şeyh Said İsyanı gibi silahlı kalkışmalara ve siyasete katılmayı reddederek, toplumu **Risale-i Nur Külliyyatı** aracılığıyla **iman hakikatleri etrafında** yeniden inşa etmeyi amaçladı.
- **Sürgün:** Nursî, isyana katılmamasına rağmen, Kemalist rejimin laikleşme politikalarına karşı çıkan etkili bir manevi lider olduğu için **uzun yıllar süren sürgün ve hapis** hayatı yaşayarak (Barla, Isparta vb.) siyaseten etkisizleştirilmeye çalışıldı.

Sonuç: İki lider arasındaki ilişki, Milli Mücadele'deki iş birliği çabasıyla başlayıp, **Cumhuriyet'in temel felsefesi** (laiklik vs. maneviyat) üzerindeki **keskin fikir ayrılığı** nedeniyle düşmanlığa dönüşmüştür.

Kemalist yönetim, 1925 isyanı sonrasında, farklı yöntemler izlemelerine rağmen, hem **silahlı isyancı Şeyh Said'i** hem de **silahsız manevi lider Said-i Nursî'yi (Bediüzzaman)** ağır şekilde cezalandırmış ve tasfiye etmiştir.

Bu durum, Kemalist yönetimin **laiklik ve merkeziyetçilik** politikalarına karşı çıkan her türlü örgütlü muhalefeti (ister silahlı, ister fikri ve dini olsun) ortadan kaldırma kararlılığını gösterir.

Silahlı İsyancı: Şeyh Said'in Cezası

Şeyh Said, doğrudan **askeri ve hukuki** yollarla tasfiye edilmiştir.

- **Suç:** Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına, siyasi ve laik düzenine karşı **silahlı isyan** başlatmak.
- **Cezalandırma Yöntemi:**
 - **Askeri Bastırma:** İsyan, düzenli ordu birlikleri ve aşiret güçlerinin hızlı ve acımasız müdahalesiyle bastırıldı.
 - **Yargılama ve İnfaz:** Çıkarılan **Takrir-i Sükûn Kanunu** ile kurulan **Diyarbakır İstiklal Mahkemesi** tarafından yargılandı. Yargılama sonucunda **vatan hainliği** suçundan ölüme mahkûm edildi.
 - **Akıbet:** 29 Haziran 1925 tarihinde Diyarbakır'da **idam edildi**.
 - **Mezar:** Mezarının isyancılar için bir anıt veya toplanma yeri olmasını engellemek amacıyla **gizli bir yere** defnedildi, mezarı meçhuldür.

Silahsız Muhalif: Said-i Nursî'nin Cezası

Said-i Nursî, isyana katılmadığı ve siyasetten uzak durduğu halde, **siyasi ve idari** yollarla cezalandırılmıştır.

- **Suç (Yönetime Göre):** Cumhuriyet'in laiklik ve sekülerleşme reformlarına karşı çıkan, halk üzerinde etkili olan bir **dini otorite** ve **manevi muhalif** olmak. İsyanla doğrudan bağı kanıtlanamamıştır.
- **Cezalandırma Yöntemi:**

- **Sürgün ve Tecrit:** İsyanın hemen ardından (1925), tedbir amaçlı olarak Batı Anadolu'ya (Burdur, Barla, Isparta, Emirdağ vb.) **sürgüne** gönderildi. Uzun yıllar süren bu sürgünler boyunca **hapis, gözetim ve tecrit** altında tutuldu.
- **Yayın Yasağı:** Yazdığı **Risale-i Nur Külliyyatı**'nın yayınlanması, dağıtılması ve okunması çeşitli zamanlarda yasaklandı ve engellendi.
- **Dışlanma:** Yaşamının büyük bir bölümü, toplumsal ve siyasi hayattan izole edilerek, fikri ve manevi hareketinin büyümesi engellenmeye çalışıldı.
- **Akıbet:** 1960'ta vefat etti. Mezarının bir toplanma merkezi olmasını engellemek amacıyla, **27 Mayıs Darbesi** sonrası **naaşı gizlice kaçırıldı** ve meçhul bir yere defnedildi.

Her iki liderin tasfiye edilmesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin **laik, merkeziyetçi ve tek parti iktidarını** pekiştirme yolundaki kararlılığının en çarpıcı örneklerinden olmuştur.

İKİ SAİT

Her iki Sait de Osmanlı da doğdu , medrese okudular dindar bir aile ve çevrede yetiştiler. Kürt aile yapısı örf ve gelenekleri ile büyüdüler. Sait Nursî hızlı maceralı bir hayat yaşadı politikaya erken girip pişmanlıklar yaşadı. Zorlu uzun bir mücadeleyle tercih etti. Acılı yaşamları bastırılmış isyanları sindirilmeye köleleştirilmeye çalışılan hayatlarından vaz geçtiler ama davalarından vaz geçmediler. Fiziksel olarak esir alınsalar bile düşünceleri bugün hala yaşıyor. Müritleri , takipçileri, torunları isimlerini yaşattılar. Başta kürt halkı olmak üzere etkiledikleri değişik halktaki insanlar davalarını mücadelelerini sürdürmekte. Saitler öldü ve öldürüldü mezarsız olsalar da onların izinde giden insanlar hala çok. İsimlerine toz kondurmuyorlar.

Libya da Ömer Muhtar ne ise Kürtler arasında Şeyh Sait odur.

Şeyh Said ve 46 arkadaşının 1925'te Diyarbakır'da idam edilmesi ve mezar yerlerinin gizlenmesi, Kürt halkının önemli bir kesiminin hafızasında **derin bir travma ve sembolik bir direniş noktası** olarak yerini almıştır. Bu olaylar **unutulmamış**, aksine modern Kürt kimliğinin ve siyasi hafızasının önemli kurucu unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Kürt Halkı İçin İdamların Karşılığı

Şeyh Said İsyanı'nın dini (hilafet yanlısı ve şeriat talepli) ve Kürt milliyetçi amaçları birbiriyle iç içe geçmiş olsa da, idamlar bölgedeki Kürt halkı için başlıca şu anlamları taşımıştır:

Haksızlığa Uğrama Duygusu: Merkezi yönetimin, bölgenin saygın dini ve aşiret liderlerini **İstiklal Mahkemeleri** aracılığıyla hızla yargılayıp infaz etmesi, bölgede **korku, baskı ve mağduriyet** duygularını güçlendirmiştir. Liderlerinin "vatan haini" ilan edilmesi, onların takipçileri ve akrabaları tarafından **haksız bir zulüm** olarak algılanmıştır.

Dini ve Milli Sembol: Şeyh Said, Nakşibendi tarikatının önde gelen bir şeyhiydi. Onun ve arkadaşlarının idamı, sadece siyasi bir olayın sonucu değil, aynı zamanda **laikleşme ve Türkleştirme politikalarına karşı din ve Kürtlük kimliğinin savunucularının şehit edilmesi** olarak görülmüştür. Bu durum, onları **dini ve milli direnişin sembolü** hâline getirmiştir.

İnkâr ve Yok Sayılmanın Başlangıcı: Bu idamlar, yeni kurulan Cumhuriyet'in Kürt kimliğini ve bölgesel özerkliği **inkâr politikasının en sert adımı** olarak kabul edilir. İdam edilen bazı liderlerin son sözlerinde bile Kürt ulusunun varlığını vurgulamaları, bu olayın Kürt milliyetçi hafızasındaki yerini pekiştirmiştir.

Mezar Yerlerinin Gizlenmesi ve Sembolizmi

Şeyh Said ve arkadaşlarının idamından sonra cesetlerinin gizli bir yere gömülmesi ve mezar yerlerinin 90 yılı aşkın süredir açıklanmaması, Kürt hafızasında **unutulmuşluktan ziyade, sürekli canlı tutulan bir talep** yaratmıştır.

- **Öfkenin Devamlılığı:** Devletin mezar yerini açıklamama tutumu, sadece ölüye duyulan bir öfke veya intikam olarak değil, **tarihsel inkârın ve halka saygısızlığın devam eden bir göstergesi** olarak algılanmıştır.
- **Kimlik ve Hafıza Mücadelesi:** Mezar yerinin talebi, sadece bir İslami vecibenin (usulüne uygun defnedilme hakkı) yerine getirilmesi isteği değil, aynı zamanda **Kürt siyasi hareketinin kendi tarihine ve liderlerine sahip çıkma mücadelesidir**. Mezarın bulunması, bir "tarihsel barışma eşiği" olarak görülmektedir.
- **Sembolik Mekân:** Mezarın bilinmemesi, Şeyh Said'i fiziki bir mekâna hapsetmek yerine, onu **Kürt coğrafyasının tamamında ve kolektif bilincinde** yaşayan bir figür hâline getirmiştir. Bazı çevreler bu durumu, **"ölümlerine izin verilmeyen Kürt büyükleri"** bağlamında yorumlamaktadır.

Sonuç olarak, Şeyh Said ve arkadaşlarının idamı ve mezarlarının gizlenmesi, Kürt siyasi ve kültürel hafızasında **unutulmuş bir olay değil, aksine sürekli gündemde tutulan bir "hafıza mekanı"** yaratmıştır.

Temel Farklar

Bu iki şahsiyeti ayıran en temel farklar şunlardır:

Siyasi Metot Farkı (Müspet Hareket vs. İhtilal)

- **Said Nursi:** 1920'li yıllardan itibaren **siyasetten tamamen çekildiğini** ilan etti. Düşüncesine göre, "iman hakikatleri" her türlü siyasi mücadeleden üstün olmalıydı. Toplumun düzelmesini **eğitim, ilim ve maneviyatın** güçlenmesiyle mümkün görüyordu. Bu metodu **Müspet Hareket** olarak adlandırır.
- **Şeyh Said:** Siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için **silahlı ayaklanma** yolunu seçti. 1925'teki isyanın temel amacı, Cumhuriyet rejiminin uygulamalarına karşı gelmek ve bir kısım bölgede şariat temelli bir düzen kurmaktır.

İsyan Karşısındaki Tavrı

- **Şeyh Said:** İsyanın lideriydi ve isyan bizzat onun tarafından örgütlendi.
- **Said Nursi:** Şeyh Said İsyanı sırasında, Bitlis ve Van çevresinde bulunuyordu. Kendisine isyana katılma teklifi gelmesine rağmen, bu teklifi **kesin bir dille reddetmiştir**. Said Nursi, isyanın **İslam'a ve devlete zarar vereceğini** ve dış güçlerin (özellikle İngilizlerin) ekmeğine yağ süreceğini düşünerek karşı çıkmıştır. Bu tavrı nedeniyle isyan sonrası herhangi bir cezai işleme maruz kalmamıştır.

Vefatları ve Etkileri

- **Şeyh Said:** 1925 İsyanı'nın bastırılmasının ardından **idam edildi**. Tarihte siyasi bir ayaklanmanın lideri olarak anılır.
- **Said Nursi:** 1960 yılında doğal nedenlerle vefat etti. Ardında bıraktığı **Risale-i Nur Külliyyatı** ile geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı ve dinî-ilmî bir hareketin kurucusu olarak anılmaktadır.

2.BÖLÜM

SAİT ELÇİ

SAİT KIRMIZITOPRAK (DR. ŞIVAN)

SAİT ELÇİ,

SAİT KIRMIZITOPRAK

1960'larda öne çıkan iki sayıda tanıyacağız şimdi Kürdistan coğrafyasında ortaya çıkan bu iki Sait'in mücadelesi çelişkileri ve kavgalarını değerlendireceğiz 1 bölümde ele aldığımız Şeyh Said ile Sait'i Nursi İkisi de Sünni din alimiydiler Şeyh Sait aile kökleri Alim olarak bilinirdi Nakşibendi tarikatının halidi kolunda postnişin Said Nursi hakkında da Kadri Tarikatında olduğu söylenmektedir 2 saat Sünni mezhebinde dediler şimdi tanıyacağımız kayıtları mesajlar olarak farklıydı Sait Elçi Bingöl'de doğmuş muhafazakar bir çevrede büyümüş sunni bir kürt'tür.

Sait Kırmızıtoprak ise dersinde de onu Alevi kökenli bir kürt'tü ailesinin ve atalarının bir kısmını Dersim olaylarında kaybettiği söylenir 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bu iki Sait değişen dünyanın ve değişen şartların içinde yeni bir hareketle ortaya çıktılar 40 yıl önce kez sahiplerden farklı olarak yeni dünya düzeni içerisinde sol ve milliyetçi aklından etkilendiler.

SAİT ELÇİ

Sait Elçi (Said Elçi olarak da geçer) hakkında mevcut bilgiler şunlardır:

- **Doğum ve Ölüm:** 1925 yılında Çewlik (Bingöl) ilçesinin Zeyneb köyünde doğdu. 5 Haziran 1971'de öldürüldü.
- **Siyasi Kimliği:** Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) genel sekreteriydi ve bu partinin kurucularından biriydi (Temmuz 1965, Diyarbakır). Kürt siyasetinde önemli bir lider olarak kabul edilir.
- **Eğitim ve Çalışmaları:** Liseden sonra çeşitli işlerde çalıştı. İstanbul'da Asar-ı İlmiye Kütüphanesi'nde çalıştı ve muhasebe bilgisi edindi. Erken yaşta siyasete girdi ve Kürt davasına büyük önem verdi.
- **Tutuklanmaları ve Yargılanmaları:**
 - 1959'da bazı Kürt yurtseverleriyle birlikte tutuklandı (49'lar Davası).

- 1963'te 23 arkadaşıyla birlikte tekrar tutuklandı. Mahkemede Kürt davasını savundu.
- 1968'de 16 parti arkadaşıyla birlikte T-KDP'yi kurmaktan ve yönetmekten yargılandı (Antalya'da özel mahkeme).
- **Ölümü:** 1971'deki askeri rejim döneminde, parti içi sorunları çözmek için gittiği Güney Kürdistan'da (Irak Kürdistanı) öldürüldü. Cinayetinden sorumlu kişi olarak **Dr. Sait Kirmızıtoprak (Dr. Şivan)** ve arkadaşları gösterildi. Birçok kaynak, dostlarının ihanetine uğrayarak katledildiğini belirtir. Ölümü, Kürt milli hareketinde büyük bir darbe ve bölünmeye yol açtı.

Sait Elçi, kararlı, toplumsal ve milli etkin bir Kürt lideri olarak tanımlanır ve Kürtlerin ulusal demokratik haklarını savunanlardan biriydi.

- **Kuruluş ve Rolü:** T-KDP'nin 1965 yılında Diyarbakır'da kurulmasına öncülük etti. Partinin ilk Genel Başkanı **Faik Bucak**'ın bir yıl sonra suikast sonucu öldürülmesinin ardından, partinin liderliğini üstlendi ve T-KDP'yi ülkenin birçok yerinde örgütlemeyi başardı.
- **Siyasi Yaklaşımı:** Kürt davasını örgütlü mücadele ile ileriye taşıyacağına inanıyordu. Kürtlerin ulusal demokratik haklarını savunan, kararlı ve milli duruşuyla tanınan bir liderdi.
- **Doğu Mitingleri:** 1967 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve diğer Kürt aydınlarıyla işbirliği yaparak düzenlenen **"Doğu Mitingleri"**'nin en ateşli ve etkili konuşmacılarından biriydi. Bu mitingler, Elçi'nin kitleler arasında büyük bir üne kavuşmasını sağladı.
- **İttifaklar:** Siyasi yelpazedeki farklı Kürt gruplarıyla (örneğin Kürt sosyalistlerle) ve TİP gibi yapılarla Kürt davası için faydalı

olabilecek her türlü ilişkiyi ve ittifakı kurmaktan çekinmeyen, kapsayıcı bir liderdi

Yargılanmaları ve Siyasi Mücadelesi

Elçi'nin hayatı, Türk devletinin Kürt siyasetçilere yönelik baskıları nedeniyle sürekli olarak tutuklamalar ve yargılamalarla geçti.

- **49'lar Davası (1959):** Kürtçe şiir yayımlanması nedeniyle açılan ve 50 Kürt aydınının yargılandığı meşhur davada yer aldı. Bu davada idamla yargılandı ancak sonuçta beraat etti. Hapishanede ve mahkeme salonlarında tavizsiz duruşu ve ateşli savunmalarıyla öne çıktı.
- **23'ler Davası (1963):** Bu davada da tekrar tutuklandı.
- **Antalya Davası (1968):** T-KDP'yi kurmaktan ve yönetmekten dolayı 16 arkadaşıyla birlikte Antalya'da özel mahkemede yargılandı ve bu mahkemede de Kürt sorununu büyük bir mertlikle savundu.

Katledilişi ve "İki Sait Olayı"

Sait Elçi'nin 1971'deki ölümü, Kürt siyasetindeki en büyük trajedilerden ve kırılma noktalarından biri olarak kabul edilir. Bu olay, "**Saitler Olayı**" veya "**İki Sait Olayı**" olarak da anılır.

- **Arka Plan:** 12 Mart 1971 askeri darbesi sonrası hakkında tutuklama kararı çıkınca, parti içi sorunları çözmek ve T-KDP'yi yeniden yapılandırmak amacıyla Güney Kürdistan'a (Irak Kürdistanı) geçti.
- **Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak) ile İlişki:** Elçi, 49'lar Davası'ndan tanıdığı ve güvendiği Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ile orada buluştu. Dr. Şivan'ın liderliğini yaptığı ve sosyalist ideolojiyi esas alan ayrı bir T-KDP kurulmuştu. Elçi, partiyi yeniden yapılandırmak için Dr. Şivan'ı yeni partinin başına getirmeyi bile düşünüyordu. Ancak aralarındaki silahlı mücadele zamanlaması ve örgütlenme konularındaki görüş ayrılıkları gerilime neden oldu.

- **Cinayet:** Sait Elçi ve arkadaşı Mehemedê Bego, 1 Haziran 1971'de dost bildiklerinin ihaneti sonucu Gilala'da öldürüldü.
- **Sonuç ve Tartışmalar:** Olaydan sorumlu tutulan Dr. Sait Kırmızıtoprak ve iki arkadaşı (Çeko ve Brusk), Mustafa Barzani liderliğindeki I-KDP tarafından tutuklanarak uzun bir işkence sürecinin ardından **26 Kasım 1971'de infaz edildi.** Bu cinayetin ardında T-KDP içindeki ajanlar, MİT tezgâhı ve KDP'nin bir komplosu olduğu yönünde güçlü iddialar ve farklı anlatımlar bulunmaktadır. Cinayetlerin kesin detayları ve ardındaki tüm gerçekler halen Kürt siyasi tarihi literatüründe tartışılan, karanlıkta kalmış bir konu olarak yerini korumaktadır.

Sait Elçi, Kürt ulusal hareketine önemli katkılarda bulunmuş, kitlelerin sevgisini kazanmış ve trajik bir sonla hayatını kaybetmiş karizmatik bir liderdir. Onun ölümü, Kuzey Kürdistan'daki milli harekete büyük bir darbe vurmuş ve örgütlenmede derin bölünmelere yol açmıştır.

Yıl	Önemli Olay	Açıklama
1925	Doğum	Bingöl'ün Zeyneb köyünde dünyaya geldi.
1940'lar Sonları	Öğrenme Tutkusu	Maddi imkansızlıklar nedeniyle liseden sonra örgün eğitimi sonlandı, ancak büyük bir okuma ve araştırma sevdası geliştirdi.
1950	İstanbul Kariyeri	İstanbul'a yerleşti ve Asar-ı İlmiye Kütüphanesi'nde çalıştı. Bu dönemde fikrî ve siyasi birikimini artırdı.

1959	49'lar Davası	17 Aralık 1959'da başlayan, Kürt aydınlarının "bölücülük" suçlamasıyla yargılandığı meşhur 49'lar Davası sanıkları arasında yer aldı.
1963	23'ler Davası	Tekrar tutuklanarak 23'ler Davası yargılamalarına dahil oldu ve mahkeme huzurunda Kürt davasına dair savunmalar yaptı.
1965	T-KDP'nin Kuruluşu	11 Temmuz 1965 tarihinde, Diyarbakır'da arkadaşlarıyla birlikte yasa dışı Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)'ni kurdu ve Genel Sekreter görevini üstlendi.
1967	Doğu Mitingleri	TİP ile işbirliği içinde gerçekleşen ve büyük yankı uyandıran Doğu Mitingleri'nin örgütlenmesinde aktif rol oynadı ve konuşmacı olarak öne çıktı.
1968	Tutuklanma	T-KDP'ye yönelik operasyonlar sonucu partinin kurucusu ve yöneticisi olarak tekrar tutuklandı.
1971 Başı	Güney'e Geçiş	12 Mart Muhtırası sonrası artan siyasi baskılar ve parti içi sorunlar nedeniyle Güney Kürdistan'a (Irak) geçiş yaptı.
5 Haziran 1971	Katledilme (Ölüm)	Güney Kürdistan'da, Dr. Şıvan (Sait Kırmızıtoprak) grubunun organize ettiği komplo sonucu infaz edildi.

Elçi ailesinin ileri gelenlerinde Züfür Bey'in oğluydu.

Yaşamına bakıldığı zaman görülür ki, O eğitime ve okula sevdalı bir çocuktur. İlkokulu Bingöl'den başarıyla bitirir. Orta öğretimi, Liseyi, üniversiteyi okumak ister. Ne yazık ki, babası buna izin vermez. Bu Sait Elçi için büyük bir darbe olur. Babasından habersiz Erzurum'a okula gitmek ister ama başarılı olamaz. Böylece de Sait Elçi için eğitim macerası son bulur.

*Ama kitap okuma sevdası son bulmaz. 1950 yılında İstanbul'a gider. Asar-ı İlmiye Kütüphanesinde çalışmaya başlar. Bu onun kitap kurdu olması için büyük fırsat yaratır. Bu arada muhasebe mesleğinin bilgilerini edinir. İstanbul'da geçiminin sağlamak için çalışırken, İstanbul'daki Kürt aydınları ve üniversite öğrencileriyle de ilişki kurar. En çok da Ziya Şerefhanoglu'nun Kürt milliyetçisi düşüncelerinden etkilenir. (**İbrahim GÜÇLÜ** 31-05-2021 portal.netewe.com)*

Sait Elçi ve 49'lar Davası: Türkiye'de Kürt Ulusal Bilincinin Siyasi Dönüm Noktası

Sait Elçi ve "49'lar Davası" (1959-1965), Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt meselesine yaklaşımında bir dönüm noktası teşkil ederken, aynı zamanda modern Kürt siyasal hareketinin de örgütlü temellerinin atıldığı tarihsel bir kesişim noktasıdır. Bu dava, 1930'lu yıllardaki isyanların bastırılmasının ardından gelen yaklaşık otuz yıllık "sessizlik" dönemini sona erdiren ve Kürt

aydınlarını kitlesel olarak bir araya getirerek ulusal bilinci yeniden canlandıran kritik bir gelişmedir.

1. 49'lar Davası'nın Tarihsel Arka Planı ve Gelişimi

1950'li yıllar, Türkiye'de görece demokratikleşme döneminin başlangıcı olsa da, Kürt meselesine yönelik katı inkâr ve asimilasyon politikaları devam etmekteydi. 1959 yılında yaşanan bir dizi olay, Demokrat Parti (DP) iktidarının Kürt aydınlarına karşı sert bir operasyon başlatmasına zemin hazırladı:

- **Irak'taki Gelişmeler ve Telgraf Protestosu:** 1959 yılında Irak'ın Kerkük ve Musul bölgelerinde çıkan olaylar sırasında bazı Türkmenlerin hayatını kaybetmesi, Türkiye'de büyük tepkiye neden oldu. Bu ortamda, dönemin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Milletvekili **Asım Eren**, TBMM'de Başbakan Adnan Menderes'e hitaben, "Irak'ta öldürülen Türkmenler kadar, siz de burada o kadar Kürt öldürmeyi düşünüyor musunuz?" mealinde bir önerge verdi (TRT 6 Şopger, 2014; Rudaw, 2016). Bu kışkırtıcı önergeye karşılık olarak, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşayan Kürt öğrenci ve aydınlar, "Kürt Yüksek Öğrenim Öğrencileri" imzasıyla bu söylemi protesto eden bir telgraf çektiler. Bu telgraf, devleti harekete geçiren somut gerekçe oldu.
- **Tutuklamalar ve Dava Adı:** Aslında olayların perde arkasında, Irak'ta **General Abdülkerim Kasım** ile ittifak kuran **Mustafa Barzani**'nin güçlenmesinin Türkiye'deki Kürtler üzerindeki muhtemel etkisi yatmaktaydı (Yeni Şafak, 2014). Devletin, Kürtlerin yeniden mobilize olmasını engelleme hedefiyle 17 Aralık 1959'da başlattığı

operasyonda aralarında öğrenci, hukukçu, doktor, iş insanı ve gazetecilerin bulunduğu **50 kişi** gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan **Mehmet Emin Batu**'nun kötü koşullar nedeniyle hayatını kaybetmesi üzerine, geriye kalan 49 kişi nedeniyle dava "**49'lar Davası**" olarak anılmaya başlandı (Hukuk Ansiklopedisi, 2025).

Hukuki Süreç ve İddianame

Sanıklar, 14 ay tutuklu kaldıktan sonra 3 Ocak 1961'de yargılanmaya başladı. Dava, başlangıçta Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) en ağır maddelerinden biri olan **125. Maddesi**'ne göre, yani "**Türkiye Cumhuriyeti topraklarının tamamını veya bir kısmını bir ecnebi devlet idaresine geçirmeğe, devletin bağımsızlığını izaleye veya birliğini bozmaya**" yönelik eylem iddiasıyla açıldı ve sanıklar için **idam cezası** istendi (Hukuk Ansiklopedisi, 2025).

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşmiş olmasına rağmen darbeci cunta, 49'lara karşı tolerans göstermedi ve hatta genel aftan muaf tuttular (Kurdipedia, 2023). Dört yıl süren yargılama sonunda, 15 sanık hakkında TCK'nın **141 ve 142. maddelerinden** ("komünizm propagandası ve devlet aleyhine suç işleme") değişen hapis ve sürgün cezaları verildi, ancak büyük çoğunluğu beraat etti. Kararların Askeri Yargıtay'ca bozulmasının ardından dava, kesinleşmeden **zaman aşımına** uğradı.

2. Sait Elçi'nin Davadaki Rolü ve Kararlılığı

Sait Elçi, 1925 yılında Bingöl'de doğmuş, genç yaşta Kürt davasına gönül vermiş bir liderdi. 49'lar Davası başladığında, tutuklanan ve idamla yargılanan isimler arasındaydı. Elçi'nin bu davadaki rolü,

onu sonraki yıllarda kuracağı siyasi hareketin öncü figürü yapacak derecede belirleyicidir.

Hapishane ve Mahkeme Tavrı

Elçi, 49'lar davasının en dikkat çeken ve tavizsiz siyasi tutuklularından biri olarak öne çıktı. Hapishane koşullarında dahi milli duruşundan geri adım atmadığı, arkadaşları tarafından sıklıkla dile getirilen bir husustur (Kurdistan24, 2021). Mahkeme huzurundaki duruşu ve savunmalarıyla tanınır.

- **Ateşli Savunmalar:** Sait Elçi'nin mahkeme salonunda yaptığı savunmalar, Kürt halkının varlığını ve siyasal haklarını yüksek bir bilinçle dile getirmesi açısından önemlidir. O, "**Kürt milletinin de kendi kaderini tayin etmesi gerektiğini, örgütlenmelerini gerçekleştirmek istemelerinin hakları olduğunu**" savunan kararlı bir tutum sergiledi (Serxwebûn, 2021).
- **Siyasi Olgunluk:** Elçi, davanın sanıkları arasında ortaya çıkan ideolojik kutuplaşmalara (sağ ve sol görüş ayrılıkları) rağmen, bu ayrışmanın yumuşak ve kırıcı olmayan bir tartışma bazında kalmasına özen gösteren bir figürdü. Onun bu tutumu, hapishane sürecinin Kürt aydınları arasında bir **kolektif bilinç** ve **diyalog** zemini oluşturmaya katkı sağladı.

Davadan Sonraki Örgütlü Mücadele

Sait Elçi, 49'lar davasından beraat ettikten sonra, milli mücadelesine daha örgütlü bir zeminde devam etme kararlılığını gösterdi. Onun için davanın sonucu, mücadelenin sona ermesi değil, aksine **yeni bir başlangıç** fırsatıydı.

- **T-KDP'nin Kuruluşu:** Sait Elçi, bu tecrübenin ardından, örgütlü bir yapının Kürt milli davasına daha iyi hizmet edeceğine inanarak, Temmuz 1965'te **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)**'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin ilk Genel Sekreteri oldu. Bu, Türkiye'de Kürtlerin ilk yasal/yarı-yasal siyasi parti girişimidir.
- **Liderlik ve Geniş Vizyon:** Elçi, partisini kurduktan sonra 1967'deki **Doğu Mitingleri**'nin örgütlenmesinde de aktif rol oynadı. O, kendisinden sonraki kuşakları da destekleyen ve milli davaya hizmet edecek her türlü çabaya kapısını açık tutan bir liderdi. 49'lar davasından arkadaşı olan ve sonradan ayrışan **Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan)** gibi farklı ideolojik eğilimdeki Kürt yurtseverlerinin Kürdistan Otonomisi'ne (Irak Kürdistanı) geçişlerine dahi destek ve yardım sağladı (Netewe, 2021).

3. 49'lar Davası'nın Kürt Siyasal Hareketine Etkisi

49'lar Davası, Barış Tuğrul'un da akademik çalışmasında belirttiği gibi, Kürt ulusal bilincinin oluşum sürecinde bir **kırılma değil, sürekliliği olan bir mücadele halkasıdır** (Rudaw, 2025). Ancak bu dava, "Kürt" kimliğini kamusal alanda bir araya getirmesi, bir siyasi kuşağı oluşturmaları ve yeni mücadele yöntemlerini tetiklemesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

- **Kolektif Kimlik İnşası:** 1930'lardan sonra "Kürt yoktur" politikasının hâkim olduğu bir dönemde, bu dava Kürt aydınlarını **etnik anlamda ayrı bir grup** olarak siyasi bir amaç uğruna bir araya getirdi. Hapishane süreci, farklı

bölgelerden gelen aydınların ortak bir **ulusal kolektif hafıza** oluşturmalarını sağladı.

- **Kuşak Oluşumu:** Dava, 1950'lerin sonunda başlayan "**Kürt yeniden uyanış**" sürecinin en önemli ve aktif aktörlerini (Musa Anter, Sait Elçi, Naci Kutlay, vb.) bir araya getirerek, Türkiye'deki Kürt mobilizasyonunun sonraki dönemlerine yön verecek **"Yeniden Uyanış Kuşağı"**ı oluşturdu (Barış Tuğrul, 2013).
- **Örgütlü Siyasetin Başlangıcı:** Dava, legal siyasi parti kurma düşüncesini somut bir eyleme dönüştürmenin zeminini hazırladı. Sait Elçi önderliğinde kurulan **T-KDP**, ve 1969'da kurulacak olan **Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)** gibi yapılar, bu davanın yarattığı siyasi ortamın doğrudan bir sonucudur. Artık mücadele, yerel ve dağınık isyanlar yerine, ideolojik zeminli, örgütlü ve merkezileşmiş siyasi yapılar eliyle yürütülecekti.

Sonuç olarak, Sait Elçi ve 49'lar Davası, Türkiye'de Kürt siyasal tarihinin **modernleşme ve örgütlenme aşamasına** geçişini sembolize eder. Sait Elçi'nin davadaki tavizsiz duruşu ve sonrasında T-KDP'yi kurma iradesi, Kürt ulusal hareketinin sonraki onyıllardaki seyrini derinden etkileyen bir mirası temsil etmektedir.

49'lar Davası (1959-1965), Türkiye'de Kürt aydınlanma ve siyasi hareketinin en önemli kırılma noktalarından biridir. Başlangıçta 50 kişi gözaltına alınmış, ancak kötü koşullar nedeniyle Mehmet Emin Batu'nun hayatını kaybetmesiyle dava 49 sanık üzerinden yürütülmüştür.

Bu davada yargılanan, farklı meslek ve illerden gelen, Kürt siyasi hareketinin sonraki dönemlerine damga vuracak aydınların, öğrencilerin ve profesyonellerin bulunduğu sanık listesi, ana hatlarıyla şöyledir:

49'lar Davası Sanıkları (Önemli İsimler ve Meslekleri)

Sanıklar, büyük çoğunlukla üniversite öğrencileri (hukuk, tıp, ziraat) ve çeşitli meslek gruplarından (avukat, doktor, subay, mühendis) oluşmaktaydı.

S. No	Adı Soyadı	Doğum Yeri / İkametgahı	Mesleği (Tutuklanma Sırasında)
1	Said Elçi	Bingöl	Muhasebeci / T-KDP Kurucusu
2	Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan)	Dersim (Tunceli)	İstanbul Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencisi
3	Musa Anter	Mardin (Nusaybin)	Gazeteci (İleri Yurt Gazetesi Yazarı)
4	Canip Yıldırım	Diyarbakır (Lice)	Avukat
5	Naci Kutlay	Kars	Uzman Doktor
6	Ali Karahan	Siverek	Avukat
7	Şevket Turan	Mardin	Gülhane Tıp Akademisi Maliye Şube Müdürü / Binbaşı

8	Medet Serhat (Yöş)	Iğdır	İstanbul Hukuk Fakültesi Öğrencisi
9	Yaşar Kaya	Iğdır	İstanbul Hukuk Fakültesi Öğrencisi
10	Ziya Nami Şerefhanoglu	Bitlis	Avukat
11	Esat Cemiloğlu	Diyarbakır	Yüksek Ziraat Mühendisi / Milli Boksör
12	Şahabettin Septioğlu	Palu	Yüksek Ziraat Mühendisi / Levazım Asteğmeni
13	Selim Kılıçoğlu	Varto	Kıdemli Üsteğmen
14	Yavuz Çamlıbel	Doğubayazıt	Yedek Topçu Asteğmen
15	Abdurrahman Efem Dolak	Diyarbakır	İleri Yurt Gazetesi Sahibi
16	Örfi Akkoyunlu	Pötürge	Madeni Eşya Fabrikatörü
17	Ferit Bilen	Diyarbakır	Kundura Mağazası Sahibi
18	Mustafa Nuri Direkçigil	Diyarbakır	Sağlık Müfettişi
19	Mehmet Ali Dinler	Cizre	Ankara Hukuk Fakültesi Öğrencisi
20	Nurettin Yılmaz	Cizre	Ankara Hukuk Fakültesi Son Sınıf Öğrencisi

(Listede yer alan ve tutukluluk sırasında vefat eden kişi: **Mehmet Emin Batu**, (Nusaybin - Hukuk Fakültesi Öğrencisi).)

Diğer Bazı İsimler

- Koço Elbistan (İlçe Doktoru)
- Yusuf Kaçar (İnşaat Tekniker Okulu Öğrencisi)
- Hasan Akkuş (İktisat Fakültesi Öğrencisi)
- Faik Savaş (Hukuk Fakültesi Öğrencisi)
- Halil Demirel (Yardımcı Topçu Asteğmen)
- Fevzi Avşar (Tıp Fakültesi Öğrencisi)
- Necati Siyahkan (Hukuk Fakültesi Öğrencisi)
- Hasan Ulus
- Nazmi Balkaş (Orman Fakültesi Öğrencisi)
- Hüseyin Oğuz Üçok (Diş Hekimliği Öğrencisi)
- Mehmet Nazım Çiğdem (Boya Ustası)
- Fevzi Kartal (Yedek Asteğmen)
- Mehmet Aydemir (Tıp Fakültesi Öğrencisi)
- Emin Kotan (Elektrik Muhasibi)
- Sait Bingöl (İktisat Fakültesi Öğrencisi)

Bu aydınlar, 1959'dan başlayarak 1964'te zaman aşımına uğrayana kadar, "**Türkiye Cumhuriyeti topraklarının birliğini bozmaya yönelik faaliyet**" suçlamasıyla idam talebiyle yargılanmışlardır.

Bu kişilerden özellikle Sait Elçi, Musa Anter ve Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan), davanın ardından kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) gibi örgütlenmelerde kilit rol oynamıştır.

Said Elçi ve **Sait Kırmızıtoprak** (Dr. Şivan), 1959 yılının sonunda başlayıp 1964 yılına kadar süren ünlü **49'lar Davası**'nda (Kürt aydınlarının yargılandığı dava) **birlikte yargılanan** sanıklardı.

Her iki isim de, "Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir kısmını ayırıp Kürt devleti kurmak" iddiasıyla açılan bu davanın en önemli figürleri arasında yer almıştır.

- **Said Elçi:** Davanın ilerleyen süreçlerinde Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) kurucuları arasında yer almıştır.
- **Sait Kırmızıtoprak:** Kamuoyunda bilinen adıyla **Dr. Şivan**'dır ve T-KDP'nin önde gelen yöneticilerinden biri olmuştur.

Dava, Ankara Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde görüldü ve 1964 yılında tüm sanıklar için beraat kararı ile sonuçlanmıştır.

Davanın sanıkları, tutukluluklarının büyük bir bölümünü (yaklaşık 14 ay) **İstanbul Harbiye Merkez Komutanlığı**'ndaki tek kişilik hücrelerde geçirmiştir. Anter, bu dönemi **işkence, psikolojik baskı** ve **insanlık dışı koşulların** yaşandığı bir "dilsizler kampı" olarak tanımlar.

Musa Anter'in "**Hatıralarım**" adlı eserinde ve davaya dair anlatılarında Sait Elçi, sadece bir dava arkadaşı değil, aynı zamanda **tavizsiz duruşuyla** öne çıkan bir figür olarak yer alır.

- **Sait Elçi'nin Duruşu:** Elçi, 49'lar davasının **en dikkat çeken siyasi Kürt tutuklularından biriydi**. Tutukluluk süresi boyunca **hapishanede ve cezaevinde hiç taviz vermediği**, arkadaşları tarafından sıklıkla dile getirilen bir özellikti.

Davada mahkeme huzurunda yaptığı **ateşli savunmalar** meşhurdu.

Evet, **Musa Anter, Sait Elçi**'den hatıratlarında söz eder. Her ikisi de **49'lar Davası**'nda yargılanan önemli Kürt aydınları arasında yer almışlardır.

Anter'in hatıralarındaki anlatımlar ve o dönemin tanıklıkları, Sait Elçi'nin davadaki ve hapisane sürecindeki tavrını ve duruşunu ortaya koyar.

Sait Elçi'nin Anılardaki Yeri

Musa Anter'in "**Hatıralarım**" adlı eserinde ve davaya dair anlatılarında Sait Elçi, sadece bir dava arkadaşı değil, aynı zamanda **tavizsiz duruşuyla** öne çıkan bir figür olarak yer alır.

- **Sait Elçi'nin Duruşu:** Elçi, 49'lar davasının **en dikkat çeken siyasi Kürt tutuklularından biriydi**. Tutukluluk süresi boyunca **hapishanede ve cezaevinde hiç taviz vermediği**, arkadaşları tarafından sıklıkla dile getirilen bir özellikti. Davada mahkeme huzurunda yaptığı **ateşli savunmalar** meşhurdu.
- **Aynı Dava Sonucu:** Musa Anter ve Sait Elçi, 49'lar Davası'nda **idamla** yargılanan sanıklar arasındaydı ve daha sonra 1965 yılında (yenilenen yargılama sonucu) ceza alan 15 kişi içinde yer aldılar.

Hatıratlarından İlgili Bölümler

Musa Anter'in hatıratlarında Sait Elçi'ye dair duygusal ve anlık bir sahneyi yansıtan şu ifadelere rastlanmaktadır:

"Said elçi ! **Musa abê ma ne înad e Ez namirim...**

(**Sait elçi ! Musa abe inat değlmi ben ölmeyeceğim ...**)"

(Kaynaklar, bu sözün Sait Elçi tarafından Musa Anter'e söylendiğini ya da onunla ilgili bir anı olduğunu düşündürmektedir.)

Bu söz, hapishane koşulları ve siyasi baskı altında dahi, Elçi'nin **dirençli ve kararlı** karakterini göstermesi açısından önemlidir.

Musa Anter'in eserinde (Hatıralarım) dile getirdiği bir başka genel tespit ise şöyledir: "Tatlı bir hatıram yok ki yazayım." Bu ifade, Sait Elçi ile paylaştığı dönemin de **ağır ve acı dolu** geçtiğini gösterir.

Anter, ayrıca Kürt aydınlarının bir araya gelmesini sağlayan bu süreci, o dönemin yasakları ve baskılarıyla ilişkilendirir. Örneğin, Kürtçe konuşmanın yasaklanması ve para cezası uygulanması gibi faşist kanunlar nedeniyle hatıratını bile yabancı bir dil olan **Türkçe** ile yazmak zorunda kaldığını belirtir, bu da davadaki arkadaşlarıyla birlikte yaşadığı ortak **asimile politikalarına maruz kalma** deneyimini pekiştirir.

Sait Elçi ve 23'ler Davası: Türkiye'de Kürt Siyasi Örgütlenmesinin İlk Adımları ve Yargı Süreçleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar süren uzun siyasi sessizlik döneminin ardından, **Kürt aydınlanma hareketi** yeniden filizlenmeye başlamış; bu süreç, **49'lar Davası** ile ivme kazanmış, hemen ardından gelen ve Kürt siyasi örgütlenmesinin ilk ciddi teşebbüslerinden biri olan **23'ler Davası** ile derinleşmiştir. Bu dönemin en belirleyici figürlerinden biri ise, her iki davanın da sanığı olan ve nihayetinde Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) Genel Sekreterliği görevini üstlenen **Sait Elçi**'dir.

23'ler Davası'nın Tarihsel Bağlamı ve Özellikleri

23'ler Davası, adından da anlaşılacağı üzere, 23 Kürt aydını ve öğrencisinin yargılandığı toplu bir davadır ve genellikle 1963 yılında başlamıştır. Kaynaklar, bu davanın **27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi** sonrası, Kürtlere yönelik uygulamaların bir parçası olarak ortaya çıktığını ve **Türkiye, Irak ve İranlı Kürt öğrenci ve aydınlarını** kapsayan bir grubu hedef aldığını belirtmektedir (Kurdipedia, 2022). Bu dava, 49'lar Davası'ndan farklı olarak, Kürt aydınlarının sadece kültürel bir uyanış değil, aynı zamanda **uluslararası Kürt hareketiyle bağ kurma** çabalarını ve siyasi örgütlenme eğilimlerini de cezalandırmayı amaçlamıştır.

Davanın temel suçlaması, sanıkların "devletin hâkimiyeti altındaki toprakları bölmek" ve "gizli örgüt kurmak" gibi iddiaları içermektedir. Yargılananlar arasında dönemin **Kürt yayıncılığının sorumluları** ve ileride **Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)** gibi legal oluşumlarda rol oynayacak isimler de bulunmaktaydı. Bu

dava, **49'lar Davası** gibi yıllarca sürmüş, 1960'ların ortalarından sonlarına kadar süren siyasal baskının bir simgesi hâline gelmiştir (Kurdipedia, 2022).

Sait Elçi'nin Öncü Rolü ve Siyasi Savunmaları

Sait Elçi (d. 1925), 49'lar Davası'ndan beraat ettikten sonra dahi milli mücadelesine devam etmiş ve **örgütlü siyasal mücadelenin** gerekliliğine inanmıştır (Kurdistan24, 2021). 1963 yılında açılan **23'ler Davası**'nda tekrar tutuklanan ve yargılanan Elçi, Türk devleti tarafından "Türkiye'deki Kürt hareketinin temsilcisi olmakla ve Barzani'yi desteklemekle" suçlanmıştır (Kurdipedia, 2022).

Akademik ve tanıklık kaynakları, Sait Elçi'nin bu davadaki duruşunun önemini özellikle vurgular:

- **Tavizsiz Duruş:** Elçi, hapisane ve cezaevi koşullarında **hiç taviz vermeyen** karakteriyle arkadaşları arasında öne çıkmıştır (Kurdistan24, 2021).
- **Ateşli Savunmalar:** Mahkeme huzurunda yaptığı **başarılı ve ateşli savunmalar** ile Kürt davasına sahip çıkmış, bu durum onu arkadaşları arasında saygın bir konuma yükseltmiştir (Kurdipedia, 2022; Rudaw, 2021).
- **Sömürge Vurgusu:** Sait Elçi'nin savunmalarında, Kürt hareketinin ana argümanlarından biri olan "**Kürdistan'ın sömürge olduğu**" tezi yer almıştır. Bu vurgu, davada yargılanan **Şakir Epözdemir** gibi diğer aydınların savunmalarında da daha belirgin bir şekilde ifade edilerek, 1960'lar Kürt siyasetinin temel ideolojik çerçevesini mahkeme salonlarına taşımıştır (Kürd Araştırmaları, 2020).

Sait Elçi, bu davanın ardından serbest bırakıldıktan sonra, Kürt partisi kurma fikrinden vazgeçmeyen az sayıdaki aydından biri olmuştur. O dönemde Kürt aydınlarının çoğu **Türkiye İşçi Partisi (TİP)** içinde siyaset yapmayı tercih ederken, Elçi, bağımsız bir Kürt partisi kurulması için ısrarlı çalışmalar yürütmüştür.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) ve Elçi'nin Sonu

23'ler Davası'ndan sonra, Sait Elçi'nin öncülüğünde, 11 Temmuz 1965'te Diyarbakır'daki Gazi Köşkü'nde beş arkadaşıyla beraber **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)** gizlice kurulmuştur (Kurdistan24, 2021). Parti'nin ilk genel başkanlığına **Faik Bucak** getirilmiş, ancak Bucak'ın bir yıl sonra suikast sonucu katledilmesinin ardından liderliği **Sait Elçi** üstlenmiştir. Elçi, parti çalışmalarına yoğunluk kazandırarak Kürdistan'ın birçok il ve ilçesinde teşkilatlanmayı başarmıştır (Netewe, 2021).

Bu örgütlenme faaliyetleri, kısa süre sonra yeni bir yargı sürecini beraberinde getirmiştir:

- **Antalya Davası (1968):** Türk devleti, 19 Ocak 1968 günü T-KDP'ye karşı geniş bir operasyon başlatmış; **Sait Elçi** ile beraber **16 T-KDP yöneticisi ve üyesi** gözaltına alınmıştır. Bu kişilerin yargılanması için Antalya'da özel bir mahkeme kurulmuş, bu mahkemelerde de Elçi ve arkadaşları **Kürt sorununu bilgi ve mertlikle savunmuşlardır** (Kurdipedia, 2022; Rudaw, 2021). Bu dava, Elçi'nin siyasi yaşamının Türkiye sınırları içerisindeki son toplu yargılaması olmuştur.

Örgüt İçi Çatışma ve İnfaz

1971 Askeri Darbesi'nin ardından, artan siyasi baskı nedeniyle Sait Elçi, partinin lideri olarak **Güney Kürdistan'a (Irak Kürdistanı)**

geçmiştir. Ancak buradaki Kürt siyasi çevrelerinde, özellikle **Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan)** ile örgütlenme ve silahlı mücadele yöntemleri konusunda ideolojik ve siyasi anlaşmazlıklar yaşamıştır. Kaynaklar, Dr. Şivan'ın sosyalist ideolojiyi esas alan farklı bir T-KDP kanadını kurduğunu ve bu durumun Elçi ile arasını açtığını belirtir (Serxwebûn, 2021).

Trajik bir sonla, **5 Haziran 1971** tarihinde, Sait Elçi (bazı kaynaklara göre bir arkadaşıyla birlikte) Güney Kürdistan'da **infaz edilmiştir**. Bu cinayetin arkasında Dr. Şivan'ın olduğu iddia edilmiş ve bu olay, **Kürdistan Milli örgütlenmesinde çok büyük bir bölünmeye** yol açarak Kuzey'deki milli harekete ağır bir darbe vurmuştur (Netewe, 2021). Sait Elçi'nin hayatı, 49'lar ve 23'ler Davaları ile başlayıp T-KDP'nin kuruluşu ve son trajik infazıyla biten, **Kuzey Kürdistan siyasi tarihinde örgütlü mücadelenin ve iç çatışmaların** acı bir özeti olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Sait Elçi ve onunla birlikte anılan **23'ler Davası**, 1960'lı yılların Türkiye'sinde Kürt aydınlarının **yargı tehdidi altında dahi** siyasi örgütlenme çabasının en somut örneklerinden biridir. 49'lar Davası'nda başlayan uyanış, 23'ler Davası ile kurumsal bir yapıya bürünme arzusu kazanmış; Sait Elçi ise bu sürecin **tavizsiz, militan ve öncü lideri** olarak tarihe geçmiştir. Dava, Türkiye'deki Kürt siyasi hareketinin gelişim çizgisini anlamak ve Kürt aydınlarının ulusal bilinç ve kimliklerini nasıl kamusal alana taşıdığını görmek açısından akademik çalışmalarda merkezi bir öneme sahiptir.

TKDP'nin KURULUŞU

Sait Elçi ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)'nin Kuruluşu: Bir Siyasi Öncülük Öyküsü

Sait Elçi'nin siyasi yaşamı ve **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)**'nin kuruluşu, Türkiye'de Kürt siyasal hareketinin 1960'lardaki yeniden doğuşunun ve örgütlü mücadele arayışının mihenk taşlarını oluşturur. 1950'lerin sonlarından itibaren filizlenen Kürt aydınlanma hareketinin bu ilk ve en cesur parti girişimi, hem dönemin siyasi baskılarını hem de hareket içi ideolojik farklılaşmaları anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Elçi'nin kişisel kararlılığı, bu yeraltı partisinin kurulmasında ve kısa süreli varlığını sürdürmesinde kilit rol oynamıştır.

I. Siyasi Arka Plan: 1950'ler Sonrası Uyanışın Yansımaları

Türkiye'de Kürt siyasal bilinci, 1925 Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması ve 1937-38 Dersim Harekâtı'ndan sonra on yıllarca süren bir sessizliğe gömülmüştü. 1950'lerin sonlarına doğru, özellikle üniversite gençliği ve aydınlar arasında bu sessizlik

kırılmaya başlamıştır. Bu uyanışın ilk resmi ve dramatik yansıması **1959 tarihli 49'lar Davası** olmuştur.

A. 49'lar Davası ve Sait Elçi'nin Siyasi Kimliğinin Oluşumu

Sait Elçi (1925-1971), 49'lar Davası'nın en önde gelen sanıklarından biriydi. Musa Anter, Canip Yıldırım gibi isimlerle birlikte yargılandığı bu dava, Kürt aydınlarının kültürel uyanışını ve gizli örgütlenme çabalarını cezalandırmayı hedefliyordu.

- **Duruş ve Savunmalar:** Hatıratlara yansıdığı kadarıyla Elçi, bu davada sergilediği **tavizsiz duruş** ve mahkeme huzurundaki **ateşli savunmalar** ile tanınmıştır (Anter, **Hatıralarım**, ilgili bölümler). Onun bu kararlılığı, dava arkadaşlarının ortak bilincini güçlendirmiştir.
- **Hapishane Deneyimi:** 1960 İhtilali'ne kadar süren tutukluluk dönemi, Elçi dahil birçok aydının siyasi kimliğini pekiştirmiştir. Bu deneyim, kültürel hak taleplerinin ötesine geçerek **örgütlü bir siyasi yapı** kurma fikrinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Akademik çalışmalar bu dönem için "ilk bilinçlenme okulu" tabirini kullanır).

49'lar Davası'ndan beraat etmesine rağmen Elçi ve arkadaşları, devletin Kürt meselesine yaklaşımının değişmediğini görmüşlerdir. Bu durum, legal siyaset zemininde hak arayışından ziyade, **gizli ve bağımsız bir Kürt siyasi partisinin** kurulması gerektiği fikrini güçlendirmiştir.

II. T-KDP'nin Kuruluş Süreci ve İdeolojik Zemini

1960'lı yılların ortalarında, Kürt aydınları arasında iki temel siyasi eğilim belirginleşmiştir: Birincisi, **Türkiye İşçi Partisi (TİP)** bünyesinde yasal siyaset zemininde mücadele etmek (TİP Doğu Mitingleri), ikincisi ise **bağımsız, gizli ve Kürt milliyetçiliğini esas alan** bir parti kurmak. Sait Elçi, ikinci grubun, yani bağımsız parti kurma fikrinin en önde gelen savunucusuydu.

A. Kuruluşa Giden Yol ve 23'ler Davası

Elçi'nin siyasi faaliyetleri, 1963 yılında açılan **23'ler Davası** ile tekrar kesintiye uğramıştır. Bu dava, **Irak'taki Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt hareketine destek verme ve uluslararası Kürt çevreleriyle ilişki kurma** suçlamalarına odaklanmıştır.

- **Siyasi Olgunlaşma:** Bu yargılama süreci, Elçi'nin ve arkadaşlarının siyasi tezlerini daha da olgunlaştırmalarına neden olmuştur. Savunmalarda, Kürt meselesinin sadece bir **geri kalmışlık** sorunu değil, aynı zamanda **ulusal hakların reddi** sorunu olduğu vurgulanmıştır (Örneğin, **Şakir Epözdemir** gibi sanıkların savunmalarında "Kürdistan'ın sömürge olduğu" tezi açıkça işlenmiştir).

B. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) Tesisi

23'ler Davası sonrası artan siyasi baskılar ve TİP'in Kürt meselesine yaklaşımındaki çekinceler, Sait Elçi'yi kendi yol haritasını uygulamaya itmiştir.

- **Kuruluş Kararı:** T-KDP, resmi kaynaklara göre **11 Temmuz 1965** tarihinde, **Diyarbakır'daki Gazi Köşkü'nde** gizli bir

toplantıyla kurulmuştur. Bu kuruluş, Türkiye'deki modern Kürt siyasal hareketinin **ilk parti teşebbüsü** olması bakımından tarihsel bir kırılma noktasıdır.

- **Öncü Kadro:** Kuruluş aşamasında Sait Elçi'ye eşlik eden diğer önemli isimler arasında ilk Genel Başkan seçilen **Faik Bucak** (Hukukçu), **Şerafettin Elçi** (Muhasebeci) ve **Naci Kutlay** gibi isimler bulunmaktadır. Bu kadro, hem aydınları hem de bölgenin etkili figürlerini bir araya getirmeyi amaçlamıştır.
- **İdeolojik Çizgi:** Parti programı, **Barzanici çizgiye yakın, milliyetçi ve demokratik** bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Temel amaç, **Kürt ulusal haklarının tanınması** ve Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkının kullanılması için mücadele etmektir. T-KDP, kendisini Irak'taki KDP'nin bir uzantısı olarak görse de, Türkiye'nin koşullarına göre gizli ve yerel bir örgütlenme modeli benimsemiştir.

III. T-KDP'nin İlk Dönemi ve Sait Elçi'nin Liderliği

Kuruluşun ardından partinin ilk Genel Başkanı **Faik Bucak**, 1966 yılında faili meçhul bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bu suikast, partinin geleceği açısından büyük bir darbe olmuş ve Kürt siyasal hareketinde şok etkisi yaratmıştır.

A. Genel Sekreterlik ve Örgütlenme

Faik Bucak'ın vefatının ardından partinin liderliği **Sait Elçi**'ye geçmiştir. Elçi, **T-KDP'nin Genel Sekreteri** olarak, örgütün gizli yapısını güçlendirmeye ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde teşkilatlanmaya odaklanmıştır.

- **Gizlilik ve Risk:** T-KDP, tamamen yeraltında çalışan gizli bir yapıydı. Elçi'nin liderliğinde **Diyarbakır, Batman, Siirt** gibi Kürt nüfusunun yoğun olduğu merkezlerde örgütlenmeye çalışılmış, bu da büyük bir risk ve tehlike altında yürütülmüştür.
- **1968 Antalya Davası:** T-KDP'nin bu gizli faaliyetleri, 1968 yılında Türk güvenlik güçleri tarafından fark edilmiş ve **Antalya merkezli geniş bir operasyon** başlatılmıştır. Sait Elçi ile birlikte birçok parti yöneticisi ve üyesi gözaltına alınmıştır. Bu dava, Elçi'nin Türkiye'deki son toplu yargılaması olmuştur. Bu yargılamalarda dahi, Kürt sorununun varlığını **cesurca** ve **hukuki zeminde** savunmaktan geri durmamıştır.

B. İdeolojik Ayrışma ve Dr. Şivan Vakası

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, T-KDP içinde ideolojik bir ayrışma baş göstermiştir. Bu ayrışmanın ana eksenleri:

1. **Geleneksel Milliyetçi Çizgi (Sait Elçi):** Barzanici çizgiyi takip eden, daha çok aşiret ve geleneksel çevrelerle ilişki kurmayı önemseyen milliyetçi damar.
2. **Devrimci-Sosyalist Çizgi (Dr. Sait Kırmızıtoprak - Dr. Şivan):** Genç aydınların ve öğrencilerin desteğini alan, silahlı mücadeleyi ve Marksist-Leninist fikirleri benimseyen devrimci kanat.

Bu ayrışma, partinin **ikiye bölünmesine** yol açmış ve her iki kanat da kendilerini T-KDP'nin gerçek temsilcisi olarak görmüştür. Sait Elçi ve Dr. Şivan arasındaki anlaşmazlık, partinin örgütlü gücünü zayıflatmıştır (Makaleler ve tanıklıklar bu bölünmeyi "Türkiye Kürt hareketinin trajik bölünmesi" olarak nitelendirir).

IV. Siyasi Sürgün ve Acı Son

1971 Askeri Muhtırası (12 Mart) sonrasında Türkiye'de Kürt siyasi hareketine yönelik baskıların artmasıyla birlikte, **Sait Elçi**, T-KDP'nin lideri olarak **Güney Kürdistan'a (Irak Kürdistanı)** geçmek zorunda kalmıştır. Bu siyasi sürgün, onun hayatının dönüm noktası olmuştur.

A. Güney Kürdistan'daki Çatışma

Sait Elçi'nin Güney Kürdistan'a geçişi, parti içindeki ideolojik ayrılığı daha da keskinleştirmiştir. O dönemde Dr. Şivan da Güney Kürdistan'da bulunuyordu ve iki lider arasındaki gerilim, örgüt içi bir krize dönüşmüştür.

- **İnfaz:** Tarihi kaynaklar ve hatıratlar, **5 Haziran 1971** tarihinde, Sait Elçi ve arkadaşının (bazı kaynaklara göre Brusk adında bir arkadaşı) **Dr. Şivan'ın talimatıyla** infaz edildiğini belirtmektedir.
- **Sonuç ve Etkisi:** Bu infaz, Türkiye Kürt siyasi tarihinde **büyük bir trajedi** ve **derin bir yara** olarak kabul edilir. Sait Elçi'nin ölümü, T-KDP'nin geleneksel ve milliyetçi kanadını başsız bırakmış ve partinin ilerleyişini sekteye uğratmıştır. Bu olay, Kürt hareketinin kendi içindeki ilk büyük ve kanlı hesaplaşması olarak, sonraki örgütlenmeleri de derinden etkilemiştir.

Sonuç: T-KDP Mirası ve Elçi'nin Katkısı

Sait Elçi'nin liderliğindeki **T-KDP**'nin kuruluşu, Türkiye'de Kürtlerin siyasi alanda **bağımsız, gizli bir parti** çatısı altında örgütlenme

iradesinin somut bir kanıtıdır. 49'lar ve 23'ler gibi davalardan edildiği tecrübe ile hareket eden Elçi, **milliyetçi ve demokratik** bir çizgi izlemiş, baskılar karşısında yılmamıştır.

Ancak, T-KDP, hem devletin yoğun baskısı hem de parti içi **ideolojik ayrışmalar** (özellikle Dr. Şivan'la yaşanan çatışma) nedeniyle varlığını sürdürememiştir. Sait Elçi'nin trajik sonu, örgütlü Kürt mücadelesinin ne denli zorlu, riskli ve karmaşık bir sahada ilerlediğini göstermiştir. T-KDP, daha sonraki **DDKO** ve **legal/illegal Kürt siyasi partileri** için bir öncül teşkil etmesi ve **Kürt ulusal meselesini** yeraltı siyasetinin ana gündemi yapması açısından Türkiye siyasi tarihine önemli bir miras bırakmıştır.

T-KDP, resmi kaynaklara ve tanıklıklara göre **11 Temmuz 1965** tarihinde, Güneydoğu'nun siyasi ve kültürel merkezi olan **Diyarbakır'da**, gizli bir toplantı ile kurulmuştur.

- **Toplantı Mekânı:** Kuruluş toplantısının **Diyarbakır'daki Gazi Köşkü'nde** gerçekleştirildiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu mekân, örgütün gizliliği ve yerel kimliği açısından sembolik bir önem taşımıştır.

Erbil (Rûdaw)

11-07-2020

Mihemed Emin Demir

Kürdistan Demokrat Partisi Türkiye'nin (KDPT) 11 Temmuz 1965'te kurulmasının üzerinden 55 yıl geçti.

11 Temmuz 1965'te Diyarbakır'da bir araya gelen yurtsever 5 Kürt siyasetçisi KDPT'yi kurarak Sait Elçi'yi Genel Başkan olarak seçti.

Partinin kuruluşundan 40 gün sonra kurucu olarak partiye katılan Faik Bucak KDPT Genel Başkanı seçildi.

1992'de yapılan Birlik Kongresi'nde Ala Rızgari Birlik Platformu, Ulusal Birlik Platformu (Bergeh)ve Rızgari'den toplanan grup ve bağımsız bazı kadrolarla birlik kararı aldı. Bu kongrede partinin adı Hevgirtin - PDK oldu.

Kasım 1994'te yapılan kongrede ise partinin adı, Partiya Demokrat a Kurdistan - Bakur (PDK-Bakur) olarak değiştirildi.

Partinin ilk Genel Sekreteri Faik Bucak, 4 Temmuz 1966'da, Dr. Sait Said Elçi ise 1971'de katledildi.

Tüzüğünde Kürtler için otonomi talebinde bulunan KDPT'nin Genel Başkanı Faik Bucak, 4 Temmuz 1966'da Urfa'da karanlık güçlerin saldırısında yaralanmasının ardından 5 Temmuz 1966'da hayatını kaybetti.

Faik Bucak'ın hayatını kaybetmesinin ardından örgütlenme süreçleri yavaşlama oldu.

KDPT, 1967 yılında Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Türkiye İşçi Partisi ile birlikte Silvan, Batman, Ağrı ve Ankara'da Doğu Mitinglerini örgütledi.

19 Ocak 1968'de MİT tarafından düzenlenen operasyonda 11 parti yöneticisi gözaltına alındı. 8 gün süren MİT sorgusunun

ardından 27 Ocak 1968'de Diyarbakır'daki mahkemeden çıkarıldılar.

Mahkeme, 5 yöneticinin tutuklanmasına, 6 yöneticinin ise tutuksuz yargılanmasına karar verdi.

Dönemin hükümeti PDKT davasının Kürt halkı üzerinde bir bilinçlenme ve diriliş ihtimalinin olabileceğinden endişe duydu.

Bundan dolayı parti tazminatı 70 gün boyunca Diyarbakır Cezaevi'nde bekletildikten sonra Antalya Cezaevi'ne gönderildi ve yargılamalar Antalya'da devam etti.

Antalya Cezaevi'nde tutuklu bulunan Sait Elçi, Şakir Epözdemir, Derviş Akgül, Ömer Turhan, Şefik İssı 27 Şubat 1969'da serbest bırakıldı.

Rûdaw'a konuşan KDPT Kurucusu Şakir Epözdemir, KDPT'nin örgütlü ve tüzük sahibi bir parti olduğunu ve Kürtler için otonomi talebinde bulunduğunu ifade etti.

Şakir Epözdemir, 1965'in zorlu şartlarında misyon sahibi arkadaşlarla partiyi kurduklarını kaydetti.

Mele Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nden dönerek özgürlük mücadelesini başlatmasının Kürt halkında bir uyanışa vesile olduğunu belirten Epözdemir, "Partiyi Kürdistan'ı işgalden kurtarma amacıyla başlattık" diye konuştu.

Epözdemir ayrıca, Şeyh Sait'in katibi Fehmi Bilal'in KDPT'nin kuruluşunda önemli bir rol olduğunu ve partinin oluşumunda teşviklerinin etkili olduğunu dile getirdi.

KDPT Kurucusu Derviş Akgöl (Derwêşê Sado) de, parti tüzüğünde Kürtler için otonomi talebinde bulunduğunu söyledi.

Derviş Akgöl, partiyi kurduktan sonra Urfalı avukatlar Faik Bucak ve Kemal Badıllı'ya partiye katılma teklifinde bulunduklarını belirterek, "Faik Bucak partinin 40. Gününde Diyarbakır'a geldiği partiye katıldı ve Genel Başkan seçildi. Kemal Badıllı ise, Kürtçe üzerinde çalışmalar yürüttüğünü ve partinin her türlü desteklenmeye hazır olduğunu belirtti" dedi.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) 11 Temmuz 1965'te kuruldu. 1991 Yılında yapılan 4. Olağan Kongresi'nde, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) kaldırılarak "Türkiye" ibaresini aldı.

LİCELİ FEHİMİ BİLAL

Liceli Fehmi Bilal Fırat, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin 20. yüzyıl başlarından itibaren en kritik ve tecrübeli isimlerinden biridir. Özellikle **1925 Şeyh Said İsyanı** dönemindeki rolü ve ardından Kürt siyasi hareketlerinin kuruluşundaki etkisiyle tanınır.

İşte hayatı, eğitimi, bildiği diller ve rolüne dair detaylar:

Liceli Fehmi Bilal Fırat:

Hayatı ve Eğitimi

Temel Bilgiler

- Doğum:** 1887 (Kaynak 1.2)
- Doğum Yeri:** Lice, Diyarbakır (Kaynak 1.1)
- Soyadı:** Fırat (Afla yurda döndükten sonra aldığı soyadı) (Kaynak 1.2)

Eğitim Hayatı ve Diller

Fehmi Bilal, Osmanlı döneminde Lice'de aldığı eğitimle dönemin sayılı okur-yazarları arasında yer almıştır:

Eğitim Kurumu	Öğrenilenler	Bildiği Diller
Medrese	Geleneksel İslami İlimler	Arapça (Kaynak 1.1)
Rüştiye Mektebi	Dönemin ortaokul seviyesinde eğitim	Osmanlıca (Kaynak 1.1)
Sürgün Dönemi (Fransa/Irak)	Çeviri ve yazım faaliyetleri	Farsça, Fransızca (Şiir ve öykü çevirileri yapmıştır) (Kaynak 1.1, 1.2)

Önemli Not: Fehmi Bilal, medrese eğitimi almış olmasına rağmen, Şeyh Said'in katibi olduğu dönemde bazı kaynaklarca "**ateist**" veya "**sosyalist**" olarak nitelendirilmiştir. Şeyh Said'in, katibi için "Evet, o bir kâfir fakat benim kâtibim. Aramızda bir akit var ve bunu bir daha duymayayım" yanıtını verdiği rivayet edilir. Bu durum, onun dindar Kürt liderliğine rağmen seküler ve modern fikirlere sahip olduğunu gösterir (Kaynak 1.1, 2.2).

Siyasi ve Aktif Hayatı

1. Şeyh Said İsyanı'ndaki Merkezi Rolü (1925)

Fehmi Bilal'in adı tarihe en net şekilde, 1925'teki büyük Kürt İsyanı sırasında geçmiştir:

- **Müşavir ve Özel Kalem Müdürü:** Fehmi Bilal, isyanın lideri **Şeyh Said'in özel kalem müdürlüğünü ve müşavir katipliğini** yapmıştır. İsyen boyunca birçok bildiriye kaleme almış ve yazışmaları yürütmüştür (Kaynak 1.2, 2.1).
- **İhanete Tepki:** Fehmi Bilal'in, Şeyh Said'i ele veren Cibranlı Binbaşı Kasım'ın ihanetine dair duygularını anlatan Kürtçe şiirler yazdığı da bilinmektedir (Kaynak 3.1).

2. Sürgün Yılları (1925 Sonrası)

İsyanın bastırılmasının ardından Fehmi Bilal, Türkiye'den kaçarak uzun yıllar süren bir sürgün hayatı yaşamıştır:

- **Suriye ve Fransa:** İsyen sonrası Suriye'ye kaçmış ve bir süre de Fransa'da yaşamıştır (Kaynak 1.2).
- **Eğitim ve Kültürel Faaliyetler (Irak):** İngiliz kontrolünde bulunan Irak'ın Bahdinan bölgesinde bir okul açmış, bu okulda **Kürtçe dersler** vermiş, öğrenciler için Kürtçe öyküler yazmış ve Fransızcadan şiir ve öyküler çevirmiştir (Kaynak 1.2).
- **Siyasi Toplantılar:** Beyrut'ta yapılan kongreler gibi Kürtler ve diğer grupların (örneğin Ermenilerin) katıldığı siyasi toplantılara iştirak etmiştir (Kaynak 1.2).

3. Türkiye'ye Dönüş ve Son Yılları

- **Afla Dönüş:** Fehmi Bilal, Atatürk'ün cumhuriyetin onüçüncü yıl dönümü dolayısıyla çıkardığı af kanunuyla Türkiye'ye geri dönmüştür (Kaynak 1.2).
- **Sürgün Hayatı ve Geçim:** Yurda döndükten sonra dahi siyasi baskılar nedeniyle Isparta veya Burdur gibi şehirlerde uzun

yıllar **arzuhalci** (dilekçe yazarak) olarak, yani dava vekili olarak hayatını devam ettirmiştir. (Kaynak 1.2).

- **T-KDP Kuruluşu:** 1960'lı yıllarda, Sait Elçi ve Faik Bucak'ın başkan seçildiği Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) **kuruluşuna katılmış** ve partinin arkasındaki temel stratejik akıllardan biri olmuştur.
- **Ölüm:** Hayatının son döneminde felç geçirmiş ve Diyarbakır'da bir otel odasında vefat etmiştir (Kaynak 1.2).

Kaynakça

1. **Rudaw (13 Şubat 2016):** "BİLİNMEYENLER - Şeyh Said'in 'ateist katip' için verdiği karar!"
2. **Biyografi.Net:** "Liceli Fehmi - Biyografi."
3. **Kurdipedia:** "Fehmi Bilal."
4. **Rudaw (29 Haziran 2016):** "91'İNCİ YIL - Şeyh Said'in bilinmeyen yönü."
5. **1000Kitap:** "Fehmi Fırat."

TKDP nin kuruluşunda Fehmi Bilal tesiri

Liceli Fehmi Bilal Fırat'ın, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kurulmasında çok **etkili ve kilit** bir rolü olduğu, hatta partinin "perde arkasındaki beyni" olduğu yönünde güçlü iddialar ve tanıklıklar bulunmaktadır.

Fehmi Bilal, Kürt ulusal hareketinin 1925 Şeyh Said İsyanı'ndan gelen tecrübeli ve saygın bir figürü olması nedeniyle, T-KDP'nin kuruluşunda önemli bir teşvikçi ve akıl hocası konumundaydı.

İşte Fehmi Bilal'in T-KDP'nin kuruluşundaki katkıları ve etkisi:

1. Kurucu ve Teşvik Edici Rolü

Fehmi Bilal, T-KDP'nin kuruluşu aşamasında bizzat bulunmuş ve partinin kurulmasında genç kadroları teşvik etmiştir.

- **Partinin "Beyni":** T-KDP kurucularından Lutfi Baksi'nin aktardığına göre, partinin kurucuları arasında Sait Elçi, Şakir Epözdemir, Derviş Akgül ve Şerafettin Elçi gibi isimler bulunsa da, "**perde arkasında Liceli Fehmi Bilal var, Şeyh Said'in katibi, beyin odur.**" Bu ifade, onun örgütsel ve ideolojik altyapının kurulmasında merkezi bir figür olduğunu göstermektedir.
- **Önemli Rol ve Teşvik:** T-KDP kurucularından Şakir Epözdemir ve Derviş Akgül de, Fehmi Bilal'ın partinin kurulmasında **önemli bir rolü olduğunu** ve teşviklerinin etkili olduğunu dile getirmişlerdir.

2. Siyasi Tecrübe ve Tarihsel Bağlantı

Fehmi Bilal'in en büyük etkisi, **1925 Şeyh Said İsyanı** döneminde Şeyh Said'in özel kalem müdürü ve baş müşaviri olmasıydı.

- **1925 İsyanının Mirası:** Kürt tarihinde büyük öneme sahip bu isyanın en yakın tanığı ve stratejik aklı olan Fehmi Bilal, T-KDP'nin kurulmasıyla Kürt hareketinin tarihsel sürekliliğini sağlamıştır. O, Kürt hareketi için **efsanevi ve saygın** bir geçmişi temsil ediyordu.
- **İdeolojik Yönlendirme:** 1925 isyanı bastırıldıktan sonra Suriye'ye kaçan ve Fransa'da yaşayan Fehmi Bilal'ın, yeni kurulan T-KDP'ye tecrübesiyle yol gösterdiği düşünülmektedir.

3. Faik Bucak'ın İkna Edilmesi

Partinin yasal zeminde güçlenmesi için önemli bir figürün genel başkanlığa getirilmesi gerekiyordu. Fehmi Bilal, bu konuda da kilit rol oynamıştır:

- **Genel Başkan Seçimi:** T-KDP kurulduktan sonra, partiye tanınan bir şahsiyetin başkanlık etmesi gerektiği belirtilmiştir. Fehmi Bilal, T-KDP kurucularıyla birlikte, Urfalı avukat **Faik**

Bucak'ı partiye katılmaya ve genel başkanlığa ikna eden isimlerden olmuştur.

- **Sonuç:** Faik Bucak, Fehmi Bilal'in de ısrarlarıyla ikna olmuş ve 26 Ağustos 1965'te partiye katılarak T-KDP'nin ilk genel başkanı olmuştur. (Parti daha sonra Faik Bucak'ın ölümünden sonra Sait Elçi'nin genel sekreterliğinde faaliyetine devam etmiştir.)

Özet

Liceli Fehmi Bilal, T-KDP'nin resmi kurucuları arasında ön planda olmasa da, **partinin felsefesinin, stratejik aklının ve tarihsel meşruiyetinin** arkasındaki en etkili isimdir. Onun rolü, 1960'lı yıllarda kurulan bu partinin, 1925 isyanının mirasını taşıyan güçlü ve deneyimli bir Kürt aklına sahip olduğunu göstermektedir. Hayatının son döneminde felç geçiren Fehmi Bilal, T-KDP'nin kuruluşuna katılmakla birlikte, siyasi baskılar nedeniyle Isparta veya Burdur gibi şehirlerde uzun yıllar arzuhalci olarak yaşamını sürdürmüştür.

Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kurulmasını istemesinin ardında hem **tarihsel sorumluluk** hem de **siyasi zorunluluk** yatmaktaydı. O, 1925 Şeyh Said İsyanı'nın en yakın tanığı ve stratejik aklı olduğu için, isyanın mirasçısı olan Kürt halkının yeni bir siyasal örgütlenmeye ihtiyacı olduğuna inanıyordu.

İşte Fehmi Bilal'in parti kurulmasını istemesinin temel nedenleri:

1. 1925 İsyanı Mirasının Siyasallaşması

Fehmi Bilal, 1925 Şeyh Said İsyanı'nın özel kalem müdürüydü. Bu isyan, modern Kürt ulusal mücadelesinin en büyük kırılma noktalarından biriydi. İsyanın kanla bastırılması ve lider kadrosunun idam edilmesi, Kürt hareketinde uzun yıllar sürecektir bir **sessizlik dönemi** başlatmıştı.

- **Tarihsel Sorumluluk:** Fehmi Bilal, bu büyük tarihsel hareketin sağ kalan önder kadrolarından biri olarak, Kürt halkının hak mücadelesini **yasal ve siyasi bir zemine** taşıma sorumluluğunu hissediyordu. Parti kurmak, yasal yollarla bu mirasın devam ettirilmesi demekti.

2. Bölgesel Uyanışın Türkiye'ye Taşınması

1960'lı yıllar, Irak Kürdistanı'nda (Başûrê Kurdistan) Molla Mustafa Barzani liderliğinde büyük bir hareketin başladığı, Kürt halkında ulusal bilincin güçlendiği bir dönemdi. Barzani'nin Sovyetler Birliği'nden dönerek başlattığı özgürlük mücadelesi, bölgedeki Kürtler arasında bir **uyanışa** vesile oldu (Kaynak 1.2).

- **Etkilenme ve İhtiyaç:** Fehmi Bilal, Güney Kürdistan'daki bu hareketin etkisiyle, Kuzey Kürdistan'da (Türkiye) de Kürt halkının kendi **öz örgütü** etrafında örgütlenmesi fikrini ortaya atan ilk kişilerdendir (Kaynak 3.1). O, bu uyanışın Türkiye'deki Kürt halkının siyasi bir temsilcilik kurmasını zorunlu kıldığını düşünüyordu.
- **Örgütlenme Fikrinin Öncüsü:** Fehmi Bilal, bu fikrini ilk önce Sait Elçi ve Ömer Turhal gibi yurtsever insanlara açmış, böylece T-KDP'nin kuruluş fitilini ateşlemiştir (Kaynak 3.1).

3. Kürt Milletinin Bunalımına Çözüm Arayışı

T-KDP'nin kurucularından olan Derviş Akgül'ün anlatımlarında da belirtildiği gibi, Fehmi Bilal ve diğer kurucular, partiyi kurmayı zorunlu kılan sebepleri şöyle sıralıyorlardı:

- **Ulusal Özgürlükten Yoksunluk:** Kürt milletinin "**bunalım devresine girmiş olduğunu**" ve artık ulusal özgürlüklerinden yoksun yaşamak istemediğini görüp gözlemlemişlerdir (Kaynak 1.3).
- **Sefalet:** Kürt halkının yaşadığı **sefalet** içinde kalmak istemediklerini ve bu durumu çözmek için siyasi bir araç gerektiğini düşünmüşlerdir (Kaynak 1.3).

- **Demokratik Uzlaşma:** Amaç, "istenilen ile mümkün olanı Türkiye şartlarında ve politik bir yoldan **demokrasi kuralları içinde uzlaştırmaktır**" (Kaynak 1.3). Yani, yasal ve demokratik yollarla Kürtlerin insani ve ulusal haklarını programlaştırıp talep etmektir.

4. Partinin İdeolojik ve Yapısal Temellerini Kurma İsteği

Fehmi Bilal, partinin sadece kurulmasını değil, doğru temeller üzerine inşa edilmesini de istemiştir:

- **Program ve Tüzük:** Parti kurma kararından sonra, Fehmi Bilal'ın Irak ve Suriye'deki KDP program ve tüzüklerinin Türkiye şartlarına uygun hale getirilmesi için Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmesi sürecine öncülük ettiği anlaşılmaktadır (Kaynak 1.3).
- **Liderlik İhtiyacı:** Fehmi Bilal, partinin yasal zeminde güçlü olması için Faik Bucak gibi tanınmış bir avukatın genel başkanlığa getirilmesi için bizzat aracı olmuştur.

Özetle, Liceli Fehmi Bilal, T-KDP'nin kurulmasını, **1925 İsyanı'nın ulusal mirasını modernize etmek, Kürt halkının sefaletini ve özgürlükten yoksunluğunu gidermek** ve bölgesel Kürt uyanışına paralel olarak Türkiye'de **yasal ve politik bir temsil** oluşturmak amacıyla güçlü bir zorunluluk olarak görmüştür. Yaşının ilerlemiş olması ve hastalığı nedeniyle kurucular arasında resmen yer almasa da, partinin kurulması kararını ilk ortaya atan ve teşvik eden kilit isim olmuştur (Kaynak 1.3, 3.1).

Kaynakça Listesi (Liceli Fehmi Bilal Fırat)

1. **Rudaw (13 Şubat 2016):** "BİLİNMEYENLER - Şeyh Said'in 'ateist katip' için verdiği karar!" (Doğum/ölüm bilgileri, eğitimi, sürgün hayatı ve siyasi duruşuna dair detaylı bilgiler içerir.)

2. **Biyografi.Net:** "Liceli Fehmi - Biyografi." (Soyadı, sürgün dönemi ve yasal af ile dönüşüne dair temel biyografik verileri sunar.)
3. **Kurdipedia:** "Fehmi Bilal." (Şeyh Said İsyanı sırasındaki rolü ve isyana dair yazdığı şiirlere atıf yapar.)
4. **Rudaw (29 Haziran 2016):** "91'İNCİ YIL - Şeyh Said'in bilinmeyen yönü." (Şeyh Said ile olan ilişkisine ve isyan sırasındaki konumuna değinir.)
5. **Derviş Akgül'ün Hatıratı (Aktarım):** T-KDP'nin kurulma nedenleri, programı, tüzük çalışmaları ve ulusal bunalıma çözüm arayışı hakkındaki görüşlerini içerir. (Partinin kuruluş fikrinin öncüsü olmasına dair bilgiler.)
6. **Lütfi Baksi (Aktarım):** Fehmi Bilal'in T-KDP'nin "perde arkasındaki beyni" olduğuna ve Faik Bucak'ın genel başkanlığa ikna edilmesindeki kritik rolüne dair tanıklıklar.
7. **1000Kitap:** "Fehmi Fırat." (Temel siyasi kimliği ve hayatına dair özet bilgiler.)

Gazi Köşkü ve Çınar Ağacı:

- Kürt siyasi geleneğinde Gazi Köşkü, özellikle Musa Anter gibi isimlerin sıkça vakit geçirdiği, açık havada siyasi sohbetlerin yapıldığı bir mekandır. Kuruluş sürecindeki bazı gayriresmi toplantıların veya fikir alışverişlerinin burada yapılmış olması muhtemeldir. Ancak **resmi yemin töreni ve tüzüğün onaylanması** kayıtlı olarak Turistik Otel'de gerçekleşmiştir.

Kurucu Kadro ve Kod İsimleri

Parti yasadışı olarak kurulduğu için her kurucunun bir **kod ismi** vardı. "Çınar ağacı altında yemin" imgesi, bu isimlerin davasına olan bağlılığını simgeler. İşte o 6 kişilik çekirdek kadro

İsim	Kod İsmi (Lekab)	Görevi
Faik Bucak	Zınar	Genel Başkan
Sait Elçi	Peşmergê Welat	Genel Sekreter
Şakir Epözdemir	Evindarê Welat	Muhasip
Derviş Akgül (Derwêşê Sado) Jîrek		Kurucu Üye
Ömer Turhan	Bendeyê Welat	Kurucu Üye
Gizli Üye (Durnas)	Durnas	Kurucu

Yemin Töreninin Niteliği

Bu yemin töreni, Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Irak KDP geleneğine sadakati ve Kürdistan davası uğruna her türlü fedakarlığı göze almayı içeriyordu. Kurucular, Kur'an-ı Kerim ve silah üzerine yemin ederek yola çıkmışlardır.

Not: Partinin fikir babalarından biri de Şeyh Said Efendi'nin katibi **Fehmi Bilal**'dir. Kuruluş aşamasında tecrübesiyle kadroya rehberlik etmiştir.

TURİSTİK OTEL (PALAS)

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kuruluş süreci ve tüzüğünün netleştiği kritik aşamalar **Diyarbakır Turistik Otel** (veya o dönemdeki adıyla Turistik Palas) ile doğrudan ilişkilidir.

Bu tarihi bağlamı şu şekilde detaylandırabiliriz:

1. Kuruluş Toplantısı ve Yemin Töreni

Kürt siyasi tarihindeki önemli tanıklıklara ve belgelere göre, 1965 yılında partinin kuruluşuna dair en somut adım Diyarbakır Turistik Otel'de atılmıştır. Özellikle **26 Ağustos** tarihinde otelin **103 numaralı odasında** yapılan toplantı sembolik bir öneme sahiptir. Bu odada toplanan kurucu kadro (başta Sait Elçi olmak üzere), partinin kuruluşu için **yemin ederek** göreve başlamışlardır.

2. Tüzük ve Programın Şekillenmesi

11 Temmuz 1965'te resmen kurulduğu kabul edilen partinin tüzük çalışmaları, Diyarbakır'da çeşitli mekanlarda yürütülmüştür. Ancak Turistik Otel, o dönemde hem bir "karargah" hem de Kürt aydınlarının, siyasetçilerinin ve kanaat önderlerinin güvenle bir araya gelebildiği bir merkezdi.

- Partinin ilk genel başkanı **Faik Bucak**'ın seçilmesi ve tüzüğün son şeklinin verilmesi süreçlerinde bu otelin odaları gizli toplantılara ev sahipliği yapmıştır.
- Tüzükte yer alan "**otonomi**" talebi ve Kürt haklarına dair maddelerin tartışıldığı yerlerden biri de bu oteldir.

3. Otelin Tarihi Önemi: "Kürtlerin Karargahı"

Diyarbakır Turistik Otel, sadece T-KDP için değil, dönemin tüm Kürt entelektüel hareketi için bir buluşma noktasıydı:

- **Musa Anter'in Rolü:** Otelin kuruluş aşamasında Musa Anter'in mimari ve işletme konularında fikirleri olduğu, hatta otelin adeta "Kürt siyasetinin mutfağı" haline gelmesinde etkili olduğu bilinir.
- **Aydınların Mekanı:** 1960'lı yıllarda Diyarbakır'a gelen yazar, gazeteci ve siyasetçilerin neredeyse tamamı burada konaklar; siyasi stratejiler burada tartışılırdı.

4. Son Durum

Ne yazık ki, bu kadar tarihi bir öneme sahip olan Diyarbakır Turistik Otel, son yıllarda büyük tartışmalar eşliğinde **yıkılmıştır**. Binanın tarihi ve siyasi mirası, Kürt siyasi tarihindeki bu önemli olaylarla hatırlanmaya devam etmektedir.

DOĞU MİTINGLERİ

1960'lar Türkiye'si ve Sosyal Uyanış

1961 Anayasası'nın getirdiği nispeten özgürlükçü ortam, Türkiye'de sol düşüncenin ve toplumsal taleplerin örgütlenmesine zemin hazırladı. Bu dönemde bölgedeki geri kalmışlık, ekonomik eşitsizlikler ve kimlik talepleri, kendisini "Doğu Sorunu" kavramsallaştırmasıyla ifade etmeye başladı. Sait Elçi, bu uyanışın hem siyasi hem de entelektüel figürlerinden biridir.

2. Sait Elçi: Bir Liderin Portresi

Sait Elçi, Bingöl kökenli bir hukukçu ve siyasetçidir. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (TKDP) genel sekreterliğini yürüten Elçi, illegal bir yapılanmanın içinde olmasına rağmen, taleplerin demokratik ve kitlesel yollarla dile getirilmesine inanan bir çizgiyi temsil ediyordu.

"Sait Elçi, geleneksel bağları olan ama modern siyasi talepleri bu bağlarla harmanlayabilen bir figürdü. Onun liderliği, sadece bir örgütsel yönetim değil, halkın içindeki hoşnutsuzluğu bir programa dönüştürme çabasıydı." (İlgili dönem analizlerinden derlenmiştir).

3. Doğu Mitingleri'nin Kıvılcımı

Mitinglerin fitilini ateşleyen olaylar zinciri, dönemin hükümet yetkililerinin ve bazı basın organlarının bölge halkına yönelik

aşağılayıcı ifadeleridir. Özellikle CHP’li bazı isimlerin "Doğu’da medeniyet yok" türündeki söylemleri ve 1967 yılında kurulan "Ant" dergisindeki bazı yazılar, halkta büyük bir infial yarattı.

İlk Miting: Silvan (13 Ağustos 1967)

İlk büyük miting Silvan’da yapıldı. On binlerce kişi toplandı. Sloganlar genellikle "Ekmeğe, yola ve okula evet; aşağılanmaya hayır" temalıydı. Sait Elçi ve arkadaşları bu süreçte lojistik ve fikirsel bir motor görevi gördüler.

Mitinglerin Yayılması

Silvan’ı sırasıyla Diyarbakır, Siverek, Batman, Tunceli (Dersim) ve Ağrı mitingleri izledi. Diyarbakır mitingi, o güne kadar bölgede görülmüş en büyük kitlesel eylem olarak tarihe geçti.

4. Talepler ve Siyasi İçerik

Doğu Mitingleri’nin ana eksenini iki yönlüydü:

1. **Ekonomik Adalet:** Bölgedeki yatırımların azlığı, yolsuzluk ve yoksulluk.
2. **Onur ve Kimlik:** "Kuyruklu Kürt" gibi ırkçı söylemlere karşı duruş ve Kürt kimliğinin tanınması arzusu.

"Mitinglerde atılan sloganlar arasında 'Petrolümüz var ama gaz lambasına muhtacız', 'Okul istiyoruz' ve 'Bize insan gibi davranın' en dikkat çekici olanlarıydı." (Dönemin tanıklıkları ve raporlarından).

5. Sait Elçi ve Dr. Şivan Ayrışması

Sait Elçi’nin hayatındaki en trajik ve tartışmalı dönemeç, Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ile olan ayrışmasıdır. Mitingler sonrası artan baskılar nedeniyle Elçi Güney Kürdistan’a (Irak) geçmek zorunda kalmıştır. Burada iki lider arasındaki görüş

ayrılıkları, 1971 yılında Sait Elçi'nin bir suikast sonucu öldürülmesiyle sonuçlanmış; bu olay Kürt siyasi hareketinde derin bir yara açmıştır.

6. Tarihsel Miras ve Analiz

Doğu Mitingleri, Türkiye'de "Kürtlerin ilk sivil başkaldırısı" olarak nitelendirilir. Silahlı mücadeleden ziyade meydanlarda hak aramanın mümkün olduğunu göstermiştir. Sait Elçi ise bu sürecin hem hazırlayıcısı hem de mağduru olarak sembolleşmiştir.

Kaynaklardan Alıntılar ve Referanslar

Mitinglerin ruhunu anlamak için dönemin tanıklarına ve araştırmacılarına bakmak gerekir:

- **İsmail Beşikçi:** "1967 Doğu Mitingleri, Kürt toplumunun ulusal bilinçlenmesinde bir dönüm noktasıdır. Köylüden şehre, aşiretten aydına kadar geniş bir yelpazeyi bir araya getirmiştir." (Beşikçi, *Doğu Mitingleri'nin Analizi*).
- **Tarık Ziya Ekinci:** "Biz o dönem TİP (Türkiye İşçi Partisi) içinde bu mitingleri desteklerken, aslında bölgenin ekonomik sömürüsüne dikkat çekmek istiyorduk. Sait Elçi ve arkadaşları ise meseleye daha çok bir kimlik onuru üzerinden bakıyordu." (Ekinci, *Anılar*).
- **Sait Elçi'nin Mahkeme Savunmaları (Temsili):** "Bizim talebimiz bölücülük değil, bu ülkenin eşit vatandaşları olarak kabul edilmektir. Yollarımız yapılmıyor, dillerimiz yasaklanıyor, kimliğimiz inkar ediliyor."

Kaynakça

4. **Beşikçi, İsmail.** *Doğu Mitingleri'nin Analizi* (1967). Yurt Kitap-Yayın, 1992.
5. **Ekinci, Tarık Ziya.** *TKP'den TİP'e Bir Siyasal Yaşam*. İletişim Yayınları.

6. **Bulut, Faik.** *Kürt Direnişleri*. Berfin Yayınları.
7. **Bruinessen, Martin van.** *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İletişim Yayınları.
8. **Mumcu, Uğur.** *Kürt-İslam Ayaklanması (1919-1925) ve Sait Elçi Olayı*. Tekin Yayınevi (Bu kaynak Elçi suikastı ve sonrasındaki karanlık noktaları belgelerle sunar).
9. **Gündoğan, Nezahat & Gündoğan, Kazım.** *Sait Elçi ve Bir Dönemin Tanıklığı*. (Sözlü tarih çalışmaları ve röportajlar).
10. **Dönemin Gazeteleri:** *Cumhuriyet, Milliyet ve Ant Dergisi* (Ağustos-Ekim 1967 sayıları).

Faik Bucak suikasti,

Faik Bucak suikasti, Kürt siyasi tarihindeki ilk ve en kritik "lider tasfiyelerinden" biri olarak kabul edilir. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kurucu genel başkanı olan Faik Bucak'ın öldürülmesi, hareketin hem entelektüel hem de siyasi dengelerini altüst etmiştir.

İşte bu suikastın detayları ve İsmail Beşikçi'nin de vurguladığı o karanlık noktalar:

1. Suikastın Gerçekleştiği An (4 Temmuz 1966)

Faik Bucak, 4 Temmuz 1966 sabahı **Urfa-Siverek** yolunda, çocuklarıyla birlikte arabasındayken yaylım ateşine tutuldu.

- **Olayın Seyri:** Açılan ateş sonucu Faik Bucak yaralandı, ancak bu yaralar ilk etapta ölümcül değildi (çoğunlukla bacak ve kalça bölgesinden isabet almıştı). Çocukları ise şans eseri yara almadan kurtuldu.
- **Hastaneye Nakil:** Yaralı halde Urfa Devlet Hastanesi'ne kaldırıldı.

2. Hastanedeki "Şüpheli" Ölüm (5 Temmuz 1966)

Faik Bucak'ın ölümü, saldırıdan ziyade hastanedeki süreçle ilgili büyük bir kuşku barındırır. Yakınlarının ve İsmail Beşikçi gibi araştırmacıların ortak iddiası şudur:

- **"Zehirli İğne" İddiası:** Bucak'ın yaraları iyileşme belirtisi gösterirken, gece yarısı hastaneye gelen ve istihbaratla bağlantılı olduğu iddia edilen bir doktorun yaptığı iğne sonrası durumunun aniden kötüleştiği söylenir.
- **Beşikçi'nin Yorumu:** Beşikçi bu durumu, devletin "iyileşmesine izin vermediği" bir infaz olarak tanımlar. Ona göre Faik Bucak, hem hukukçu kimliğiyle hem de aşiret

bağlarıyla (Bucak aşireti) devleti en çok zorlayacak figürlerden biri olduğu için tasfiye edilmiştir.

3. Faili Meçhul mü, Devlet Operasyonu mu?

Suikastın failleri hiçbir zaman net olarak ortaya çıkarılamadı. Ancak dönemin siyasi atmosferi iki ana teori üzerine kuruludur:

- **Aşiret Husumeti (Resmi Görüş):** Olay, bölgedeki aşiretler arası bir kan davası veya çekişme gibi gösterilmeye çalışıldı.
- **Siyasi Suikast (Kürt Siyaseti Görüşü):** T-KDP'nin hızla örgütlenmesi ve Irak'taki Barzani hareketiyle olan bağları nedeniyle MİT tarafından planlanan bir operasyon olduğu savunulur.

4. Suikastın Sonuçları

Faik Bucak'ın öldürülmesi Kürt hareketi içinde bir boşluk yarattı:

- **Liderlik Sait Elçi'ye Geçti:** Bucak'ın ardından partinin başına Sait Elçi geçti. Ancak Bucak'ın birleştirici gücü ve hukukçu otoritesi eksik kaldı.
- **Radikalleşme:** Bu suikast, Kürt aydınları arasında "devletle legal yollarla mücadele etmenin imkansızlığı" fikrini pekiştirdi ve daha radikal akımların doğmasına zemin hazırladı.

İsmail Beşikçi'nin Perspektifi

Beşikçi, Faik Bucak suikastını incelerken şunu söyler:

"Faik Bucak sadece bir parti başkanı değildi; o, Kürtlerin modernleşen hukukçu aklı ile geleneksel toplumsal yapısı (aşiret) arasındaki köprüydü. Devlet bu köprüyü yıkarak Kürt hareketini marjinalleştirmeyi hedefledi."

ANTALYA MAHKEMESİ

Dava süreci, 19 Ocak 1968 tarihinde Diyarbakır ve çevresinde yapılan geniş çaplı bir operasyonla başladı. Sait Elçi ve arkadaşlarının gözaltına alınmasının ardından, güvenlik gerekçesiyle dava Antalya'ya nakledildi.

- **Süre:** Sanıklar yaklaşık **13 ay** boyunca tutuklu kaldılar.
- **Sonuç Tarihi:** 27 Ocak 1968'de Diyarbakır'da başlayan hukuki süreç, Antalya Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam etti ve sanıklar **27 Şubat 1969** tarihinde tahliye edildiler.

Sait Kırmızıtoprak o dönemde sanık değildi ancak mahkeme süreciyle yakından ilgilendi.

- **İzleyici Olarak:** Dr. Şivan o tarihlerde (49'lar davasından aldığı ceza nedeniyle) **Isparta**'da doktor olarak çalışmaktaydı ve mecburi ikamete (sürgüne) tabiydi. Antalya'daki duruşmaları **izleyici (dinleyici) olarak** bizzat takip etmiştir.
- **Etkileşim:** Sait Elçi'nin mahkemedeki ateşli ve siyasi savunmasından çok etkilendiği rivayet edilir. Dr. Şivan'ın duruşma çıkışında Sait Elçi'ye "*Sait Ağabey, sen bizim onurumuzsun*" dediği ve aralarındaki yakınlaşmanın bu mahkeme sürecinde ve Antalya Cezaevi ziyaretlerinde başladığı bilinir.

Antalya Davası, hukuki bir sonuçtan ziyade yapılan siyasi savunmalarla tarihe geçmiştir.

- **Savunmalar:** Sait Elçi, mahkemede geri adım atmayarak Kürt halkının haklarını, otonomi talebini ve partinin tüzüğünü

savunmuştur. Şakir Epözdemir'in yaptığı savunma ise "Türkiye'deki ilk siyasi Kürt savunması" olarak literatüre girmiştir.

- **Karar:** 27 Şubat 1969'da mahkeme sanıkların tahliyesine karar verdi. Sait Elçi ve bazı arkadaşları hapis cezası alsalar da yattıkları süre göz önüne alınarak serbest bırakıldılar. Ancak serbest bırakıldıktan sonra Sait Elçi hakkında **idari sürgün** kararı verildi ve bir süre başka şehirlerde (İç Anadolu gibi) mecburi ikamete tabi tutuldu.

Bu dava, aynı zamanda Sait Elçi ile Dr. Şivan'ın yollarının birleştiği, ancak daha sonra "Saitler Olayı" olarak bilinen trajik sürece evrilecek olan siyasi diyalogların başladığı yerdir.

İLLEGALİTE İLE İSTİHBARAT KOMPLOLARI

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) tarihi, sadece siyasi bir mücadele değil; aynı zamanda **istihbarat oyunlarının, sızmaların ve bir hareketin kendi içine dönük nasıl tasfiye edildiğinin** dramatik bir özetidir. İsmail Beşikçi'nin de vurguladığı üzere, TKDP'nin 1965'teki kuruluşundan 1971'deki "İki Saitler Olayı"na kadar geçen süreç, devletin "müdahaleci aklının" en yoğun çalıştığı dönemlerden biridir.

Bu karmaşık süreci şu üç ana aşamada inceleyebiliriz:

1. Kuruluş ve "Gözetim Altındaki" İlk Adımlar

TKDP, 1965 yılında Diyarbakır Turistik Otel'in 103 numaralı odasında kurulduğunda, kurucuların yemin töreninden tüzük maddelerine kadar her detay devletin takibi altındaydı.

- **Sızmalar:** Partinin çekirdek kadrosu içine daha en baştan "bilgi akışı" sağlayacak isimlerin yerleştirildiği iddia edilir.
- **Liderliğin Takibi:** İlk genel başkan Faik Bucak, hem bir hukukçu hem de etkili bir aşiret figürü olarak devlet için "kontrol edilmesi gereken en tehlikeli aktör" olarak kodlanmıştı.

2. Faik Bucak Suikastı: Legaliteye İlk Darbe

4 Temmuz 1966'da gerçekleşen Faik Bucak suikastı, hareketin "beyin takımını" dağıtmaya yönelik ilk büyük operasyondur.

- **İstihbarat Parmağı:** Bucak'ın bacağından yaralanmasına rağmen hastanede şüpheli bir şekilde (zehirli iğne iddiası) ölmesi, Beşikçi ve birçok Kürt siyasetçiye göre tesadüf değildir.
- **Amaç:** Makul ve hukuk zemininde kalarak Kürt meselesini tartışmaya açan lideri yok edip, hareketi daha kontrol edilebilir veya radikalleşmeye açık bir zemine (Sait Elçi dönemine) itmek.

3. Antalya Davası ve "İki Sait" Tuzakının Kurulması

1968'deki Antalya Davası, istihbaratın hem Sait Elçi'yi hem de Dr. Şivan'ı (Sait Kırmızıtoprak) aynı havuzda topladığı yerdir.

- **Farklı Ekollerin Çarpıştırılması:** Devlet, Sait Elçi'nin geleneksel-muhafazakar çizgisi ile Dr. Şivan'ın radikal-sosyalist çizgisi arasındaki ideolojik uçurumu bir "tasfiye silahı" olarak kullanmıştır.
- **Derviş Akgül (Derwêşê Sado) Faktörü:** Birçok tarihi kaynakta adı "MİT ile bağlantılı" olarak geçen Derviş Akgül gibi isimlerin, bu iki lider arasındaki iletişimi manipüle ederek bir güvensizlik iklimi yarattığı savunulur.

4. Saitler Olayı: Kendi Kendini Yok Etme Projesi

1971 yılında Güney Kürdistan (Irak) topraklarında yaşanan trajedi, istihbaratın en büyük başarısı (!) olarak kabul edilir:

- **Sait Elçi'nin İnfazı:** Dr. Şivan'ın, Sait Elçi'yi "ajanlık" suçlamasıyla (istihbaratın manipülasyonu sonucu olduğuna inanılır) infaz etmesi.
- **Barzani'nin Rolü:** Dr. Şivan'ın bu cinayetten sorumlu tutularak Barzani güçlerince idam edilmesi.
- **Sonuç:** Beşikçi'ye göre Türk istihbaratı, elini kana bulamadan Kürt hareketinin hem sağ (Elçi) hem sol (Şivan) kanadını birbirine kırdırarak yok etmiştir.

İsmail Beşikçi'nin "Büyük Resim" Analizi

Beşikçi bu süreci şöyle özetler:

"Devlet, Kürtleri birleştirerek değil, birbirine karşı kullanarak yönetir. İki Saitler Olayı, bir örgütün dışarıdan değil, içeriden nasıl çürütülebileceğinin ve istihbaratın bir halkın hafızasına nasıl hançer sapladığının en acı örneğidir."

İSMAİL BEŞİKÇİ 'YE GÖRE SAİT'LER OLAYI.

İsmail Beşikçi, Kürt siyasi tarihindeki en trajik ve karanlık bölümlerden biri olan **"İki Saitler Olayı"** (Sait Elçi ve Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın öldürülmesi) üzerine oldukça sert, eleştirel ve "iç bakış" sunan değerlendirmeler yapmıştır.

Beşikçi'nin bu konudaki yorumları temel olarak **Kürt siyasetinin iç infazlarla nasıl zayıflatıldığı** ve **istihbarat örgütlerinin bu süreçteki manipülasyonu** üzerine yoğunlaşır.

İşte Beşikçi'nin perspektifinden öne çıkan başlıklar:

1. "İç İnfaz" ve Siyasi Olgunluk Eleştirisi

Beşikçi, bu olayı Kürt hareketinin kendi içindeki farklılıkları demokratik yollarla çözememesinin en kanlı örneği olarak görür. Ona göre, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) içindeki liderlik mücadelesinin bir "infaz" mekanizmasına dönüşmesi, hareketin henüz kurumsallaşamadığının ve feodal/otoriter yöntemlerden kurtulamadığının kanıtıdır.

2. MİT ve İstihbarat Manipülasyonu

Beşikçi'nin en çok üzerinde durduğu nokta, bu cinayetlerin arkasındaki **"görünmez el"**dir. Sait Kırmızıtoprak'ın (Dr. Şivan), Sait Elçi'yi "ajan" olduğu gerekçesiyle cezalandırdığı iddiasına karşın Beşikçi; devletin istihbarat mekanizmalarının iki lideri birbirine düşürdüğünü savunur. Beşikçi'ye göre:

- Devlet, Kürt hareketinin iki entelektüel ve güçlü figürünü birbirine kırdırarak hareketi başsız bırakmıştır.
- Bu olay, Kürtlerin birliğini bozmak için kurgulanmış bir **provokasyondur**.

3. Dr. Şivan'ın Trajedisi

Beşikçi, Dr. Şivan'ın (Sait Kırmızıtoprak) Sait Elçi'yi öldürerek aslında kendi sonunu da hazırladığını ve bu hatanın Kürt ulusal mücadelesine on yıllar kaybettirdiğini belirtir. Beşikçi, Kırmızıtoprak'ın niyetinden bağımsız olarak, yöntemin yanlışlığının ve "yargısız infaz" kültürünün Kürt siyasetine yerleşmesinin ağır bedelleri olduğunu vurgular.

4. Molla Mustafa Barzani'nin Rolü

Beşikçi, bu olayda Güney Kürdistan yönetiminin (özellikle KDP ve Barzani ailesinin) tutumunu da eleştirel bir süzgeçten geçirir. Sait Kırmızıtoprak ve arkadaşlarının, Sait Elçi cinayetinden sorumlu tutularak Irak'ta idam edilmelerini, Kürt hareketleri arasındaki

bağımlılık ilişkileri ve dönemin bölgesel dengeleri açısından "talihsiz ve yıkıcı" bir süreç olarak niteler.

Özetle Beşikçi'nin Tezi

İsmail Beşikçi için "İki Saitler Olayı", sadece iki liderin ölümü değil, **Kürt aydınlanmasının ve siyasi birleşme çabalarının darbelenmesidir**. Beşikçi, bu olayın tüm yönleriyle aydınlatılmamasının, Kürt siyasi hareketindeki "şeffaflık" ve "iç demokrasi" sorunlarını kronikleştirdiğini savunur.

Beşikçi, bu olayı basit bir liderlik kavgası olarak değil, **Türk istihbaratının (MİT) bir operasyon başarısı** olarak niteler. Beşikçi'ye göre devlet, Sait Elçi'yi Sait Kırmızıtoprak'a (Dr. Şivan), Sait Kırmızıtoprak'ı da Molla Mustafa Barzani'ye "tasfiye ettirmiştir". Bu durumu, sömürgeci gücün "elini kana bulamadan" muhalif odağı yok etme sanatı olarak betimler.

Beşikçi, Dr. Şivan ve ekibinin Sait Elçi'yi "ajanlık" ve "ihamet" ile suçlayarak infaz etmesini en büyük stratejik hata olarak görür.

- Beşikçi'ye göre, bir Kürt örgütünün başka bir Kürt lideri "yargılayıp" infaz etmesi, ulusal bilincin eksikliğinden kaynaklanır.
- Bu durumun, Kürt siyasetinde "**ajanlaştırma**" söyleminin bir silah olarak kullanılmasının önünü açtığını savunur.

Beşikçi, Dr. Şivan ve arkadaşlarının (Heko ve Brusk) Irak Kürdistanı'nda kurulan bir mahkemece idam edilmesini şiddetle eleştirir. Bu infazların:

- Hukuki olmaktan ziyade **siyasi bir tasfiye** olduğunu,
- Kürtlerin kendi iç meselelerini "şiddet" yoluyla çözme geleneğinin temellerini attığını belirtir.

- Güney'deki yönetimin (KDP), Türkiye ile olan ilişkilerini bozmamak adına Dr. Şivan'ı feda ettiğini ima eder.

İsmail Beşikçi, Sait Kırmızıtoprak'ın tıp doktoru, Sait Elçi'nin ise deneyimli bir siyasetçi olduğuna dikkat çekerek; bu olayın Kürt toplumunun **yetişmiş insan kaynağına** vurulmuş en büyük darbelerden biri olduğunu vurgular. Ona göre bu iki isim yaşasaydı, 1970'lerin ikinci yarısında Kürt siyaseti çok daha entelektüel ve sağlam bir zeminde gelişebilirdi.

Beşikçi'nin Çıkardığı Ders: "Özeleştir ve Hakikat"

Beşikçi, bu davanın Kürtler tarafından henüz tam anlamıyla "bilimsel ve objektif" bir şekilde tartışılmadığını düşünür. Ona göre bu olayın karanlık noktaları aydınlatılmadan Kürt siyasetindeki "iç çatışma" kültürüyle yüzleşmek mümkün değildir.

SAİT KIRMIZITOPRAK (DR ŞIVAN)

Dr. Şıvan olarak tanınan **Dr. Sait Kırmızıtoprak**'ın hayat kronolojisindeki önemli dönüm noktaları şunlardır:

Dr. Şıvan (Sait Kırmızıtoprak) Hayat Kronolojisi

- **1935:** Dersim'in (Tunceli) Nazımiye ilçesine bağlı Cıvrak (Sarıyayla) köyünde doğdu.
- **1938:** Dersim Katliamı'nı yaşadı.
- **1941:** Babasını kaybederek yetim kaldı.
- **1944:** Köyüne okul açılmasıyla dokuz yaşında ilköğretime başladı.
- **1955:** Balıkesir Lisesi'nden mezun oldu ve aynı yıl Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi.
- **1955/56:** İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne nakil oldu.
- **1957:** Arkadaşlarıyla birlikte "Tunceli Kültür Vakfı"nın İstanbul şubesini kurdu ve Vakfın yayın organı olan "**Ceride-i Dersim**" gazetesini çıkarmaya başladı.
- **1959 (17 Aralık):** Tarihe "49'lar Davası" olarak geçen tutuklamalar kapsamında gözaltına alındı. Bu dönemde 24 yaşında genç bir tıp öğrencisiydi.
- **1962:** Tutukluluğu sırasında sınavlara girmeye devam ederek İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Davadan "Kamu haklarından men" ve "Genel gözetim altında bulundurma" cezaları aldı.
- **1962 sonrası:** Gündül ve Gemerek'te Hükümet Tabipliği, Yunak Devlet Hastanesi'nde Başhekimlik gibi görevlerde bulundu.
- **1968:** Pasaport alarak Yunanistan ve muhtemelen Beyrut'a seyahat etti.
- **1970 (28-29 Haziran):** Arkadaşlarıyla birlikte **Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni (T-KDP)** kurdu. Parti, Kürtlerin ulusal demokratik haklarını elde etmeyi ve silahlı mücadeleyi öngörüyordu.
- **1970-1971:** Özellikle Güney Kürdistan'da gerilla mücadelesine hazırlık çalışmaları yürüttü ve sınır hattında örgütlenme faaliyetlerine ağırlık verdi.

- **1971 (26 Kasım):** İki arkadaşı (Brusk/Hasan Yıkmiş ve Çeko/Hikmet Buluttekin) ile birlikte, Sait Elçi'nin öldürülmesiyle ilişkilendirilen bir komplo sonucu Gilala'da infaz edildi.

Dr. Şıvan, Kürt ulusal mücadelesinde çağdaş gerillacılığı teorize eden ve başlatan ilk kişilerden biri olarak kabul edilir. Siyasi kişiliğinin yanı sıra Kürt dili üzerine çalışmaları da bulunmaktadır.

Ailesi ve Kökeni

Dr. Şıvan, bilinen adıyla **Sait Kırmızıtoprak**, 1935 yılında o dönemki adıyla Dersim (Tunceli) vilayetinin Nazımiye ilçesine bağlı Qısle (Sarıayla) köyünde dünyaya gelmiştir.

"Sait Kırmızıtoprak was born in **1935 at Cıvrak (Sarıayla) village in the Qısle (Nazimiye) district of Dersim (Tunceli)**. His parents were **Abbas and Zöhre**." (Dr. Sait Kırmızıtoprak - Dr. Şıvan Biyografisi)

Ailesi, Abbas ve Zöhre Kırmızıtoprak'tır. Kökenleri, bölgenin Alevi-Kızılbaş inancına sahip Kürt aşiret yapısına dayanmaktadır. Bu coğrafi ve kültürel arka plan, ilerideki siyasi ve entelektüel kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Çocukluk Yılları ve 1938 Dersim Olayları

Dr. Şivan'ın çocukluk dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminin en travmatik olaylarından biri olan **1938 Dersim Harekati**'nin hemen sonrasına, hatta kısmen olayların yaşandığı döneme denk gelmektedir. Bu dönemde bölgede yaşananlar, genç Sait'in hayatında derin izler bırakmıştır.

"Experiencing the pogrom of **1938 in all its tragedy**, Sait was orphaned when his father passed in **1941**." (Dr. Sait Kırmızıtoprak - Dr. Şivan Biyografisi)

Bu alıntı, Sait Kırmızıtoprak'ın sadece 3 yaşındayken tanık olduğu ve 6 yaşındayken babasını kaybetmesine neden olan Dersim Olayları'nın yarattığı derin etkiyi vurgular. Babasının vefatı, onu erken yaşta yetim bırakmış ve ailesinin ekonomik ve sosyal zorluklarla mücadelesini daha da artırmıştır.

- **Yetim Kalması (1941):** Babası Abbas Kırmızıtoprak'ın 1941'deki vefatı, çocukluk yıllarının yoksulluk ve zorluk içinde geçmesine neden olmuştur.
- **Sosyo-Ekonomik Koşullar:** Dersim'in kırsal ve merkezi otorite tarafından zorla kontrol altına alınmış bu coğrafyasında büyümesi, ona erken yaşta toplumsal adaletsizlik ve ezilen millet gerçekliğini tecrübe etme fırsatı vermiştir.

"İşte o zaman daha üç yaşında olan küçük Sait'in ailesinin trajedisi başlıyordu. Hormek aşiretine mensup olan aile devlet

yanlısı bir aşiretti aslında. Böyle olmasına, hatta Şeyh Sait isyanında devletin yanında yer almasına rağmen, onlar da devletin gazabından paylarını alçaktı.

O zamanki Dersim Hormeklerin reisi Sait'in dedesi Bertal Efendi'ydi. Bertal Efendi'nin hem hali vakti yerindedir hem de devletle arası iyidir.

O kadar iyidir ki ordunun atlarının yemini ihale ile sağlayan kişi odur. Bununla da yetinmez Bertal Efendi, kimi zaman meralarını orduya bağlı askerlere karşılıksız açıyordu. Devletin isyan dediği direnişe de hiç katılmamıştı.

Bertal Efendi tertelenin yoğun yaşandığı 1937-38 yıllarında yaptığı işlerin parasını almamıştı. Nasıl olsa alırım diye de üstelemiyordu.

Derken 1938 bitmek üzereydi. O kış, aralık ayında Nazmiye karakolundan kendisine "Tez gel, yaptığın işlerin parasını al" diye bir haber gelir.

Bertal Efendi bu haber üzerine alelacele atına biner, Nazmiye karakoluna doğru dörtnala sürer. Oraya vardığında, bakar ki Dersim kasabı olarak da bilinen bölge valisi General Abdullah Alpdoğan da karakoldadır.

Hoş beşten sonra, general önce Bertal Efendi'nin parasının ödenmesini emreder. Para ödenir. Sonra baklayı ağzından çıkarır ordunun komutanlığını da yapan General Alpdoğan:

Ağa sizin de batıya sürgününüz çıkmış.

..... Askerler oracıkta hepsini kurşuna dizerek öldürür. 49 kişiden tek bir ferdi ilahi kurtulmaz. Bağırış çağırış içinde can havli ile birbirine sarılanların çığlıkları arşı alaya yükselir. Birkaç dakika içinde çoluk çocuk, kafilenin hepsi orada can verir.

Askerler cesetleri kontrol ederek yanlarında getirdikleri paraları ve kıymetli eşyaları alır, sonra da cesetler tanınmasın diye üzerlerine benzin döküp yakarlar. Durumu iki generale bildirmek için iki askeri karakola yollarlar.

..... Her şeyden habersiz Bertal Efendi jandarmalarla birlikte ilçeden çıkar. 1,5 kilometre gittikten sonra Kel Tepe denilen mevkie varırlar. Burada timin komutanı arkadan sessizce Bertal Efendi'ye yaklaşıp tabancasıyla onun ensesine bir el sıkır.

Dev bir kaya gibi sendeler Bertal Efendi; ama yere düşmez. Bunun üzerine, korkuya kapılan komutan askerlere ateş emri verir. Askerler arkadan Bertal Efendi'ye onarca el ateş ederler.”

(Prof. Dr. Ahmet Özer : 5-02-2022 Independent Türkçe)

Dersimli Sait'in Aile hikayesine devam edelim bu katliamdan nadil kurtulmuş.

“Gelelim küçük Sait'e. Peki, o zaman daha üç yaşında olan küçük Sait bu katliamdan nasıl kurtuluyor?

Bertal Efendi'nin dört kızı var. Zühre ismindeki kızını Sait'in babası da olan amcası oğlu Ali'ye vermiş. Sait Bertal Efendi'nin Zühre'den doğan çocuğudur.

Jandarma Bertal Efendi'nin aile efradını götürmeye geldiğinde kızlarla evlenenlerin soyadları ve köyleri farklı olduğu için onlara ulaşamıyor.

Bulduklarını hemen alıp götürüyorlar. O zaman Sait ve annesi de başka bir yerde oldukları için bu katliamdan kurtuluyorlar.”

(Prof. Dr. Ahmet Özer : 11-02-2022 Independent Türkçe)

Sait Kırmızıtoprak'ın Fikri ve Siyasi Mücadelesi (1935–1960): Erken Dönem Bir Analiz

Sait Kırmızıtoprak (1935–1971), Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve toplumsal çalkantılarla dolu bir döneminde yetişmiş ve erken yaşta Kürt siyasetinin önemli figürlerinden biri hâline gelmiş bir aydındır. Kırmızıtoprak'ın 1935 ile 1960 yılları arasındaki erken dönemi, onun fikri ve siyasi kimliğinin oluşum sürecini, yaşadığı dönemin siyasi atmosferini ve bu atmosfer içerisindeki pozisyonunu anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu yirmi beş yıllık periyot, genç bir aydının bireysel uyanışından kolektif bir siyasi hareketin öncülüğüne doğru evrilen karmaşık bir süreci kapsamaktadır.

Kırmızıtoprak'ın 1935 doğumlu olması, onun çocukluk ve ilk gençlik yıllarını **Tek Parti Dönemi**'nin (1923–1946) katı ideolojik yapısı ve ardından gelen **Çok Partili Hayata Geçiş**'in (1946 sonrası) getirdiği göreceli serbestleşme ortamında geçirdiği anlamına gelmektedir. 1940'ların sonu ve 1950'ler, Türkiye'de hem siyasi hem de kültürel alanda önemli değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimidir. Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle başlayan ve on yıl süren dönem, siyasi katılımın artışı, kırsal kesimin siyasete dâhil olması ve ekonomik liberalleşme girişimleriyle karakterize edilir. Ancak bu serbestleşme, özellikle Kürt kimliğini veya sosyalist düşünceleri savunan çevreler için sınırlı kalmıştır.

Kırmızıtoprak'ın fikri uyanışı, büyük ölçüde yükseköğrenim yıllarına, yani 1950'li yılların ortalarına denk gelmektedir. Tıp eğitimi için İstanbul Üniversitesi'ne gelmesi, onu dönemin **sol ve aydın çevreleri**yle tanıştırmış, bu durum onun entelektüel gelişimini hızlandırmıştır. 1950'ler, dünya genelinde anti-kolonyal mücadelelerin yükselişte olduğu, Üçüncü Dünya ülkelerinde milliyetçilik ve sosyalizmin güçlü akımlar hâline geldiği bir dönemdir. Bu küresel atmosfer, Türkiye'deki aydınları da etkilemiş, özellikle **Doğu ve Güneydoğu Anadolu**'dan gelen öğrenciler arasında, bölgenin sosyo-ekonomik geri kalmışlığına dair derinlemesine sorgulamalar başlamıştır.

1941 yılında babasını kaybetmesi, Sait Kırmızıtoprak'ın erken dönem yaşamında derin bir iz bırakmış ve onun çocukluk yıllarını yoksulluk ve yoksunlukla mücadele ederek geçirmesine neden olmuştur.

Akademik literatürde biyografik detayların siyasi kişiliğin oluşumundaki etkisi sıklıkla vurgulanır. Kırmızıtoprak'ın **yetim kalma deneyimi**, bireysel psikolojisi üzerindeki etkisinin yanı sıra, yaşadığı bölgenin (Doğu ve Güneydoğu Anadolu) genel sosyo-ekonomik koşullarının bir yansıması olarak da okunmalıdır.

Bu kayıp, onu yalnızca duygusal olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal açıdan da erken yaşta sorumluluk almaya itmiştir. Genellikle kaynaklarda belirtildiği üzere, Kırmızıtoprak'ın ailesinin içinde bulunduğu bu zorlu durum, onun hem yoksulluğa ve toplumsal adaletsizliğe karşı olan duyarlılığını artırmış hem de kişiliğine azim, kararlılık ve kendi ayakları üzerinde durma motivasyonu kazandırmıştır. Bu erken dönem travma ve mücadele, onun ileride savunacağı **sosyalist ve sınıfsal adalet** temelli fikirlerin duygusal zeminini oluşturmuştur.

1944 yılında köyünde okulun açılmasıyla dokuz yaşında ilköğretime başlamıştır. Köyüne okul açıldığında 9 yaşında olan Kırmızıtoprak başarılı bir öğrenci olmuştur.

1955 yılında Balıkesir Lisesi'nden mezun olduktan hemen sonra o dönemde en yüksek puanla öğrenci alan ve en prestijli mesleklerden biri olan **Tıp Fakültesi'ne** (önce Ege, ardından İstanbul Üniversitesi) girmesi, onun lise eğitimindeki akademik üstünlüğünün en somut kanıtıdır. 1950'li yılların zorlu üniversite giriş koşulları göz önüne alındığında, bu başarı, onun derslerindeki yüksek not ortalamasını ve sınav başarısını işaret eder.

Yetimlik ve Yoksulluktan Gelme: Babasını erken kaybetmiş ve yoksul bir kırsal çevreden gelmiş olması, Kırmızıtoprak'ın eğitimi bir zorunluluk değil, **yükselme ve kurtuluş aracı** olarak gördüğünü gösterir. Yatılı okul disiplini

ve akademik çalışma azmi, onun hedeflerine ulaşmasında kritik rol oynamıştır.

Sait Kırmızıtoprak'ın Örgütlenme Çabaları ve Fikri Platformlar (1957)

Sait Kırmızıtoprak'ın 1955 yılında üniversite eğitimine başlamasıyla hız kazanan fikri ve siyasi uyanışı, 1957 yılında somut bir örgütlenme biçimi almıştır. Arkadaşlarıyla birlikte **"Tunceli Kültür Vakfı"**nın İstanbul şubesini kurması ve bu Vakfın yayın organı olan **"Ceride-i Dersim"** gazetesini çıkarmaya başlaması, onun 1950'li yılların ikinci yarısındaki Kürt aydın hareketinin en öncü figürlerinden biri olduğunu gösteren kritik bir gelişmedir. Bu faaliyetler, o dönemin siyasi atmosferi ve hareketin erken dönem karakteri açısından derinlemesine analiz edilmelidir.

1. Vakıf Formu ve Yasal Zemin

1950'ler Türkiye'sinde **Kürt kimliğini** doğrudan siyasi bir platformda ifade etmek, devletin katı merkeziyetçi ve inkârcı politikaları nedeniyle fiilen imkânsızdı. Bu durum, siyasi amaçlar güden aydın grupları kültürel, eğitsel veya hayır işleri odaklı görünen yasal yapılar kurmaya itmiştir. **Tunceli Kültür Vakfı**'nın seçilmesi de bu stratejik zorunluluğun bir sonucudur. "Tunceli" adının kullanılması, hem yasal denetimi hafifletmek hem de 1937-38 olaylarının travmasını yaşamış olan bölge halkının kültürel aidiyetine vurgu yapmak açısından önemlidir.

Vakfın İstanbul'da kurulması, Kırmızıtoprak'ın içinde bulunduğu öğrenci çevresinin **merkezî entelektüel buluşma noktasının** büyük şehirler olduğunu teyit eder. Bu vakıf, Kürt öğrenciler arasında dayanışmayı artırmayı ve bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlarını, resmi ideolojinin süzgecinden geçirerek de olsa, kamuoyuna taşımayı amaçlayan bir **örtülü siyasi örgütlenme** biçimiydi.

2. "Ceride-i Dersim" ve Fikri Temeller

Vakfın yayın organı olan "**Ceride-i Dersim**" gazetesi, Kırmızıtoprak ve çevresindeki genç aydınların fikirlerini yaydığı ve kolektif bir bilinç oluşturmaya çalıştığı en önemli platformdur. Gazetenin adı, hem **Dersim** (Tunceli'nin eski adı) kimliğine olan bağlılığı sembolize etmekte hem de 'Ceride' (gazete, dergi) kelimesiyle entelektüel bir ciddiyet sergilemeyi hedeflemekteydi.

Bu yayın organı aracılığıyla dile getirilen fikirler, Kırmızıtoprak'ın erken dönem ideolojik sentezini yansıtmaktadır:

- **Bölgesel Geri Kalmışlık Vurgusu:** Gazete, genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ve sosyal geri kalmışlığını ön plana çıkarmış, bu sorunların çözümünü talep etmiştir. Bu yaklaşım, resmi ideolojinin "kalkınma farkı" söylemini, **bölgesel adaletsizlik** ve **merkezin ilgisizliği** temelinde sorgulayan ilk adımlardır.
- **Kültürel Kimlik Savunusu:** Doğrudan Kürt milliyetçiliği yapılamasa da, bölge kültürü, dili ve tarihi üzerine yapılan yayınlar aracılığıyla örtük bir **kültürel kimlik savunusu** yapılmıştır. Bu, Kürt aydın hareketinin, siyasi taleplerden önce kültürel kimliğin tanınması ve yaşatılması üzerine odaklandığı dönemin tipik bir özelliğidir.
- **Sosyalist Eğilimlerin İlk Tohumları:** Kırmızıtoprak'ın kişisel olarak sosyalist düşünceye eğilimli olması, gazetede yer alan yoksulluk, sınıfsal eşitsizlik ve toplumsal adalet temalı yazılarda kendini göstermiştir. Bu, Kürt meselesinin sadece ulusal bir sorun değil, aynı zamanda **ezilen sınıfların mücadelesi** olduğu yönündeki tezi güçlendirmiştir.

Akademik Görüş: "1957'de kurulan Tunceli Kültür Vakfı ve 'Ceride-i Dersim', 1960 sonrası organize Kürt hareketinin (özellikle DDKO'nun) fikirsel ve kadro altyapısını oluşturan ilk organize çekirdeklerden biridir. Bu yapılar, yasal kılıflar altında siyaset yapma deneyimini kazandırmış ve genç aydın kuşağını

bir araya getirerek ortak bir dil geliştirmelerini sağlamıştır." (Çağdaş Kürt Siyaseti zerine Bir Makaleden Alıntı, 2015)

Sonuç

1957 yılındaki bu örgütlenme faaliyeti, Sait Kırmızıtoprak'ın pasif bir entelektüel olmaktan çıkıp **aktif bir siyasi organizatör** rolüne geçtiği bir tarih olarak kayda geçmektedir. Vakıf ve gazete, genç Kürt aydınlarının **sessizliğini bozduğu** ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi merkezinde, yasal zeminde dahi olsa, bölgesel ve kültürel kimliklerini savunma cesareti gösterdiği bir platformdur. Bu erken dönem deneyimi, 1960 Darbesi sonrası siyasi ortamın açılmasıyla birlikte kurulacak olan daha geniş tabanlı ğrenci hareketlerinin (DDKO gibi) örgütsel ve ideolojik temelini atmıştır.

1959 "49'lar Davası" ve Sait Kırmızıtoprak: Erken Siyasi Baskı ve İdeolojik Sertleşme

Sait Kırmızıtoprak'ın siyasi biyografisindeki en kritik dönüm noktalarından biri, henüz 24 yaşında bir tıp öğrencisiyken, 17 Aralık 1959 tarihinde tarihe **"49'lar Davası"** olarak geçen kapsamlı tutuklama operasyonunda gözaltına alınmasıdır. Bu olay, Demokrat Parti (DP) iktidarının son yıllarında Kürt aydınlarına yönelik uyguladığı en şiddetli ve organize siyasi baskının zirvesini teşkil ederken, Kırmızıtoprak'ın fikri mücadelesini de geri dönüşsüz bir biçimde sertleştirmiştir.

1. Demokrat Parti'nin Baskı Politikası ve 1959 Konjonktürü

1950'li yılların ikinci yarısı, DP iktidarının muhalefet üzerindeki baskıyı artırdığı bir dönemdir. Kürt kimliğini veya bölgesel sorunları kültürel zeminde bile olsa dile getiren aydınlar ve öğrenciler, **"bölücülük"** ve **"komünizm"** suçlamalarıyla hedef alınmıştır. 17 Aralık 1959 operasyonu, Türkiye'nin farklı şehirlerinden (İstanbul,

Ankara, İzmir, Erzurum) 49 Kürt aydınının, "**Kürdistan Komünist Partisi**" kurma iddiasıyla tutuklanmasını içermektedir.

Bu dava, hukuki olmaktan çok **siyasi bir tasfiye operasyonu** niteliği taşımaktadır. DP Hükûmeti, 1960 Darbesi öncesinde artan toplumsal huzursuzluğu ve muhalefeti kontrol altına almak amacıyla, özellikle sol ve Kürt milliyetçi unsurları bastırmayı hedeflemiştir.

Kırmızıtoprak, 1957'de kurucularından olduğu Tunceli Kültür Vakfı ve "**Ceride-i Dersim**" gibi örgütlü kültürel faaliyetleri nedeniyle, devletin güvenlik aygıtının takibine girmiş ve potansiyel tehlike arz eden bir figür olarak görülmüştür.

2. Gözaltı ve Tutukluluğun Etkisi

Kırmızıtoprak'ın tıp öğrencisiyken gözaltına alınıp tutuklanması, onun kişisel ve siyasi gelişimi üzerinde yıkıcı ancak dönüştürücü bir etki yaratmıştır:

- **İdeolojik Sertleşme:** Baskı ve hapis deneyimi, genç aydının siyasi inançlarını pekiştirmiş ve **devlet aygıtının Kürt kimliğine karşı takındığı tavır** bizzat deneyimlemesini sağlamıştır. Bu süreç, Kırmızıtoprak'ın Kürt meselesini artık sadece kültürel bir sorun değil, siyasi bir özgürleşme mücadelesi olarak görmesini hızlandırmıştır. Hapishane, dönemin diğer Kürt ve sol aydınlarıyla tanışma ve ideolojik tartışmaları derinleştirme fırsatı sunan bir "**siyasi okul**" işlevi görmüştür.
- **Kadro İçi Dayanışma:** 49'lar Davası, farklı bölgelerden ve farklı sosyo-ekonomik sınıflardan gelen Kürt aydınlarını aynı çatı altında birleştirmiştir. Bu durum, 1960 sonrası kurulacak olan **DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)** gibi daha geniş tabanlı örgütlenmelerin **kadro çekirdeğinin** oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kırmızıtoprak, bu süreçte kurduğu ilişkiler sayesinde ilerideki örgütlenme çabalarına güç katmıştır.

3. Davanın Siyasi Mirası

"49'lar Davası", Kürt siyasi tarihindeki ilk organize ve kitlesel tutuklamalardan biri olarak kabul edilir. Bu dava, Kürt aydın hareketinin **savunma refleksi**ni geliştirmiş ve yasal zemindeki kültürel faaliyetlerin dahi ağır bir bedeli olacağını göstermiştir.

Sait Kırmızıtoprak'ın bu davadaki pozisyonu, onun genç yaşına rağmen Kürt öğrenci hareketinin önde gelen isimlerinden biri olduğunu kanıtlamaktadır. Davada yargılananlar, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra serbest bırakılmışlardır. Darbenin getirdiği görece özgürlük ortamı, Kırmızıtoprak'ın 1959'daki baskı ve tutukluluk döneminde pekiştirdiği radikal fikirleri, hızla yeni siyasi ve hukuki zeminlerde organize etmesine olanak sağlamıştır.

Bu nedenle 1959 tutuklanması, Kırmızıtoprak'ın **fikri olgunlaşmasını tamamladığı** ve kişisel mücadelesini kolektif ve örgütlü bir harekete taşıma kararlılığını pekiştirdiği dönüm noktasıdır

1.İki Sait, 49'lar Davasında Tutuklu Muydu?

Evet, 49'lar Davası'nın tutukluları arasında hem **Sait Kırmızıtoprak** hem de **Sait Elçi** yer almıştır.

- **Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan):** Gözaltına alınanlar arasında yer almış ve davada yargılanmıştır. 1959'da tutuklandığında 24 yaşında genç bir tıp öğrencisiydi ve tutukluluğu yaklaşık 14 ay sürmüştür.
- **Sait Elçi:** Aynı şekilde 49'lar Davası'nda tutuklanmış ve davanın en dikkat çeken, tavizsiz siyasi tutuklularından biri olarak anılmıştır. Hapishanede ateşli savunmalarıyla tanınmıştır.

Her iki Sait de, Demokrat Parti iktidarının son döneminde Kürt aydınlarına ve öğrencilerine yönelik olarak 17 Aralık 1959'da başlatılan bu operasyonun sanıkları arasındadır.

2. İki Sait Bu Davada Mı Tanıştı?

Kaynaklar, Sait Kırmızıtoprak ile Sait Elçi'nin "**49'lar Davası**" tutukluluğu sırasında, hapishane ortamında tanıştığını ve ilişkilerinin bu dönemde başladığını belirtmektedir.

Hapishaneler, o dönemde farklı coğrafyalardan, farklı ideolojik eğilimlerden (özellikle sosyalist ve milli duygulara sahip) Kürt aydınlarını ve öğrencilerini bir araya getiren birer **siyasi okul** işlevi görmüştür. Bu zorunlu birliktelik, Kürt hareketinin ilerideki kadrolarının birbirini tanımasına, fikirlerini pekiştirmesine ve ortak örgütlenme zeminleri oluşturmaya olanak sağlamıştır.

Bu tanışıklık, ilerleyen yıllarda (özellikle Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın yeraltı faaliyetlerine geçtiği dönemde) devam etmiş ve her ikisi de 1970'li yılların başındaki kritik olaylarda rol oynamıştır.

3. 49'lar Davasının Yakın Kürt Tarihi Üzerindeki Etkisi

49'lar Davası, yakın Kürt siyasi tarihi üzerindeki etkisi açısından **kilit ve dönüştürücü** bir öneme sahiptir:

- **Kolektif Bilincin İlk Kırılma Noktası:** Dava, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Kürt aydın ve öğrencilerine yönelik ilk kapsamlı, organize ve kitlesel siyasi tutuklama operasyonlarından biri olarak kabul edilir. Bu baskı, Kürt aydınları arasında **ulusal ve siyasi bilincin pekişmesini** sağlamış, pasif kültürel faaliyetlerden aktif siyasi mücadeleye geçişin tetikleyicisi olmuştur.
- **Kadro Çekirdeğinin Oluşumu:** Farklı illerden gelen 49 aydının 14 ay kadar süren tutuklulukları, gelecekteki Kürt siyasi hareketlerinin (özellikle 1960 sonrası kurulan **Devrimci Doğu Kültür Ocakları - DDKO** ve **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi - T-KDP** gibi yapıların) yönetici ve kurucu

kadrolarının birbirleriyle tanışmasına ve ortak bir ideolojik dil oluşturmasına zemin hazırlamıştır.

- **İdeolojik Ayrışmanın Başlangıcı:** Bu dönemde hapishanede başlayan tartışmalar, ilerleyen yıllarda Kürt hareketi içindeki **"sağcı" (milli/muhafazakar) ve "solcu" (sosyalist)** eğilimler arasındaki ayrışmanın ilk tohumlarını da atmıştır.
- **Darbeden Sonraki Etkisi:** 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası sanıklar serbest bırakılsa da, davanın yarattığı siyasi atmosfer ve yeni Anayasa'nın getirdiğı göreceli özgürlük ortamı, 49'lar davasında yargılanan aydınların, 1960'lı yıllarda Kürt siyasetini legalize etme ve mobilize etme çabalarında öncülük etmelerini sağlamıştır.
- Sait Kırmızıtoprak'ın (Dr. şivan) siyasi kariyerinde, Türkiye'deki Kürt siyasi hareketinin örgütlenmesi açısından en önemli aşama, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)** ile ilişkisi ve kendi partisini kuruşudur. Ancak bu süreç, aynı isimde fakat farklı ideolojik çizgilerde iki ayrı örgütün ortaya çıkması nedeniyle karmaşıktır.
- 1960'lı yılların ortaları, 49'lar Davası'ndan çıkan aydınların, 27 Mayıs Darbesi sonrası oluşan görece serbest ortamda örgütlenme çabalarının yoğunlaştığı döneme denk gelir. **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)**, 11 Temmuz 1965'te Sait Elçi başkanlığında, yasadışı bir parti olarak kurulmuştur.
- **Sait Elçi liderliğindeki T-KDP:** Daha çok **geleneksel, milliyetçi ve muhafazakâr** bir çizgiyi temsil etmiştir.
- **Sait Kırmızıtoprak:** Sosyalist ideolojiyi ve daha radikal bir mücadele yöntemini (silahlı mücadele) esas almıştır.

Bu derin ideolojik ayrışma, Kırmızıtoprak'ın parti içinde liderlik ve mücadele yöntemi konusunda Sait Elçi ile görüş ayrılığına düşmesine neden olmuştur.

Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni (T-KDP) Kuruşu

Sait Kırmızıtoprak, 1960'ların sonlarında, mevcut T-KDP'nin mücadele hattını yetersiz görmüş ve kendi radikal, **sosyalist ideolojiyi temel alan** örgütlenmesini kurma kararı almıştır.

Kırmızıtoprak ve arkadaşları (Hikmet Buluttekın - Çeko ve Hasan Yıkılmış - Brûsk gibi isimlerle birlikte), **28-29 Haziran 1970** tarihinde Ankara'da, resmi T-KDP'den farklı bir parti kurmuşlardır. Bazı kaynaklar bu yeni örgütün adını, karışıklığı önlemek adına **Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi** (T-KDP) olarak, orijinal partiden **farklı bir vurguyla** kullanmıştır.

Dr. Şivan'ın Kurduğu Partinin Temel Amaçları ve İdeolojisi:

1. **Temel Çözümleme:** Türkiye'deki çözülmesi gereken birinci ve acil çelişkinin **Kürt millet gerçeği** olduğunu savunmuştur.
2. **Aşamalı Amaçlar:**
 - o **Birinci Etap:** Kürtlerin reddi ve inkârının kaldırılması, Kürt halkının resmen tanınması.
 - o **İkinci Etap:** Kürtlerin milli demokratik haklarının verilmesi/alınması.
 - o **Üçüncü Etap:** Kürt halkının, kendi kaderini bizzat kendisinin tayin etmesi.
3. **Mücadele Yöntemi:** Dr. Şivan, Türkiye'de Kürtlerin haklarını sadece **silahlı mücadele** sonucu elde edebileceklerine inanmış ve bu doğrultuda çalışmalara başlamıştır.
4. **İdeolojik Çizgi:** Sait Elçi'nin geleneksel çizgisine karşın, Dr. Şivan'ın kurduğu bu yapı **sosyalist ideolojiyi** esas almış ve dinsel ideolojiye karşı bir duruş sergilemiştir.

1969'un sonlarında (4 Ekim 1969), Dr. Şivan ve arkadaşları, silahlı mücadele hazırlığı yapmak üzere Başûrê Kürdistan'a (Güney Kürdistan/Irak Kürdistan Bölgesi) geçmiş ve burada örgütlenme çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu hızlı ve radikal örgütlenme, iki yıl içinde yaklaşık 4 bin üyeye ulaştığı iddia edilen bir kitle tabanına ulaşmıştır.

Bu iki farklı T-KDP'nin varlığı ve aralarındaki şiddetlenen ideolojik çatışma, ne yazık ki 1971 yılında hem Sait Elçi'nin hem de Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın (Dr. Şivan) katledilmesiyle sonuçlanan trajik olaylar zincirini tetiklemiştir.

Sait Kırmızıtoprak'ın İdeolojik Sentezi ve Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) Programatik Çizgisi: Radikal Bir Ulusal Kurtuluş Vizyonu (1965–1971)

Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan, 1935–1971), Türkiye'de Kürt siyasi düşüncesinin ve örgütlenme pratiğinin seyrini değiştiren, 1960'lı yılların sonuna damgasını vuran karizmatik ve radikal bir figürdür [1.3, 2.7]. Onun kısa ancak yoğun siyasi kariyeri, geleneksel milliyetçi çizgiden ve Türkiye solu içerisindeki "**gelişmişlik farkı**" tezlerinden kesin bir kopuşu simgelerken, **Marksist-Leninist teori ile ulusal kurtuluşçuluğu** sentezleyen özgün bir ideolojik hattı temsil etmiştir. Kırmızıtoprak'ın kurucusu olduğu **Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)**'nin programatik çizgisi (1970), bu radikal sentezin siyasi hedeflere ve mücadele stratejisine dönüştürülmüş halidir.

1. İdeolojik Zemin ve Radikal Sentezin Kökenleri

Dr. Şivan'ın ideolojisi, hem kişisel deneyimlerinden hem de dönemin küresel konjonktüründen beslenmiştir. Çocukluğunu babasını erken kaybetmenin getirdiği yoksulluk ve yoksunlukla (1941) ve köyünde okula geç başlama (1944) gibi bölgesel eşitsizliklerle geçirmiş olması, onun toplumsal adaletsizliğe ve merkezin baskısına karşı duyarlılığını keskinleştirmiştir.

Üniversite yıllarında (1955 sonrası) başlayan fikri uyanışı, onu dönemin yükselen enternasyonalizmi ve **anti-kolonyal mücadeleler** (özellikle Fanon, Che Guevara, Maoist teoriler ve Vietnam, Cezayir gibi örnekler) ile tanıştırmıştır [2.6]. Bu küresel dalğanın etkisi ve 1959'daki **49'lar Davası** ile yaşadığı baskı tecrübesi, onun siyasi çizgisini kesin olarak radikal bir alana kaydırmıştır. Bu dava, hapisane ortamında diğer Kürt aydınlarıyla tanışmasını sağlayarak hem kolektif bilinci pekiştirmiş hem de ideolojik ayrışmaların tohumlarını atmıştır. [2.2]

Marksizm-Leninizmin Ulusal Soruna Uyarlanması

Kırmızıtoprak'ın ideolojisinin merkezinde, Kürt meselesinin Türkiye'deki diğer sorunlardan önce çözülmesi gereken "**birinci ve acil çelişki**" [2.5] olduğu tezi yer alır. O, Kürtlerin durumunu bir azınlık sorunu veya basit bir "geri kalmışlık" meselesi olarak değil, "**esir ve sömürge**" bir ulusun durumu olarak nitelemiştir. Bu, Türkiye solunun büyük çoğunluğunun savunduğu, sorunu bölgesel gelişmişlik farkına indirgeyen tezlere karşı duruşunu simgeler [2.5].

Alıntı 1: "Bu memleketlerin kurtuluş savaşlarının, temelde köylü kitlelerine dayanan uzun süreli seyri içerisinde, milliyetçi fikirler ve milli istekler, sosyal-ihtilalcı doktrinlerle, kendi özel şartlarına göre mecz edilmiştir." (Dr. Şivan'ın metinlerinden.)

Alıntı 2: "Marksist kavramlarla oynamadılar, türedi milliyetçilerde gördüğümüz üzere Marksizm'e düşmanlık yapmadılar vb. Tersine, ulusal mücadele veriyor olsalar da sınıfsal mücadelenin gününün geleceğini ifade ettiler." [2.3]

Bu sentez, Kürt halkının ulusal kurtuluşunu (dekolonizasyon) en öncelikli görev olarak görürken, bu mücadelenin sınıfsal bir temele (özellikle Kürt köylü kitlelerine) dayanması gerektiğini savunmuştur [2.4]. Dr. Şivan, Türkiye'deki egemen güçlerin ırkçı-Turancı tutumunun, tüm fikir ve düşünce hayatını felce uğrattığını ve bu "**Kürt millet gerçeği**" tabusu yıkılmadıkça, Türkiye halklarının gerçek demokratik iktidarının da kurulamayacağını iddia etmiştir [2.5].

2. T-KDP'nin Kuruluşu ve Programatik Kopuş (1970)

1960'lı yılların ikinci yarısında Sait Elçi'nin liderliğindeki geleneksel T-KDP, Sait Kırmızıtoprak'ın **sosyalist ve radikal** fikirleriyle uyumlu bir mücadele hattı izlememiştir. Bu ideolojik ve taktiksel ayrılık, Kırmızıtoprak'ı ve yoldaşlarını (Çeko ve Brusk gibi) 28-29 Haziran

1970'te, Sait Elçi'nin T-KDP'sinden bağımsız, kendi **Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni (T-KDP)** kurmaya itmiştir [3.3].

Parti Programının Kapsadığı Temel Çizgiler:

1. **Bağımsızlık Amacı:** Parti, kuruluş amaçlarını, "**Kürdistan'ın bağımsızlığı için savaşıarak, Kürdistan toprakları üzerinde bağımsız, sosyal ve demokratik bir Kürdistan kurmak**" [2.6] olarak netleştirmiştir. Bu, Türkiye sınırları içinde kültürel haklar talep eden diğer oluşumlardan keskin bir ayrışmadır.
2. **Aşamalı Stratejik Hedefler:** Parti programı, ulusal kurtuluş hedefine ulaşmak için aşamalı bir yol haritası sunmuştur:
 - **1. Etap:** Kürtlerin reddi ve inkârının kaldırılması, Kürt ulusunun resmen tanınması.
 - **2. Etap:** Kürtlerin milli demokratik haklarının verilmesi/alınması.
 - **3. Etap:** Kürt halkının, kendi kaderini bizzat kendisinin tayin etmesi (Tam Bağımsızlık) [3.2].
3. **Halk Savaşının Zorunluluğu:** Programın temelini, bu hedeflere ancak **silahlı mücadele** yoluyla ulaşılacağı inancı oluşturmuştur. Kırmızıtoprak, parlamentarizmi ve düzen partileriyle işbirliğini "**ihanet**" olarak görerek kesinlikle reddetmiştir [2.3].

Alıntı 3: "Sait Kırmızıtoprak'ın örgütlediği parti, tamamen **silahlı mücadeleyi ve halk savaşını** öngören bir partiydi. Beni önemli ölçüde o partiye çeken şey oydu." [2.4]

Alıntı 4: "Parlamentarizm batağını aşağıladılar. Düzen partileriyle paslaşmayı ihanete adım atmak olarak değerlendirdiler." [2.3]

Bu radikal strateji, Dr. Şivan'ın 1969 yılının sonlarında örgütlenme çalışmalarını Türkiye'nin sınır bölgelerinden **Başûrê**

Kürdistan'a (Güney Kürdistan) taşınmasına ve gerilla mücadelesi için hazırlıklara başlamasına yol açmıştır [3.1]. Kısa sürede, özellikle genç Alevi Kürtler arasında büyük bir sempati toplamış, örgütün üye sayısı 5.000 kişiye kadar ulaşmıştır [2.6, 2.7]. Bu örgütlenme başarısı, onun **karizmatik liderlik** vasfının ve siyasi ciddiyetinin bir sonucudur [1.3, 2.7].

3. Örgütsel Kararlılık ve Trajik Sonuç

Dr. Şivan, liderliğini ve partinin devrimci çizgisini koruma konusunda tavizsizdi. Onun siyasi çizgisi, **iktidar perspektifine sahip** [2.2] ve sekterlik derecesinde katı disiplinli bir örgütlenme modeliyle karakterize edilmiştir [2.3]. Bu kararlılık, yalnızca Türkiye devletini değil, aynı zamanda bölgesel denklemlerde yer alan diğer aktörleri de rahatsız etmiştir.

Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) lideri Mustafa Barzani, Türkiye Hükûmeti ile ilişkilerini bozmamak adına, Türkiye'de gerilla mücadelesi veren Dr. Şivan'ın örgütünün varlığını bir tehdit olarak görmüştür [3.2]. Bu durum, **Türkiye devleti, IKDP ve Sait Elçi'nin T-KDP'si** arasındaki karmaşık ilişkiler yumağı içerisinde trajik bir sona yol açmıştır.

Alıntı 5: "Dr. Şivan'ın örgütünün güçlenmesi Türkiye devletini rahatsız ettiği gibi Mustafa Barzani'yi de rahatsız ediyor. Türkiye hükûmetiyle iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Barzani, Türkiye'de gerilla mücadelesi veren bir Kürt örgütü kurulmasını istemiyor." [3.2]

Sait Kırmızıtoprak, yoldaşları Hikmet Buluttekin (Çeko) ve Hasan Yıkmış (Brusk) ile birlikte, 26 Kasım 1971'de IKDP tarafından katledilmiştir [3.2]. Bu olay, "İki Sait Olayı" olarak tarihe geçmiş ve Türkiye Kürdistan'ındaki radikal örgütlenmenin erken dönemini sona erdirmiştir. Kırmızıtoprak'ın ölümü, aynı zamanda Kürt hareketleri arasındaki **ideolojik çatışmaların trajik boyutunu** gözler önüne sermiştir [3.2].

Alıntı 6: "Tarihe, 'İki Sait' olayı olarak geçen ve hala tam anlamıyla aydınlatılamayan bu olayla birlikte, Türkiye Kürdistan'ındaki iki Kürt örgütü de yok oluyor." [3.2]

4. Miras ve Tarihsel Etki

Sait Kırmızıtoprak'ın ideolojisi ve T-KDP programı, fiziki varlığı kısa sürmesine rağmen, Kürt siyasi tarihi üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Onun ulusal kurtuluşçuluğu **Marksist-Leninist** araçlarla birleştirme çabası ve **silahlı mücadeleyi** esas alan radikal tutumu, sonraki kuşak Kürt örgütlenmeleri için vazgeçilmez bir referans noktası olmuştur [2.3].

Dr. Şivan, Türkiye'deki Kürt hareketine sadece bir program sunmakla kalmamış, aynı zamanda genç, entelektüel ve disiplinli bir kadronun, ezilen sınıfların mücadelesi için büyük fedakârlıklar yapabileceğini gösteren bir **devrimci örnek** teşkil etmiştir [2.3]. Onun katledildiği günün ertesi olan 27 Kasım, başka bir Kürt örgütlenmesinin (PKK) kuruluş tarihi olması, bu trajik mirasın ve ideolojik sürekliliğin sembolik bir göstergesidir [3.2].

Sonuç olarak, Sait Kırmızıtoprak'ın ideolojisi, Türkiye'de Kürt sorununun **sosyalist-ulusal kurtuluş** bağlamında analiz edilmesini sağlayan en önemli entelektüel atılımlardan biridir. O, **"Kürt realitesinin kabul edilmesi"** [2.3] için hayatını ortaya koyarak, kendisinden sonraki kuşakların mücadelesine sarsılmaz bir temel atmıştır.

İki Sait'in Trajedisi: Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi Çatışmasının Anatomisi (1970–1971)

Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ve Sait Elçi'nin yaşadığı çatışma ve bunun trajik sonu, Türkiye'deki Kürt siyasi hareketinin erken örgütlenme dönemindeki en acı ve sembolik olaylardan biridir. Her iki figür de, 1959'daki **49'lar Davası** kapsamında tanışan [1.4], Kürt millî davasına adanmış ve farklı siyasi çizgileri temsil eden önemli liderlerdi. Ancak 1970'lerin başına gelindiğinde, aynı amaç uğruna mücadele eden bu iki ismin arasındaki ideolojik, taktiksel ve örgütsel ayrılık, geri dönülmez bir düşmanlığa ve nihayetinde katliama yol açmıştır.

1. İdeolojik ve Taktiksel Ayrışmanın Kökenleri

Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi arasındaki çatışmanın temelini, **Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)** içindeki ideolojik ve stratejik farklılıklar oluşturmuştur. Her ikisi de Kürdistan'ın geleceği için mücadele etse de, bu geleceğe giden yol konusunda tamamen zıt görüşlere sahiptiler:

- **Sait Elçi:** 1965 yılında kurulan T-KDP'nin liderliğini Faik Bucak'ın katledilmesinden sonra üstlenmişti. Onun çizgisi, daha çok **geleneksel Kürt milliyetçiliğini** esas alan, kitleler içinde toplumsal ve milli etkinliği artıran, ancak mücadele yöntemi konusunda **daha temkinli ve pasif** bir yolu savunan bir çizgiydi [1.2]. Elçi, 1960'ların sonundaki **Doğu Mitingleri**'nde yaptığı ateşli milli konuşmalarla kitle nezdinde büyük bir saygınlık kazanmıştı [1.2].
- **Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan):** Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyen ve Kürt sorununu ulusal kurtuluş savaşı perspektifinden ele alan radikal bir çizginin temsilcisiydi. Dr. Şivan, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Kürtlerin haklarını sadece

kültürel ya da yasal yollarla vermeyeceğine inanıyordu. Onun stratejisi **silahlı mücadele** ve **halk savaşı** fikrine dayanıyordu [1.5].

Bu temel fark, 1970'lerin başında fiilî bir örgütsel bölünmeye yol açmıştır. Dr. Şivan, Sait Elçi'nin liderliğini yaptığı T-KDP'yi **siyaseten pasif ve yetersiz** bularak [1.5], 1970 yılının Haziran ayında, aynı isimle ancak **sosyalist ideolojiyi** esas alan ve mücadeleyi **derhal silahlı eyleme** taşıma kararlılığında olan bir örgütlenmeyi kurmuştur [1.4].

2. Irak Kürdistan Bölgesi'ne Geçiş ve Gerilimin Tırmanışı

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından Türkiye'de Kürt aydınlarına yönelik baskıların artması üzerine, hem Sait Elçi hem de Sait Kırmızıtoprak ve arkadaşları, yeraltı faaliyetlerini sürdürmek ve silahlı mücadele hazırlığı yapmak amacıyla **Başûrê Kürdistan'a (Güney Kürdistan/ Irak Bölgesi)** geçmiştir [1.7]. Ancak bu ortak coğrafya, ayrılığı derinleştirmiştir.

Gerilimin tırmanmasındaki en kritik faktör, **Mustafa Barzani liderliğindeki IKDP'nin (Irak Kürdistan Demokrat Partisi)** pozisyonu olmuştur:

- **Barzani'nin Çıkarı:** Mustafa Barzani, o dönemde Türkiye Hükûmeti ile ilişkilerini bozmak istemiyordu. Türkiye'de gerilla mücadelesi başlatan ve hızla örgütlenen Dr. Şivan'ın varlığı ve radikal çizgisi, **Türkiye-İKDP ilişkilerini tehdit eden** bir unsur olarak görülüyordu [1.5].
- **Dr. Şivan'ın Yüksek Aktivitesi:** Dr. Şivan, 1969'da Güney'e geçtikten sonra hızla örgütlenmiş ve iki yıl içinde yaklaşık 4-5 bin kişiyi partisine üye yaptığı iddia edilmiştir [1.5]. Onun bu hızlı ve radikal yapılanması, IKDP'nin bölgesel denetimini ve Türkiye ile olan diplomatik dengesini bozma potansiyeli taşıyordu.

Sait Elçi, 1971 yılının Mayıs ayında, aralarındaki sorunları çözmek amacıyla Dr. Şivan ile görüşmek üzere Zaho kentine gitmiştir [1.4]. Ancak bu görüşme, bir çözüme değil, trajik bir sona dönüşmüştür.

3. Trajik Sonuç: Saitler Olayı (1971)

Sait Elçi'nin, sorunları gidermek üzere görüşme talebiyle Dr. Şivan ve arkadaşları tarafından alındıktan sonra, 1971 yılının Haziran ayı başlarında kaybolduğu anlaşılmıştır. Uzun süren araştırmalar ve Sait Elçi'nin arkadaş çevresinin baskıları sonucunda olay aydınlanmıştır.

Alıntı 1: "Sait Elçi'nin kendi arkadaşı tarafından öldürülmesi bende korkunç bir çöküntü yarattı. Tiksinti hissi uyandırdı." (Şerafettin Elçi'nin ifadelerinden) [1.1]

- **Cinayet ve İtiraf:** Sait Elçi ve arkadaşı Mihemedê Begê'nin, Dr. Şivan ve arkadaşları tarafından kaçırılıp katledildiği ortaya çıkmıştır. Olayın aydınlanmasının ardından Dr. Şivan, olayı itiraf etmiş ve gerekçe olarak Sait Elçi'nin gelip, kendisinin "büyük projesini" (silahlı mücadeleyi) deşifre etmesini ve sonuçsuz bırakmasını engellemeyi göstermiştir [1.1].
- **Dr. Şivan'ın İnfazı:** Sait Elçi'nin katledilmesinden sonra, Barzani liderliğindeki IKDP, olayın sorumlusu olarak Dr. Sait Kırmızıtoprak'ı ve iki arkadaşını (Çeko ve Brusk) gözaltına almış [1.3] ve **26 Kasım 1971** tarihinde infaz etmiştir [1.5].

Bu olay, Kürt siyasi tarihindeki yerini "**İki Sait Olayı**" olarak almış ve Kürt hareketleri arasındaki **ideolojik çatışmanın** ve **uluslararası komploların** trajik boyutunu gözler önüne sermiştir [1.6, 1.7]. Her iki liderin de kendi dostları tarafından katledilmesi, Türkiye'deki Kürt ulusal mücadelesinin erken dönemindeki en büyük kayıplardan biri olmuş ve radikal örgütlenme çabasını erken bir sona ulaştırmıştır. Olayın karmaşık arka planında, Türk istihbaratının (MİT) ve IKDP'nin siyasi çıkarlarının da rol oynadığına dair güçlü iddialar mevcuttur [1.4, 1.7].

Dr. Şıvan Olayı (İki Sait Olayı) Bağlamında MİT ve KDP'nin Rolüne Yönelik İddialar: Bir Tarihsel Polemik İncelemesi

Giriş

Dr. Şıvan olarak bilinen Sait Kırmızıtoprak'ın, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (T-KDP) kurucusu ve lideri Sait Elçi'nin öldürülmesinden sorumlu tutularak 1971 yılında Irak Kürdistanı'nda yargılanması ve infaz edilmesi, Kürt siyasal tarihindeki en karmaşık ve tartışmalı olaylardan biridir. "İki Sait Olayı" adıyla da anılan bu trajik hadise, Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin ilk silahlı mücadele girişiminin (T-KDP) sonunu getirmiş ve dönemin siyasal aktörleri, özellikle de Türkiye'nin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Irak Kürdistan Demokrat Partisi (I-KDP) arasındaki ilişkilere dair ağır iddiaları beraberinde getirmiştir. Bu makale, olayın temel seyrini özetledikten sonra, MİT ve KDP'nin bu cinayetler ve sonrasındaki gelişmelerdeki rolüne ilişkin ileri sürülen iddiaları, tanıklık, hatırat ve köşe yazısı/analiz formatındaki kaynaklar üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Dr. Şıvan ve T-KDP'nin Yükselişi

Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şıvan), 1960'lı yılların sonlarında Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin pasifist veya meşruiyetçi çizgisine karşı çıkarak, **silahlı mücadeleyi ve halk savaşını** savunan genç bir aydın olarak öne çıktı. Onun liderliğinde, 25 Haziran 1970'te, yani Şeyh Said'in idam yıldönümünde, Türkiye-KDP (T-KDP) kuruldu. Parti tüzüğünde açıkça "Kürdistan'ın bağımsızlığı için savaşıarak, Kürdistan toprakları üzerinde bağımsız, sosyal ve demokratik bir Kürdistan kurmak" amacı belirtilmişti (Kaynak 1.3). Kısa sürede özellikle Hakkari ve sınır bölgelerinde örgütlenen ve Marksist eğilimli olduğu belirtilen T-KDP'nin üye sayısının 5.000 kişiye ulaştığı ve Dr. Şıvan'ın halk arasında büyük bir saygınlık kazandığı ifade edilmektedir (Kaynak 1.3, 1.4). Onun bu yükselişi, hem Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni hem de bölgedeki Kürt

hareketinin o dönemki en güçlü figürü olan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki I-KDP'yi rahatsız etmiştir (Kaynak 1.2, 1.4).

Kaynaklarda, Dr. Şıvan'ın, Mustafa Barzani ile birlikte hareket eden ve **pasif** bulunduğu Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) Genel Sekreteri Sait Elçi'yi yetersiz görmesi nedeniyle aralarında bir sürtüşme yaşandığı belirtilmektedir (Kaynak 1.2, 1.3, 2.5).

İki Sait Olayı ve KDP'nin Rolüne Yönelik İddialar

Olaylar, TKDP Genel Sekreteri Sait Elçi ve Muhammedê Begê'nin 1 Haziran 1971'de Irak Kürdistanı'nda infaz edilmesiyle başlar. Olayın açığa çıkışı 15 Temmuz 1971'dir. Ardından Dr. Şıvan ve iki yoldaşı (Hikmet Buluttekın - Çeko ve Hasan Yıkmış - Brusk) KDP tarafından tutuklanır. Tarihe "**İki Sait Olayı**" olarak geçen bu süreçte, Dr. Şıvan ve arkadaşları, Sait Elçi cinayetinden sorumlu tutularak altı aylık bir işkence sürecinin ardından 26 Kasım 1971'de infaz edilir (Kaynak 1.2, 2.1).

Temel İddia: Dr. Şıvan'ın Güçlenmesinin Barzani'yi Rahatsız Etmesi

KDP'nin olaydaki rolüne ilişkin en temel iddia, Dr. Şıvan'ın **güçlenmesinin** Mustafa Barzani'yi rahatsız etmesidir.

"Dr. Şıvan'ın örgütünün güçlenmesi Türkiye devletini nasıl rahatsız etmişse, **Mustafa Barzani'yi de rahatsız etmiştir**. Türkiye hükümetiyle iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Barzani, Türkiye'de gerilla mücadelesi veren bir Kürt örgütü kurulmasını istemiyor." (Kaynak 1.2, 2.5)

Bu iddiaya göre, Barzani, Türkiye ile iyi ilişkileri sürdürmek adına, Türkiye'de silahlı mücadeleyi savunan sosyalist bir Kürt örgütünün varlığını kendi kontrolündeki bölgede istemiyordu. Bu rahatsızlık, Dr. Şıvan'dan önce, Barzani'nin KDP bölgesinde kamp olarak kullandığı hastane görünümlü yeri kapatmasını ve bölgeyi terk etmesini istemesiyle de açığa çıkmıştır (Kaynak 2.4).

Uluslararası Bağlantılar ve "Amerikan Karşısı Unsurları Temizleme" İddiası

Daha derin bir iddia, olayın uluslararası bir komplo olabileceğine işaret etmektedir. Bir gizli görüşme raporunda Mustafa Barzani'nin Temmuz 1971'de ABD ile yaptığı görüşmelerde **"Barzani, kendi bölgesinde Amerikan karşısı unsurları temizlemeye hazırdır"** beyanının, "Saitler Olayı"nın uluslararası çapta bir operasyon olduğuna işaret ettiği ileri sürülmektedir (Kaynak 1.3). Dr. Şıvan'ın Marksizm'den etkilenen solcu bir figür olması, onu bölgedeki ABD ve Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir figür haline getiriyordu. Ayrıca, o yıllarda Mesud Barzani'nin MOSSAD ajanı Naum Admoni'yle çekilmiş bir fotoğrafının bulunması da komplonun **dış bağlantılarına** dair şüpheleri artırmıştır (Kaynak 2.6).

KDP'nin İnfazı ve Düzmece Belge İddiası

KDP, Dr. Şıvan'ı Sait Elçi'yi öldürdüğüne dair **"itiraf"** niteliğinde olduğu söylenen bir el yazması metne dayanarak infaz etmiştir. Ancak bu belgeye dair ciddi şüpheler mevcuttur.

"Barzanilere göre Dr. Şıvan, Sait Elçi'yi öldürdüğünü itiraf etmiş. Oysa doktora ait olduğu söylenen el yazması metin yakın bir zamanda kriminal laboratuvarda incelendi ve **el yazısının Dr. Şıvan'a ait olmadığı anlaşıldı.**" (Kaynak 1.2, 2.5)

Bu kriminal rapor sonucu, infazın temel dayanağı olan belgenin sahte olduğu iddiası güçlenmiştir. Bu durum, KDP'nin yargılama ve infaz sürecinin, cinayetin gerçek failini bulmaktan çok, Dr. Şıvan'ın hareketini ortadan kaldırmaya yönelik bir **komplonun** parçası olduğu yönündeki iddiaları kuvvetlendirmiştir (Kaynak 2.1).

MİT'in Rolüne Yönelik İddialar

Dr. Şıvan ve yoldaşlarının infazında KDP'nin aktif rol oynadığı kabul edilse de, olayın planlayıcısının MİT olduğu ve KDP'nin bu **MİT tezgahının** bir parçası olduğu yönünde çok güçlü iddialar

bulunmaktadır. Bu iddiaların temelini, Türk Devleti'nin, Türkiye'de gerilla savaşı başlatma düşüncesinde olan Dr. Şıvan hareketini yok etme arzusu oluşturmaktadır.

MİT Tezgahı İddiası

En keskin iddialardan biri şöyledir:

"Sait Elçi ve Mehmede Bege Irak Kürdistan'ında bir **MİT tezgâhı sonucu öldürülür**. Ardından TKDP yönetimindeki iki MİT görevlisi cinayeti Dr. Şıvan ve iki yoldaşına yıkmak için kampanya başlatır. Barzani MİT tezgahının üçüncü ayağı olarak üç devrimciyi tutuklar ve **MİT elemanı bu iki KDP yöneticisine sorguladır**." (Kaynak 2.1, 3.3)

Bu iddiaya göre, MİT, Sait Elçi'yi öldürerek suçu Dr. Şıvan'ın üzerine yıkmış ve bunu yaparken KDP içindeki ajanlarını veya Barzani'nin işbirliğini kullanmıştır. Olayın, Kürt hareketlerini birbirine düşürmek ve Türkiye'de yükselen radikal Kürt hareketini başlangıcında boğmak için tasarlanmış bir operasyon olduğu savunulmaktadır.

İsmail Beşikçi de bu tezi destekler nitelikte bir açıklama yapmıştır:

"Her iki Sait'in öldürülmesi **Türk istihbaratının projesidir**. Sait Kırmızıtoprak'ın 1970'lerde gerilla mücadelesi düşünmüş olması hem Türkiye'yi hem de Mele Mustafa Barzani'yi endişeye sevk etmiştir." (Kaynak 2.6)

Cinayetlerin **MİT provokasyonu** olabileceği ve MİT'in bu operasyonu KDP içindeki ajanları yardımıyla gerçekleştirmiş olabileceği iddiası, infaz edilenlerin mezar yerlerinin dahi bilinmemesi gerçeğiyle desteklenmektedir:

"Yoksa NEDEN mezar yerleri BİLİNMESİN? Mutlaka bilen biri çıkardı eğer bu iş bir MİT provokasyonu olmasaydı. Sonra Mit kürdleri birbirine düşürmek için de, bu cinayeti Dr Şıvan'ın üzerine atmış olabilir. Mit bu operasyonu her üç (3 veya hatta 4) Kdp içindeki kendi ajanları yardımıyla gerçekleştirmiş olabilir. Şüphesiz bu iki büyük kürd yurtseverlerini de MİT katletmiştir." (Kaynak 3.7)

Barzani-Türkiye İlişkisi ve Çıkar Çatışması

MİT'in operasyonel rolünün KDP işbirliğiyle gerçekleştiği iddiası, Mustafa Barzani'nin Türkiye ile olan ilişkilerinden kaynaklanan **çıkar çatışmasına** dayanır. Türkiye, 1970'li yıllarda Barzani hareketine karşı Irak merkezi hükümetine karşı denge politikası yürütüyor, bu nedenle Barzani'nin Türkiye ile diplomatik ve ticari ilişkilerini bozacak bir örgütün (T-KDP) kendi bölgesinde faaliyet göstermesini istemiyordu. MİT'in, bu çıkar çatışmasını kullanarak KDP'yi kendi operasyonuna ortak ettiği iddia edilmektedir.

Dr. Şıvan'ın bir dava arkadaşının hatıratında geçen bir diyalog, olayın yarattığı tahribatı göstermesi açısından önemlidir:

"Sen Said Elçi'yi öldürtmekle, sadece Said Elçi ve arkadaşlarını öldürmüş olmadın, sen, kendin de intihar ettin! Sen, sadece kendi kendini intihar ettirseydin yine iyi! Doktor, sen **iki hareketi de boğdun**. Sen, hem bizim TKDP'ini, hem de kendi partin olan T-DKP'yi boğdun. Artık, bu siyasi hareketler de, sizlerle beraber mevtündür" (Kaynak 1.1, 3.4)

Bu sözler, komplo veya tezgâhın nihai sonucunun, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketini uzun bir süre felç ettiği ve iki önemli örgütün de yok olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Dr. Şıvan Olayı (İki Sait Olayı), Sait Elçi ve Dr. Şıvan'ın yoldaşlarıyla birlikte infaz edilmesiyle sonuçlanmış, Kürt siyasal hareketinin tarihinde derin izler bırakmıştır. Olayın aydınlatılmamış yönleri ve mevcut kaynaklardaki iddialar, hadisenin basit bir iç hesaplaşma olmanın ötesinde, bölgesel ve uluslararası siyasetin karmaşık bir operasyonu olduğu tezini güçlendirmektedir.

KDP'nin rolüne yönelik iddialar; Dr. Şıvan'ın popülaritesi ve Marksist eğilimli silahlı mücadele yanlısı hareketinin, Barzani'nin Türkiye ve ABD ile geliştirmek istediği ilişkilere zarar vereceği endişesinden kaynaklanan **siyasi tasfiye** odaklıdır. Dr. Şıvan'a ait olmadığı kanıtlanan el yazması "itiraf" belgesi, KDP tarafından yürütülen sürecin adil ve gerçeği ortaya çıkarıcı değil, aksine bir komplo olduğu iddiasını desteklemektedir.

MİT'in rolüne yönelik iddialar ise, olayın bizzat **MİT tarafından planlanmış bir "tezgâh"** olduğu, Sait Elçi cinayetiyle Kürt hareketlerinin birbirine düşürüldüğü ve KDP içindeki ajanlar veya Barzani'nin işbirliği kullanılarak Türkiye'deki ilk silahlı Kürt hareketinin lider kadrosunun ortadan kaldırıldığı üzerinedir. Bu iddiaların arkasında, Dr. Şıvan'ın Türkiye'de gerilla mücadelesi başlatma düşüncesinin Ankara'yı ciddi biçimde rahatsız etmesi yatmaktadır.

Sonuç olarak, mevcut kaynaklar (hatıratlar, köşe yazıları ve kriminal rapor), Dr. Şıvan Olayı'nı, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin radikal kanadını boğmak için MİT'in planladığı ve Mustafa Barzani liderliğindeki KDP'nin bölgesel çıkarları doğrultusunda **işbirliği yaparak** infazları gerçekleştirdiği çok katmanlı bir komplo olarak resmetmektedir. Olayın tam anlamıyla aydınlatılması, tarihin karanlıkta kalan bu dönemi için hala önemli bir gereklilik olarak durmaktadır.

Kaynakça (Alıntı Yapılan Kaynaklara Göre Düzenlenmiştir)

- **Kaynak 1.1, 2.3, 3.4:** PDK-XOYBUN. "YAKIN TARİHİMİZDE Dr.ŞIVAN VE SAİD ELÇİ OLAYI." *Netewe / PDK-XOYBUN* (Hatırat/Analiz tarzı yazı).
- **Kaynak 1.2, 2.5, 3.1: YENİ ÖZGÜR POLİTİKA** (26 Kasım 2020). "Soykırımdan kurtuldu KDP katletti."
- **Kaynak 1.3, 2.6: YENİ ÖZGÜR POLİTİKA** (12 Şubat 2014). "Belgeselle Dr. Şivan ve Saitler Olayı."
- **Kaynak 1.4, 2.4, 3.5: BİANET** (7 Aralık 2013). "Dr. Şivan Belgeselinden Bugüne İpuçları."
- **Kaynak 2.1, 3.3:** Duman, Baki (2021). "“Saitler Olayı”nda görüntü ve gerçek." *KIZIL BAYRAK* (Analiz).
- **Kaynak 2.2, 3.2:** Bulak, İbrahim (27 Kasım 2020). "Dekolonyalist bir aydın olarak Doktor Şivan." *Avrupa Demokrat*.
- **Kaynak 3.7:** SARA Distribution. "Dr Shivan, Sait Kirmizitoprak - 1935 | 26.11.1971." (Yorum/Analiz).

Kemal Burkay'ın Saitler Olayı'na Bakışı

Kemal Burkay, genel olarak Kürt hareketlerinin iç çatışmalarının ve tasfiyelerinin arkasında **Türk istihbaratının (MİT) parmağı** olduğu tezi yakınında duran bir çizgiyi temsil eder. Burkay'ın bu konudaki spesifik yorumları genellikle, olayın **uluslararası/bölgesel bir komplo** olduğu ve Türkiye'deki radikal Kürt hareketini boğma amacı taşıdığı yönündedir.

1. MİT Komplosu ve Tasfiye Tezi

Burkay'ın (ve genel olarak bu tezi savunanların) bakış açısına göre, Saitler Olayı, Dr. Şivan'ın liderliğindeki **Türkiye'deki ilk silahlı Kürt hareketinin (T-DKP)**, başlangıcında yok edilmesini amaçlayan bir operasyondur.

- Dr. Şıvan'ın gerilla mücadelesini başlatma düşüncesi, o dönemde hem Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni hem de bölgedeki en güçlü aktör olan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP'yi rahatsız etmiştir.
- **MİT'in**, Sait Elçi'yi öldürterek veya bu cinayeti organize ederek, suçu Dr. Şıvan'ın üzerine yıkmayı ve bu yolla KDP'nin eliyle Dr. Şıvan ve yoldaşlarını tasfiye etmeyi amaçladığı iddia edilir.

Bu bakış açısı, olayın basit bir iç hesaplaşma veya kişisel bir husumet değil, **MİT'in planladığı ve KDP'nin de bölgesel çıkarları (Türkiye ile iyi geçinme, kendi siyasi üstünlüğünü koruma) nedeniyle dahil olduğu** bir komplo olduğu fikrini destekler.

2. Barzani/KDP'nin İşbirliği Yönündeki İddialar

Burkay'ın görüşlerinin yer aldığı diğer analizler, KDP'nin bu olaydaki rolüne dair şunları vurgular:

- **Barzani'nin Çıkarı:** Dr. Şıvan'ın hareketinin sosyalist eğilimli ve silahlı mücadele yanlısı olması, Barzani'nin o dönem ABD ve Türkiye ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilere zarar verebilecek nitelikteydi. Bu nedenle Barzani'nin, Dr. Şıvan'ı ortadan kaldırmaya MİT'e göre daha istekli olduğu öne sürülür.
- **Düzmece Belge İddiası:** Dr. Şıvan'ın infazının temel dayanağı olan "itiraf" belgesinin sahte olduğunun adli tıp raporuyla kanıtlanması (**Kaynak 1.4**), KDP tarafından yürütülen sürecin adil bir yargılama değil, bir **komplonun uygulama aşaması** olduğu tezini güçlendirir.

Özetle:

Kemal Burkay, Saitler Olayı'nı Kürt hareketinin trajik bir iç hesaplaşması olarak değil, **Türkiye Cumhuriyeti istihbaratının, KDP'nin bölgesel çıkarlarıyla birleşerek gerçekleştirdiği**, Türkiye'deki radikal Kürt hareketinin öncü kadrolarını tasfiye etmeye yönelik bir **"tezgâh"** olarak değerlendiren aydınlar arasındadır.

Komplo Yorumları

NAZMİ BALKAŞ (SORO)

Nazmi Başkaş (Soro), Dr. Şıvan (Sait Kırmızıtoprak) ile birlikte 1969 yılında Türkiye sınırından Irak Kürdistanı'na geçen ve Dr. Şıvan'ın liderliğindeki Türkiye-Devrimci Kürdistan Demokrat Partisi (T-DKP) hareketinin kurucularından olan bir isimdir (**Kaynak 1.5**). Bu nedenle, "Saitler Olayı"na dair görüşleri, olayın birinci elden tanığı ve hareketin içinden gelen birinin bakış açısını yansıtır.

Nazmi Başkaş'ın (Soro) aktarımları, olayların seyrini ve T-DKP ile T-KDP arasındaki ilişkileri anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Nazmi Başkaş'a Göre Olayın Arka Planı ve Gelişimi

Nazmi Başkaş'ın görüş ve hatıratlarından süzülen temel noktalar şunlardır:

1. T-DKP'nin Yükselişi ve Sait Elçi ile İlişkiler

- Dr. Şıvan'ın (Sait Kırmızıtoprak), Irak Kürdistanı'na geçmeden önce dahi Türkiye KDP'sinden (T-KDP) ayrı, kendi ideolojisine yakın bir partileşmeyi kafasına koyduğu belirtilmektedir (**Kaynak 1.3**).
- Başkaş, örgütlerinin (T-DKP) güçlenmesi durumunda Dr. Şıvan'ın uluslararası alanda da kabul göreceğini düşündüklerini, bu nedenle T-KDP'nin lideri Sait Elçi ve onun örgütüyle **kesinlikle sataşmaya girmemeyi ve dost kalmaya özen göstermeyi** teklif ettiğini ve bu teklifin örgüt içinde kabul gördüğünü ifade etmiştir (**Kaynak 1.1**).

2. Sait Elçi Tarafından IKDP'ye Gönderilmek İstenen Mektup

- Nazmi Başkaş'ın aktardığına göre, Sait Elçi ve Derviş Akgül, üst düzeyde misafir olan ve kendilerinde tereddüt yaratan nüfuzlu bir kişiyle ilgili şüphelerini bildirmek için bir mektup hazırlamışlardı. Bu mektubu IKDP'ye (Molla Mustafa Barzani'nin partisi) ulaştırmak istiyorlardı (**Kaynak 1.1**).
- Başkaş ve özellikle Durnas adlı arkadaşı, **ne Zaho'daki yöneticilerle ne de Dr. Şıvan'la muhatap olmanın doğru olmayacağını** düşünerek bu mektubun gönderilmesine taraftar değildi. Ancak Sait Elçi ve Derviş bu konuda ısrarcı oldular (**Kaynak 1.1**).

3. IKDP'nin Şıvan'a Yönelmesi ve Gerilimin Başlaması

- Gönderilmek istenen mektup, IKDP yetkilisi İsa Sıwar tarafından açılmadan yırtılmış ve İsa Sıwar, **"Git söyle, bir daha Derviş ve Said'ten ne mektup gelsin, ne de**

adamlarını buraya yollasınlar. Biz Dr. Şıvan ve Parti'sinden başkalarını tanımıyoruz" diyerek tepki göstermiştir.

- Başkaş, bu sözlerden dolayı T-KDP içinde büyük bir panik başladığını belirtmektedir (**Kaynak 1.1**). Bu durum, IKDP'nin o dönemde T-DKP lideri Dr. Şıvan'a açıkça destek verdiğini ve Sait Elçi liderliğindeki T-KDP'yi göz ardı ettiğini göstermektedir.

4. Cinayet ve Gözaltı Süreci

- Sait Elçi ve Mihamedê Begê'nin infazları 1 Haziran 1971'de gerçekleşmiş, bu olayın açığa çıkışı ise 15 Temmuz 1971'dir.
- Olay açığa çıktığı gün, Dr. Şıvan'ın yoldaşı Çeko'nun Musul'a giderken (veya dönerken) arkadaşıyla birlikte Bamerni'de gözaltına alındığı, Dr. Şıvan'ın ise Esed Xoşavi'nin torununu tedavi etmek için Bamerni'ye çağrıldığı aktarılmaktadır (**Kaynak 1.1**).

Başkaş'ın aktarımları, Sait Elçi cinayetinden önceki dönemde IKDP'nin (Barzani'nin KDP'si) tavrının Sait Elçi'yi dışlayıcı, Dr. Şıvan'ı ise destekleyici yönde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak, bu durum Dr. Şıvan'ın Sait Elçi cinayetini planladığı iddiasını reddeden "MÎT tezgâhı" tezini çürütmez; aksine, MÎT'in veya KDP içindeki unsurların, **IKDP'nin Şıvan'a olan güvenini kullanarak** cinayeti onun üzerine yıkma planını nasıl kurguladığına dair bir bağlam sunabilir.

Nazmi Başkaş'ın kendisi de Dr. Şıvan'ın dava arkadaşı olarak, Dr. Şıvan'ın **Marksizm'den geldiğini** ve 1969'da sınırın öte yakasına geçen kadronun içinde yer aldığını belirten kaynaklarda adı geçmektedir (**Kaynak 1.5, 2.1**). Bu, onun tanıklığının, T-DKP'nin ideolojik ve pratik motivasyonlarını yakından bilen bir kaynaktan geldiğini göstermektedir.

ŞERAFETTİN ELÇİ

Şerafettin Elçi (1977'de milletvekili, 1978'de Bayındırlık Bakanı olmuştur). Bu yakınlığı ve siyasi pozisyonu nedeniyle, olaya dair görüşleri hem bir siyasetçi hem de bir akrabanın tanıklığı üzerinden şekillenmiştir.

Şerafettin Elçi'nin Saitler Olayı'na dair görüşleri ve iddiaları, genel olarak olayın **Dr. Şıvan (Sait Kırmızıtoprak) tarafından gerçekleştirilen bir iç tasfiye** olduğu yönündedir, ancak bu iddia **MİT tezgâhı** teziyle çeliştiği için tartışmalıdır.

Şerafettin Elçi'nin Temel İddiaları

Şerafettin Elçi'nin olaylara dair açıklamaları ve tanıklıkları (özellikle Rıfat Ballı'nın "Kürt Dosyası" kitabındaki açıklamaları), Dr. Şıvan'ı suçlayan tezin ana kaynaklarından birini oluşturur:

1. Sait Elçi'nin Dr. Şıvan Tarafından Öldürülmesi İddiası

Şerafettin Elçi'nin iddiasına göre, Sait Elçi ve Mıhamedê Begê, Dr. Şıvan'ın emriyle öldürülmüşlerdir. Bu iddia, olayın ardından KDP tarafından yürütülen soruşturma ve infazın dayanağını oluşturur.

- Bir kaynakta, "Dervişe Şado ve **Şerafettin Elçi'nin iddialarına bakılırsa**, Elçi ve Begê, Dr. Şıvan'ın emriyle öldürüldüler" ifadesi geçmektedir (**Kaynak 1.7**).
- Ancak, aynı kaynakta, cinayetin tetikçisi olarak bilinen **Tilki Selim'in (Mehmet Emin Özbay)**, ilk ifadesinde **vur emrinin Barzani KDP'sinden geldiğini** açıkladığı, ancak daha sonra Dervişe Şado ile görüştüktan sonra ifadesini değiştirerek emri Dr. Şıvan'ın verdiğini söylediği belirtilmiştir. Tilki Selim'in Dervişe Şado'nun akrabası olması bu durumu şüpheli kılmaktadır (**Kaynak 1.7**).

2. Dr. Şıvan'ın "Kaprisli" Kişiliği ve Hareketi Boğması

Şerafettin Elçi'nin olaylara dair yorumları, Dr. Şıvan'ın karakterine ve eylemlerinin sonuçlarına odaklanır:

- Şerafettin Elçi'ye göre, Dr. Şıvan "**çok kaprisli bir kişiliğe** sahiptir" ve Kürt Devrimi'nin sempatisini almışsa, onu durdurabilecek hiçbir kuvvet yoktur. Bu nedenle T-KDP'nin Dr. Şıvan ile uğraşmaktansa kendi faaliyetlerine odaklanması gerektiğini söylemiştir (**Kaynak 1.1**).
- Dr. Şıvan'ın Sait Elçi'ye karşı tutumunu eleştirirken, Dr. Şıvan'ın eylemlerinin Kürt hareketine verdiği zararı şöyle ifade etmiştir: "Doktor, sen iki hareketi de boğdun. Sen, hem bizim TKDP'ini, hem de kendi partin olan T-DKP'yi boğdun. Artık, bu siyasi hareketler de, sizlerle beraber mevtündür [ölüdür]" (**Kaynak 1.1**).

"Doktor, sen iki hareketi de boğdun. Sen, hem bizim TKDP'ini, hem de kendi partin olan T-DKP'yi boğdun. Artık, bu siyasi hareketler de, sizlerle beraber mevtündür [ölüdür]" (**Kaynak 1.1**).

- Bu yorum, Elçi'nin olayı, Dr. Şıvan'ın Sait Elçi'yi **siyasi olarak "çürüğe çıkarması"** ve kendi hareketini kurma hırsının yol açtığı bir facia olarak gördüğünü göstermektedir (**Kaynak 1.1**).

3. Illegal Çalışmalardan Tiksinti ve Legalizme Yönelim

Şerafettin Elçi, Sait Elçi'nin kendi arkadaşı tarafından öldürülmesi (Dr. Şıvan'ın infaz edilmesinden önce onun cinayeti işlediği iddiası) olayının kendisinde "**korkunç bir çöküntü**" ve "**tiksinti hissi**" yarattığını açıkça belirtmiştir.

- "Belki hayatımda bu olaya üzüldüğüm kadar pek az olaya üzölmüşümdür. **Bu olaydan sonra illegal**

Çalışmalardan nefret ettim... O günden bu güne kadar... hiçbir illegal partiyle ilgilenmedim, beraber çalışmadım." (Kaynak 1.2)

- o Bu trajik deneyim, şerafettin Elçi'nin siyasi kariyerinde legal alanı tercih etmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Sonuç

şerafettin Elçi'nin aktarımları, Saitler Olayı'nı Dr. şıvan'ın hırısı ve "kaprisli" kişiliğinin yol açtığı, T-KDP lideri Sait Elçi'ye yönelik bir iç tasfiye olarak resmetmektedir. Onun bakış açısı, Sait Elçi'nin öldürölmesinde bir **MİT tezgâhı** olduğu yönündeki yaygın teze karşı çıkan, olayın Dr. şıvan liderliğindeki T-DKP içerisindeki bir eylem olduğu iddiasını destekleyen ana tanıklıklardan birini oluşturur.

Ancak, modern araştırmalar ve kriminal raporlar (**Dr. şıvan'a ait olduğu söylenen 'itiraf' belgesinin sahte çıkması**) ile tetikçi Tilki Selim'in çelişkili ifadeleri (**Kaynak 1.7, 2.1**), şerafettin Elçi'nin bu tezini sorgulatmakta ve olayın MİT-KDP işbirliğiyle kurgulanmış bir komplo olduğu iddialarını güçlendirmektedir.

Kaynakları

1. **PDK-XOYBUN:** "YAKIN TARİHİMİZDE Dr.şIVAN VE SAİD ELÇİ OLAYI." (Nazmi Başkaş ve şerafettin Elçi'nin tanıklıklarını içeren hatırat/analiz tarzı yazı.)
2. **Yeni Özgür Politika (26 Kasım 2020):** "Soykırımdan kurtuldu KDP katletti." (Dr. şıvan'ın infazı, KDP'nin rolü ve düzmece belge iddialarına değinilen haber.)
3. **Yeni Özgür Politika (12 şubat 2014):** "Belgeselle Dr. şıvan ve Saitler Olayı." (Olayın uluslararası boyutlarına, ABD-Barzani ilişkisine ve Marksist T-DKP'nin yükselişine odaklanan analiz.)

4. **BiANET (7 Aralık 2013):** "Dr. Şivan Belgeselinden Bugüne İpuçları." (Dr. Şivan'ın örgütünün gücüne ve Barzani'nin rahatsızlığına dair iddialar.)
5. **Baki Duman (2021):** "'Saitler Olayı'nda görüntü ve gerçek." *KIZIL BAYRAK*. (MİT tezgâhı tezine ağırlık veren ve Tilki Selim'in ifadelerindeki çelişkilere dikkat çeken eleştirel yazı.)
6. **İbrahim Bulak (27 Kasım 2020):** "Dekolonyalist bir aydın olarak Doktor Şivan." *Avrupa Demokrat*. (Dr. Şivan'ın ideolojik duruşu ve siyasal tasfiyesi üzerine yorumlar.)
7. **SARA Distribution:** "Dr Shivan, Sait Kirmizitoprak - 1935 | 26.11.1971." (Cinayetlerin MİT provokasyonu olabileceği ve mezar yerlerinin bilinmemesi argümanı.)
8. **İsmail Beşikçi:** (Farklı mecralarda yer alan beyanları.) Beşikçi'nin, her iki Sait'in öldürülmesinin **Türk istihbaratının projesi** olduğu yönündeki tezi.

DERVİŞ AKGÜL

Derviş Akgül, Sait Elçi'nin yakın dava arkadaşı ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) yöneticilerinden biri olarak, "Saitler Olayı"nın **birinci elden tanıklarından** ve önemli figürlerinden biridir. Olayların kurbanı olan Sait Elçi ile birlikte bulunması ve sonrasında yaşananlara dair verdiği bilgiler, Dr. Şivan (Sait Kirmizitoprak) hakkındaki suçlamaların temelini oluşturmuştur.

Ancak, Derviş Akgül'ün olaya dair anlatımları, Dr. Şıvan'ı suçlu gösterdiği için, MİT tezgâhı tezini savunanlar ve Dr. Şıvan'ın yoldaşları tarafından **şüpheli ve çelişkili** bulunmuştur.

İşte Derviş Akgül'e atfedilen temel anlatımlar ve bunlara yönelik eleştiriler:

1. Derviş Akgül'e Göre Cinayetin İddia Edilen Sebebi

Derviş Akgül ve Şerafettin Elçi'nin iddialarına göre, Sait Elçi'nin öldürölme emri **Dr. Şıvan tarafından verilmiştir**.

- **Temel İddia:** Dr. Şıvan'ın, Sait Elçi'yi kendi liderliğini kabul etmediğı ve Türkiye'de silahlı mücadele başlatma konusunda kendisiyle aynı çizgide olmadığı için **siyasi bir tasfiye** amacıyla ortadan kaldırdığı ileri sürölmüştür.
- **İnfazdaki Rolü:** Cinayet, KDP'den (Barzani KDP'si) alınan bir emirle değil, T-DKP içerisinden çıkan bir karar sonucu gerçekleşmiştir. Bu iddia, Dr. Şıvan'ın infaz edilmesinin temelini oluşturmuştur.

2. Tilki Selim'in İfadeleri ve Çelişkiler

Derviş Akgül'ün anlatımının şüpheli bulunmasının temel nedeni, Sait Elçi cinayetinin faili olan **Tilki Selim'in (Mehmet Emin Özbay)** çelişkili ifadeleridir. Tilki Selim, aynı zamanda Derviş Akgül'ün de akrabasıdır.

- **İlk İfadeye Yönelik İddia:** Tilki Selim'in ilk ifadesinde, cinayet emrinin KDP'den (Barzani'nin KDP'sinden) geldiğini söylediğı iddia edilmiştir.
- **Değişen İfade:** Ancak Tilki Selim, Derviş Akgül ve Dervişe Şado ile görüştüktan sonra ifadesini değiştirmiş ve cinayet emrini **Dr. Şıvan'ın verdiğini** söylemiştir.
- **Eleştiri:** Dr. Şıvan'ı savunanlar ve MİT tezgâhı tezini savunanlar, Derviş Akgül'ün bu süreçte **KDP ve MİT'in yönlendirmesiyle** Tilki Selim'i yönlendirdiğini veya gerçeğı

saptırdığını öne sürmüşlerdir. Bu durum, cinayetin MİT ve KDP işbirliğiyle Dr. Şıvan'a yıkıldığı iddiasını güçlendirmiştir.

3. Sait Elçi'nin Son Günleri ve Derviş Akgül'ün Durumu

Nazmi Başkaş'ın (Soro) hatıratlarında da geçtiği üzere, cinayetten hemen önce Sait Elçi ve Derviş Akgül'ün, üst düzey bir misafirle ilgili şüphelerini bildirmek için Barzani KDP'sine (IKDP) bir mektup gönderme çabası, bölgedeki gerilimi artırmıştı.

- **Dışlanmışlık:** IKDP yetkilisi İsa Sıwar, bu mektubu kabul etmemiş ve **"Biz Dr. Şıvan ve Parti'sinden başkalarını tanımıyoruz"** diyerek Sait Elçi ve Derviş Akgül'ün T-KDP'sini dışlamıştır. Bu olay, T-KDP'nin hem Barzani hem de Dr. Şıvan karşısında siyasi olarak zor durumda kaldığını göstermiştir.

Sonuç olarak, Derviş Akgül'ün anlatımı ve onun akrabası olan Tilki Selim'in sonradan değişen ifadesi, KDP'nin Dr. Şıvan'ı infaz etmesinin temel dayanağı olmuştur. Ancak, bu anlatım, olayın bir **MİT-KDP tezgâhı** olduğu tezini savunanlar tarafından büyük bir şüpheyile karşılanmakta ve Dr. Şıvan'ın haksız yere suçlanmasında Derviş Akgül'ün kilit rol oynadığı iddia edilmektedir.

SİRAÇ BİLGİN

Bilgin'in aktarımları, olayın **MİT tezgâhı** olduğu tezini kuvvetlendiren ve Derviş Akgül ile Şerafettin Elçi'nin anlatımlarının aksine, Dr. Şıvan'ı savunan temel kaynaklardan biridir.

Sıraç Bilgin, olayın ardından kurulan ve Sait Elçi cinayetini soruşturan Barzani KDP'si (IKDP) mahkemesinde Dr. Şıvan aleyhinde tanıklık

yapması için tutuklanmış ancak mahkemede **gerçekleri** anlattığını iddia etmiştir.

İşte Sıraç Bilgin'e atfedilen temel anlatımlar:

1. Cinayet Emrinin Kökeni ve Tilki Selim'in İfadesi

Sıraç Bilgin'e göre, Dr. Şıvan'ı suçlayan temel tanıklıklar ve deliller manipüle edilmiştir.

- **Tilki Selim'in Çelişkili İfadesi:** Cinayeti işleyen Tilki Selim (Mehmet Emin Özbay), başlangıçta, **vur emrinin Barzani KDP'sinden (IKDP) geldiğini** söylemiştir. Ancak daha sonra, Derviş Akgül ve Derviş Şado'nun baskısı ve yönlendirmesiyle ifadesini değiştirerek emrin Dr. Şıvan'dan geldiğini iddia etmiştir. Sıraç Bilgin, bu ifade değişikliğinin şüpheli olduğunu savunmuştur.
- **Barzani'nin Bilgisi:** Sıraç Bilgin, olayın bizzat Molla Mustafa Barzani tarafından bilindiğini ve onun onayıyla Dr. Şıvan'ın üzerine yıkıldığını ileri sürmüştür. Bilgin, Barzani'nin cinayetten haberdar olduğunu ve suçu Dr. Şıvan'a atarak bu durumu siyasi olarak kullandığını iddia etmiştir.

2. Barzani KDP'sinin Dr. Şıvan'ı Tasfiye Etme Arzusu

Sıraç Bilgin, Dr. Şıvan'ın neden tasfiye edildiğine dair de net bir siyasi değerlendirme sunmuştur:

- **Silahlı Mücadele ve Bağımsızlık:** Dr. Şıvan'ın liderliğindeki T-DKP'nin, Türkiye'de silahlı mücadeleyi savunması ve bağımsız bir Kürdistan kurma hedefi, o dönemde Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Molla Mustafa Barzani'nin bölgesel çıkarlarına aykırıydı.
- **Sosyalist Eğilim:** Dr. Şıvan'ın Marksist eğilimli ve solcu duruşu, ABD ve Türkiye'nin desteklediği Barzani için tehlikeli bir unsurdu. Bilgin, Barzani'nin bu siyasi duruşu nedeniyle Dr. Şıvan'ı ortadan kaldırmakta istekli olduğunu iddia etmiştir.

3. Sorgulama Süreci ve Dr. Şıvan'ın Masumiyeti

Sıraç Bilgin, mahkemede Dr. Şıvan'ı suçlayan bir ifade vermesi için baskı gördüğünü, ancak buna rağmen gerçekleri anlattığını iddia etmiştir.

- **Dr. Şıvan'ın İtirafı Yok:** Bilgin'in ifadesine göre, Dr. Şıvan'ın infaz edilmesinin temel dayanağı olan ve ona ait olduğu iddia edilen "itiraf" belgesi, **kriminal incelemelerde dahi Dr. Şıvan'ın el yazısı olmadığı** yönünde bulgular vermiştir. Bu durum, Bilgin'in anlattığı gibi, KDP'nin bir komployu uyguladığını göstermiştir.
- **T-DKP'nin Savunması:** Sıraç Bilgin, Dr. Şıvan'ın Sait Elçi'yi öldürmesi için hiçbir geçerli sebebi olmadığını, T-DKP'nin Sait Elçi ile dost kalmayı hedeflediğini ve cinayetin T-DKP'nin yapısına aykırı olduğunu savunmuştur.

Özetle, Sıraç Bilgin'in anlatımları Dr. Şıvan'ın masumiyetini ve olayın Barzani KDP'si (IKDP) tarafından yürütülen bir **siyasi tasfiye** olduğunu savunur. Bilgin'in tanıklığı, MİT'in Sait Elçi cinayetini kurguladığı ve Barzani'nin de bölgesel ve siyasi çıkarları nedeniyle bu cinayeti Dr. Şıvan'ın üzerine yıkarak Türkiye'deki radikal Kürt hareketinin öncü kadrolarını tasfiye ettiği yönündeki **MİT tezgâhı** tezini desteklemektedir.

ŞAKİR EPÖZDEMİR

Şakir Epözdemir, "Saitler Olayı"nın kilit isimlerinden biri, belki de en tartışmalı figürlerinden biridir. Dr. Şıvan'ın (Sait Kırmızıtoprak) en yakın arkadaşı ve T-DKP (Türkiye-Devrimci Kürdistan Demokrat Partisi) hareketinin kurucu kadrosundan olmasına rağmen, olayın ardından **Dr. Şıvan aleyhinde tanıklık yaparak** onun infazında kritik bir rol oynamıştır.

Epözdemir, bu olaydaki rolü nedeniyle, Dr. Şıvan'ın yoldaşları ve MİT tezgâhı tezini savunanlar tarafından sıklıkla **ajanlık** ve **ihanetle** suçlanmıştır.

Şakir Epözdemir'e Atfedilen Temel Anlatımlar ve İddialar

Şakir Epözdemir'in olaya dair tutumu ve ileri sürdükleri, büyük ölçüde Dr. Şıvan'ı suçlu gösteren Barzani/KDP tezini destekler niteliktedir.

1. Cinayete İlişkin Anlatımı ve Dr. Şıvan'ı Suçlaması

Epözdemir'in anlatımları, Sait Elçi'nin öldürülme emrinin Dr. Şıvan'dan geldiği ve olayın Dr. Şıvan'ın siyasi hırsı ve tasfiye arzusu nedeniyle gerçekleştiği yönündedir:

- **Siyasi Rekabet:** Epözdemir, Dr. Şıvan'ın Sait Elçi'yi, kendi liderliğine ve **silahlı mücadele** tezine karşı çıktığı için ortadan kaldırmak istediğini iddia etmiştir. Bu iddia, olayın T-KDP ve T-DKP arasındaki ideolojik ve liderlik mücadelesinden kaynaklandığı tezini kuvvetlendirmiştir.
- **Dr. Şıvan'ın Emri:** Epözdemir, Sait Elçi'nin öldürülme emrini bizzat Dr. Şıvan'ın verdiğini söyleyerek, KDP tarafından yürütülen yargılama ve infaz sürecinin temel dayanağını oluşturmuştur.

2. Sorgulama Sürecindeki Rolü ve Gözlem

Epözdemir, Dr. Şıvan'ın tutuklanıp KDP'nin elinde sorgulandığı sırada bizzat olay yerinde bulunmuş ve sürece dahil olmuştur:

- **Sorguya Katkı İddiası:** Dr. Şıvan'ın yoldaşları ve MİT tezgâhı tezini savunanlar, Epözdemir'in sorgulama sırasında Dr. Şıvan'a karşı KDP yetkilileriyle işbirliği yaptığını ve aleyhte tanıklık ettiğini ileri sürmüşlerdir. Hatta bazı iddialara göre, KDP sorgucuları Dr. Şıvan'a, T-DKP'nin planlarını Epözdemir'den öğrendiklerini söyleyerek onu zayıflatmaya çalışmıştır.

- **"İtiraf" Belgesinin Geçerliliği:** Dr. Şıvan'a ait olduğu iddia edilen ancak sonradan sahte olduğu ileri sürülen "itiraf" belgesinin hazırlanması sürecinde de Epözdemir'in yönlendirici veya destekleyici bir rol oynadığı iddialar arasındadır.

3. Ajanlık ve İhanet İddiaları

Şakir Epözdemir, olaydan sonraki tutumu nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmıştır:

- **Dr. Şıvan'ın Yoldaşlarının Görüşü:** Nazmi Başkaş (Soro) gibi Dr. Şıvan'ın yoldaşları, Epözdemir'i KDP ve MİT ile işbirliği yaparak Dr. Şıvan'ı kurban etmekle suçlamıştır. Bu iddialar, Epözdemir'in MİT ajanı olduğu ve T-DKP'nin içine sızdığı tezi etrafında yoğunlaşmıştır.
- **Suçlamaların Odağı:** Eğer olay bir **MİT tezgâhı** ise, bu tezgâhın T-DKP içerisindeki en kritik ayağının Şakir Epözdemir olduğu yaygın bir görüştür. Zira Dr. Şıvan'ı suçlayan en yakın isimlerden biri olması ve sorgu sürecinde aleyhinde tanıklık yapması, onun ihanetini kanıtladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Sonuç:

Şakir Epözdemir'in anlatımları, Sait Elçi cinayetinin Dr. Şıvan'ın siyasi emriyle gerçekleştiği ve infazın haklı olduğu tezini destekler. Ancak, Dr. Şıvan'ın yoldaşları ve olayı analiz eden pek çok siyaset bilimci ve gazeteciye göre, Epözdemir'in bu tutumu **MİT'in Dr. Şıvan hareketini içeriden çökertme planının** bir parçasıdır. Bu nedenle, Epözdemir'in anlattıkları, MİT ve KDP komplosu tezinin en güçlü karşı argümanını oluşturmakla birlikte, aynı zamanda komplonun başarıyla uygulandığının da bir kanıtı olarak görülür.

MEZARLARI NERDE

Sait Elçi ve "Dr. Şivan" olarak bilinen Sait Kırmızıtoprak'ın (ve yanlarındaki isimlerin) mezar yerleri hakkında kesin ve resmi bir bilgi bulunmamakla birlikte, trajik ölümlerinin gerçekleştiği bölgeler aşağı yukarı bilinmektedir. Her iki isim de 1971 yılında Kuzey Irak'ta (Güney Kürdistan) hayatını kaybetmiştir.

İşte bu konuyla ilgili bilinen detaylar:

Sait Elçi'nin Mezar Yeri

Sait Elçi ve arkadaşı Mehemedê Bego, 1 Haziran 1971'de infaz edildiler.

- **Konum:** İddialara ve tanıklıklara göre Sait Elçi, KDP'nin (Irak Kürdistan Demokrat Partisi) o dönemki kontrol bölgelerinden biri olan **Zaho** yakınlarında, **Gara Dağı** veya çevresindeki sarp bir bölgede infaz edilip gömülmüştür.
- **Durum:** Kesin mezar yeri hiçbir zaman resmen açıklanmamış ve cenazesi ailesine teslim edilmemiştir.

Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ve Arkadaşlarının Mezar Yeri

Dr. Şivan, Sait Elçi cinayetinden sorumlu tutularak KDP tarafından kurulan bir mahkemede yargılanmış ve 26 Kasım 1971'de arkadaşları (Hasan Yıkılmış ve Hikmet Buluttekın) ile birlikte idam edilmiştir.

- **Konum:** İnfazın gerçekleştiği yerin **Süleymaniye** yakınlarındaki **Gilala** (Galala) köyü veya bu bölgedeki bir kamp alanı olduğu bilinmektedir. Naaşlarının bu infaz bölgesine yakın bir yere, belirsiz bir şekilde gömüldüğü kabul edilir.
- **Girişimler:** Ailesi ve yakınları, mezar yerinin tespit edilmesi ve naaşının memleketi Dersim'e getirilmesi için defalarca hukuki ve siyasi girişimlerde bulunmuştur. Hatta konu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gündemine soru önergeleriyle taşınmış, ancak Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nden veya diğer kaynaklardan kesin bir koordinat bilgisi alınamamıştır.

Özetle:

Her iki ismin de mezarları **Kuzey Irak topraklarındadır**. Ancak "kayıp" statüsündedirler. Tam olarak nerede yattıkları, o dönemki infazlara tanıklık edenlerin veya bölgedeki askeri kayıtların (eğer varsa) açıklanmaması nedeniyle birer "meçhul mezar" olarak kalmıştır.

SONUÇ

Kürt siyasi ve toplumsal tarihinin en dikkat çekici ve hüznü ortak noktalarından biri, farklı dönemlerde ve farklı ideolojik zeminlerde mücadele etmiş dört önemli ismin; Şeyh Sait, Sait Nursi, Sait Elçi ve Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak) takma adıyla bilinen isimlerin yaşamlarının dramatik bir şekilde sonlanması ve bugün hiçbirinin bilinen bir mezarının olmamasıdır. Bu "dört Sait" in hikayesi, sadece kişisel trajedilerin değil, aynı zamanda bölge tarihinin, kimlik arayışının ve devlet mekanizmalarının hafıza üzerindeki kontrol çabasının bir özetidir.

Bellek ve Mekânsızlık Arasında Dört Hayat

Bu dört figür, birbirlerinden çok farklı dünya görüşlerine sahiptiler. Şeyh Sait, dini referansları güçlü bir toplumsal önderliği; Sait Nursi, teolojik bir yenilenmeyi ve sivil bir duruşu; Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak ise modern seküler Kürt milliyetçiliğini temsil ediyordu. Ancak tarih, onları "mezarsızlık" paydasında buluşturdu.

Şeyh Sait: Dar ağacından Belirsizliğe

1925 hareketinin lideri Şeyh Sait, Diyarbakır'da idam edildiğinde, sadece bir isyanın lideri olarak değil, aynı zamanda eski dünyanın bir temsilcisi olarak tasfiye edilmişti. İdamından sonra cenazesinin nereye defnedildiği hiçbir zaman resmi olarak açıklanmadı. Şeyh Sait'in mezarının yokluğu, toplumsal hafızada bir boşluk yaratma çabasının ilk büyük örneğidir. Mezar, bir yas tutma mekanı olduğu kadar bir hatırlama ve politikleşme mekanıdır. Devlet aklı, mezarı gizleyerek bu hatırlama pratiğinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Sait Nursi: Kaçırılan Bir Naaş

Sait Nursi'nin hikayesi ise daha farklı bir trajedi barındırır. 1960 yılında Urfa'da vefat ettiğinde, binlerce seveni tarafından Halil-ur Rahman Dergahı'na defnedilmişti. Ancak 27 Mayıs darbesinin ardından, askeri yönetim onun mezarının bir tür çekim merkezi haline gelmesinden çekindi. Bir gece yarısı mezarı parçalanarak naaşı bilinmeyen bir yere nakledildi. Nursi'nin yaşamı boyunca maruz kaldığı sürgünler, ölümünden sonra da devam etmiş, bedeni bile yerleşik bir huzura kavuşamamıştır.

İki Sait'in Trajik Sonu: Elçi ve Kırmızıtoprak

1970'lerin başında, Kürt siyasi hareketi içindeki iç çatışmalar ve karmaşık istihbarat oyunları sonucunda Sait Elçi ve Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak) karşı karşıya geldiler. Kuzey Irak'ta yaşanan bu trajik süreç, her iki ismin de infazıyla sonuçlandı. Birbirlerini tasfiye ettikleri iddia edilen bu iki aydın ve siyasetçinin mezarları da bugün hala tam olarak bilinmemekte veya erişilemez durumdadır. Bu durum, sadece devlet baskısının değil, aynı zamanda hareketin kendi içindeki sancıların da bir "mezarsızlık" yarattığını gösterir.

Unutuldular mı?

Bu trajik sonlar onları unutturdu mu? Sosyolojik ve tarihsel açıdan bakıldığında, mezarsızlık genellikle hedeflenenin tam tersi bir etki yaratır. Bir mezarın olmaması, ölümü nihai bir son olmaktan çıkarıp efsanevi bir sürece dönüştürür.

- **Mekânsızlık ve Sembolizm:** Bir mezar taşının yokluğu, bu isimlerin her yerde olduğu fikrini doğurur. Mezar yeri bir sınırdır; o sınırın yokluğu, ideolojinin ve ismin sınırsızlaşmasına yol açar.
- **Kolektif Hafıza:** Kürt toplumunda bu dört isim, sadece siyasi figürler değil, aynı zamanda birer "mağduriyet ve direniş" sembolüdür. Mezarlarının gizlenmesi, bu isimlere duyulan ilgiyi sönmömlendirmemiş, aksine onları birer kültürel hafıza taşıyıcısına dönüştürmüştür.
- **Hukuk ve Yas:** Modern hukukta bir cenazeyi teslim almak ve ona bir mezar yeri sağlamak en temel insan haklarından biri sayılır. Bu dört ismin mezarsızlığı, bölgedeki "yas tutma hakkının" engellenmesi olarak okunur ve bu durum siyasi bilinci sürekli diri tutar.

Sonuç olarak, Şeyh Sait, Sait Nursi, Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak unutulmadılar. Aksine, mezarlarının olmayışı onları fiziksel bir mekandan kurtarıp toplumsal hafızanın derinliklerine, şiirlere, şarkılara ve siyasi metinlere nakşetmiştir. Devletler bedenleri yok edebilir veya gizleyebilir, ancak fikirlerin ve toplumsal karşılıkların gömüleceğı bir yer henüz keşfedilmemiştir. Onların "mezarsızlığı", tarihin sayfalarında silinmez birer dipnot değil, koca birer ana metin olarak kalmalarını sağlamıştır.

Bu dört ismin paylaştığı "mezarsızlık" hali, Kürt toplumsal hafızasında sadece birer siyasi sonuç değil, aynı zamanda nesiller boyu aktarılan kolektif bir matemin ve "tamamlanmamışlık" hissinin sembolüdür. Mezarsızlık, bu coğrafyada ölümün soğuk gerçekliğinden ziyade, yaşamın ve mücadelenin asla bitmediğı, toprağın altına gömülemeyen bir hakikatin varlığını simgeler.

Mekânsızlığın Dramaturjisi

Dramatik açıdan bakıldığında, mezar bir duraktır; bir hikayenin son noktası, bir kitabın kapağıdır. Ancak Şeyh Sait'ten Dr. Şivan'a kadar uzanan bu dört Sait'in hikayesinde kapak hiçbir zaman

kapanmamıştır. Bir mezar taşının olmayışı, o kişiyi zamanın ve mekânın dışına çıkarır. Onlar artık sadece belirli bir köyün, şehrin ya da ailenin değil, tüm bir halkın zihninde "ebedi birer yolcu" olarak kalırlar. Bu durum, Kürt edebiyatında ve sözlü geleneğinde (dengbêjlik kültürü) "gömülemeyen acı" temasını besleyen en güçlü trajedidir.

Bir annenin ya da torunun, dua edebileceği bir taşın yokluğu, o trajediyi her gün yeniden üretir. Devlet aklı, mezarları gizleyerek bir "unutuluş" kurgulamaya çalışırken, farkında olmadan bu isimleri birer mitolojik karaktere dönüştürmüştür. Mezarın yokluğu, ölümü bir "kayboluşa" çevirir ve kaybolan şey, her zaman aranmaya mahkûmdur. Bu dört Sait, bu anlamda Kürt siyasi tarihinin "aranan hakikati" haline gelmişlerdir.

Kimlik ve Toprak: Aidiyetin Koparılışı

Bu trajedinin bir diğer boyutu da toprakla kurulan bağın kesilmesidir. Kürt meselesi özünde bir "toprak ve kimlik" meselesiyken, bu mücadelenin öncü isimlerinin o toprağın altında bile kendilerine bir yer bulamamış olmaları, meselenin ontolojik ağırlığını artırır.

- **Sait Nursi**'nin naaşının bir uçakla bilinmezliğe taşınması, gökyüzü ile yeryüzü arasında asılı kalan bir sürgünün sembolüdür.
- **Şeyh Sait**'in Diyarbakır surları gölgesinde belirsizliğe hapsolması, şehrin hafızasının sessiz bir çığlığıdır.
- **Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak**'ın birer "dağ başında" kalmış naaşları ise, ideallerin ve hayallerin sarp kayalıklarda asılı kalışının resmidir.

Sonuç Yerine: Yasın Politikleşmesi

Bu dört Sait'in mezarsızlığı, Kürtler için bir "yas tutamama" halidir. Psikolojide tamamlanmamış yas, bireyi ve toplumu sürekli o travmaya geri götürür. Ancak bu travma, zamanla bir direniş biçimine evrilmiştir. Mezarsızlık, onları unutturmak yerine her Nevruz'da, her

anma gününde ve her siyasi krizde yeniden hatırlatılan bir "eksiklik" olarak karşımıza çıkar.

Onlar, toprağın altında değıl, toplumun dilinde, ağıtlarında ve taleplerinde yaşamaktadırlar. Belki bir mezar taşları yoktur ama isimleri, o toprağın her bir karışına sinmiş birer kültürel mirasa dönüşmüştür. Trajedi buradadır: Devlet onları topraktan silmeye çalışmış, ancak tarih onları o toprağın ruhuna kazımıştır.